

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Гайдуцький І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»
Горбачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президенті України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент
Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 5 березень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

*(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13.07.2015)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили 14.03.19 р.

Підписано до друку 14.03.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 31,1.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1403/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського національного універ-
ситету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського національно-
го університету імені Петра Могили
Горбачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Андрей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факульт-
ету політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського на-
ціонального університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Курашвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджмен-
ту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського національного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 5 березень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з*

ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(наказ Міністерства освіти і науки України

№ 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили 14.03.19 р.

Підписано до друку 14.03.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 31,1.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1403/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 5 березень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Журавка Ф. О., Журавка О. С., Небаба Н. О.

Проблемні аспекти сталого розвитку вітчизняного ринку страхування життя в умовах глобалізації 5

Гринчук Ю. С., Коваль Н. В.

Нормативно-правове забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики 9

Мищенко А. О., Мищенко Д. А.

Система соціального партнерства на місцевому рівні як напрям розвитку соціально-культурної сфери в Україні 16

Кизенко О. О.

Систематизація маркерів ефективності бізнесу в системі стратегічного контролінгу підприємства 21

Гнатєва Т. М., Лівінський А. І.

Методологічне забезпечення виробничого потенціалу підприємств аграрного виробництва 25

Меліхова Т. О., Чакалова Н. С., Середенко Т. С.

Удосконалення методичних засад аудиту операцій з готівкою та на рахунках у банку для підвищення ефективності управління підприємством 32

Гамова О. В., Козачок І. А., Федоренко Т. С.

Оцінка фінансового стану та розробка програми аудиту запасів на ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" 42

Подмешальська Ю. В., Косяк А. В.

Удосконалення методики аудиту собівартості реалізованої продукції 51

Сідина А. П.

Перспективи розвитку готельно-ресторанної індустрії України: теорія, практика, інновації розвитку 58

Городко М. В.

Методичні підходи до оцінки ефективності управління логістичною системою молокопереробних підприємств 63

Будько І. Р.

Інституціональні проблеми розвитку сектора вищої освіти у Україні 68

Державне управління

Ігнатенко О. П.

Застосування інвестиційних інструментів на місцевому рівні 74

Голтвенко О. В., Марова С. Ф.

Шляхи управління інноваційним розвитком приморських територій як соціо-еколого-економічних систем 80

Мошенський С. З., Нонік В. В., Сергієнко І. Г.

Національне агентство з питань запобігання корупції як ключовий орган державної влади у системі побудови інституту доброчесності суб'єктів державного управління 85

Чукот С. А., Цінцюра Т. М.

Кращі європейські та українські практики надання електронних послуг для вразливих верств населення 91

Зима І. Я.

Соціальні програми корпорацій та заходи в сфері охорони здоров'я 98

Акімов О. О.

Робастність системи професійної діяльності державних службовців: системогенезний контекст 104

Акімова А. М.

Державне управління як суб'єкт забезпечення економічної безпеки України: сутність та зміст 110

Борис О. П.

Державне регулювання норм дислокації пожежно-рятувальних підрозділів в Україні 116

Васильєв І. О., Тищенко В. О., Пруський А. В., Єременко С. А.

Управління пожежними та техногенними ризиками 122

Кріпак А. П.

Партисипативна модель стратегічного розвитку територіальної громади як інструмент забезпечення її спроможності 127

Балашов Д. В.

Передумови ефективного впровадження бренду міста в Україні: державно-управлінський аспект 134

Кравченко О. В.

Формування інформаційних потоків у системі державного управління 138

Ломакіна Т. А.

Наукові підходи до визначення поняття "державна комунікація" 143

Балан М. І.

Державно-управлінські засади забезпечення суспільно-політичної стабільності 152

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 5 / 2019

CONTENTS:

Economy

Zhuravka F., Zhuravka O., Nebaba N.

PROBLEM ASPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC MARKET IN INSURANCE OF LIFE IN GLOBALIZATION CONDITIONS 5

Grynychuk Yu., Koval N.

REGULATORY AND LEGAL PROVISIONS OF ESTABLISHMENT AND IMPLEMENTATION OF THE STATE REGIONAL POLICY 9

Mishchenko L., Mishchenko D.

THE SYSTEM OF SOCIAL PARTNERSHIP AT THE LOCAL LEVEL AS A DIRECTION OF DEVELOPMENT OF THE SOCIO-CULTURAL SPHERE IN UKRAINE 16

Kyzenko O.

SYSTEMATIZATION OF BUSINESS PERFORMANCE MARKERS IN THE ENTERPRISE STRATEGIC CONTROLLING SYSTEM 21

Hnatieva T., Livinskii A.

METHODOLOGICAL PROVIDER OF MANUFACTURING POTENTIAL OF AGRICULTURAL PRODUCTION ENTERPRISES 25

Melikhova T., Chakalova N., Seredenko T.

IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF AUDIT OF OPERATIONS WITH CASH AND CASH WITHIN THE BANK FOR IMPROVEMENT OF EFFICIENCY OF BUSINESS MANAGEMENT 32

Gamova O., Kozachok I., Fedorenko T.

AN ESTIMATION OF THE FINANCIAL STATE AND DEVELOPMENT OF PROGRAM OF AUDIT OF SUPPLIES ARE ON AN ENTERPRISE 42

Podmeshalska Yu., Kosyak A.

IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY FOR AUDITING THE COST OF SOLD PRODUCTS 51

Sidyna L.

PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF HOTEL-RESTAURANT INDUSTRIAL UKRAINE: THE THEORY, PRACTICE, INNOVATION OF DEVELOPMENT 58

Horodko M.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF THE LOGISTICS SYSTEM OF DAIRY PROCESSING ENTERPRISES 63

Budko I.

INSTITUTIONAL PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION SECTOR IN UKRAINE 68

Public administration

Ignatenko O.

USING OF INVESTMENT INSTRUMENTS AT LOCAL LEVEL 74

Goltvenko O., Marova S.

WAYS OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF PRIMARY TERRITORIES AS SOCIO-ECOLOGICAL AND ECONOMIC SYSTEMS 80

Moshenskyi S., Nonik V., Serhiienko I.

THE NATIONAL AGENCY FOR THE POWER SUPPLY OF THE CORRUPTION AS A KEY ORGANS OF THE POWER SUPPLY IN THE SYSTEM OF THE SUBJECT OF THE INSTITUTE OF GOOD HEALTH 85

Chukut S., Tsipsiura T.

THE BEST OF THE EUROPEAN AND UKRAINIAN PRACTICE OF PROVIDING ELECTRONIC SERVICES TO VULNERABLE POPULATIONS 91

Zyma I.

SOCIAL PROGRAMS OF CORPORATIONS AND ACTIVITIES IN THE FIELD OF HEALTH CARE 98

Akimov O.

THE ROBUSTNESS OF THE SYSTEM OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF PUBLIC EMPLOYEES: SYSTEMOGENESIAL CONTEXT ... 104

Akimova L.

STATE MANAGEMENT AS A SUBJECT OF PROVIDING ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE: SITUATION AND CONTENT 110

Boris O.

STATE REGULATION OF NORMAL DISSOLUTION OF FIRE-RELATED SUBSIDIES IN UKRAINE 116

Vasyliiev I., Tyshchenko V., Pruskyi A., Yeremenko S.

MANAGEMENT OF FIRE AND DISASTER RISK FACTORS 122

Kripak A.

PARTICIPATIVE MODEL OF THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE TERRITORIAL GROMADA AS AN INSTRUMENT FOR PROVIDING ITS CAPACITY 127

Balashov D.

PREREQUISITES OF EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF THE CITY BRAND IN UKRAINE: STATE-ADMINISTRATIVE ASPECT ... 134

Kravchenko O.

FORMATION OF INFORMATION FLOWS IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM 138

Lomakina T.

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE TERM "GOVERNMENT COMMUNICATION" 143

Balan M.

STATE-MANAGEMENT PRINCIPLES OF PROVISION SOCIAL AND POLITICAL STABILITY 152

УДК 368.91

Ф. О. Журавка,
 д. е. н., професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин,
 Сумський державний університет, м. Суми, Україна
 О. С. Журавка,
 к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
 Сумський державний університет, м. Суми, Україна
 Н. О. Небаба,
 к. е. н., доцент кафедри економічної кібернетики,
 Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.5

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

F. Zhuravka,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
 of International Economic Relations Sumy State University, Sumy, Ukraine
 O. Zhuravka,
 Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,
 Banking and Insurance, Sumy State University, Sumy, Ukraine.
 N. Nebaba,
 Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics
 Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

PROBLEM ASPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC MARKET IN INSURANCE OF LIFE IN GLOBALIZATION CONDITIONS

Створення ефективної системи соціального захисту населення неможливе без розвинутого ринку страхування життя. Під впливом об'єктивних процесів розвитку економіки та процесів глобалізації світовий ринок страхування життя активно розвивається. У багатьох розвинутих країнах цей ринок є центром постійної уваги, а питання включення страхових послуг у соціальні програми набуває актуальності. При цьому ринок страхування життя відіграє значну роль у соціальному захисті населення, сприяє покращенню інвестиційного клімату, має безпосередній вплив на фінансову безпеку країни. Вхід України до системи світових господарських зв'язків зумовлюють необхідність розвитку вітчизняного ринку страхування життя. У запропонованій статті автори досліджують сутність та роль страхування життя в соціально-економічному розвитку країни, акцентуючи увагу на необхідності розвитку саме цього сегменту страхового ринку. На основі аналізу основних показників розвитку ринку страхування життя було виявлено як позитивні, так і негативні тенденції. Вивчення практичного досвіду діяльності страхових компаній дозволило визначити основні напрями подальшого розвитку вітчизняного ринку страхування життя.

Effective system creation of the population social protection is impossible without the developed market of life insurance. Under the influence of objective processes of economic development and globalization processes, the world life insurance market actively develops. In many developed countries, this market is the center of permanent attention, and issues of insurance services inclusion in social programs are of particular relevance. At the same time, the life insurance market plays a significant role in the social protection of the population, promotes the improvement of the investment climate and has a direct impact on financial security of the state. Integration of Ukraine into the system of global economic relations requires the development of the domestic life insurance market. The article examines the essence, functions and role of life insurance in the socio-economic development of the country, emphasizing the necessity for the development of this particular segment of the insurance market. Based on the analysis of main indicators of Ukrainian life insurance market development, positive and negative trends have been identified. The study of practical experience of insurance companies' activity allowed to determine the main directions of further development of the domestic life insurance market. It is proved that the development of the domestic life insurance market is restrained by a number of factors, namely: low solvent demand for insurance services due to unsatisfactory living standards of the population, limited corporate finance, instability of the national currency and the absence of economic incentives for the development of insurance; imperfect protection of the rights of consumers of insurance services, legislative unregulated activity of insurance guarantee insurance funds and lack of effective work of the institution of the insurance ombudsman; the lack of reliable investment programs, as well as real financial ones mechanisms for

long-term placement of insurance reserves; underdevelopment of long-term life insurance; a significant number of insurance companies with a low level of capitalization; low level of consumer confidence in insurance companies and lack of insurance culture in society; use of the insurance market by business entities to optimize taxation; the narrowness of the insurance market, in comparison with the developed countries, a narrow range of insurance services in the field of life insurance; unskilled actuarial calculations; imperfection of insurance rules; low technological efficiency of insurance operations; considerable information secrecy of the insurance market; mperfection of the system of providing insurance activity.

Ключові слова: страхування життя, страховий ринок, ринок страхування життя, соціальний захист, страхові премії, страхові виплати.

Key words: life insurance, insurance market, life insurance market, social protection, insurance premium, insurance payment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Страхування життя (далі — СЖ) належить до стратегічно важливої складової страхового захисту населення. Створення сприятливих умов для функціонування вітчизняного ринку СЖ в умовах глобалізації є актуальним. Зокрема у сучасних умовах розвитку страхового ринку поглибленого вивчення вимагають питання ролі СЖ у соціально-економічному розвитку країни, додаткового розгляду потребують фактори, що стримують та впливають на розвиток вітчизняного ринку СЖ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних і науково-методичних засад СЖ внесли відомі вітчизняні вчені, а саме: Т.М. Артюх, В.Д. Базилевич, Н.М. Внукова, О.О. Гаманкова, А.М. Єрмошенко, О.С. Журавка, О.М. Залетов, М.В. Мних та інші. Зазначені питання розглядалися зарубіжними авторами, зокрема Л.А. Орланюк-Малицькою, Ю.В. Панковим, Г.І. Фалінін, Т.А. Федоровою, О.А. Шаховим, Р.Т. Юлдашевим та іншими. При цьому ціла низка проблемних аспектів у сфері СЖ висвітлена недостатньо і потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження сучасного стану вітчизняного ринку СЖ в Україні в умовах глобалізації, його ролі в соціальному захисті громадян, а також визначення проблем та перспектив його розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний період розвитку України характеризується прагненням досягти глибоких і якісних перетворень економіки та її соціальної переорієнтації, посилити вплив фінансової політики в розв'язанні головних завдань стратегії економічного і соціального розвитку держави. Критерієм прогресивності зрушень може стати розвиток вітчизняного ринку СЖ. У розвинутих країнах СЖ є важливим елементом соціальної системи держави, що дозволяє успішно вирішувати цілий ряд соціальних проблем, а також задовольняти потреби юридичних і фізичних осіб у забезпеченні гарантій захисту їх економічних інтересів, пов'язаних зі здійсненням різних видів господарської діяльності, збереженням визначеного рівня добробуту. Соціальний захист громадян — це системне поняття, яке можна визначити як діяльність суспільно-політичних інститутів щодо підтримки гідно-

го рівня соціального добробуту людини в конкретних економічних умовах. Соціальний захист передбачає використання різних форм і методів, його основою є загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Разом з тим, важливе місце у забезпеченні захисту від соціальних ризиків належить приватному страхуванню, зокрема — СЖ. У всьому світі СЖ є важливим інструментом соціального захисту населення. Розвинутий ринок СЖ сприяє зменшенню навантаження на державні соціальні фонди, розширює обсяги соціальних гарантій, важливе значення має в сфері добровільного пенсійного забезпечення, де страхові компанії успішно конкурують з недержавними пенсійними фондами та банками [1].

СЖ є стратегічним сектором економіки: сприяє соціально-економічній стабільності в суспільстві, стимулює розвиток фінансового ринку. Послуги зі СЖ є унікальним фінансовим інструментом, який забезпечує певні страхові гарантії, а саме: відшкодування втрат доходів у зв'язку зі втратою здоров'я, смертю члена родини, організацію надання медичної допомоги тощо, а також сприяє активізації нарощення заощаджень населення країни. СЖ синтезує страховий захист від існуючих ризиків життя людини та можливість заощадження коштів, оскільки при укладанні договору інтерес страхувальника полягає не лише в страхуванні ризиків, а й в отриманні додаткового доходу від інвестування накопичених коштів. Наприклад, в Україні державою забезпечується мінімальний розмір інвестиційного доходу по договорам СЖ — 4%. СЖ є класичною страховою послугою, має багаторічну історію, з'явилося в Європі наприкінці XVII століття як додаток до морського страхування, коли поряд зі страхуванням суден та вантажу почали укладати договори СЖ капітанів. Сьогодні на СЖ у розвинутих країнах припадає близько від 40 до 60% загальних страхових платежів. Наявність страхових полісів у населення є одним з чинників його добробуту і надає людям упевненості у завтрашньому дні. При цьому людина покладається виключно на власні сили для забезпечення свого майбутнього. Обсяг соціального забезпечення в країнах негативно корелює з попитом на продукти СЖ [2; 3; 5].

Дослідники виділяють два основних (базових) ризиків СЖ та додатковий. Додатковим ризиком життя є ризик набуття застрахованою особою непрацездатності внаслідок хвороби чи нещасного випадку. Створення сприятливих умов для функціонування вітчизняного ринку СЖ є надзвичайно важливим. Тривала економічна та політична криза в Україні призвела до різкого па-

Таблиця 1. Показники розвитку вітчизняного ринку СЖ протягом 2013 — 2017 рр. (станом на початок року)

Показники	Рік				
	2013	2014	2015	2016	2017
1. Загальна кількість СК, од.	414	407	382	361	310
- у т.ч. СК «non-life»	352	345	325	312	271
- у т.ч. СК «life»	62	62	57	49	39
2. Кількість укладених договорів, од.	178 156 810	185 280 416	134 713 208	202 429 341	179 471 238
- у т.ч. зі страхування життя, од.	2 473 413	3 481 618	1 270 405	1 495 216	1 346 668
3. Валові страхові премії, млн грн	21 508,2	28 661,9	26 767,3	29 736,0	35 170,3
- у т.ч. зі СЖ, млн грн	1 809,5	2 476,7	2 159,8	2 186,6	2 756,1
- частка СЖ, %	8,4	8,6	8,1	7,4	7,8
4. Валові страхові виплати, млн грн	5 151,0	4 651,8	5 065,4	8 100,5	8 839,5
- у т.ч. зі СЖ, млн грн	82,1	149,2	239,2	491,6	418,3
- частка СЖ, %	1,6	3,2	4,7	6,1	4,7
5. Рівень виплат по договорам СЖ, %	4,5	6,0	11,1	22,5	15,2
6. Страхові резерви, млн грн	12 577,6	14 435,7	15 828,0	18 376,3	20 936,7
- у т.ч. зі СЖ, млн грн	3 222,6	3 845,8	5 306,0	6 889,3	7 828,2
- частка СЖ, %	25,6	26,6	33,5	37,5	37,4
7. Статутний капітал СК, млн грн	14 654,0	15 377,2	15 154,0	14 490,7	12 783,8
- у т.ч. статутний капітал страховиків зі СЖ, млн грн	1 539,6	1 712,7	1 910,8	1 505,8	1 420,3
8. Загальні активи страховиків (згідно з формою 1 (П(С)БО 2))	56 224,7	66 387,5	70 261,2	60 729,1	56 075,6
- у т.ч. зі СЖ, млн грн	6 010,7	7 029,2	9 312,0	10 184,5	10 946,9

Джерело: узагальнено авторами з урахуванням [4; 7].

діння рівня життя більшості населення, тому послуги зі СЖ у нашій країні не набули достатнього поширення. Життєвий рівень в Україні є одним із найнижчих у Європі. Про це свідчить рівень розвитку людського капіталу України, він значно поступається розвиненим країнам. Це проявляється у: низькій якості життя (за індексом якості життя у 2016 р. наша країна посідала 66 місце, значення індексу охорони здоров'я становило 55); недостатньому фінансуванні людського розвитку за рахунок усіх джерел (держави, домогосподарств та підприємств) [2; 4; 7—10]. Видатки на охорону здоров'я в Україні у 2016 р. зменшилися до 3,3 % ВВП; видатки на освіту у 2016 р. знизилися до 5,9 %; втраті позицій у розвитку людського потенціалу країни (у 2016 р. порівняно із 2015 р. Україна перемістилася з 55-го на 84-е місце за розвитком людського потенціалу згідно зі "Звітом ООН про людський розвиток — 2016". З метою виявлення потенціалу ринку СЖ вважаємо за доцільне провести аналіз цього сегменту страхового ринку за основними показниками, які представлені в таблиці 1. За даними Нацкомфінпослуг простежується тенденція зменшення кількості страхових компаній в цілому по ринку, аналогічною є ситуація для страхових компаній "life". Їх кількість зменшилась з 62 од. у 2012 році до 39 од. у 2016 році, тобто майже в половину [1—4; 7].

Показник концентрації ринку СЖ, представлений у таблиці 2 також підтверджує висновок про наявність зайвих операторів на ринку. За даними таблиці можна констатувати, що протягом всього досліджуваного періоду більшу частку ринку СЖ (90,4% у 2012 р. та 89,4% у 2016 р.) утримують 10 страхових компаній, причому на перші три з них припадає питома вага всіх надходжень валових премій — 43,0% у 2016 році. Варто відмітити, що найбільшого значення показник набув у 2013 році — 51,7% [4; 7].

Згідно з рейтингом ТОП — 3 компаній СЖ за критерієм обсягу страхових премій провідні місця у 2016 р. займали наступні страховики: "Мет Лайф" — 30% від валових премій ринку СЖ, "ТАС" — 14% та "Уніка Життя" — 13%. Варто зазначити, що останні роки зазначе-

ні компанії були незмінними лідерами на ринку СЖ і їх першість змінювалась лише в середині групи ТОП-10. Для повноцінної оцінки рівня розвитку СЖ в Україні необхідно проаналізувати динаміку страхових премій та виплат зі СЖ, а також та рівень страхових виплат. Валові страхові премії протягом 2012—2016 років зросли на 946,6 млн грн з 1,8 млрд грн у 2012 році до 2,8 млрд грн у 2016 році. Варто зазначити, що відбулося зниження надходжень від валових страхових премій у 2014 році. Розглядаючи структуру валових страхових премій, можна дійти висновку, що найбільшу частку становлять внески від фізичних осіб — на кінець 2016 року 96%. СЖ, на жаль, не займає на сьогодні істотної частки страхового ринку: у 2016 р. в структурі валових страхових премій частка СЖ склала лише 7,8% і вона є меншою за попередні роки. Найбільше значення цей показник мав у 2013 р. — 8,6%. За 2012 — 2016 рр. відбулося зростання валових страхових виплат на 3688,5 млн грн. До того ж найбільший приріст характерний для 2015 р. — 3035,1 млн грн, а найменший (від'ємний) у 2013 році — 449,2 млн грн. Рівень валових страхових виплат протягом 2012—2016 років зростав до 2015 року і становив 22,5%. Проте у 2016 році відбулося його зниження до 15,2%, але він все одно вище за дані 2014 року і раніше. У підсумку можна зазначити, що за досліджуваний період рівень страхових виплат зріс на 10,7%. Обсяги резервів зі СЖ вказують на зростання надійності страховиків. Протягом досліджуваного періоду відбувається їх збільшення на 4 605,6 млн грн, найбільший приріст характерний для 2015 року — 1 583,3 млн грн. Щодо

Таблиця 2. Концентрація вітчизняного ринку СЖ протягом 2013—2017 рр. (станом на початок року)

Вид страхування	Значення показнику концентрації ринку по роках, %				
	2013	2014	2015	2016	2017
Топ — 3. Страхування «Life»	44	51,7	44,8	42,8	43,0
Топ — 10. Страхування «Life»	90,4	90,9	91,2	87,9	89,4
Топ — 50. Страхування «Life»	100	100	100	100	100

Джерело: узагальнено авторами з урахуванням [4; 7].

таких важливих показників капіталізації страхових компаній, як величина загальних активів та розміри статутного капіталу, то динаміка по цим показникам є негативною останні два роки, вони зменшуються, пов'язано це перш за все із скороченням кількості страхових компаній зі СЖ у 2015 та 2016 роках [4; 7].

Проведений аналіз виявив як позитивні, так і негативні тенденції розвитку вітчизняного ринку СЖ. Серед позитивних слід виділити такі: зростання обсягу страхових премій, збільшення обсягу та рівня виплат; основними негативними тенденціями є мізерна частка СЖ в загальному обсязі страхових премій, недостатня капіталізація ринку та низька платоспроможність страхових компаній. Розвиток СЖ в Україні стримується багатьма чинниками. Позитивною тенденцією можна визначити зростання останніми роками рівня середньої заробітної плати до 5183 грн у 2016 році та розміру середньої пенсії до 1886,80 грн у 2016 році, проте при відповідному темпі інфляції (індекс інфляції у 2016 р. — 12,4) зростання доходів є вимушеною мірою для забезпечення відповідного рівня життя населення чи запобігання до його різкого зниження [4; 7]. Рівень заощаджень населення невисокий і останніми роками знижується, зростає рівень безробіття — за таких тенденцій, звісно, ринок СЖ не має належного розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на підставі проведеного аналізу, можна зробити висновок, що галузь СЖ в Україні потрібно реформувати, враховуючи її теперішній стан, а також соціальне значення та притаманний цій галузі потужний інвестиційний потенціал. Перспективи ринку СЖ залежатимуть не лише від кількісної чи якісної структури ринку, а й від подальшого розвитку законодавчої бази, що регулює страховий бізнес, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних страховиків, подальшої інтеграції України у міжнародні структури, належної взаємодії держави та страхового ринку при вирішенні найважливіших питань соціального захисту населення через сприяння розвитку ринку особистого комерційного страхування.

Література:

1. Адамович В.В. Проблеми розвитку страхування життя як соціально значимого виду страхування [Електронний ресурс] / В.В. Адамович, О.С. Васильчишин. — Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/02/11/23/118>.
2. Андросова О.Ф. Ринок страхування життя в Україні: тенденції та європейський досвід / О.Ф. Андросова // Вісник Запорізького національного університету. Серія: страхування. — Запоріжжя, 2015. — С. 60—69.
3. Відлацький В.А. Тенденції та проблеми розвитку страхування життя в Україні / В.А. Відлацький, Л.А. Приступа // Економіка — погляд у майбутнє. Тенденції інноваційного розвитку економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 25—26 квіт. 2014 р.): у 3 ч. — Дніпропетровськ: НО "Перспектива", 2016. — Ч. 1. — С. 27—30.
4. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/strahoviy-rinok.html>
5. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80/page3>
6. Стецюк Т.І. Сутність страхування життя: значення, функції, ризики / Т.І. Стецюк // Наука й економіка. — 2015. — № 1 (37). — С. 154—160.
7. Фориншурер — страхування в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://forinsurer.com>
8. Хаменко К. Проблеми ринку страхування життя в Україні / К. Хаменко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pck.kneu.edu.ua/?p=344>
9. Шумелда Я. Організаційні схеми та економічні механізми страхування життя / Я. Шумелда // Страхова справа. — 2010. — № 3. — С. 52—61.
10. Ярошенко С.Л. Проблеми становлення та розвитку страхового ринку життя в Україні: Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності / С.Л. Ярошенко, Л.В. Куделя // Формування ринкових відносин в Україні. — № 4. — 2015. — С. 42—50.

References:

1. Adamovych, V.V. (2011), "Problems of development of life insurance as a socially meaningful type of insurance", available at: <http://forinsurer.com/public/02/11/23/118> (Accessed 30 Jan 2019).
2. Androsova, O.F. (2015), "Life Insurance Market in Ukraine: Trends and European Experience", Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Seriya: strakhuvannia, pp. 60—69.
3. Vidlats'kyj, V.A. (2016), "Trends and problems of life insurance development in Ukraine", Ekonomika - pohliad u majbutnie. Tendentsii innovatsijnoho rozvytku ekonomiky: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Economics — a look into the future. Trends in innovation development of the economy: materials of the International scientific and practical conference], NO "Perspektyva", Dnipro, Ukraine, pp. 27—30.
4. National Commission for State Regulation of Financial Services Markets (2019), available at: <http://nfp.gov.ua/content/strahoviy-rinok.html>
5. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "On Insurance", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80/page3> (Accessed 30 Jan 2019).
6. Stetsiuk, T.I. (2015), "The essence of life insurance: values, functions, risks", Nauka i ekonomika, vol. 1 (37), pp. 154—160.
7. Forinsurer (2019), available at: <http://forinsurer.com> (Accessed 30 Jan 2019).
8. Khamenko, K. (2012), "Problems of the life insurance market in Ukraine", available at: <http://pck.kneu.edu.ua/?p=344> (Accessed 30 Jan 2019).
9. Shumelda, Ya. (2010), "Organizational schemes and economic mechanisms of life insurance", Strakhova sprava, vol. 3, pp. 52—61.
10. Yaroshenko, S.L. (2015), "Problems of formation and development of the insurance market of life in Ukraine: Economic problems of development of branches and types of economic activity", Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, vol. 4, pp. 42—50.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2019 р.

УДК 332.1:347.12

Ю. С. Гринчук,
 д. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту,
 Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква
 Н. В. Коваль,
 к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
 Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.9

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Yu. Grynychuk,
 Doctor of Economic Sciences, associate professor,
 Head of Management department of Bila Tserkva National Agrarian University
 N. Koval,
 Ph. D. In Economic studies, associate professor of Management department
 of Bila Tserkva National Agrarian University

REGULATORY AND LEGAL PROVISIONS OF ESTABLISHMENT AND IMPLEMENTATION OF THE STATE REGIONAL POLICY

У статті досліджено сучасний стан нормативно-правового забезпечення формування та реалізації регіональної політики в Україні, зокрема проаналізовано групи законодавчих актів (загальне, спеціальне, бюджетне, планувальне, статусне, інвестиційне законодавство, законодавство для окремих територій та окремих інструментів розвитку), нормативно-правові акти Президента та Кабінету Міністрів України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України. Доведено, що протягом останніх п'яти років відбулися процеси реформування правового поля, що регулює регіональний розвиток, та в цілому створена нормативно-правова база для збалансованого розвитку регіонів. Зокрема важливим кроком є ухвалення у 2015 р. базового (рамкового) закону "Про засади державної регіональної політики". На сьогодні у нормативно-правових актах чітко визначені інституції, що відповідають за формування й реалізацію регіональної політики (в першу чергу — Міністерство регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України); джерела фінансування розвитку регіонів (Державний фонд регіонального розвитку та місцеві бюджети), а також система взаємопов'язаних документів, що визначають державну регіональну політику. Вагомим внеском у створення цілісної нормативно-правової бази з регулювання процесів формування та реалізації регіональної політики є затвердження порядків розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України та регіональних стратегій розвитку, плану заходів з їх реалізації, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених стратегій і планів заходів. Особливу увагу слід звернути на те, що проекти стратегій та плани заходів з їх реалізації мають розроблятися на засадах смарт-спеціалізації, тобто розвитку тих видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал, сприятимуть зростанню ефективності економічної діяльності в регіоні та його конкурентоспроможності.

Обґрунтовано необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики шляхом узгодження окремих нормативно-правових актів між собою, перегляду їх на предмет ефективності, оновлення (внесення змін, припинення чинності застарілих та неефективних), розробки методичного забезпечення та інших інструментів реалізації положень нормативно-правових актів, посилення контролю за їх виконанням та оцінки наслідків впливу реалізованих заходів на рівень життя населення регіонів, що в подальшому дозволить визначати напрями вдосконалення регіональної політики.

The article examines the current state of regulatory and legal provisions of establishment and implementation of the state regional policy in Ukraine. In particular, we analyzed groups of legislative acts (general, specialized, budget, planning, status, and investment legislation; legislation regulating specific territories and specific development tools), regulatory acts of the President and the Cabinet of Ministers of Ukraine, of the Ministry of Regional Development, Building and Housing of Ukraine. We proved that during the last five years the legal framework that regulates the regional development has been reformed, and, overall, the regulatory and legal basis for the balanced regional development has been created. In particular, an important step was the adoption of the framework law "On the foundations of the state regional policy" in 2015. As of today the legislation clearly defines the institutions that are

responsible for the formation and implementation of the regional policy (first of all — the Ministry of Regional Development, Building and Housing of Ukraine); the sources of financing for the regional development (the State fund of regional development and local budgets), as well as the system of interrelated acts that define the state regional policy. An important contribution to the creation of an integrated legislative basis for regulating the processes of formation and implementation of the regional development strategies is the adoption of the orders of establishment of the State strategy of regional development of Ukraine and regional development strategies, action plans for their implementation, monitoring and assessment of the results of the said strategies and action plans. One should pay special attention to the fact that the projects of strategies and action plans for their implementation must be developed based on smart specialization, meaning the development of those economic activities that have an innovative potential and will foster the growing effectiveness of economic activity in the region and its competitive edge.

We argued the necessity of further improvement of regulatory and legal provisions of establishment and implementation of the state regional policy, through aligning specific regulations to one another, reviewing their efficiency, updating (changing or terminating outdated and ineffective regulations), developing methodological framework and other tools for implementing the provisions of regulatory acts, tightening the control over their implementation and assessing the impact of the implemented measures on the living standards in the region, which will allow to define the directions for improving the regional policy in the future.

*Ключові слова: державна регіональна політика, нормативно-правові акти, суб'єкти регіональної політики.
Key words: the state regional policy, regulatory acts, subjects of the regional policy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Упродовж тривалого періоду існування України як незалежної держави питанням формування та ефективної реалізації регіональної політики приділялась неналежна увага. Результатом цього стала низка вагомих проблем, зокрема посилення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, зростання кількості депресивних територій, дезінтеграція країни, про що свідчать сучасні виклики, які постали перед Україною у зв'язку із анексією Криму та військовим конфліктом на сході країни. Все це вимагає підвищення ефективності управління розвитком регіонів, що, в свою чергу, потребує удосконалення нормативно-правового забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням нормативно-правового забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики в Україні присвячені праці Р.Р. Білика [1], А.І. Гнатенко та М.А. Латиніна [2], А.В. Кіншака [3], А. Маєва [4], В.В. Мамонової [5]. Проте слід зауважити, що законодавчо-нормативне забезпечення регіональної політики досі перебуває на стадії становлення, зокрема у 2015 р. ухвалений базовий (рамковий) закон "Про засади державної регіональної політики", протягом наступних трьох років — ряд підзаконних актів, паралельно цілий ряд нормативно-правових актів визнано такими, що втратили чинність. Продовжується процес адаптації законодавчо-нормативних актів до вимог Європейського Союзу, уточнюються функції і повноваження суб'єктів, що займаються формуванням та реалізацією регіональної політики, удосконалюється механізм взаємовідносин центру з регіонами. Отже, складність і динамізм процесів, пов'язаних з формуванням нормативно-правової бази державної регіональної політики, зумовлюють необхідність подальшого дослідження вказаного питання.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення формування та реалізації регіональної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Закони, що регламентують суспільні відносини, які виникають у процесі формування та реалізації державної регіональної політики, окремі науковці [6; 3] об'єднують у кілька груп: загальне, спеціальне, бюджетне, планувальне, статусне, інвестиційне законодавство, законодавство для окремих територій та окремих інструментів розвитку. Перелік чинних законодавчих актів у сфері регіональної політики, згрупованих згідно з вказаною класифікацією, наведено у таблиці 1.

У загальному законодавстві визначені основні принципи формування та реалізації регіональної політики. Так, статті 95 та 132 Конституції України визначають наступні принципи державної регіональної політики: єдність та цілісність державної території; поєднання централізації і децентралізації в державному управлінні; збалансованість соціально-економічного розвитку регіонів; урахування регіональних особливостей (географічних, історичних, демографічних, етнічних, економічних, екологічних, культурних); справедливості і неупереджений розподіл суспільного багатства; орієнтація на громадянина та територіальну громаду.

Стаття 4 Закону України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" визначає основні засади внутрішньої політики у сферах розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів: децентралізація; гармонізація загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів; стимулювання економічної самостійності та конкурентоспроможності регіонів; економічна інтеграція регіонів; участь у формуванні та реалізації державної регіональної політики органів місцевого самоврядування та територіальних громад; підготовка високопрофесійних управлінських кадрів.

Таблиця 1. Законодавче забезпечення регіональної політики

Групи законодавчих актів	Перелік чинних законодавчих актів
Загальне законодавство	Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 р. № 2411-VI
Спеціальне законодавство з регіонального розвитку	Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 р. № 2850-IV Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. № 156-VIII
Бюджетне законодавство	Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI
Планувальне законодавство	Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р. № 1602-III Закон України «Про генеральну схему планування території України» від 07.02.2002 р. № 3059-III Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 р. № 1621-IV Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р. № 3038-VI
Статусне законодавство	Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 р. № 586-XIV Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 р. № 3166-VI
Інвестиційне законодавство	Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560-XII Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10.09.1991 р. № 1540 а-XII Закон України «Про іноземні інвестиції» від 13.03.1992 р. № 2198-XII Закон України «Про Державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні» від 17.12.1993 р. № 3744-XII Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» від 15.03.2001 р. № 2299-III Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна»» від 21.10.2010 р. № 2623-VI Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 06.09.2012 р. № 5205-VI
Законодавство для окремих територій	Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» від 15.02.1995 р. № 56/95-ВР Закон України «Про оголошення природних територій міста Миргорода Полтавської області курортом державного значення» від 06.09.2011 р. № 3699-VI Закон України «Про оголошення природних територій міста Хмельника Вінницької області курортом державного значення» від 12.05.2011 р. № 3318-VI Закон України «Про оголошення природних територій міста Слов'янська Донецької області курортом державного значення» від 19.04.2011 р. № 3245-VI
Законодавство окремих інструментів розвитку	Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р. № 991-XIV Закон України «Про концесії» від 16.07.1999 р. № 997-XIV Закон України «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг» від 14.12.1999 р. № 1286-XIV Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 р. № 1861-IV Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-VI Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI Закон України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 р. № 5018-VI

Спеціальне законодавство безпосередньо регулює питання формування та реалізації державної регіональної політики в Україні. Так, в Законі України "Про стимулювання розвитку регіонів" визначено поняття "регіон" територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя (стаття 1); зазначено, що метою стимулювання є сталий розвиток регіонів та підвищення рівня життя населення, досягти чого можливо шляхом поєднання інтересів та зусиль різних суб'єктів регіональної політики в процесі якомога ефективнішого використання потенціалу регіонів. У статті 3 закону визначено нормативно-правові акти, на основі яких здійснюється стимулювання розвитку регіонів, до яких зокрема належить державна стратегія регіонального розвитку та регіональні стратегії розвитку, а також зазначено, що в процесі реалізації регіональної політики центральні та місцеві органи виконавчої влади і місцевого самоврядування узгоджують свою діяльність шляхом укладання угод щодо регіонального розвитку між

КМУ та Верховною Радою АРК, обласними, Київською, Севастопольською міськими радами. Проте слід зауважити, що вказані угоди були укладені ще у 2010 р. терміном на п'ять років лише з шістьма регіонами (Донецькою, Львівською, Волинською, Вінницькою, Херсонською та Івано-Франківською областями). Також в даному законі значна увага приділяється державному стимулюванню розвитку депресивних територій, зокрема, визначено показники, на основі яких територія може бути визнана депресивною, порядок визнання територій депресивними, а також принципи та заходи державного стимулювання розвитку депресивних територій. У статті 11 зазначено, що державне стимулювання розвитку депресивних територій забезпечується шляхом розроблення та виконання програм подолання депресивного стану.

Необхідно зауважити, що за результатами моніторингу соціально-економічних показників розвитку територій у 2016 р. до переліку міст, що відповідають критеріям депресивності, були віднесені сім міст обласного значення: Бердичів (Житомирська область), Ватутіне (Черкаська область), Могилів-Подільський (Вінницька область), Олександрія (Кіровоградська область), Ржищів (Київська область), Токмак (Запорізька область), Шостка

(Сумська область) [7]. Проте до КМУ з пропозицією надати території статус депресивної, після погодження даного питання з Токмацькою міською радою, звернулась лише Запорізька ОДА. Згідно з Постановою КМУ "Про надання статусу депресивної території м. Токмаку Запорізької області у 2017 р." від 27.09.2017 № 732 місто отримало такий статус строком на п'ять років. На офіційному сайті Токмацької міської ради 06.11.2017 р. було зазначено, що протягом найближчих 6 місяців розпочне діяльність робоча група з підготовки Програми "План подолання депресивності території до 2021 року". "На жаль, йдеться далі в інформаційному повідомленні, ситуація ускладнюється тим, що в Україні відсутня практика реалізації механізму підготовки проектів програм подолання депресивності території з урахуванням визначення заходів щодо державного стимулювання розвитку, співвідношення державних, регіональних та інших фінансових ресурсів" [8]. Хоча необхідно зауважити, що згідно з Постановою КМУ "Про надання статусу депре-

сивних територій деяким містам обласного значення у 2011 році" від 26.10.2011 р. № 1108 статус депресивних територій строком на п'ять років отримали Токмак (Запорізька область) та Новий Розділ (Львівська область); на сім років — Ізюм та Первомайський (Харківська область). Відповідно до вказаної постанови Запорізька, Львівська та Харківська ОДА за участю Токмацької, Новороздільської, Ізюмської та Первомайської міськрад мали протягом трьох місяців розробити проекти програм подолання депресивності територій, визначивши конкретні заходи щодо стимулювання розвитку цих територій та джерела фінансування цих заходів. Наведені факти вказують на наявність суттєвих проблем з методичним забезпеченням та відсутністю механізмів реалізації окремих положень нормативно-правових актів у сфері регіональної політики. Окрім того, надання Постанові КМУ № 1108 грифу "Для службового користування" є свідченням непрозорості цієї політики.

Головним законодавчим актом, який визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України є Закон України "Про засади державної регіональної політики". У ньому надано тлумачення поняття "державна регіональна політика", визначені її мета, принципи, об'єкти та суб'єкти, а також пріоритети, одним з яких є ефективне використання внутрішнього потенціалу регіонів з метою підвищення якості життя людей. На особливу увагу заслуговує перелік документів, що визначають державну регіональну політику (стаття 7). До нього входять: Державна стратегія регіонального розвитку України та План заходів з її реалізації; регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, а також інвестиційні програми (проекти), спрямовані на розвиток регіонів. Також зазначається, що реалізація державної регіональної політики здійснюється на основі системи документів, які ґрунтуються на Стратегії розвитку України, Генеральній схемі планування території України, схемах планування територій на регіональному та місцевому рівнях. Слід зауважити, що в статті 12 та в статті 17 також згадуються угоди щодо регіонального розвитку, які повинні забезпечувати узгодження діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації державної регіональної політики, зокрема щодо обсягів та порядку фінансування спільних заходів.

Бюджетне законодавство регулює питання фінансування регіонального розвитку. Зокрема стаття 241 Бюджетного кодексу України присвячена особливостям функціонування Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), який створюється у складі державного бюджету. Обсяг ДФРР має становити не менше 1% прогнозного обсягу доходів загального фонду проекту Державного бюджету України на відповідний бюджетний період. Кошти вказаного фонду спрямовуються на реалізацію інвестиційних програм та проектів розвитку регіонів за умови їх відповідності пріоритетам, які визначені у Державній стратегії регіонального розвитку та відповідних стратегіях розвитку регіонів, та на основі конкурсного відбору. Пріоритетними щодо фінансування є три напрямки: підвищення енергоефективності навчальних та медичних закладів державної та комуналь-

ної форми власності; розвиток спортивної інфраструктури (на кожен з напрямків передбачається витратити не менше 10% коштів ДФРР); реалізація проектів — переможців "Всеукраїнського громадського бюджету" (не більше 10% коштів ДФРР). Між регіонами кошти розподіляються наступним чином: 80% відповідно до чисельності жителів регіону; 20% регіонам з нижчим рівнем соціально-економічного розвитку, у яких показник ВВП у розрахунку на одну особу менше 75% середнього показника по Україні. Проте необхідно наголосити на тому, що програми і проекти, які реалізуються за рахунок коштів ДФРР, обов'язково співфінансуються з місцевих бюджетів на рівні 10%.

Знову доречно звернути увагу на дотримання норм закону. Зокрема у 2016, 2017, 2018 та 2019 роках була призупинена дія норми, що стосується обсягу ДФРР на відповідний бюджетний період. Так, загальний обсяг ДФРР у 2016 р. становив 3 млрд грн, у 2017 р. — 3,5 млрд грн, у 2018 р. — 6 млрд грн; кількість проектів, що фінансувалися з ДФРР становила відповідно 810, 803 та 755 (затверджено на 11.07.2018 р.). Значна кількість проектів у процесі конкурсного відбору була відхилена через їх невідповідність критеріям фінансування, наслідком чого стало неповне освоєння коштів ДФРР (використання коштів ДФРР у 2016 р. становило 89,8%, у 2017 р. — 88,28%). У 2018 р. за рахунок коштів ДФРР реалізовувалися проекти за такими напрямками: освіта — 115 проектів, медицина і соцзахист — 41, спорт — 39, водопостачання та водовідведення — 24, дорожньо-транспортна інфраструктура — 33, культура — 9 [9].

Планувальне законодавство встановлює систему документів, що використовуються у процесі планування соціально-економічного розвитку регіонів та просторового планування території.

Так, у статті 4 Закону України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України" зазначено, що до прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку на регіональному рівні належать прогнози економічного і соціального розвитку АРК та областей на середньостроковий період (на п'ять років) та програми їх економічного і соціального розвитку на короткостроковий період (розробляються щороку). Як бачимо, цей закон не гармонізований із Законом України "Про засади державної регіональної політики", він не враховує нові планувальні документи у сфері регіонального розвитку, зокрема, регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, а також інвестиційні програми (проекти), спрямовані на розвиток регіонів. У даному законі взагалі не йдеться про довгострокове планування. Також цей закон не відображає зв'язок між регіональними прогнозними документами та стратегіями і програмами регіонального розвитку, а також схемами планування території регіонів.

Аналогічні недоліки спостерігаємо, аналізуючи Закон України "Про генеральну схему планування території України", у статті 2 якого зазначено, що наміри та потреби щодо використання окремих територій визначені у державних програмах економічного і соціального розвитку та інших державних програмах, проте у названому законі відсутні згадки про державну стратегію регіонального розвитку та регіональні стратегії розвитку.

У статті 3 Закону України "Про державні цільові програми" зазначено, що вказані програми можуть спрямовуватися на розв'язання проблем регіонального розвитку, які мають державне значення. Ініціаторами розробки (стаття 6) та державними замовниками (стаття 8) державних цільових програм можуть виступати, зокрема центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада та Рада міністрів АРК, обласні, Київська та Севастопольська міські ради та державні адміністрації. Проте у розділі III вказаного закону, в якому визначені повноваження органів державної влади у сфері розроблення та виконання державних цільових програм, не вписані повноваження центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування державної регіональної політики.

Закон України "Про регулювання містобудівної діяльності" відносимо до планувального законодавства щодо регіонального розвитку, оскільки статті 13—15 цього закону регулюють питання планування територій на регіональному рівні, яке відбувається шляхом розробки схем планування територій АРК та областей. Схеми планування території на регіональному рівні — це планувальна документація, яка розробляється у розвиток Генеральної схеми планування території України та визначає принципи вирішення розвитку, планування, забудови, використання територій адміністративно-територіальних одиниць та їх окремих частин. Реалізація вказаних схем планування територій здійснюється шляхом розроблення та виконання відповідних програм економічного і соціального розвитку.

Статусне законодавство — визначає повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування у системі формування та реалізації державної регіональної політики. Так, згідно зі статтею 1 Закону України "Про центральні органи виконавчої влади", формуванням та реалізацією державної політики в одній чи кількох сферах займаються міністерства, інші центральні органи виконавчої влади (до яких належать служби, агентства, інспекції), які виконують окремі функції з реалізації державної політики. Повноваження обласних рад у системі формування та реалізації регіональної політики визначені у главі 4 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", місцевих державних адміністрацій — у главі 2 (статті 17—27) Закону України "Про місцеві державні адміністрації". Необхідно наголосити, що статусне законодавство також досі не гармонізоване із Законом України "Про засади державної регіональної політики". Проте важливими доповненнями до статті 43 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", що були зроблені згідно із Законом України "Про внесення змін до деяких законів України щодо транскордонного співробітництва" від 04.09.2018 р. №2515-VIII, є пункти 15.1 та 15.2, в яких зазначено, що до питань, які вирішуються обласними радами виключно на їх пленарних засіданнях відносяться питання укладення угод про об'єднання євро регіонального співробітництва (створення такого об'єднання, затвердження його статуту, приєднання до нього, вихід з нього) та прийняття рішень про вступ чи вихід з європейського об'єднання територіального співробітництва.

Питання внутрішнього та зовнішнього інвестування, як на території України в цілому, так і в межах окремих

регіонів, регулює інвестиційне законодавство. Необхідно зазначити, що до цієї групи законів також належать закони, які стосуються окремих територій. Це закони про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міст Харкова (Закон № 1714-III від 11.05.2000 р.) та Шостки Сумської області (№ 1251-IV від 18.11.2003 р.), на територіях пріоритетного розвитку в Закарпатській (№ 357-XIV від 24.12.1998 р.), Донецькій (№ 356-XIV від 24.12.1998 р.), Луганській (№ 970-XIV від 15.07.1999 р.), Житомирській (№ 1276-XIV від 03.12.1999 р.), Волинській (№ 2354-III від 05.04.2001 р.), Чернігівській (№ 1250-IV від 18.11.2003 р.) областях, а також Закон України "Про спеціальну (вільну) економічну зону "Порто-франко" на території Одеського морського торговельного порту" від 23.03.2000 р. № 1607-III. Погоджуємось з науковцями, які зазначають, що "з переліку назв цих законів складно зрозуміти логіку їх ухвалення, оскільки тут є і найменш розвинені регіони, і найбільш розвинені, а також велике місто. З огляду на це, все спеціальне інвестиційне законодавство має бути детально вивчене на предмет його ефективності та відповідно переглянута" [6, с. 197].

Перегляду потребує і законодавство для окремих територій. Зокрема ряд законів затверджує межі округів і зон санітарної охорони курортів (Хмельника, Миргорода, Слов'янська). Проте міська рада м. Слов'янськ Донецької області підтримала депутатський запит П. Придворова щодо підготовки та прийняття на сесії міської ради звернення до Верховної Ради України щодо скасування Закону України "Про оголошення природних територій міста Слов'янська Донецької області курортом державного значення", оскільки, на думку автора звернення, статус міста-курорту зумовлює підвищення орендної плати за землю, що негативно впливає на розвиток міста [10].

Законодавство окремих інструментів розвитку визначає специфічні інструменти, за допомогою яких можна стимулювати розвиток регіонів. Оскільки з 25 регіонів України 15 мають сухопутний кордон з іншими державами, в тому числі 6 регіонів — з державами-членами ЄС, надзвичайно важливим для розвитку регіонів є Закон України "Про транскордонне співробітництво", який у 2018 р. було доповнено рядом положень згідно з Законом України "Про внесення змін до деяких законів України щодо транскордонного співробітництва" від 04.09.2018 р. №2515-VIII. Зокрема, в даному законі визначені поняття "транскордонне співробітництво", "євро регіон", "об'єднання євро регіонального співробітництва", "європейське об'єднання територіального співробітництва". Метою транскордонного співробітництва є зокрема спільне вирішення завдань регіонального розвитку. Стаття 9 доповнена статтями 91-94, які визначають особливості функціонування об'єднання євро регіонального співробітництва. Транскордонне співробітництво сприяє зростанню рівня життя населення прикордонних регіонів, прискоренню євроінтеграційних процесів, підвищенню конкурентоспроможності регіонів.

Перелік інших важливих нормативно-правових актів, що формують цілісну систему нормативно-правового забезпечення формування та реалізації регіональної політики в Україні відображений в таблиці 2.

Концепція державної регіональної політики затверджена Указом Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001. У ній визначено мету, принципи та завдання державної регіональної політики, заходи щодо державного регулювання розвитку регіонів, роль місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та територіальних громад у розвитку регіонів. Проте М. Дацишин та В. Керецман зауважують, що, згідно з Конституцією (стаття 85), засади зовнішньої та внутрішньої політики визначає Верховна Рада України, а не Президент, що ставить під сумнів легітимність цієї Концепції [11, с. 36].

Згідно з "Положенням про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України", затвердженим Постановою КМУ від 30.04.2014 р. № 197, саме Мінрегіон є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної регіональної політики.

Вагомим внеском у створення цілісної нормативно-правової бази з регулювання процесів формування та реалізації регіональної політики є затвердження порядків розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України та регіональних стратегій розвитку, плану заходів з їх реалізації, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених стратегій і планів заходів. Вказані порядки визначають суб'єктів розроблення, принципи, етапи розробки та реалізації, зміст, особливості проведення моніторингу та оцінювання результативності вказаних стратегій і планів заходів з їх реалізації. Особливу увагу слід звернути на те, що проекти стратегій та плани заходів з їх реалізації мають розроблятися на засадах смарт-спеціалізації, тобто розвитку тих видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал, сприятимуть зростанню ефективності економічної діяльності в регіоні та його конкурентоспроможності. Також варто зазначити, що з метою моніторингу та оцінки ефективності реалізації стратегій і планів заходів пропонується використовувати порівняння фактичних показників з прогнозними, а також аналіз динаміки показників, що застосовуються для розрахунку індексів конкурентоспроможності регіонів та регіонального людського розвитку.

Результативність реалізації державної регіональної політики визначається на основі оцінки досягнення показників цілей, визначених у Державній стратегії регіонального розвитку України, регіональних стратегіях розвитку, планах заходів з їх реалізації та інвестиційних програмах (проектах), спрямованих на розвиток

Таблиця 2. Інші нормативно-правові акти у сфері регіональної політики

Групи нормативно-правових актів	Перелік нормативно-правових актів
Укази Президента України	«Про Концепцію державної регіональної політики» від 25.05.2001 р. № 341/2001
Постанови Кабінету Міністрів України	«Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки» від 23.08.2016 р. № 554; «Про затвердження Типового положення про агенцію регіонального розвитку» від 11.02.2016 р. № 258; «Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів» від 11.11.2015 р. № 931; «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» від 11.11.2015 р. № 932; «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» від 21.10.2015 р. № 856; «Про утворення Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку» від 16.09.2015 р. № 714; «Деякі питання державного фонду регіонального розвитку» від 18.03.2015 р. № 196; «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 06.08.2014 р. № 385; «Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України» від 30.04.2014 р. № 197; «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними» від 02.03.2010 р. № 235 (редакція від 25.07.2015 р.); «Про затвердження порядку підготовки, укладення та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди» від 23.05.2007 р. № 751 (редакція від 25.07.2015 р.)
Накази Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	«Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації» від 31.03.2016 р. № 79; «Питання підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку» від 24.04.2015 р. № 80 зі змінами від 01.04.2016 р.

регіонів, а також оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя. Згідно з Порядком та Методикою проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики, щокварталу та щороку здійснюється розрахунок рейтингової оцінки (ранжування) регіонів за встановленим переліком показників.

Отже, розглянуті нормативно-правові документи регламентують функції моніторингу та оцінки ефективності регіональної політики.

ВИСНОВОК

Протягом 2015—2018 рр. відбулися процеси реформування правового поля, що регулює регіональний розвиток. Були ухвалені нормативно-правові акти, які сприяють створенню цілісної нормативно-правової бази, що регулює процеси формування та реалізації регіональної політики. Зокрема важливим кроком є ухвалення базового (рамкового) закону "Про засади державної регіональної політики". На сьогодні у нормативно-правових актах чітко визначені:

— інституції, що відповідають за формування й реалізацію регіональної політики (в першу чергу —

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства);

— система взаємопов'язаних документів, що визначають державну регіональну політику (Державна стратегія регіонального розвитку України та План заходів з її реалізації; регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, а також інвестиційні програми (проекти), спрямовані на розвиток регіонів);

— джерела фінансування розвитку регіонів (Державний фонд регіонального розвитку та місцеві бюджети).

Проте недоліком чинної нормативно-правової бази щодо формування та реалізації регіональної політики є неузгодженість окремих нормативно-правових актів між собою. Значна кількість чинних нормативно-правових актів застаріла (особливо спеціальне інвестиційне законодавство, законодавство для окремих територій), потребує перегляду, в тому числі на предмет його ефективності, та оновлення.

Окрему увагу слід звернути на необхідність розробки належного методичного забезпечення та інших інструментів реалізації положень нормативно-правових актів, посилення контролю за їх виконанням та оцінки наслідків впливу реалізованих заходів на рівень життя населення регіонів, що в подальшому дозволить визначати напрями вдосконалення регіональної політики.

Література:

1. Білик Р.Р. Завдання удосконалення інституційно-правового забезпечення регіональної політики в Україні. Вісник Вінницького політехнічного інституту. — 2014. — № 4. — С. 40—45.
2. Латинін М.А., Гнатенко А.І. Нормативно-правове забезпечення етапів стратегічного планування у сфері державного управління регіональним розвитком в Україні. Теоретичні та прикладні питання державотворення. — 2013. — Вип. 13. — С. 179—195.
3. Кіншак А.В. Нормативно-правове забезпечення розвитку державної регіональної політики України. Інвестиції: практика та досвід. — 2015. — № 13—14. — С. 100—105.
4. Маєв А.П. Державна регіональна політика в Україні: передумови, цілі, законодавче забезпечення. Державне управління та місцеве самоврядування. — 2015. — Вип. 2 (25). — С. 168—179.
5. Мамонова В.В. Державна регіональна політика: проблеми формування правової бази. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2010-1/doc/2/03.pdf>
6. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики: аналітичний звіт / Колін Меддок та ін.; Проект ЄС "Підтримка політики регіонального розвитку в Україні". — Київ, 2014. — 472 с.
7. В Україні з'явилося нове депресивне місто. URL: https://gazeta.ua/articles/economics/_v-ukrayini-zyavilosya-nove-depresivne-misto/795479
8. Розпочато роботу над програмою подолання депресивності території. URL: <http://meriatokmak.gov.ua/index.php/2448-rozpochato-robotu-nad-programoyu-podolannya-depresivnosti-teritoriji>
9. Он-лайн платформа Державного фонду регіонального розвитку. URL: <http://dfrr.minregion.gov.ua/>

10. Про запит депутата міської ради Придворова П.А. Прийняте рішення пленарного засідання від 06.12.2017 р. URL: <http://e-deputat.slavrada.gov.ua/uk/solutions/7-xxxvi-7>

11. Дацишин М., Керецман В. Інституційне забезпечення регіональної політики та практика взаємодії органів влади в Україні. — К.: В-во "К.І.С.", 2007. — 102 с.

References:

1. Bilyk, R. R. (2014), "The tasks of improvement of institutional and legal provision of regional policy in Ukraine", *Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu*, vol. 4, pp. 40—45.
 2. Latynin, M. A. and Hnatenko, A. I (2013), "Regulatory and legal provisions of the stages of strategic planning in the domain of state management of regional development in Ukraine", *Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia*, vol. 13, pp. 179—195.
 3. Kinschak, A. V. (2015), "Regulatory and legal provisions of the development of the state regional policy in Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 13—14, pp. 100—105.
 4. Maiev, A. P. (2015), "State regional policy in Ukraine: preconditions, goals, regulatory provisions", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 2 (25), pp. 168—179.
 5. Mamonova, V. V. (2010), "State regional policy: problems of forming the regulatory framework", available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2010-1/doc/2/03.pdf> (Accessed 18 February 2019).
 6. Meddok, K. (2014), *Rehional'nyj rozvytok ta derzhavna rehional'na polityka v Ukraini: stan i perspektyvy zmin u konteksti hlobal'nykh vyklykiv ta ievropejs'kykh standartiv polityky: analitychnyj zvit. Proekt YeS "Pidtrymka polityky rehional'noho rozvytku v Ukraini"* [Regional development and state regional policy in Ukraine: analytical report. EU Project "Support of regional development policy in Ukraine"], Kyiv, Ukraine.
 7. Gazeta.ua (2017), "There is a new depressed town in Ukraine", available at: https://gazeta.ua/articles/economics/_v-ukrayini-zyavilosya-nove-depresivne-misto/795479 (Accessed 18 February 2019).
 8. The official site of Tokmak city council (2017), "Work has begun to initiate a program of overcoming the depressiveness of the territory", available at: <http://meriatokmak.gov.ua/index.php/2448-rozpochato-robotu-nad-programoyu-podolannya-depresivnosti-teritoriji> (Accessed 18 February 2019).
 9. Online platform of the State fund of regional development (2019), available at: <http://dfrr.minregion.gov.ua/> (Accessed 18 February 2019).
 10. The official site of Your deputy of the Slovyansk state council (2017), "On the request of the deputy of the city council Prydvorov P.A. Decision of the plenary session of 06.12.2017", available at: <http://e-deputat.slavrada.gov.ua/uk/solutions/7-xxxvi-7> (Accessed 18 February 2019).
 11. Datsyshyn, M. and Keretsman, V. (2007), *Instytutsijne zabezpechennia rehional'noi polityky ta praktyka vzaiemodii orhaniv vlady v Ukraini* [Institutional provisions of the regional policy and practice of interaction of bodies of power in Ukraine], K.I.S., Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 21.02.2019 р.*

Л. О. Міщенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри державних,
місцевих та корпоративних фінансів, Університет митної справи та фінансів
Д. А. Міщенко,
д. н. з держ. упр., професор, професор кафедри державних, місцевих
та корпоративних фінансів, Університет митної справи та фінансів

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.16

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

L. Mishchenko,
PhD, Associate Professor, Associate Professor Department of of state,
local and corporate finance, University of customs business and finance
D. Mishchenko,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department
of State, Local and Corporate Finance, University of customs business and finance

THE SYSTEM OF SOCIAL PARTNERSHIP AT THE LOCAL LEVEL AS A DIRECTION OF DEVELOPMENT OF THE SOCIO-CULTURAL SPHERE IN UKRAINE

У статті зазначено, що роль місцевих бюджетів у суспільстві не повинна обмежуватися лише виконанням фіскальної функції, вони мають також виконувати соціальну, регулюючу, стимулюючу функції. Встановлено, що необхідною передумовою реалізації власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування є адекватний їх потребам обсяг бюджетних коштів та ефективне їх використання у процесі здійснення видатків місцевих бюджетів. Здійснено аналіз динаміки видатків місцевих бюджетів України, в т. ч. видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, видатків на освіту, їх структури.

Встановлено, що в умовах ринкової економіки лише в формі ефективної взаємодії з роботодавцями навчальний заклад має змогу реалізувати основну функцію — забезпечити ринок праці висококваліфікованими випускниками необхідної кількості та якості. Соціальне партнерство має сприяти покращенню взаємодії між професійно-технічними навчальними закладами, вищими навчальними закладами із центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами служби зайнятості, іншими заінтересованими партнерами, направлене на максимальне узгодження інтересів всіх учасників цього процесу.

The article states that the role of local budgets in society should not be limited only to the fulfillment of fiscal functions, they must also perform social, regulatory, and stimulating functions. It was established that the necessary prerequisite for the implementation of their own and delegated powers of local self-government bodies is the volume of budget funds adequate to their needs and their effective use in the process of implementation of expenditures of local budgets. It is noted that the expenditures of local budgets are legally approved funds of centralized funds of local authorities and self-government that are directed to planned financing of their delegated and their own powers for the effective development of subordinate territories and settlements. The analysis of dynamics of expenditures of local budgets of Ukraine, including expenditures on social protection and social security, expenditures on education, their structure, is analyzed.

It has been determined that the effectiveness of social partnership will depend, first of all, on the purposeful and systematic work of all subjects of higher education, vocational and secondary education in order to involve government bodies, public organizations in joint activities for the training of highly skilled workers and the creation of modern training infrastructure. Harmonization of socio-economic interests between these subjects, as well as between them and the state forms a whole

system of social relations, which in the countries with a developed market economy received the name of the institution of social partnership

It has been established that in a market economy, only in the form of effective interaction with employers, the educational institution is able to realize the main function — to provide the labor market with highly skilled graduates of the required quantity and quality. At the same time, the educational institution, in conditions of close interaction with employers, has additional opportunities. Social partnership should help to improve the interaction between vocational schools, higher education institutions with central and local executive authorities, employment services, and other interested partners, aimed at maximizing the coordination of the interests of all participants in this process. Creating business incubators, conducting business games, internships in local government bodies, holding a fair of vacancies, etc.

Ключові слова: видатки місцевих бюджетів, освіта, соціальний захист, соціальне партнерство, соціальні гарантії.

Key words: expenditures of local budgets, education, social protection, social partnership, social guarantees.

ВСТУП

Удосконалення формування та функціонування місцевих бюджетів в Україні є актуальним питанням сьогодні, бо місцеві бюджети забезпечують безпосередньо інтереси усіх членів суспільства, соціально-економічний розвиток регіонів та поліпшення добробуту їх населення.

У працях вітчизняних науковців питанню формування та функціонування місцевих бюджетів присвячено чимало праць таких вчених: Бойко С.В., Міщенко Д.А., Легкоступ І.І., Піскова Ж.В., Педченко Н.С., Раделицький Ю. та ін. Однак, незважаючи на високий рівень наукових здобутків у сфері формування та функціонування місцевих бюджетів в Україні, відзначимо, що нагального вирішення потребує питання подальшого розвитку та функціонування місцевих бюджетів в Україні з урахуванням реальної практики соціального партнерства з навчальними закладами.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є оцінка видатків на освіту місцевих бюджетів в Україні та розробка напрямів подальшого розвитку соціального партнерства у сфері (системі) освіти.

РЕЗУЛЬТАТИ

Місцеві бюджети як економічна категорія відображають фінансові відносини, що виникають між місцевими органами самоврядування та суб'єктами розподілу створеної вартості в процесі формування територіальних фондів грошових коштів для виконання функцій органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Роль місцевих бюджетів у суспільстві не повинна обмежуватися лише виконанням фіскальної функції, а також вони мають виконувати соціальну, регулюючу, стимулюючу функції не лише в теорії але й на практиці. Необхідною передумовою реалізації власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування є адекватний потребам

обсяг бюджетних коштів та ефективне їх використання у процесі здійснення видатків місцевих бюджетів. Видатки місцевих бюджетів — це законодавчо затверджені кошти централізованих фондів місцевих органів влади та самоврядування, що спрямовуються на планове фінансування їх делегованих та власних повноважень з метою ефективного розвитку підвідомчих територій та населених пунктів [4].

Зміст видатків місцевих бюджетів розкривається через сукупність грошових відносин, у які вступають органи місцевого самоврядування, місцевої виконавчої влади у процесі використання коштів місцевих бюджетів.

Аналіз динаміки планових та фактичних видатків місцевих бюджетів України у 2013—2017 роках свідчить про їх стрімке зростання, так у 2017 році вони збільшилися удвічі (рис. 1).

Фактичні видатки місцевих бюджетів України у 2013 році склали 219,85 млрд грн, має місце недовиконання плану. Нарешті, у 2017 році було досягнуто найвищого рівня видатків — 496,09 млрд грн, але це все одно менше за плановий показник, який складає 534,46 млрд грн.

Аналіз структури видатків місцевих бюджетів України за період 2013—2017 рр., свідчить, що найбільш суттєву частку у структурі видатків місцевих бюджетів Ук-

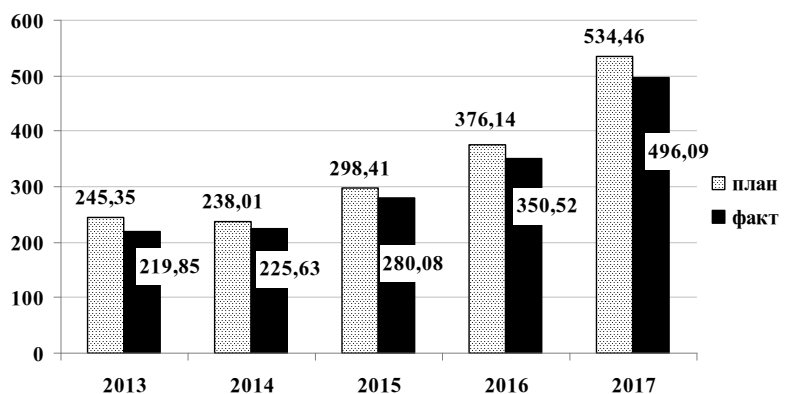

Рис. 1. Динаміка видатків місцевих бюджетів України у 2013—2017 рр., млрд грн

Джерело: [1].

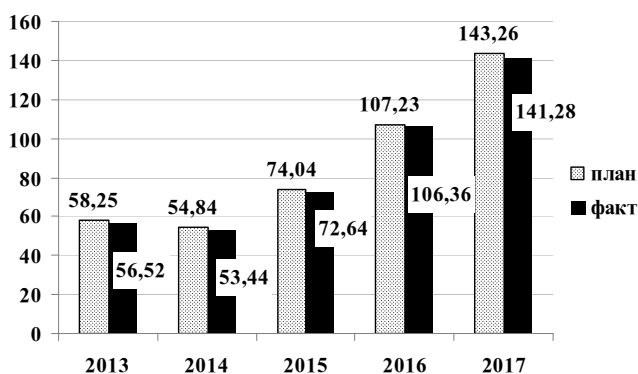

Рис. 2. Динаміка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення місцевих бюджетів України у 2013–2017 рр., млрд грн

Джерело: [1].

раїни займали видатки на освіту, соціальний захист та соціальне забезпечення та охорону здоров'я. Видатки на освіту у 2017 році посідали другу позицію у структурі видатків місцевих бюджетів України, а видатки на охорону здоров'я — третю. Загалом, скорочення питомої ваги спостерігалось за видатками на загальнодержавні функції, освіту, духовний та фізичний розвиток та охорону здоров'я. Якщо у 2013 році найбільшу питому вагу мали видатки на освіту, то протягом наступних років ситуація дещо змінилася — на перше місце вийшли видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення[8].

Зважаючи на ту значну роль, яку відіграють видатки місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення у розвитку країни в цілому та регіонів зокрема, розглянемо їх динаміку за 2013–2017 роки (рис. 2).

Фактичний обсяг видатків місцевих бюджетів України на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2013 році становив 56,52 млрд грн (плановий показник складав 58,25 млрд грн). У наступному році вони скоротилися на 3,08 млрд грн і становили 53,44 млрд грн (плановий обсяг — 54,84 млрд грн). У 2015 році спостерігалось значне зростання видатків на соціальний за-

хист та соціальне забезпечення місцевих бюджетів — на 19,2 млрд грн, що дозволило довести їх рівень до 72,64 млрд грн (плановий показник складав 74,04 млрд грн). У 2016 році фактичні видатки місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення збільшилися до 106,36 млрд грн, а у наступному — до 141,28 млрд грн (плановий рівень становив 107,23 та 143,26 млрд грн відповідно) [3].

У таблиці 1 проаналізуємо структуру видатків місцевих бюджетів України на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2013–2017 рр.

Структура видатків місцевих бюджетів України на соціальний захист та соціальне забезпечення наведена у таблиці 1 засвідчує, що найбільшу питому вагу мають видатки на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді та на допомогу у вирішенні житлового питання. Переважна більшість складових структури видатків місцевих бюджетів України на соціальний захист та соціальне забезпечення має тенденцію до скорочення питомої ваги. Найбільше зменшилася частка витрат на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді. Водночас за фінансуванням заходів щодо допомоги у вирішенні житлового питання зафіксоване досить суттєве збільшення питомої ваги у загальній структурі видатків місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення [2].

Проаналізуємо динаміку видатків місцевих бюджетів України на освіту за 2013–2017 роки (рис. 3).

У 2017 році в порівнянні з 2013 роком планові видатки місцевих бюджетів України на освіту зросли в порівнянні з 2013 роком на 85,49%, а фактичні — на 83,14%. Протягом періоду, що розглядається фактичні видатки місцевих бюджетів були меншими за заплановані: у 2013 році на 4,82%, у 2014 році — на 4,63%, у 2015 році — на 4,37%, у 2016 році — на 5,7%, а у 2017 році — на 6,03%.

У таблиці 2 більш детально розглянемо склад видатків на освіту місцевих бюджетів України у 2015–2017 роках.

Загальна сума видатків місцевих бюджетів України на освіту за період 2015–2017 років постійно зростала, також зростали і окремі складові цих видатків.

Таблиця 1. Структура видатків місцевих бюджетів України на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2013–2017 рр., %

	2015		2016		2017		Відхилення (+,-)	
	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт
Соціальний захист на випадок непрацездатності	10,1	10,2	8,3	8,3	7,7	7,6	-2,4	-2,6
Соціальний захист пенсіонерів	6,7	6,6	4,9	4,7	4,9	4,8	-1,8	-1,8
Соціальний захист ветеранів війни та праці	6,2	6,1	5,3	5,3	3,7	3,8	-2,5	-2,3
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	49,4	50,2	38,02	38,2	31,4	31,2	-18	-19
Соціальний захист безробітних	0	0	0,05	0,05	0,08	0,08	0,08	0,08
Допомога у вирішенні житлового питання	19,5	19,4	37,7	37,8	46,9	47,5	27,4	28,1
Соціальний захист інших категорій населення	5,2	4,9	3,07	3,03	2,7	2,7	-2,5	-2,2
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	0	0	0	0	0	0	0	0
Інша діяльність у сфері соціального захисту	2,8	2,6	2,6	2,4	2,5	2,3	-0,3	-0,3
Всього	100	100	100	100	100	100	-	-

Джерело: [1].

Найбільш суттєво збільшилися видатки на загальну середню освіту (на 69,8% або на 34,58 млрд грн), на дошкільну освіту (на 56,3% або на 10,16 млрд грн, професійно-технічну освіту (на 33,7% або на 2,04 млрд грн).

На сьогодні виникає необхідність підвищення якості вищої, середньої та професійної освіти відповідно до потреб ринку праці, а також розвиток соціального партнерства як одного з чинників створення системи безперервного цілісного навчання протягом усього життя.

Соціальне партнерство у галузі освіти — категорія недостатньо вивчена науковцями, її метою є взаємодія навчальних закладів із центральними та місцевими органами влади, об'єднаннями роботодавців, профспілок, підприємствами різних форм власності й підпорядкування, органами служби зайнятості, іншими зацікавленими партнерами, спрямована на максимальне узгодження інтересів всіх учасників цього процесу [9].

І. Дубровський розглядає соціальне партнерство як більш високий рівень соціального діалогу, який передбачає вирівнювання статутних позицій його суб'єктів шляхом вироблення правових регуляторів, демократичних принципів управління, організаційної оформленості учасників соціально-партнерської взаємодії, їхніх представницьких структур, повної самоідентифікованості сторін зі своєю соціальною групою, усвідомленні спільності інтересів, цінностей, норм з останньою [6].

Аналіз зарубіжної практики створює методологічну основу для наукового обґрунтування нових, педагогічно ефективних методів соціального партнерства у освіті. Ефективність соціального партнерства буде залежати, перш за все, від цілеспрямованої і систематичної роботи всіх суб'єктів вищої, професійно-технічної, середньої освіти щодо залучення органів влади, громадських організацій до спільної діяльності з підготовки висококваліфікованих робітників та створення сучасної інфраструктури навчання. [11] Узгодження соціально-економічних інтересів між вказаними суб'єктами, а також між ними і державою утворює цілу систему суспільних відносин, які отримали у країнах з розвинутою ринковою економікою назву інституту соціального партнерства [7].

Таблиця 3 дає змогу проаналізувати склад видатків місцевих бюджетів України на загальну та середню освіту у 2015—2017 роках.

У видатках місцевих бюджетів України на загальну та середню освіту переважає фінансування загальної середньої освіти, яке за три роки зросло на 34,58 млрд грн. Близьким є й обсяг витрат на фінансування загальноосвітніх навчальних закладів, який збільшився у 2017 році в порівнянні з 2015 роком на 32,1 млрд грн [10].

За даними таблиці 4 проаналізуємо склад видатків місцевих бюджетів України на вищу освіту у 2015—2017 роках.

Найбільший обсяг фінансування за цим напрямом припадає на вищі навчальні заклади I і II рівнів акредитації. За три роки витрати за цією статтею зросли на 0,93 млрд грн. Видатки на вищі навчальні заклади III і IV рівнів акредитації збільшилися на 0,27 млрд грн.

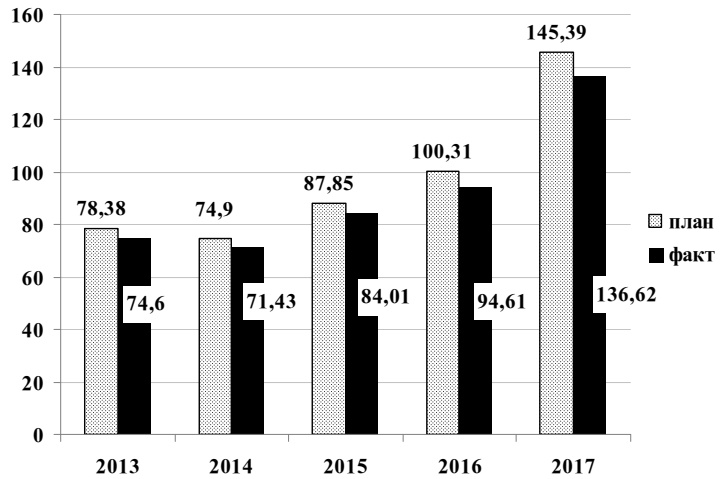

Рис. 3. Динаміка видатків місцевих бюджетів України на освіту, млрд грн

Джерело: [1].

ВИСНОВКИ

Аналіз наукових досліджень і реальної практики соціального партнерства в Україні та зарубіжних країнах дозволяє зробити висновок про те, що в умовах ринкової економіки лише в формі ефективної взаємодії з роботодавцями навчальний заклад має змогу реалізувати основну функцію — забезпечити ринок праці висококваліфікованими випускниками необхідної кількості та якості. Водночас навчальний заклад в умовах тісної взаємодії з роботодавцями має додаткові можливості. Соціальне партнерство має сприяти покращенню взаємодії між професійно-технічними навчальними закладами, вищими навчальними закладами із центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами служби зайнятості, іншими заінтересованими партнерами, направлене на максимальне узгодження

Таблиця 2. Склад видатків місцевих бюджетів України на освіту у 2015—2017 рр., млрд грн

	2015	2016	2017	Відхилення 2017р. до 2013р., %
Дошкільна освіта	18,05	20,01	28,21	156,3
Загальна середня освіта	49,48	56,34	84,06	169,8
Професійно-технічна освіта	6,05	6,05	8,09	133,7
Вища освіта	3,03	3,36	4,22	139,3
Післядипломна освіта	0,36	0,38	0,52	144,4
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	4,68	5,26	7,52	160,7
Програми матеріального забезпечення навчальних закладів	0,00	0,026	0,008	-
Інші заклади та заходи у сфері освіти	2,36	3,189	3,98	168,6
Всього	84,01	94,61	136,62	162,6

Джерело: [1].

Таблиця 3. Склад видатків на загальну та середню освіту місцевих бюджетів України, млрд грн

Освіта	2015	2016	2017	Відхилення +,-
Загальноосвітні навчальні заклади	43,95	50,44	76,05	32,1
Загальноосвітні спеціалізовані та спеціальні школи-інтернати	5,53	5,89	8,01	2,48
Загальна середня освіта	49,48	56,34	84,06	34,58

Джерело: [1].

Таблиця 4. Склад видатків місцевих бюджетів України на вищу освіту у 2015–2017 рр., млрд грн

Освіта	2015	2016	2017	Відхилення +,-
Вищі навчальні заклади I і II рівнів акредитації	2,66	2,82	3,59	0,93
Вищі навчальні заклади III і IV рівнів акредитації	0,37	0,53	0,64	0,27
Всього	3,03	3,36	4,22	1,19

Джерело: [1].

інтересів всіх учасників цього процесу. Створення бізнес-інкубаторів, проведення ділових ігор, стажування в органах місцевого самоврядування, проведення ярмарок вакансій тощо.

Становлення системи соціального партнерства в Україні має сприяти підвищенню конкурентоспроможності системи освіти та її відповідності міжнародним стандартам і вимогам.

Література:

1. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України. — URL: <https://www.treasury.gov.ua/> ua
2. Ганзюк Т.Д., Денисенко М.П. Соціальне партнерство в системі професійної освіти. Міжнародна заочна науково-практична інтернет-конференція: "Проведення прогностично-аналітичних досліджень відповідності системи професійної освіти перспективам соціально-економічного розвитку України". — Київ, 2013.
3. Кухарчук П.М. Соціальне партнерство у процесі реформування системи освіти в Україні. Публічне урядування. — 2016. — № 1. — С. 171—180.
4. Легкоступ І.І. Суляк А. Децентралізація та її фінансові аспекти в сучасних соціально-економічних умовах України. Вісник Одеського національного університету. Економіка. Випуск 2. — Одеса: 2016. — С. 151—155.
5. Міронова Л.О. Зарубіжний досвід нормативно-правового забезпечення організації фінансів місцевих органів влади Вісник ДДФЕІ: Економічні науки. Дніпропетровськ. — 2011. — № 2 (26). — С. 78—81.
6. Міщенко Д.А., Міщенко Л.О. Удосконалення механізму управління бюджетними видатками в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2017. — № 3. — С. 13—16.
7. Міщенко Д.А., Міщенко Л.О. Удосконалення фінансування соціальної інфраструктури в Україні. Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 22. — С. 13—16.
8. Міщенко Л.О. Оцінка сучасного стану та прогнозування показників місцевих бюджетів в Україні. Ефективна економіка. — 2018. — № 12. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6768>
9. Піскова Ж.В. Генеза моделі сукупних видатків / Міжнародна науково-практична Інтернет конференція "Актуальні проблеми та шляхи забезпечення соціально-економічного розвитку країни та регіонів" — Дніпропетровськ: ДДФА, 28.03.2014 р. — С. 38—40.
10. Раделицький Ю. Проблеми наповнення місцевих бюджетів в Україні в контексті фінансової децентралізації. Світ фінансів. — 2017. — № 2 (51). — С. 29—41.

11. Щербак Л.В. Створення соціального партнерства у сфері професійно-технічної освіти (методичні рекомендації). — К.: Геопринт, 2008. — 45 с.

References:

1. The official site of the State Treasury Service of Ukraine (2019), available at: [www.treasury.gov.ua/ua](http://www.treasury.gov.ua/) (Accessed 24 January 2019).
2. Hansyuk, T.D. and Denisenko, M.P. (2013), "Social partnership in the system of vocational education", Zbirka dopovidej na Mizhnarodniy zaочniy naukoivo-praktychniy internet-konferentsiyi. "Provedennya prohnosno-analitychnykh doslidzhen vidpovidnosti systemy profesynoyi" [International correspondence scientific-practical Internet-conference. "Conducting forecast and analytical researches on the correspondence of the system of vocational education to the prospects of socio-economic development of Ukraine"], Kyiv, Ukraine.
3. Kukharchuk, P.M. (2016), "Social partnership in the process of reforming the education system in Ukraine", Publichne uryaduvannya, vol. 1, pp. 171—180.
4. Lehkostup, I.I. and Sulyak, A. (2016), "Decentralization and its financial aspects in modern socio-economic conditions of Ukraine", Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika. vol. 2, pp. 151—155.
5. Mironova, L.O. (2016), "Foreign experience in the legal and regulatory framework for the organization of local government finance", Visnyk DDFEI: Ekonomichni nauky, vol. 2 (26), pp. 78—81.
6. Mishchenko, D.A. and Mishchenko, L.O. (2017), "Improvement of the mechanism for managing budget expenditures in Ukraine", Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok, vol. 3, pp. 13—16.
7. Mishchenko, D.A. and Mishchenko, L.O. (2016), "Improving the financing of social infrastructure in Ukraine", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 22, pp. 13—16.
8. Mishchenko, L. O. (2018), "Estimation of the current state and forecasting of indicators of local budgets in Ukraine", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6768> (Accessed 10 Feb 2019).
9. Piskova, Z.V. (2014), "Genesis of aggregate expenditures model", Zbirka dopovidej na Mizhnarodniy naukoivo-praktychniy internet-konferentsiyi "Aktualni problemy ta shlyakhy zabezpechennya sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krayiny ta rehioniv" [International scientific-practical Internet-conference "Current problems and ways of ensuring socio-economic development of the country and regions"], DDFA, Dnipropetrovsk, Ukraine. pp. 38—40.
10. Radelytsky, Yu (2017), "Problems of filling local budgets in Ukraine in the context of financial decentralization", Svity finansiv, vol. 2, pp. 29—41.
11. Shcherbak, L.V. (2008), Stvorennya sotsialnoho partnerstva u sferi profesynno-tekhnichnoyi osvity [Creation of social partnership in vocational education], Geoprnt, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2019 р.

О. О. Кизенко,
к. е. н., доцент, докторант кафедри стратегії бізнесу,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.21

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ МАРКЕРІВ ЕФЕКТИВНОСТІ БІЗНЕСУ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО КОНТРОЛІНГУ ПІДПРИЄМСТВА

О. Kyzenko,
PhD, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

SYSTEMATIZATION OF BUSINESS PERFORMANCE MARKERS IN THE ENTERPRISE STRATEGIC CONTROLLING SYSTEM

Метою статті є аналіз теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо систематизації управлінської інформації на основі виділення маркерів ефективності бізнесу в системі стратегічного контролінгу. Теоретико-методичні засади систематизації управлінської інформації проаналізовано із застосуванням кібернетичного підходу до характеристики системи стратегічного контролінгу компанії. Окреслено необхідність вивчення системи стратегічного контролінгу компанії в проєкціях функцій, структури, процесу та технологічного забезпечення. Практичне значення має розроблена рамка взаємовідповідності між інструментами і об'єктами стратегічного управління та маркерами ефективності бізнесу. Цінність наукових результатів полягає в можливості врахування компліментарності інструментарію стратегічного управління при формуванні специфічного набору маркерів ефективності бізнесу в середовищі стратегічного контролінгу. У дослідженні сконцентровано увагу на детальній характеристиці лише окремих питань функціонального аспекту системи стратегічного контролінгу, тому подальших розробок потребують питання характеристики системи стратегічного контролінгу підприємства в структурному, процесному аспектах та аспекті технічного забезпечення, зважаючи на їх тісний взаємозв'язок та постійний розвиток цифрових технологій.

The purpose of the article is to analyze the theoretical and methodological foundations and develop practical recommendations for systematizing management information based on the identification of business performance markers in the strategic controlling system. The concept of strategic controlling was further developed to use a cybernetic approach to its characteristics. The theoretical and methodological foundations of the systematization of management information are analyzed using the provisions of the systems theory. Analysis of relevant theoretical studies showed the feasibility of characterizing the company's strategic controlling system in aspects of functions, structure, process, and technological support. The study focuses on the detailed characterization of only selected issues of the functional aspect of the strategic controlling system. The result of the formation of a complex of business performance markers based on a systematic approach is the streamlining of internal information flows in the context of optimizing the information system, the speed of obtaining information about the strategic prospects of the business and the relevance of such information in relation to the objects of strategic management. It has been determined that the functions of accumulation, measurement and evaluation of strategically important information in a company are closely connected to the methodology of strategic management used to convert external and internal data into information and knowledge. Of practical importance is the developed framework of correspondence between tools and objects of strategic management and business performance markers. The proposed frame allows you to determine the complementarity of the strategic management toolbox and make a set of markers of business performance, taking into account the features of the operational flow and the current business model. This minimizes the need to generate redundant data and contributes to streamlining internal information flows. The value of scientific results lies in the ability to take into account the complementarity of strategic management tools in the formation of a specific set of markers of business performance in a strategic controlling

environment. Further development is required for the characteristics of the system of strategic controlling of the enterprise in the aspects of technical support, structural and process, taking into account their close interconnection and the continuous development of digital technologies.

Ключові слова: стратегічний контролінг, контролінг, маркер ефективності, технології управління, система контролінгу.

Key words: strategic controlling, controlling, efficiency marker, management technology, controlling system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Тренди постіндустріальної економіки, як-от: глобальна інтеграція, формування бізнес-екосистем, ціннісні пропозиції на основі інновацій, кібербезпека та філософія соціальної відповідальності і довіри в бізнесі, дедалі більше впливають на результативність господарської діяльності вітчизняних підприємств. Відчуваючи цей вплив, керівники розуміють, що усталені і роками перевірені методи ведення бізнесу потребують кардинального перегляду. Фахівці консалтингової компанії Bain & Company зазначають, що це час бурхливих змін у бізнесі та ринках, які характеризуються появою конкурентів кожного дня і втратою традиційної лояльності клієнтів. За результатами опитування, проведеного цією організацією у 2017 році, лише 56% респондентів вважають, що їхні компанії пристосовуються до змін швидше і краще, ніж конкуренти [1].

Якщо раніше компанії вбачали основний резерв підвищення ефективності у зміцненні та розширенні наявності на традиційних для себе ринках, зараз вони переорієнтовують цей пошук на внутрішні системи управління знаннями. Підприємства повинні застосовувати архітектури мікросервісів, використовувати блокчейн та інтелектуальні контракти для створення міцної основи для партнерства на основі технологій [2, с. 48]. Під впливом NBIC-конвергенції саме когнітивні інформаційні системи обробки даних, внутрішні унікальні способи візуалізації отриманої інформації та аналітичні процедури здобуття нових знань на цій основі, стають драйвером розробки ефективних бізнес-стратегій. Т. Фелін (Terro Felin), професор Saïd Business School при Оксфордському університеті, зазначає наступне. На питання керівників про те, якою має бути стратегія їх бізнесу, він, зазвичай, відповідає, що вони не повинні покладатися на відповіді від будь-кого за межами своєї організації [3]. Ця думка підкреслює важливість для сучасного бізнесу адаптивних систем управління, здатних до ефективної трансформації бізнес-моделей. Зокрема посилюється значимість системи стратегічного контролінгу, яка спрямована на актуалізацію ядра кореневих управлінських технологій компанії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові розвідки щодо розвитку сучасних концепцій стратегічного контролінгу здійснюються багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями, зокрема з огляду на предмет даного дослідження, привертають увагу роботи М. Пушкаря, І. Перевозової, С. Шкарлета, В. Івашкевича, С. Фалько, П. Ховарта, Д. Хана, Х. Фольмута. Аналіз публікацій цих та інших авторів дозволяє констатувати, що висвітлення проблематики окремих прикладних сфер стратегічного контролінгу сьогодні

виходять за межі суто інструментарію стратегічного планування і контролю. У відповідь на практичні завдання менеджменту в цифровій економіці посилюється імпульс для взаємопроникнення знань з контролінгу, системології, інформатики, економічної кібернетики та стратегічного менеджменту як теоретичного підґрунтя міждисциплінарних наукових досліджень. У контексті цієї роботи важливими є оприлюднені наукові здобутки міждисциплінарного характеру Одноточка В.І. [4], Костенко О.М. [5], Бердникова В.В. [6], Софійчук К.К. [7].

Теоретичним підґрунтям даного дослідження є теорія систем та організації управління. В роботі використано результати емпіричних досліджень європейських дослідників щодо розподілу завдань між менеджерами і контролерами в компаніях [8; 9].

Зважаючи на те, що розвиток інформаційних технологій сприяє формуванню в компаніях інтерактивного середовища стратегічного контролінгу, актуальною задачею для сьогоднішніх керівників і власників бізнесу, яка потребує подальшого наукового вирішення, є розробка інструментів і засобів управління для забезпечення інформаційно-комунікаційних потреб менеджменту.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо систематизації управлінської інформації на основі виділення маркерів ефективності бізнесу в системі стратегічного контролінгу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Практична реалізація можливостей цифровізації економічних процесів на підприємстві сприяє формуванню інтеграційного середовища стратегічного контролінгу. За визначенням О.М. Костенко зміст контролінгу проявляється в інтеграції інформаційних потоків та визначенні за їх допомогою форм взаємодії із зовнішнім та внутрішнім середовищем для досягнення мети і своєчасного доведення інформації до осіб, які розробляють та приймають управлінські рішення [5, с. 31]. В частині розподілу повноважень це визначення підтверджується результатами емпіричних досліджень про те, що основні завдання, пов'язані зі стратегічним плануванням і стратегічним контролем в організаціях, здебільшого, виконуються менеджерами, тоді як завдання, пов'язані з надходженням стратегічної інформації — контролерами [9, с. 103].

Застосування кібернетичного підходу до опису ключових характеристик системи контролінгу розвиває цю концепцію, надаючи засоби для її характеристики в окремих аспектах (проекціях), у контексті базових ознак системи управління, як-от: керованість, складність високого порядку, цілеспрямованість, динамічність, багато-

Таблиця. 1. Взаємовідповідність між інструментами і об'єктами стратегічного управління та маркерами ефективності бізнесу

Маркери ефективності бізнесу в системі стратегічного контролінгу	Інструменти стратегічного управління	Об'єкти стратегічного управління
Фінансово-економічні, ринкові показники та експертні оцінки щодо розвитку	Balanced Scorecard	Стратегічні ініціативи у взаємозв'язку маркетинг, фінанси, бізнес-процеси, навчання та розвиток
Цінність як результат процесу (діяльності), драйвери витрат	Activity Based Budgeting	Види діяльності як драйвери витрат, ланцюжок створення вартості
Оціночні показники, характерні для бізнесів - кращих практик	Benchmarking	Окремі функції або процеси
Експертні оцінки	SWOT - аналіз	Стратегічні ініціативи у балансі між зовнішніми загрозами та внутрішніми можливостями їм протидіяти
Розриви планових і фактичних показників господарської діяльності, експертні оцінки	GAP - аналіз (аналіз стратегічних розривів)	Очікувана траєкторія розвитку підприємства, окремі елементи діяльності або бізнес-моделі
Функціональні показники окремих елементів продукту	Функціонально-вартісний аналіз	Ланцюжок створення вартості
Показники ринкової частки та оцінка можливостей зростання ринку	Портфельний (матричний аналіз)	Конкурентні переваги продукту, бар'єри входження на ринок
Оцінки якості виконання бізнес-процесів	Six Sigma	Якість виконання бізнес-процесів

параметричність, відкритість, інерційність та саморегулювання [4]. Костенко О.М. пропонує виділяти такі складові системи контролінгу, як методологія, структура, процес і технічні засоби [5, с. 31]. Зокрема методологія контролінгу включає: цілі, закони, принципи, методи, функції, технології і практику контролінгу. Структура зосереджує увагу на функціональній і організаційній структуризації, конкретних схемах взаємодії між різними рівнями управління. Процес контролінгу представляє систему комунікацій, розробку і реалізацію управлінських рішень, у тому числі їх інформаційне забезпечення. Технічні засоби контролінгу включають комп'ютерну техніку, мережі зв'язку, систему документообороту тощо [5, с. 31]. Орієнтуючись на ці елементи, можна виділити проекції для опису системи стратегічного контролінгу. В цілому погоджуючись з таким переліком проекцій розгляду системи контролінгу, вважаємо за доцільне зауважити, що ці елементи віддзеркалюють перш за все процес наукового пошуку, не є усталеними та потребують уточнення з огляду на необхідність розмежування функцій менеджера і контролера. Крім того, вважаємо за необхідне виділити функціональний аспект системи контролінгу в окрему проекцію. Звичайно, в межах одного дослідження неможливо описати всю повноту реалізації вищезначених аспектів системи контролінгу підприємства. Для досягнення мети цього дослідження сконцентруємо увагу на детальній характеристиці окремих питань функціонального аспекту системи стратегічного контролінгу. На основі результатів дослідження В.І. Одноволика для більш детального розгляду виділимо функції розробки та вибору ключових управлінських параметрів, показників та розробки системи виміру, порівняння й узгодження якісних

показників [4]. Саме ці функції спрямовані на формування маркерів ефективності бізнесу в системі стратегічного контролінгу. Означені функції є базовими в каналі управління для перетворення даних в інформацію та знання щодо ефективності бізнесу, тому що їх реалізація є основою накопичення та порівняльного аналізу інформації керівниками підприємств.

Питання накопичення, вимірювання та оцінки стратегічно важливої інформації тісно пов'язані із методологією стратегічного управління, яка використовується в компанії для перетворення даних зовнішнього і внутрішнього середовища в інформацію та знання. Типові інструменти стратегічного контролінгу, які називаються у науковій літературі (Balanced Scorecard, Activity Based Budgeting, Benchmarking тощо) поодинокі досить широко описуються в стратегічному менеджменті в аспекті їх функціонального призначення. Проте управлінські технології використання цих методів, які формуються через проекції структури, процесу та технічних засобів системи стратегічного контролінгу, досить побіжно описані в практиці впровадження цих методів окремими консалтинговими компаніями виключно з метою реалізації маркетингових інтересів щодо популяризації результатів власної діяльності. В цьому дослідженні формування управлінських технологій розглядається як ба-

зова функція стратегічного контролінгу — системи, що призначена для пошуку адекватних реаліям бізнесу методів стратегічного управління, розробки та впровадження (надання в використання менеджменту компаній) на їх основі результативних управлінських технологій капіталізації бізнесу, використовуючи наявні конкурентні переваги і створюючи нові у майбутньому.

З позиції системного аналізу та кібернетичного підходу до управління інформаційними потоками підприємства система контролінгу забезпечує вирішення проблем некерованості підприємства, в тому числі надлишку або дефіциту інформації; впорядкування внутрішніх інформаційних потоків; мінімізацію ризиків прийняття неоптимального управлінського рішення; координацію управлінських дій на підприємстві в рамках єдиного інформаційного поля [5, с. 32]. В основі вирішення цих питань є формування комплексу маркерів ефективності бізнесу в контексті оптимізації інформаційної системи, швидкості одержання інформації про стратегічні перспективи бізнесу та релевантності такої інформації по відношенню до об'єктів стратегічного управління. Використовуючи результати дослідження [10, с. 140] оберемо найпопулярніші інструменти стратегічного контролінгу та визначимо для кожного з них взаємовідповідність між об'єктами стратегічного управління та маркерами ефективності бізнесу в системі стратегічного контролінгу, (див. табл. 1).

Проведений порівняльний аналіз дозволяє визначити компліментарність інструментарію стратегічного управління при формуванні єдиного інформаційного середовища компанії для визначення специфічного набору маркерів ефективності бізнесу з урахуванням особли-

ностей операційного потоку і поточної бізнес-моделі. Це мінімізує необхідність генерації надлишкових обсягів інформації та сприятиме впорядкуванню внутрішніх інформаційних потоків.

Кожен з визначених маркерів ефективності бізнесу має в системі стратегічного контролінгу пройти перевірку на доцільність його визначення в проекціях функцій, структури, процесу та технічного забезпечення по відношенню до моделі управління компанії. Така перевірка дасть можливість оптимізувати кількість маркерів і забезпечить комплексність та швидкість моніторингу окремих елементів бізнес-моделі з метою вчасного прийняття стратегічних рішень щодо її трансформації.

ВИСНОВОК

У дослідженні проведено аналіз теоретико-методичних засад систематизації управлінської інформації на основі застосування системного аналізу та кібернетичного підходу до характеристики системи стратегічного контролінгу підприємства. За результатами дослідження окреслена необхідність вивчення системи стратегічного контролінгу компанії в проекціях функцій, структури, процесу та технологічного забезпечення. Практичне значення має розроблена матриця взаємодій відповідності між інструментами і об'єктами стратегічного управління та маркерами ефективності бізнесу. Цінність наукових результатів полягає в можливості врахування компліментарності інструментарію стратегічного управління при формуванні специфічного набору маркерів ефективності бізнесу в середовищі стратегічного контролінгу. У дослідженні сконцентровано увагу на детальній характеристиці лише окремих питань функціонального аспекту системи стратегічного контролінгу, тому подальших розробок потребують питання характеристики системи стратегічного контролінгу підприємства в структурному, процесному аспектах та аспекті технічного забезпечення, зважаючи на їх тісний взаємозв'язок та розвиток цифрових технологій.

Література:

1. Rigby D., Bilodeau B. Management Tools & Trends. [Electronic resource] — Electronic data. — Mode of access: <https://www.bain.com/insights/management-tools-and-trends-2017> (viewed on Feb 15, 2019). — Title from the screen.
2. Accenture Technology Vision 2018 [Electronic resource] — Electronic data. — Mode of access: <https://www.accenture.com/ru-ru/insight-technology-trends-2018> (viewed on Feb 15, 2019). — Title from the screen.
3. Felin T. When Strategy Walks Out the Door [Electronic resource] — Electronic data. — Mode of access: <https://sloanreview.mit.edu/article/when-strategy-walks-out-the-door/> (viewed on Feb 15, 2019). — Title from the screen
4. Одноволик В.І. Контролінг — кібернетична система управління економічними об'єктами на основі інформаційних технологій. Актуальні проблеми економіки. — 2013. — № 12. — С. 24—28.
5. Костенко О.М. Контролінг як інтегрована інформаційно-аналітична система управління. Інвестиції: практика та досвід. — 2013. — № 1. — С. 30—33.
6. Бердников В.В. Аналитическая концепция контроллинга бизнеса. Аудит и финансовый анализ. — 2013. — № 2. — С. 228—241.
7. Софійчук К.К. Модель впливу загроз на контрольні точки реалізації стратегії. Актуальні проблеми економіки. — 2014. — № 12 (162). — С. 447—452.
8. Almasan A., Circa C., Zarzycka E., Dobroszek J. Management accounting information from the perspective of managers: the case of Poland and Romania. Selected findings of a survey research. Zeszyty Teoretyczne Rachunkowosci. — 2016. — 90 (146). — P. 41—64.
9. Bienkowska A., Kral Z., Zablocka-Kluczka A. Selected functional solutions of strategic controlling in organisations operating in Poland. Management. — 2018. — Vol. 22, — No. 1. DOI: 10.2478/manment-2018-0008.
10. Дуднієва Ю.Е., Кір'ян О.І. Сучасний інструментарій стратегічного контролінгу в управлінні промисловими підприємствами. Економіка та право. — 2018. — № 1 (49). — С. 136—142.

References:

1. Rigby, D. and Bilodeau, B. (2017), "Management Tools & Trends", available at: <https://www.bain.com/insights/management-tools-and-trends-2017> (Accessed 15 February 2019).
2. Accenture Technology Vision (2018) "Accenture Technology Vision 2018", available at: <https://www.accenture.com/ru-ru/insight-technology-trends-2018> (Accessed 15 February 2019).
3. Felin, T. (2016), "When Strategy Walks Out the Door", available at: <https://sloanreview.mit.edu/article/when-strategy-walks-out-the-door/> (Accessed 15 February 2019).
4. Odnovolik, V.I. (2013), "Controlling is a cybernetic system of economic management objects based on information technology", Aktual'ni problemi ekonomiki, vol. 12, pp. 24—28.
5. Kostenko, O. M. (2013), "Controlling as an integrated information and analytical management system", Investicii: praktika ta dosvid, vol. 1, pp. 30—33.
6. Berdnikov, V. V. (2013), "Analytical concept of business controlling", Audit i finansovyy analiz, vol. 2, pp. 228—241.
7. Sofijchuk, K.K. (2014), "Model of the impact of threats on the control points of strategy implementation", Aktual'ni problemi ekonomiki, vol. 12 (162), pp. 447—452.
8. Almasan, A. Circa, C. Zarzycka, E. and Dobroszek, J. (2016), "Management accounting information from the perspective of managers: the case of Poland and Romania. Selected findings of a survey research", Zeszyty Teoretyczne Rachunkowosci, 90 (146), pp. 41—64.
9. Bienkowska, A. Kral, Z. and Zablocka-Kluczka, A. (2018), "Selected functional solutions of strategic controlling in organisations operating in Poland", Management, Vol. 22, No. 1. DOI: 10.2478/manment-2018-0008.
10. Dudnieva, Ju.E. and Kir'jan, O.I. (2018), "Modern tools for strategic control in the management of industrial enterprises", Ekonomika ta pravo, vol. 1 (49), pp. 136—142.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2019 р.

Т. М. Гнат'єва,
к. е. н., доцент, Одеський державний аграрний університет, м. Одеса
А. І. Лівінський,
к. с.-г. н., доцент, Одеський державний аграрний університет, м. Одеса

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.25

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

T. Hnatieva,
PhD in Economics, associate professor, Odessa State Agrarian University, Odessa
A. Livinskii,
PhD in Agriculture, associate professor, Odessa State Agrarian University, Odessa

METHODOLOGICAL PROVIDER OF MANUFACTURING POTENTIAL OF AGRICULTURAL PRODUCTION ENTERPRISES

У статті розглянуто питання аналізу та оцінювання виробничого потенціалу аграрного підприємства для проведення стратегічного планування. Потенціал розглядається з позиції готовності підприємства до розробки проектів змін, їх реалізації та оцінювання ефективності. Сформовано методичне забезпечення аналізу виробничого потенціалу, яке дає змогу врахувати ступінь участі й місце кожної з виробничих одиниць або окремих їх елементів у процесі виробництва кінцевого продукту на конкретній території. Подібний аналіз сприяє підвищенню достовірності стратегічного планування й прогнозування виробництва як сировини, так і кінцевої продукції. В статті надано оцінку одному з важливих напрямів використання показників виробничого потенціалу як здійснення об'єктивної оцінки результатів господарської діяльності підприємств на основі даних про ефективність його функціонування. Така оцінка досягається за умови, коли вона здійснюватиметься з урахуванням розміру виробничого потенціалу — об'єктивного фактору, що істотно впливає на досягнутий рівень ресурсовіддачі. Ця вимога реалізується завдяки використанню тих же коефіцієнтів диференціації, які можуть бути розраховані на основі масових даних про залежність узагальнюючого показника ефективності використання виробничого потенціалу від його розміру. За допомогою цих коефіцієнтів коригується фактично досягнутий рівень ефективності використання виробничого потенціалу й на основі одержаних даних здійснюється об'єктивна оцінка результатів господарської діяльності підприємств та регіонів. За результатами дослідження було встановлено, що аналізувати ресурсоємність продукції взаємопов'язаних галузей АПВ слід за допомогою матеріальних міжгалузевих балансів, модифікованих стосовно цього комплексу і його мікрорівня — окремого агропромислового підприємства.

The article deals with the issues of analysis and evaluation of the production potential of the agrarian enterprise for strategic planning. The potential is considered from the standpoint of the company's readiness to develop change projects, their implementation and evaluation of efficiency. Formed a methodological analysis of production potential, which allows to take into account the degree of

participation and the place of each of the production units or their individual elements in the process of production of the final product in a specific territory. Such an analysis is a prerequisite, since it contributes to increasing the reliability of strategic planning and forecasting of production both of raw materials and of final products.

The article gives an assessment of one of the important directions of using indicators of production potential as an objective assessment of the results of economic activity of enterprises based on the data on the effectiveness of its functioning. Such an assessment is achieved provided that it is carried out taking into account the size of the production potential — the objective factor, which significantly affects the level of achieved resource level. This requirement is realized due to the use of the same differentiation coefficients, which can be calculated on the basis of mass data on the dependence of the generalizing indicator of the efficiency of the use of production potential from its size. With these coefficients the actual level of efficiency of the use of production potential is corrected and on the basis of the obtained data an objective assessment of the results of economic activity of enterprises and regions is carried out.

According to the results of the study, it was established that the analysis of the resource intensity of the products of the interconnected branches of APV should be followed by material inter-industry balances, modified in relation to this complex and its micro-level — a separate agro-industrial enterprise.

Ключові слова: виробничий потенціал, стратегічне планування, методичне забезпечення, аналіз, оцінка, баланс продукції.

Key words: production potential, strategic planning, methodological support, analysis, estimation, product balance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Управління передбачає насамперед правильне визначення ресурсів, своєчасний і раціональний їх розподіл між аграрними підприємствами й об'єднаннями (корпораціями), уміле маневрування ними для забезпечення високих показників. Недоврахування цього фактору, роз'єднання, незбалансований розвиток окремих виробництв, сфер і секторів, обслуговуючих підприємств призвело до того, що усередині АПВ й за його межами склалися певні диспропорції, що стримують подальший ріст ефективності аграрного виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Детальному розгляду основних диспропорцій, що склалися в АПВ, присвячений ряд робіт: Галицького О.М. [1], Глушко О.В. [2], Гришової І.Ю. [3], Гнатєвої Т.М. [4], Давидюк О.О. [6], Кравчук А.О. [7], Марчук Л.Л. [8], Ніколюк О.В. [5; 9], Стоянової-Коваль С.С. [1], Шестаковської Т.Л. [2; 3]. Їх сутність полягає в тому, що віддача різних підприємств, сфер і секторів АПВ далеко не пропорційна забезпеченості їх ресурсами. Найбільше це відноситься до аграрного виробництва. Так, при забез-

печеності основними засобами й трудовими ресурсами, що становить понад 70 % від всіх ресурсів АПВ, ця сфера виробила в 2016 р. половину всієї продукції АПВ. Навпаки, переробні галузі дали 30 % всієї продукції при забезпеченості 9—13% від всіх ресурсів АПВ. У галузях промисловості, що постачають АПВ засобами виробництва, також склалися певні диспропорції [2].

Грамотна інвестиційна політика дозволяє перебороти наявні диспропорції в розвитку АПВ як на рівні галузей, так й окремих об'єднань і підприємств. Об'єднання, що активно впроваджують нові технології виробництва та методи управління, не відчувають дефіцит у ресурсах. Закономірно вважати, що такі зрушення повинні відбутися й на інших рівнях управління.

Орієнтація на високі кінцеві результати неможлива без створення міжгалузевої системи стимулювання, використання принципів міжгалузевої інтеграції, інших дієвих організаційно-економічних заходів.

Сільськогосподарські підприємства повинні бути досить гнучкими й прогресивними, тобто орієнтовані на інтенсивне використання техніки й інших ресурсів, застосування інноваційних технологій, спиратися на новітній досвід ведення господарства, враховувати перспекти-

ви розвитку аграрного виробництва. Із цього погляду в системі управління підприємствами АПВ становлять значний інтерес закономірності розвитку ресурсного потенціалу на перспективу й прогнозування росту продуктивності аграрного виробництва.

Для більш ефективного і динамічного використання технічного потенціалу необхідний пошук і обґрунтування рекомендацій із застосування інтенсивних, але ресурсозберігаючих і безвідхідних технологій, нових джерел енергії, створення ресурсозберігаючих сортів рослин, комбікормів, різних добавок і замінників, розробку машин і технологій, що забезпечують досить високу однорідність і чистоту сільськогосподарських продуктів.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у розвитку методичних засад та економічному обґрунтуванні методичного забезпечення виробничого потенціалу підприємств аграрного виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виробничий потенціал виробничих об'єднань підприємств АПВ є сумою умовно вартісних оцінок землі (визначену за вартістю кінцевого продукту переробки, виробленого з сировинного ресурсу конкретної земельної площі), основних засобів й оборотних коштів (визначену за балансовою вартістю необоротного й оборотного капіталу, задіяного у виробництві конкретного сировинного ресурсу, та необоротного й оборотного капіталу, задіяного у переробці цього сировинного ресурсу), а також продуктивно діючої робочої сили (річний фонд заробітної плати працюючих у конкретному об'єднанні).

Безпосередньо в практиці стратегічного планування розвитку виробництва в підприємствах АПВ доцільно скористатися таким методом розрахунку абсолютного виробничого потенціалу, який впливає з вищесказаного й дає змогу врахувати ступінь участі й місце кожної з виробничих одиниць або окремих їх елементів у процесі виробництва кінцевого продукту на конкретній території. Модель, яка пропонується для розрахунку потенціалу, має такий вигляд:

$$P_{ВП} = \sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m [Z_i + (OZ + OK)_i + P_i] \rightarrow \max \quad (1).$$

кінцевої продукції виробничого об'єднання

Представлена модель є сумою перерахованих раніше елементів виробництва: землі (З), основних засобів й обігових коштів (ОЗ+ОК) і видів праці (П) всіх сфер і-го підприємства/об'єднання, що входить до складу АПВ будь-якого ієрархічного рівня й спеціалізується на виробництві j-го кінцевого продукту. Природно, що всі елементи знаходяться у вартісному вимірі, що дає змогу додержуватись і враховувати закон вартості, при цьому також відпадає необхідність вдаватися до будь-яких інших штучних методів і прийомів його оцінки. Щодо конкретного продуктового підкомплексу умовна вартісна оцінка землі (З), на якій вирощується конкретна сировина для і-го продуктового підкомплексу, може бути визначена як добуток ціни одиниці кінцевого про-

дукту переробки на сумарний обсяг виробництва цього продукту підкомплексу.

Далі визначається вартість основного й оборотного капіталу ланок і-го об'єднання. Методи розрахунку в сферах й секторах аграрного виробництва можуть бути різними. Вартість основних засобів й оборотних коштів можна встановити або спеціальним обстеженням фондозабезпеченості (за документами первинного обліку), або ж розрахунковим шляхом на основі даних річної звітності аграрних підприємств.

Зокрема вартість основних засобів, які беруть участь у виробництві конкретного сировинного ресурсу, розраховується за питомою вагою амортизаційних відрахувань, нарахованих на даний сировинний ресурс, до їх загального обсягу по відповідних галузях аграрного виробництва; а вартість оборотних засобів — по статтях калькуляції сировинного ресурсу.

Вартісну оцінку засобів виробництва, які беруть участь у створенні необхідних продуктів у переробних секторах АПВ, можна встановити на основі даних про наявність і рух необоротних активів з річних звітів відповідних промислових підприємств. З річного звіту промислового підприємства (м'ясокомбінатів, консервних заводів і т.д.) беруться й дані про використання за рік оборотних засобів по всіх елементах витрат на переробку вихідної сировини. Сума названих показників за сільськогосподарською і промисловою сферами і-го продуктового сектору (під комплексу) і дасть розрахункову вартісну оцінку основних засобів й обігових коштів (ОЗ+ОК).

Вартісна оцінка робочої сили (П) також визначається на основі відповідних даних статистичної звітності. З річного звіту аграрних підприємств беруться дані про пряму оплату праці працівників. Аналогічні показники збираються із річних звітів про діяльність переробних підприємств, які входять до складу відповідного об'єднання.

Розрахований за вищевикладеною методикою сумарний виробничий потенціал характеризує продуктивну можливість усього об'єднання, але, на жаль, не дає змоги визначити ресурсозабезпеченість одиниці земельної площі, яка є субстанцією виробництва будь-якої вихідної сировини аграрного походження.

Щоб одержати необхідний показник, весь виробничий потенціал доцільно розділити на сумарну площу вирощування сировинного ресурсу S_i :

$$P_{ВП} = \frac{\sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m [Z_i + (OZ + OK)_i + P_i]}{\sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m S_i} \rightarrow \max \quad (2).$$

кінцевої продукції з одиниці земельної площі

Такий підхід дає змогу розрахувати виробничий потенціал і-го продуктового під комплексу (сектору), який припадає на гектар посіву тієї чи іншої культури. Проте не менш важливо знати, яка ж кількість виробничого потенціалу бере участь у виробництві одиниці кінцевої продукції КП. Подібний показник можна визначити, поділивши сумарний виробничий потенціал на загальний обсяг кінцевого продукту (КП_i) цього підкомплексу:

$$P_{ВП} = \frac{\sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m [3_i + (O3 + OK)_i + \Pi_i]_j}{\sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m K\Pi_i} \rightarrow \max \quad (3).$$

ресурсовитрат на виробництво одиниці кінцевої продукції

Порівняння потенціалу, який припадає на одиницю земельної площі й на одиницю кінцевої продукції, допомагає виявити закономірності переходу кількості в якість, визначити взаємозв'язок і залежність між продуктивними можливостями потенціалу й виробництвами продукції на конкретній території. Подібний аналіз є необхідною умовою, оскільки він сприяє підвищенню достовірності стратегічного планування й прогнозування виробництва як сировини, так і кінцевої продукції.

При єдиній функціональній спрямованості конкретного продуктового підкомплексу (сектору) елементи потенціалу будь-якого ієрархічного рівня помітно не варіюватимуться і будуть приблизно однаковими. Ця обставина дасть змогу шляхом порівняння основних елементів виявити різницю у використанні його продуктивних можливостей у процесі виробництва кінцевого продукту. При помітних змінах у структурі потенціалу як у часі, так і просторі завжди можна проаналізувати сформовану ситуацію, а це дуже важливо при характеристиці переважаючих тенденцій у його розвитку.

Важливим напрямом практичного використання показників виробничого потенціалу є здійснення об'єктивної оцінки досягнутого рівня ефективності виробництва й виявлення резервів її дальшого підвищення. Ефективність використання виробничого потенціалу можна визначити за формулою:

$$E_{вп} = \frac{3E_{ij}}{O3_j + OK_j + \Pi_j + 3_j} \quad (4),$$

де $3E_{ij}$ — обсяг загального ефекту і-го виду по j-му підприємству. З усіх видів такого ефекту найбільш доцільним є використання кінцевої або валової продукції;

$O3_j$ та OK_j — вартість відповідно основних засобів та обігових коштів;

Π_j — вартість трудових ресурсів;

3_j — грошова оцінка земельних ресурсів j-го підприємства.

Цей показник має чітку інтерпретацію, конкретний економічний зміст і порівнянність у динаміці, що особливо важливо для аналізу ефективності виробництва. Актуальність цієї проблеми посилюється тим, що значне зростання виробничого потенціалу в аграрних підприємствах не завжди супроводжується відповідним приростом валової й кінцевої продукції. Це призводить до зниження ефективності його використання та погіршення економічного стану підприємств. У цьому зв'язку дуже важливо здійснити факторний аналіз виходу валової продукції з одиниці земельної площі з урахуванням впливу на її обсяг таких факторів, як розмір виробничого потенціалу, досягнутий рівень ефективності його використання, а також ефективність використання додаткових вкладень у збільшення розміру виробничого потенціалу. Поставленої мети можна досягти за допомогою формули:

$$T_{вп} = \frac{\Delta B\Pi_p}{B\Pi_{p_0}} = \frac{\Delta B\Pi_n}{B\Pi_{n_0}} + \frac{\Delta E}{E_0} + \frac{\Delta B\Pi_n * \Delta E}{B\Pi_{n_0} * E_0}$$

при цьому :

$$\Delta B\Pi_p = B\Pi_{p_1} - B\Pi_{p_0}$$

$$\Delta B\Pi_n = B\Pi_{n_1} - B\Pi_{n_0}$$

$$\Delta E = E_1 - E_0$$

(5),

де $B\Pi_{p_1}$ і $B\Pi_{p_0}$ — валова продукція у розрахунку на 1 га угідь у звітному й базисному періодах;

$B\Pi_{p_1}$ і $B\Pi_{p_0}$ — питомий виробничий потенціал, що припадає на 1 га угідь відповідно у звітному й базисному періодах.

E_1 і $B\Pi_{n_0}$ — узагальнюючий показник ефективності використання виробничого потенціалу у звітному й базисному періодах;

Перша складова формули ($\Delta B\Pi_p / B\Pi_{p_0}$) вказує на зміну темпу приросту валової продукції від темпу приросту виробничого потенціалу, друга — від темпу приросту (зменшення) ефективності його використання і третя — від відносної зміни ефективності додаткових вкладень у збільшення розміру виробничого потенціалу.

Одним з важливих напрямів використання показників виробничого потенціалу є здійснення об'єктивної оцінки результатів господарської діяльності підприємств на основі даних про ефективність його функціонування. Така оцінка досягається за умови, коли вона здійснюватиметься з урахуванням розміру виробничого потенціалу — об'єктивного фактору, що істотно впливає на досягнутий рівень ресурсовіддачі. Ця вимога реалізується завдяки використанню тих же коефіцієнтів диференціації, які можуть бути розраховані на основі масових даних про залежність узагальнюючого показника ефективності використання виробничого потенціалу від його розміру.

За допомогою цих коефіцієнтів коригується фактично досягнутий рівень ефективності використання виробничого потенціалу й на основі одержаних даних здійснюється об'єктивна оцінка результатів господарської діяльності підприємств та регіонів.

Послідовність у розрахунках така. Спочатку по кожному підприємству і у цілому по об'єднанню або району розраховують фактичний узагальнюючий показник ефективності використання виробничого потенціалу (E_j). Далі визначають його розрахункове значення (E_r) шляхом ділення E_j на визначений для даного підприємства коефіцієнт диференціації, що враховує розмір його виробничого потенціалу.

Дані про об'єктивну оцінку результатів господарської діяльності можна використати й для аналізу з метою визначення додаткового приросту або втрат валової продукції з гектару сільськогосподарських угідь, обумовлених організаційним фактором, тобто завдяки кращому (гіршому) використанню виробничого потенціалу порівняно з його середнім рівнем використання (по групі підприємств, об'єднанню, району, регіону тощо). Розрахунок здійснюється за формулою:

$$\pm B\Pi_p = \frac{(E_j^r - \bar{E}) * B\Pi_{n_j}}{100} \quad (6),$$

де \bar{E} — середнє по групі підприємств (об'єднанню, району та ін.) значення узагальнюючого показника. Якщо одержаний результат має від'ємний знак, то це свідчить про допущені втрати у виробництві валової продукції з одиниці площі, а якщо позитивний — то про додатковий її приріст, який здобуто завдяки раціональнішому використанню виробничого потенціалу.

Ефективне дослідження будь-якого господарського об'єкта можливе лише на основі добре продуманої теоретичної концепції, яка впливає з ринкових економічних законів. Спроба обмежитись раніше визначеним рівнем розробленості конкретної проблеми неминує призводити до відставання теорії від практики, до втрати нею необхідного прикладного значення. Це повною мірою стосується й проблеми оцінки виробничого потенціалу агропромислового виробництва, раціональне використання якого є однією з основних умов підвищення ефективності національної економіки.

Необхідно вдосконалювати організацію вирощування й відгодівлі худоби й птиці, розвивати внутрігосподарську й міжгосподарську спеціалізацію, впроваджувати інтенсивні методи й інноваційні технології виробництва м'яса та іншої продукції. Зростання кінцевих результатів передбачене при істотному зменшенні приростів найважливіших ресурсів, у зв'язку з чим зростає значення вирішення такого важливого завдання, як перетворення економіки в основне джерело задоволення додаткової потреби в кормах, паливі, електроенергії та інших ресурсах.

У зв'язку з цим, на нашу думку, у необхідний кількісний аналіз ресурсоемності продукції, вдосконалення обліку й контролю найважливіших напрямів ресурсозбереження в галузях агропромислових об'єднань і підприємств. Особливо гостро постає проблема вимірювання ефективності агропромислового виробництва на міжгалузевому рівні. Це зумовлене тим, що ефективність агропромислового виробництва в цілому залежить не тільки від сумарного впливу кожної підгалузі на кінцеві результати, але й від їх взаємозумовленості й збалансованості.

Ресурсоемність продукції взаємозв'язаних галузей АПВ слід аналізувати за допомогою матеріальних міжгалузевих балансів, модифікованих стосовно даного комплексу і його мікрорівня — окремого агропромислового підприємства. Методика дослідження за допомогою міжгалузевих балансів багатомірного об'єкта, яким є агропромислове підприємство, полягає в тому, що кожний його підрозділ розглядається у двоїстому аспекті: як виробник певного виду продукції і як споживач різних ресурсів, необхідних для забезпечення технологічного процесу. Характерною особливістю відкритої моделі балансу є те, що всі ресурси й продукти поділяються на дві групи залежно від того, відтворюються вони на цьому підприємстві чи надходять зі сторони. Балансовий метод передбачає поєднання характерних ознак виходу продукції та її використання, включаючи затрати на виробництво.

Шахматна таблиця міжгалузевого балансу є інструментом наочного вираження ідеї взаємозалежності потоків продукції та ресурсів підрозділів агропромислових формувань. Така таблиця стосовно до агропромис-

лового підприємства складається з двох основних частин. Економічний зміст інформації, закладений у балансі, полягає в тому, що вона відображає матеріальні потоки продукції, виробленої підрозділами (галузями) всередині виробничої системи.

Основні залежності балансу продукції досить повно проаналізовані в економічній літературі [5; 8] й зводяться до двох систем рівнянь. Якщо екзогенно заданий обсяг валової продукції, то обсяги можливої її реалізації визначаються за формулою:

$$O_p = V_p - Z * V_p \quad (7),$$

де O_p — обсяг реалізованої продукції;

Z — матриця коефіцієнтів прямих витрат;

V_p — вектор виходу продукції.

Добуток матриці прямих витрат на вектор виходу продукції, при дотриманні правил матричної алгебри, дає обсяг внутрішнього споживання продукції, а сума витрат продукції та обсягів її реалізації — валове виробництво продукції по видах.

Якщо задається обсяг реалізованої продукції (відповідно до попиту), то необхідні обсяги виробництва відповідно попиту по підрозділах легко розраховуються за формулою:

$$V_p = (X - Z)^{-1} * O_p \quad (8),$$

де X — одинична діагональна матриця.

Збалансованість ресурсів, що надходять з сторони, при стратегічному плануванні виявляється шляхом аналізу показників прямої ресурсоемності (P_e). Їх розрахунок у промисловому тваринництві не становить труднощів, оскільки аналітичний облік ведеться за технологічними групами поголів'я та іншими підрозділами основного й допоміжного виробництва.

Разом із тим у підприємствах тваринництва є великі невикористані резерви підвищення ефективності наявного ресурсного потенціалу, особливо щодо оборотних коштів, матеріальних і фінансових ресурсів. Істотно зросла енергоемність продукції.

У результаті недостатньої збалансованості окремих технологічних процесів, у тому числі співвідношень між обсягами виробництва молодняку, можливостями вирощування й переробки тварин на м'ясо в забійних цінах, підприємства зазнають великих втрат.

Значна частина недоліків у роботі підприємств тваринництва може бути усунута без додаткових капітальних вкладень шляхом більш збалансованої організації виробництва, підвищення рівня стратегічного планування й управління, поліпшення обліку й контролю технологічних процесів, організації виробництва, економічної та фінансової роботи. Велику роль може відіграти мотивація працівників щодо підвищення ефективності виробництва, більш раціональну організацію його забезпечення, формування запасів.

Одним з центральних моментів економічної роботи є управління процесом формування ресурсоемності й повної собівартості продукції [1]. Воно передбачає такий мотиваційний вплив на працівників підрозділів, а також адміністративні заходи, які виводили б всю систему до найбільшого кінцевого ефекту.

Сьогодні планування роботи підприємств та їх підрозділів базується на концепції збільшення виробництва валової продукції кожної тваринницької підгалузі, кожного підрозділу при мінімізації рівня

витрат у розрахунку на одиницю продукції. Проте мінімізація споживання продукції, робіт і послуг в основній галузі передбачає скорочення їх виробництва в підсобних й обслуговуючих галузях, що веде до зниження їх результативності. Суперечливість цілей можна усунути тільки на основі компромісного вирішення питання, тобто оптимізації системи в цілому.

Питання про можливість застосування принципу мінімізації витрат по відношенню до зовнішнього ресурсу, що надходить зі сторони, також не може трактуватися однозначно.

Локальний економічний ефект не завжди забезпечує кінцевий результат інтегрованого виробництва. У тваринництві істотне значення має дотримання пропорцій між дорослим поголів'ям і молодняком, яку забезпечує відтворення основної череди. Порушення будь-якої ланки неодмінно позначиться на всій системі, змінюючи кількісні та якісні показники ефективності виробництва, на кінцевих результатах роботи.

Для оцінки ефективності впровадження нових порід, технологій утримання й годівлі, мікроклімату в приміщеннях та інших факторів виробництва доцільно використовувати показник повної ресурсоемності продукції. На відміну від прямої ресурсоемності цей показник характеризує обсяг споживаних ресурсів у всіх підрозділах агропромислового виробництва на одиницю кінцевої (реалізованої) продукції. Доцільність застосування показника повної ресурсоемності впливає з особливостей агропромислового виробництва у тваринництві, де границя між проміжною й кінцевою продукцією є досить рухомою й залежить не тільки від структури виробництва, але й від внутрігалузевої спеціалізації.

У методичному відношенні розрахунок повної ресурсоемності продукції не становить труднощів, оскільки легко формалізується з використанням балансового методу. Відображений у матеріальному балансі рух виробленої продукції є моделлю руху вартості, що міститься в засобах і предметах праці, які споживаються й беруть участь у виробництві:

$$K_p = 3_1 * P_e * (X - 3)^{-1} \quad (9),$$

де K_p — коефіцієнт повної ресурсоемності кінцевої продукції;

$3_1 * P_e$ — коефіцієнти прямих витрат;

$(X - 3)^{-1}$ — матричний мультиплікатор, що дозволяє вирішити завдання найбільш економічним шляхом.

Рівень економічної обґрунтованості нормативної (запланованої) ресурсоемності на конкретному підприємстві може істотно відрізнитися від досягнутих показників ефективності виробництва в цілому по галузі. Тому не виключається функціонування галузевих і регіональних нормативів. Крім того, ферми можуть диференціювати їх стосовно до конкретних умов роботи підрозділів і галузей господарства. Управління процесом споживання ресурсів при цьому досягається за допомогою оперативного обліку й контролю відхилень фактичної ресурсоемності від нормативів. Наявність істотних відхилень вимагає аналізу причин і прийняття управлінських рішень. Технічними засобами реалізації цих рішень можуть бути: системний нормативний облік

витрат на виробництво, маркетинг, різноманітні форма контролю та ін.

Іншим важливим вузловим питанням підвищення ефективності використання виробничого потенціалу ферм є питання управління оборотними засобами з урахуванням їх рівня, структури, розміщення й джерел фінансування. Проблема полягає в тому, щоб поглибити економічне обґрунтування планованих запасів на основі більш тісного ув'язування їх рівня з рівнем і структурою виробничого споживання, повніше використовувати тимчасово вільні фінансові ресурси підприємств на покриття нормативів, чіткіше планувати частки кредитних ресурсів у фінансуванні виробничих потреб тваринницьких підприємств.

Суть проблеми впливає з суперечливого характеру функціонування виробничих запасів і фінансових джерел їх покриття. Частина авторів [7; 9] підтримує точку зору практичних працівників, згідно з якою запасами виробництва й оборотними коштами необхідно управляти виходячи з концепції їх мінімізації. Альтернативний підхід полягає в тому, що запаси й, отже, фінансові ресурси їх покриття не можуть бути мінімальними при безперебійному ході виробничого процесу, особливо щодо страхових і сезонних потреб агропромислового виробництва. Об'єктивно існують аргументи на користь обох точок зору.

Необхідність створення запасів зумовлена дискретним характером формування матеріальних ресурсів при безперервному споживанні їх на всіх стадіях технологічного процесу промислового тваринництва. При цьому особливістю запасів продукції та поголів'я власного виробництва є те, що їх формування не пов'язане з процесом товарного обміну й товарно-грошових відносин, втім потребує витрат на їх відтворення. Існує часовий лаг (відставання, затримки) між виробництвом м'яса, ремонтним молодняком та їх потребою у виробничому процесі для одержання кінцевої продукції.

На відміну від власних відтворюваних ресурсів запаси продукції, що надходять зі сторони, залежать від обсягів виробництва й споживання, періодичності поставок.

Необхідність мінімізації запасів пов'язана із зростанням витрат на утримання поголів'я, зберігання продукції; втрат кількісного й якісного характеру; капітальних інвестицій на будівництво приміщень; з упущеною вигодою від уповільнення оборотності оборотних коштів; із заморожуванням ресурсів та із іншими факторами.

На відміну від порядку планування запасів і власних оборотних коштів за мінімально досягнутим рівнем, пропонований підхід до їх планування передбачає балансове обґрунтування цих параметрів виробничої діяльності. Передбачається, що економіка тваринницьких підприємств у цілому потребує запасу певного ресурсу, рівного кількості цього ресурсу, яка використовується в системі за одиницю часу (день, тиждень, місяць), помноженій на період зберігання (число днів, тижнів, місяців). Інакше кажучи, якщо затрати ресурсів на виробництво продукції за рік визначаються векторами $(3^*V_p, P_e^*V_p)$, а період зберігання їх запасів становить t днів, то поточний запас

дорівнює:

$$Z_p = K_z \cdot Z \cdot V_p \quad (10),$$

де Z_p — вектор запасів;

K_z — коефіцієнти запасу, розраховані шляхом ділення числа днів зберігання t на число днів у календарному періоді T (виражається у формі діагональної матриці);

Z — коефіцієнти прямої ресурсоємності продукції;

V_p — валовий вихід продукції тваринництва.

Значним резервом збільшення виробництва продукції тваринництва є скорочення строків відгодівлі при дотриманні вагових кондицій тварин.

Розрахунок норми запасу на кінцеву продукцію по молодняку й дорослому поголів'ю, як і по інших видах ресурсів власного відтворення, здійснюється за формулою:

$$Z_p = K_z \cdot Z \cdot (X - Z)^{-1} \cdot O_p \quad (11).$$

Ресурсоємність кінцевої продукції за рахунок потреби створення запасів зростає.

Іншим важливим об'єктом планування є ресурси, характерною особливістю яких є зовнішнє джерело формування по відношенню до галузей, включених в аналізовану модель. Зокрема для промислового тваринництва найбільш істотними є питання нормування запасів кормових ресурсів, палива, запасних частин і ремонтних матеріалів.

ВИСНОВКИ

Використання економіко-математичного балансового моделювання дозволить не тільки поглибити економічне обґрунтування виробничо-фінансових планів підприємств тваринництва, економічний аналіз міжгалузевих зв'язків, але й підійти до вирішення проблеми оптимізації виробництва й виробничих запасів.

Література:

- Galitsky O.M., Stoyanova-Koval S.S., Nikoljuk O.V. The strategic imperatives of institutional regulation of the investment processes in the food industry. Scientific bulletin of Polissia. — 2017. — № 3. — P. 166—171.
- Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L., Glushko O.V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2017. — № 4. — С. 75—80.
- Gryshova I.Ju., Negodenko V.S., Shestakovska T.L. The methodological principles of determining the level of performance of the functions of the functions of consumerism. Scientific bulletin of Polissia. — 2017. — № 3 (11). — P. 62—67.
- Hnatieva T.M., Shabatura T.S., Kravchuk A.A. Model of economic development enterprise in the context of European integration. Scientific bulletin of Polissia. — 2017. — № 3. — P. 89—94.
- Nikoliuk O., Gryshova I., Shestakovska T. The organic production in the context of improving the ecological safety of production of the food industry. Food Science and Technology. — 2017. — Vol. 11. — № 4. — P. 103—111.
- Гнатєва Т.М., Давидюк О.О. Механізм забезпечення комплементарності захисту економічних інтересів аграрного виробництва. Наукові записки Інсти-

туту законодавства Верховної Ради України. — 2017. — № 5. — С. 80—89.

7. Кравчук А.О., Вихристюк С.В. Нарощення фінансових потоків суб'єктів аграрного бізнесу. Інвестиції: практика та досвід, 2018. — С. 31—37.

8. Марчук Л.Л. Міжнародні методики оцінки конкурентоспроможності національної економіки в контексті економічної безпеки. Економічний аналіз: зб. наук. праць, Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2017. — Том 27. — № 4. — С. 311—317.

9. Ніколюк О.В. Теоретико-методологічні засади інституційного регулювання соціально-економічної безпеки аграрного виробництва: монографія. — Одеса: Друкарський дім, Друк Південь, 2018. — 298 с.

References:

- Galitsky, O.M. Stoyanova-Koval, S.S. and Nikoljuk, O.V. (2017), "The strategic imperatives of institutional regulation of the investment processes in the food industry", Scientific bulletin of Polissia, no.3, pp. 166—171.
 - Gryshova, I.Yu., Shestakovska, T.L. and Glushko, O.V. (2017), "The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development", Scientific Papers of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, no. 4, pp.75—80.
 - Gryshova, I.Yu. Negodenko, V.S. and Shestakovska, T.L. (2017), "The methodological principles of determining the level of performance of the functions of the functions of consumerism", Scientific bulletin of Polissia, vol. 3 (11), no. 1. pp. 62—67.
 - Gnatieva, T.M. Shabatura, T.S. and Kravchuk, A.A. (2017), "Model of economic development enterprise in the context of European integration", Scientific bulletin of Polissia, no. 3, pp. 89—94.
 - Nikoliuk, O. Gryshova, I. and Shestakovska, T. (2017), "The organic production in the context of improving the ecological safety of production of the food industry". Food Science and Technology, vol. 11, no. 4. pp.103—111.
 - Gnatieva, T. and Davydyuk, O. (2017), "Mechanism of ensuring the completeness of the protection of economic interests of agrarian production", Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, no. 5. pp. 80—89.
 - Kravchuk, A.O. Vykhrystyuk, S.V. (2018), "Growth of financial flows of subjects of agrarian business", Investments: Practice and experience, pp. 31—37.
 - Marchuk, L.L. (2017), "International Methods for Assessing the Competitiveness of the National Economy in the Context of Economic Security", Economic Analysis, Ternopil: Publishing and Printing Center of Ternopil National Economic University "Economic Thought", vol. 27, no. 4, pp. 311—317.
 - Nikoluk, O.V. (2018), Teoretyko-metodolohichni zasady instytutysynoho rehulyuvannya sotsial'no-ekonomichnoyi bezpeky ahrarnoho vyrobnytstva, [Theoretical and methodological principles of institutional regulation of socio-economic security of agrarian production: monograph], Odessa: Printing House, Printing South, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 21.02.2019 р.

Т. О. Меліхова,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізької державної інженерної академії
Н. С. Чакалова,
асистент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізької державної інженерної академії
Т. С. Середенко,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізької державної інженерної академії

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.32

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД АУДИТУ ОПЕРАЦІЙ З ГОТІВКОЮ ТА НА РАХУНКАХ У БАНКУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

T. Melikhova,
Candidate of Economic Sciences, associate professor, Head of the Department
of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, of the Zaporozhye State Engineering Academy
N. Chakalova,
Assistant of the Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit
of the Zaporozhye State Engineering Academy
T. Seredenko,
Master student of the department of accounting, analysis, taxation
and audit of the Zaporozhye State Academy of Engineering

IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF AUDIT OF OPERATIONS WITH CASH AND CASH WITHIN THE BANK FOR IMPROVEMENT OF EFFICIENCY OF BUSINESS MANAGEMENT

Робота будь-якого підприємства обов'язково пов'язана із рухом грошових коштів як у готівковій, так і безготівковій формі. Тому необхідним для забезпечення їх цілісності, збереження та правильності здійснення операцій з їх використанням є суворе дотримання своєчасності та правильності документального оформлення операцій з надходження, вибуття та зберігання на підприємстві коштів. Тому на сьогоднішній день актуальність проблеми полягає у перевірці правильності, своєчасності та законності оформлення операцій з грошовими коштами, що досягається через проведення аудиту.

Основною метою аудиту грошових коштів є встановити достовірність їх даних щодо законності, доцільності, наявності та руху при відображенні касових операцій та операцій на рахунках у банках на всіх етапах бухгалтерського обліку.

Завдання аудиту готівкових та безготівкових операцій — це перевірити повноту відображення грошових коштів у касі та на поточних рахунках підприємства, а також правильність їх оформлення в первинних та зведених документах й облікових регістрах, щодо здачі понадлімітних грошових коштів, відповідності залишків, повноти оприбуткування коштів на спеціальних рахунках, руху грошових коштів за розрахунками з підзвітними особами, з покупцями та за заробітною платою.

Обґрунтовано мету та завдання проведення аудиту операцій з готівкою та на рахунках у банку підприємства на основі розроблених робочих документів.

У роботі удосконалено методичні засади аудиту операцій з готівкою та на рахунках у банку для підвищення ефективності управління підприємством, які включають тест внутрішнього контролю, план проведення аудиту, програму аудиту та форми робочих документів аудитора.

Запропоновані методичні підходи на відміну від існуючих включають: галузеві особливості підприємства; облік готівкових і безготівкових операцій за корпоративною картою; контролю цільового використання коштів; специфіку роботи програмного середовища "Клієнт-Банк"; облік грошових коштів на спеціальних рахунках.

Запропонована методика проведення аудиту операцій з готівкою та на рахунках у банку дасть змогу вчасно виявити порушення, отримати достовірну інформацію щодо готівкових та безготівкових операцій, встановити та усунути проблемні ділянки з досліджуваного питання, що підвищить ефективність управління підприємством.

The work of any enterprise is necessarily connected with the movement of funds both in cash and non-cash form. Therefore, it is necessary to ensure their integrity, safety and correctness of operations with their use is strict compliance with the timeliness and accuracy of documentation of operations of receipt, disposal and storage of funds at the enterprise. Therefore, to date, the relevance of the problem is to verify the correctness, timeliness and legality of registration of transactions with funds, which is achieved through an audit.

The main purpose of the audit of funds is to establish the reliability of their data on the legality, appropriateness, availability and movement in the reflection of cash transactions and operations in Bank accounts at all stages of accounting.

Tasks of audit of cash and non-cash transactions is to check completeness of reflection of money in cash Desk and on current accounts of the enterprise, and also correctness of their registration in primary and summary documents and accounting registers, concerning delivery of excess money, compliance of the balances, completeness of posting of money on special accounts, cash flows on settlements with accountable persons, with buyers and behind a salary.

The author of the article substantiates the purpose and objectives of the audit of operations with cash and Bank accounts on the basis of the developed working documents.

The methodical bases of audit of operations with cash and on accounts in Bank for increase of efficiency of management of the enterprise which include the test of internal control, the plan of carrying out audit, the program of audit and forms of working documents of the auditor are improved in work.

The proposed methodological approaches, in contrast to the existing ones, include: industry-specific features of the enterprise; accounting for cash and non-cash transactions on the corporate card; control of the intended use of funds; specifics of the "Client-Bank" software environment; accounting of funds on special accounts.

The technique of audit of operations with cash and on accounts in Bank will give the chance in time to reveal violations, to receive reliable information on cash and non-cash transactions, to establish and eliminate problem sites on the studied question that will increase efficiency of management of the enterprise is offered.

Ключові слова: аудит, грошові кошти, готівка, рахунок, банк, каса, банківська виписка, журнал, робочий документ, перевірка, оприбуткування, видатки

Keywords: audit, cash, account, bank, cash register, bank statement, journal, working document, verification, posting, expenses

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ І ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Робота будь-якого підприємства обов'язково пов'язана із рухом грошових коштів як у готівковій, так і без-

готівковій формі. Тому необхідним для забезпечення їх цілісності, збереження та правильності здійснення операцій з їх використанням є суворе дотримання своєчасності та правильності документального оформлення операцій з надходження, вибуття та зберігання на під-

Таблиця 1. Тест внутрішнього контролю на підприємстві

№	Зміст	Варіанти відповіді			Примітки
		Ні	Так	Інформація відсутня	
1	2	3	4	5	6
1	Чи відомо керівництву про будь-які випадки шахрайства, здійсненого будь-ким зі складу управлінського персоналу?				
2	Чи відомо керівництву про будь-які випадки шахрайства, здійснені найманими працівниками, що відіграють важливу роль у зовнішньому контролі?				
3	Чи відомо керівництву про будь-які випадки шахрайства, здійснені іншими особами?				
4	Чи є віддалені підрозділи, сегменти бізнесу, типи угод, рахунки або категорії фінансової звітності, де існує або може існувати ризик шахрайства? Якщо так, вказати подробиці				
5	Чи вірить керівництво, що існує високий ризик шахрайства, що здійснюється компанією або щодо компанії? Якщо так, вказати подробиці				
6	Чи визнає свою відповідальність управлінський персонал за впровадження зовнішнього контролю для попередження та виявлення шахрайства на підприємстві?				
7	Чи відповідає діяльність підприємства законам та нормативним актам України?				
8	Чи відслідковуються управлінським персоналом зміни в законодавстві, щодо грошового обігу?				
9	Чи доводиться до працівників, що відповідають за грошові розрахунки, інформація щодо змін в законодавстві?				
10	Чи здійснюється підвищення кваліфікації працівників, що відповідають за здійснення грошових розрахунків?				
11	Чи проводяться перевірки правильності оформлення прибуткових касових ордерів за корпоративною картою?				
12	Чи проводяться перевірки стану обліку касових операцій?				
13	Чи проводяться перевірки відповідності оприбуткування грошових коштів з банківського рахунку згідно з грошовим чеком?				
14	Чи відбуваються перевірки відповідності здачі понадлімітних грошових коштів з каси підприємства до банківської установи?				
15	Чи проводяться аналіз повноти оприбуткування грошових коштів на поточних рахунках?				
16	Чи відбувається перевірка цільового використання грошових коштів у касі підприємства?				
17	Чи проводяться перевірки повноти відображення видатків грошових коштів на поточних рахунках?				
18	Чи є перевірка правильності відображення видатків грошових коштів по розрахункам з працівниками по заробітній платні з каси підприємства?				
19	Чи проводяться перевірки правильності відображення видатків грошових коштів під звіт (відраджень та господарчі потреби) у касі підприємства?				
20	Чи проводяться перевірки правильності відображення надходжень грошових коштів по розрахункам з покупцями готової продукції у касу підприємства?				
21	Чи проводяться перевірки повноти оприбуткування грошових коштів на спеціальних рахунках (сплата податків, розрахунки з фондами соціального страхування)?				
22	Чи відбуваються перевірки дотримання умов цільової видачі готівки підзвіт?				
23	Чи проводяться перевірки залишків на корпоративній картці підприємства?				

Джерело: розробка авторів.

приємстві коштів. Тому, на сьогоднішній день актуальність проблеми полягає у перевірці правильності, своєчасності та законності оформлення операцій з грошовими коштами.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аудиту грошових коштів присвячені дослідження таких науковців: Кулаковська Л.П., Піча Ю.В., Сахарцева І.І., Шеремет А.Д., Суйц В.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О. Але незважаючи на цінність проведених досліджень, окремі питання потребують подальшого вивчення.

Постійні змін у законодавстві, галузеві особливості підприємства, сучасні тенденції розвитку щодо застосування електронних мереж та впровадження нових програмних продуктів викликають необхідність прове-

дення аудиту грошових коштів з використанням зазначених чинників. Це зумовлює необхідність подальших досліджень щодо удосконалення методичних підходів аудиту операцій з готівкою та на рахунках у банку для підвищення ефективності управління підприємством.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є удосконалення методичних засад аудиту операцій з готівкою та на рахунках у банку для підвищення ефективності управління підприємством.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗ ОБГРУНТУВАННЯМ ОДЕРЖАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Основною метою аудиту грошових коштів є встановити достовірність їх даних щодо законності, доціль-

Таблиця 2. Загальний план проведення аудиту касових операцій та на рахунках у банку

Етап аудиторської перевірки	Аудиторські процедури	Аудиторські докази	Період проведення	Виконавці
Підготовчий	Знайомство з діяльністю підприємства, планування проведення аудиту касових операцій та на рахунках у банку	Статут підприємства. Звіти попередніх перевірок, накази		
Основний	Перевірка правильності оформлення прибуткових касових ордерів за корпоративною картою; Перевірка стану обліку касових операцій відповідно до реєстрації у «Журналі цільового використання грошових коштів»; Перевірка відповідності оприбуткування грошових коштів з банківського рахунку згідно з грошовим чеком за кодами цільових витрат; Перевірка відповідності здачі понадлімітних грошових коштів з каси підприємства до банківської установи за видами цільових видатків; Перевірка повноти оприбуткування грошових коштів на поточних рахунках з використанням програмного середовища «Клієнт-Банк»; Перевірка відображення руху готівки у «Журналі цільового використання грошових коштів» у касі підприємства; Перевірка повноти відображення видатків грошових коштів на поточних рахунках з використанням програмного середовища «Клієнт-Банк»; Перевірка правильності відображення видатків грошових коштів по розрахункам з працівниками по заробітній платні з касі підприємства враховуючи «Журнал цільового використання коштів»; Перевірка правильності відображення видатків грошових коштів під звіт (відраджень та господарчі потреби) у касі підприємства враховуючи «Журнал цільового використання коштів»; Перевірка правильності відображення надходжень грошових коштів по розрахункам з покупцями готової продукції у касу підприємства враховуючи «Журнал цільового використання коштів»; Перевірка повноти оприбуткування грошових коштів на спеціальних рахунках (сплата податків, розрахунки з фондами соціального страхування); Перевірка дотримання цільового відшкодування попередньо витрачених власних коштів підзвітною особою; Перевірка залишків на корпоративній картці підприємства	Прибуткові касові ордери, видаткові касові ордери, журнал № 1, Головна книга, баланс (форма № 1), корінці чеків, виписки банків, касова книга, відомості на виплату зарплати, авансові звіти, видаткові накладні, доступ до програмного середовища		
Завершальний	Складання аудиторського звіту	Звіт		

ності, наявності та руху при відображенні касових операцій та операцій на рахунках у банках на всіх етапах бухгалтерського обліку.

Завдання аудиту готівкових та безготівкових операцій — це перевірити повноту відображення грошових коштів у касі та на поточних рахунках підприємства, а також правильність їх оформлення в первинних та зведених документах й облікових регістрах, щодо здачі понадлімітних грошових коштів, відповідності залишків, повноти оприбуткування коштів на спеціальних рахунках, руху грошових коштів за розрахунками з підзвітними особами, з покупцями та за заробітною платою.

При проведенні перевірки аудитор повинен використовувати різні аудиторські процедури, серед яких рекомендованим для обов'язкового є процедура опитування — складання тесту внутрішнього контролю. Перш ніж скласти план та програму аудиту, необхідно вивчити та оцінити систему бухгалтерського обліку. Для якісної перевірки щодо здійснення операцій по веденню грошових коштів складається тест внутрішнього контролю (табл. 1).

Після одержання даних про підприємство доцільним буде розробка загального плану аудиту касових операцій та на рахунках у банку (табл. 2) План аудиту полягає у поетапному формуванні переліку аудиту із зазначенням використаних документів, що являють собою аудиторські докази, та є документом організаційно-методологічного характеру. Порядок проведення аудиту касових операцій та на

рахунках у банку рекомендується проводити поетапно.

Після завершення формування загального плану аудиторської перевірки грошових коштів у касі та на рахунках у банку складається програма аудиту (табл. 3).

Для вирішення поставлених завдань аудиту касових операцій та операцій на рахунках у банку пропонуються робочі документи аудитора (табл. 4—16), які стануть обґрунтованими доказами якісного аудиту операцій з грошовими коштами.

ВИСНОВКИ

У роботі удосконалено методичні засади аудиту операцій з готівкою та на рахунках у банку для підвищення ефективності управління підприємством, які включають тест внутрішнього контролю, план проведення аудиту, програму аудиту та форми робочих документів аудитора.

Запропоновані методичні підходи на відміну від існуючих включають: галузеві особливості підприємства; облік готівкових і безготівкових операцій за корпоративною картою; контролю цільового використання коштів; специфіку роботи програмного середовища "Клієнт-Банк"; облік грошових коштів на спеціальних рахунках.

Запропонована методика проведення аудиту операцій з готівкою та на рахунках у банку дасть змогу вчасно виявити порушення, отримати достовірну інформацію щодо готівкових та безготівкових операцій, вста-

Таблиця 3. Робоча програма аудиту касових операцій та на рахунках у банку на промисловому підприємстві

№	Мета	Перелік аудиторських процедур	Критерії якості	Метод перевірки	Код робочого документа	Період проведення	Виконавель	Примітки
1	Впевнитись у правильності оформлення прибуткових касових ордерів за корпоративною картою	Перевірити правильність оформлення прибуткових касових ордерів за корпоративною картою	А, Б, В	Огляд, аналіз розрахунків, зіставлення	ГО-1			
2	Впевнитись у правильності обліку касових операцій касових операцій відповідно до реєстрації у «Журналі цільового використання грошових коштів»	Перевірити стан обліку касових операцій відповідно до реєстрації у «Журналі цільового використання грошових коштів»	А, Б, В	Огляд, розрахунок, зіставлення	ГО-2			
3	Впевнитись у відповідності оприбуткування грошових коштів з банківського рахунку згідно з грошовим чеком за кодами цільових витрат	Перевірити відповідність оприбуткування грошових коштів з банківського рахунку згідно з грошовим чеком за кодами цільових витрат	А, Б, В	Огляд, документальна перевірка, зіставлення	ГО-3			
4	Впевнитись у відповідності здачи по-надмітних грошових коштів з каси підприємства до банківської установи за вилами цільових витрат	Перевірити відповідність здачи по-надмітних грошових коштів з каси підприємства до банківської установи за вилами цільових витрат	А, Б, В	Огляд, аналіз розрахунків, документальна перевірка, зіставлення	ГО-4			
5	Впевнитись у повноті оприбуткування грошових коштів на поточних рахунках з використанням програмного середовища «Клієнт-Банк»	Перевірити повноту оприбуткування грошових коштів на поточних рахунках з використанням програмного середовища «Клієнт-Банк»	А, Б, В	Огляд, документальна перевірка, зіставлення	ГО-5			
6	Впевнитись у вірному відображенні руху готівки у «Журналі цільового використання грошових коштів» у касі підприємства	Перевірити відображення руху готівки у «Журналі цільового використання грошових коштів» у касі підприємства	А, Б, В	Огляд, документальна перевірка, зіставлення	ГО-6			
7	Впевнитись у повноті відображення витратів грошових коштів на поточних рахунках з використанням програмного середовища «Клієнт-Банк»	Перевірити повноту відображення витратів грошових коштів на поточних рахунках з використанням програмного середовища «Клієнт-Банк»	А, Б, В	Огляд, документальна перевірка, зіставлення	ГО-7			
8	Впевнитись у правильності відображення витратів грошових коштів по розрахункам з працівниками по заробітній платі з касі підприємства враховуючи «Журнал цільового використання коштів»	Перевірити правильність відображення витратів грошових коштів по розрахункам з працівниками по заробітній платі з касі підприємства враховуючи «Журнал цільового використання коштів»	А, Б, В	Огляд, розрахунок, документальна перевірка, зіставлення, аналіз	ГО-8			
9	Впевнитись у правильності відображення витратів грошових коштів під звіт (відраження та господарчі потреби) у касі підприємства враховуючи «Журнал цільового використання коштів»	Перевірити правильність відображення витратів грошових коштів під звіт (відраження та господарчі потреби) у касі підприємства враховуючи «Журнал цільового використання коштів»	А, Б, В	Огляд, розрахунок, документальна перевірка, зіставлення, аналіз	ГО-9			
10	Впевнитись у правильності відображення надходжень грошових коштів по розрахункам з покупцями готової продукції у касу підприємства враховуючи «Журнал цільового використання коштів»	Перевірити правильність відображення надходжень грошових коштів по розрахункам з покупцями готової продукції у касу підприємства враховуючи «Журнал цільового використання коштів»	А, Б, В	Огляд, розрахунок, документальна перевірка, зіставлення, аналіз	ГО-10			
11	Впевнитись у повноті оприбуткування грошових коштів на спеціальних рахунках (сплата податків, розрахунки з фондами соціального страхування)	Перевірити повноту оприбуткування грошових коштів на спеціальних рахунках (сплата податків, розрахунки з фондами соціального страхування)	А, Б, В	Огляд, розрахунок, документальна перевірка, зіставлення, аналіз	ГО-11			
12	Впевнитись у дотриманні цільового відшкодування попередньо витрачених власних коштів підзвітною особою	Перевірити дотримання цільового відшкодування попередньо витрачених власних коштів підзвітною особою	А, Б, В	Документальна перевірка, розрахунок, оцінка	ГО-12			
13	Впевнитись у правильності відображення залишки на корпоративній картці підприємства	Перевірити залишки на корпоративній картці підприємства	А, Б, В	Документальна перевірка, розрахунок, оцінка	ГО-13			
Критерії якості аудиторської перевірки: наявність – А; правильність – Б; повнота та розкриття – В								

Таблиця 4. Форма робочого документа аудитора ГО-1 з перевірки правильності оформлення прибуткових касових ордерів за корпоративною картою

За даними прибуткового касового ордеру щодо надходжень з картки							За даними банківської виписки щодо руху грошових коштів по корпоративній картці			Відхилення	
Номер документа	Дата складання	Сума, грн.	Код цільового призначення	Від кого прийнято	Наявність відривного корінця	Наявність додатку	Дата операції	Сума, грн	Номер квитанції	За сумою	За реквізитами к виганції

Джерело: розробка авторів.

Таблиця 5. Форма робочого документа аудитора ГО-2 з перевірки стану обліку касових операцій відповідно до реєстрації у "Журналі цільового використання грошових коштів"

Зміст операції	За даними підприємства			За даними аудиту			Виправлення		
	Дт	Кт	Сума, грн	Дт	Кт	Сума, грн	Дт	Кт	Сторнована (Сума,грн)
							Дт	Кт	Сума,грн, що є дійсною
Виторг за готову продукцію									
Видача зарплати									
Витрати на відрядження									
Господарчі витрати									

Джерело: розробка авторів.

Таблиця 6. Форма робочого документа аудитора ГО-3 з перевірки відповідності оприбуткування грошових коштів з банківського рахунку згідно з грошовим чеком за кодами цільових витрат

Цільове надходження	Дані грошового чеку відповідно до корінця		За даними банківської виписки			За даними Прибуткового касового ордеру			Виправлення		
	Номер прибуткового касового ордеру	Дата прибуткового касового ордеру	Дата	Код цілі витрат	Сума, грн.	Дата	Підстава	Сума, грн	Дт	Кт	Сторнована (Сума,грн)
									Дт	Кт	Сума,грн, що є дійсною

Джерело: розробка авторів.

Таблиця 7. Форма робочого документа аудитора ГО-4 з перевірки відповідності здачі понадлімітних грошових коштів з каси підприємства до банківської установи за видами цільових видатків

Цільовий видаток	За даними банківської виписки			За даними Видаткового касового ордеру			Наявність підтверджуючого документа
	Дата	Код цілі надходження	Сума, грн	Дата	Підстава	Сума, грн	
Депонована заробітна плата							
Надлишок касового ліміту							
Виторг за готову продукцію							

Джерело: розробка авторів.

Таблиця 8. Форма робочого документа аудитора ГО-5 з перевірки повноти оприбуткування грошових коштів на поточних рахунках з використанням програмного середовища "Клієнт-Банк"

Назва банку, номер розрахункового рахунку підприємства	Надходження							Відхилення		
	За даними «Клієнт-Банка»		За даними банківської виписки			За програмою «ІС:Підприємство», Журнал 311		Банківська виписка - «Клієнт-Банк»	«Клієнт-Банк» - «ІС:Підприємство»	Банківська виписка - «ІС:Підприємство»
	Дата	Сума	Номер виписки	Дата	Сума	Дата	Сума			

Джерело: розробка авторів.

Таблиця 9. Форма робочого документа аудитора ГО-6 з перевірки правильності відображення руху готівки у "Журналі цільового використання грошових коштів" у касі підприємства

Ціль витрат	За даними підприємства				За даними аудиту				Відхилення
	Залишок на початок дня Сума, грн	Надходження, Сума, грн	Видатки, Сума, грн	Залишок на кінець дня Сума, грн	Залишок на початок дня Сума, грн	Надходження, Сума, грн	Видатки, Сума, грн	Залишок на кінець дня Сума, грн	
Заробітна платня									
Витрати на відрядження									
Господарчі витрати									
Торгівельний виторг									

Джерело: розробка авторів.

Таблиця 10. Форма робочого документа аудитора ГО-7 з перевірки повноти відображення видатків грошових коштів на поточних рахунках з використанням програмного середовища "Клієнт-Банк"

Назва банку, номер розрахункового рахунку підприємства	Видатки							Відхилення		
	За даними «Клієнт-Банка»		За даними банківської виписки			За програмою «ІС:Підприємство», Журнал 311		Банківська виписка - «Клієнт-Банк»	«Клієнт-Банк» - «ІС:Підприємство»	Банківська виписка - «ІС:Підприємство»
	Дата	Сума	Номер виписки	Дата	Сума	Дата	Сума			

Джерело: розробка авторів.

Таблиця 11. Форма робочого документа аудитора ГО-8 з перевірки правильності відображення видатків грошових коштів по розрахункам з працівниками по заробітній платні з касі підприємства враховуючи "Журнал цільового використання коштів"

Номер журналу господарської операції	Видатки							Відхилення		
	За даними журналу цільового використання коштів		За даними Відомості на виплату грошей			За програмою «ІС:Підприємство», Журнал 66		Журнал цільового використання коштів – Відомість на виплату грошей	Журнал цільового використання коштів – «ІС:Підприємство»	Відомість на виплату грошей - «ІС:Підприємство»
	Дата	Сума	Номер виписки	Дата	Сума	Дата	Сума			

Джерело: розробка авторів.

Таблиця 12. Форма робочого документа аудитора ГО-9 з перевірки правильності відображення видатків грошових коштів під звіт (відрядження та господарчі потреби) у касі підприємства враховуючи "Журнал цільового використання коштів"

Номер журналу господарської операції	Видатки							Відхилення		
	За даними журналу цільового використання коштів		За даними авансового звіту			За програмою «ІС:Підприємство», Журнал 372		Журнал цільового використання коштів – Авансовий звіт	Журнал цільового використання коштів – «ІС:Підприємство»	Авансовий звіт – «ІС:Підприємство»
	Дата	Сума	Номер авансового звіту	Дата	Сума	Дата	Сума			

Джерело: розробка авторів.

Таблиця 13. Форма робочого документа аудитора ГО-10 з перевірки правильності відображення надходжень грошових коштів по розрахункам з покупцями готової продукції у касу підприємства враховуючи "Журнал цільового використання коштів"

Номер журналу господарської операції	Видатки							Відхилення		
	За даними журналу цільового використання коштів		За даними видаткової накладної			За програмою «ІС:Підприємство», Журнал 361		Журнал цільового використання коштів – Видаткова накладна	Журнал цільового використання коштів – «ІС:Підприємство»	Видаткова накладна – «ІС:Підприємство»
	Дата	Сума	Номер видаткової накладної	Дата	Сума	Дата	Сума			

Джерело: розробка авторів.

Таблиця 14. Форма робочого документа аудитора ГО-11 з перевірки повноти оприбуткування грошових коштів на спеціальних рахунках (сплата податків, розрахунки з фондами соціального страхування)

Назва бюджетної організації, номер спеціалізованого рахунку підприємства	Надходження						Відхилення		
	За даними банківської виписки		Згідно з наданою заявкою до спеціалізованого фонду		За програмою «ІС:Підприємство», Журнал 651, 64		Банківська виписка – Спеціалізований фонд	Дані спеціального фонду – «ІС:Підприємство»	Банківська виписка – «ІС:Підприємство»
	Дата	Сума	Дата	Сума	Дата	Сума			

Джерело: розробка авторів.

Таблиця 15. Форма робочого документа аудитора ГО-12 з перевірки цільового відшкодування попередньо витрачених власних коштів підзвітною особою

Підзвітна особа	Використання готівки за авансовим звітом наданим підзвітною особою			Видатковий касовий ордер, паперовий варіант			Програмне середовище «ІС:Підприємство», Журнал 372			Відхилення		
	Дата	Сума, грн.	Призначення авансу	Дата	Сума, грн.	Підстава для видачі	Дата	Сума, грн.	Підстава для видачі	Авансовий звіт – видатковий касовий ордер	Авансовий звіт – програмне середовище	Видатковий касовий ордер – програмне середовище

Джерело: розробка авторів.

Таблиця 16. Форма робочого документа аудитора ГО-13 з перевірки залишків на корпоративній картці підприємства

Період, що перевіряється	За даними підприємства в програмному середовищі «ІС:Підприємство», Журнал 311		Залишки на корпоративній картці за даними Банківської виписки		Залишки на корпоративній картці за даними чеку		Відхилення	
	Дата	Сума, грн.	Дата	Сума, грн.	Дата	Сума, грн.	Підприємство – Банківська виписка	Банківська виписка – Чек

Джерело: розробка авторів.

новити та усунути проблемні ділянки з досліджуваного питання, що підвищить ефективність управління підприємством.

Література:

1. Ільашенко Н.С. Значення класифікації в управлінні дебіторською заборгованістю на підприємстві / Н.С. Ільашенко // Економічний простір. — 2009. — № 27. — С. 242—248.
2. Ільашенко Н.С. Організаційно-економічний механізм управління дебіторською заборгованістю / Н.С. Ільашенко // Держава та регіони. Серія Економіка та підприємництво. — 2009. — № 5. — С. 73—78.
3. Макаренко А.П. Аудит: навч.-метод. посібник / А. П. Макаренко, Т. О. Меліхова, Г. М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2016. — 184 с.
4. Макаренко А.П. Організація і методика аудит: навч.-метод. посібник. / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 190 с.
5. Макаренко А.П. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Ю.В. Подмешальська, Н.С. Чакалова. — Запоріжжя: ЗДІА, 2018. — 602 с.
6. Макаренко А.П. Інформаційна база заповнення спрощеної звітності — інструмент управління та фінансової безпеки / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова // Часопис економічних реформ. — 2014. — № 1. — С. 26—32.
7. Макаренко А. П. Удосконалення облікових реєстрів з метою своєчасного управління підприємством та контролю за його фінансовою безпекою / А. П. Макаренко, Т. О. Меліхова, Н. С. Чакалова // Економічний вісник університету. — 2014. — Вип. 22 (1). — С. 85—95.
8. Макаренко А.П. Державний фінансовий контроль / А.П. Макаренко, І. Я. Максименко, Т.О. Меліхова, О.П. Зоря навч. посібник для ВНЗ: [гриф ЗДІА]. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 280 с.
9. Макаренко А.П. Удосконалення аудиту короткострокової дебіторської заборгованості / А.П. Макаренко, Д.В. Ахмедова // Агросвіт, 2018. — № 2. — С. 45—51.
10. Maksymenko I. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine / I. Maksymenko, T. Melikhova // Baltic Journal of Economic Studies, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2017, P. 268—275.
11. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту касових операцій для підвищення ефективності діяльності підприємства / Т.О. Меліхова, Т.В. Манойло // Регіональна бізнес-економіка та управління. — 2013. — № 2. — С. 97—106.
12. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія // Херсон, Видавничий дім "Гельветика", 2018. — 632 с.
13. Меліхова Т.О. Удосконалення документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Ф.О. Гавриленко. Інвестиції: практика та досвід, 2018. — № 2. — С. 24—32.
14. Меліхова Т.О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків з підзвітними особами з метою якісного проведення перевірки / Т.О. Меліхова, К.О. Новосолова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2012. — Вип. 36. — С. 108—116.
15. Плаксієнко В.Я. Дослідження виникнення дебіторської заборгованості та її економічної сутності / В.Я. Плаксієнко, Н.С. Ільашенко // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. — Вип. 250: В 9 т. — Т. VI. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. — С. 1531—1536.
16. Подмешальська Ю.В. Зарубіжний досвід оподаткування заробітної плати в системі обліку / Ю.В. Подмешальська, Н.С. Чакалова // Ефективна економіка. — 2016. — № 5.
17. Подмешальська Ю.В. Удосконалення оцінки якості внутрішнього контролю на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // Економічний вісник ЗДІА: збірник наукових праць. — Запоріжжя, 2012. — № 2. — С. 106—114.
18. Салига С.Я. Аудит податків суб'єктів господарювання: монографія / С.Я. Салига, Т.О. Меліхова. — Запоріжжя: КПУ, 2011. — 224 с.
19. Чакалова Н.С. Напрями вдосконалення інструментарію для управління дебіторською заборгованістю підприємств / Н.С. Чакалова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2. — Т. 3. Економічні науки. — Полтава: ПДАА. — 2011. — С. 29—299.
20. Чакалова Н.С. Дослідження стану дебіторської заборгованості на промислових підприємствах Запорізької області / Н.С. Чакалова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 3. — Т. 2. Економічні науки. — Полтава: ПДАА. — 2011. — С. 277—284.
21. Чакалова Н. Формування моделі функціонування інформаційного обміну між секторами з обліку, контролю та управління товарною дебіторською заборгованістю / Н. Чакалова // Економічний аналіз. — 2012. — Т. 11 (4). — С. 297—300.
22. Чакалова Н. С. Розробка робочих документів для проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на промислових підприємствах / Н.С. Чакалова // Агросвіт. — 2018. — № 22. — С. 81—90.
23. Maksymenko I. Fiscal audit development in the system of budget process management / T. Melikhova, I. Maksymenko, O. Zorya, N. Fatiukha, O. Chumak // Academy of Accounting and Financial Studies journal, 2018. — vol. 22, is. 6, 7 p.
24. Меліхова Т.О. Удосконалення методики аудиту операцій на бюджетних рахунках організації / Т.О. Меліхова

ліхова, О.В. Троян, Д.В. Подріз // Агросвіт. — 2019. № 1—2. — С. 24—32.

25. Меліхова Т.О. Удосконалення методики перевірки грошових коштів в національній валюті / Т.О. Меліхова, А.С. Веревкіна // Інвестиції: практика та досвід, 2019. — № 1. — С. 24—29.

26. Меліхова Т.О. Облік грошових коштів у національній валюті / Т.О. Меліхова, А.С. Веревкіна // матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 15 грудня 2018 р.) — Запоріжжя: Запорізька державна інженерна академія, 2018. — С. 129—130.

27. Меліхова Т.О. Організація обліку касових операцій / Т.О. Меліхова, Т.В. Моноїло // Матеріали XIX Науково-технічної конференції студентів, аспірантів і викладачів в ЗДІА. Проблеми економічного розвитку у сучасних умовах. [Том IV]. — Запоріжжя, ЗДІА, 2014. — 61 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zgia.zp.ua>

28. Теорія і практика документування в обліку і аудиті: навч.-метод. посібник Ч. 2 / А.П. Макаренко, О.М. Панченко, Л.В. Таратута, Т.О. Меліхова, Л.А. Птіцина; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2011. — 127 с.

References:

1. Il'yashenko, N.S. (2009), "The value of classification in the management of receivables in the enterprise", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 27, pp. 242—248.

2. Il'yashenko, N.S. (2009), "Organizational and economic mechanism for managing receivables", *Derzhava ta rehiony. Seriya Ekonomika ta pidpriyemnytstvo*, vol. 5, pp. 73—78.

3. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audit [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

4. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Beskosta, H.M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audit [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

5. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), *Bukhhaltersky oblik: navch.-metod. posibnyk [Accounting: teaching method. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

6. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Information base for filling in simplified reporting — a tool for management and financial security", *Chasopys ekonomichnykh reform*, vol. 1, pp. 26—32.

7. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Improving accounting records in order to manage the enterprise in a timely manner and monitor its financial security", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 22(1), pp. 85—95.

8. Makarenko, A.P. Maksymenko, I. Ya. Melikhova, T. O. and Zorya, O.P. (2017), *Derzhavnyy finansovyy kontrol', [State financial control]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

9. Makarenko, A.P. and Akhmyedova, D.V. (2018), "Improving the audit of short-term receivables", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 45—51.

10. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 3, Num. 5, pp. 268—275.

11. Melikhova, T.O. and Manojlo, T.V. (2013), "Develop a program audit of cash transactions to improve the efficiency of enterprise activity", *Rehional'na biznes-ekonomika ta upravlinnia*, vol. 2, pp. 97—106.

12. Melikhova T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpriyemstva: formirovanye, kontrol', efektyvnist'*

[Economical bezpeka p_dpriemstva: formavannya, control, effektivn_st], Kherson, Ukraine.

13. Melikhova T.O. and Havrylenko F.O. (2018), "Accompanied documenting of the region of rozrakhunkiv with purchases that the deputies of the merit of information about the security", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 24—32.

14. Melikhova, T.O. and Novosolova, K.O. (2012), "Improvement of Documentary Provision of Audit of Payments with Accountable Persons for Quality Inspection", *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrayiny*, vol. 36, pp. 108—116.

15. Plaksienko, V.Ya. and Ilyashenko, N.S. (2009), "Study of receivables and its economic nature", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 250 (9), B. 6, pp. 1531—1536.

16. Podmeshalska, Yu. V. and Chakalova, N. S. (2016), "Foreign experience in payroll taxation in the accounting system", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua>

17. Podmeshalska, Yu.V. (2012), "Improving the assessment of the quality of internal control at the enterprise", *Ekonomichnyj visnyk ZDIA: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 2, pp. 106—114.

18. Salyha, S.Ya. and Melikhova, T.O. (2011), "Audit of Taxes of Business Entities" KPU. Zaporizhzhya, Ukraine. 16.

19. Chakalova, N.S. (2011), "Directions for improving the tools for managing receivables of enterprises", *Naukovi pratsi Poltav'skoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 3 (2), pp. 292—299.

20. Chakalova, N.S. (2011), "Investigation of accounts receivable at industrial enterprises of Zaporizhzhya region", *Naukovi pratsi Poltav'skoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 2(3), pp. 277—284.

21. Chakalova, N.S. (2012), "Forming a model of information exchange between sectors with the accounting, control and management of trade receivables", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 11 (4), pp. 297—300.

22. Chakalova, N. S. (2018), "Development of working papers for internal control of accounts receivable at industrial enterprises", *Ahrosvit*, vol. 22, pp. 81—90.

23. Maksymenko, I. Melikhova, T. Zorya, O. Fatiukha, N. and Chumak, O. (2018), "Fiscal audit development in the system of budget process management", *Academy of Accounting and Financial Studies journal*, vol. 22, pp. 6, 7.

24. Melikhova, T.O. Troyan, O.V. and Podriz, D.V. (2019), "Improvement of the procedure for audit of operations on the budget accounts of the organization", *Agrosvi*, vol. 1—2, pp. 24—32.

25. Melikhova, T.O. and Verevkin, A.S. (2019), "Improvement of the method of checking cash in national currency", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 24—29.

26. Melikhova, T.O. and Verovkina, A.S. (2018), *Cash Flow in National Currency. Mater. Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi*, [Mater. of the International Scientific and Practical Conference], pp. 129—130.

27. Melikhova, T.O. and Monoylo, T.V. (2014), *Organization of accounting of cash transactions, Materials of the XIXth Scientific and Technical Conference of Students, Postgraduates and Teachers at ZDIA. Problems of economic development in modern conditions*, [Materialy XIX Naukovo-tekhnichnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv i vykladachiv v ZDIA. Problemy ekonomichnoho rozvytku u suchasnykh umovakh], vol. IV, pp. 61.

28. Makarenko, A. P. Panchenko, O. M. Taratuta, L. V. and Melikhova, T.O. (2011), *Teoriya i praktyka dokumentuvannya v obliku i audyti*, [The theory and practice of documenting in accounting and audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2019 р.

О. В. Гамова,
к. е. н., доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія
І. А. Козачок,
старший викладач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія
Т. С. Федоренко,
магістр ОА-17, Запорізька державна інженерна академія

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.42

ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ТА РОЗРОБКА ПРОГРАМИ АУДИТУ ЗАПАСІВ НА ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ"

O. Gamova,
Cand. Sci. (Econ.), associate professor of Accounting, Analysis, Taxation
and Auditing Department of Zaporizhzhia State Engineering Academy
I. Kozachok,
Senior Lecturer of Accounting and Auditing Department of Zaporizhzhia State Engineering Academy
T. Fedorenko,
Group of studying the theory of taxation-17 of Zaporizhzhia State Engineering Academy

AN ESTIMATION OF THE FINANCIAL STATE AND DEVELOPMENT OF PROGRAM OF AUDIT
OF SUPPLIES ARE ON AN ENTERPRISE

Авторами статті здійснено оцінку фінансового стану промислового підприємства на підставі даних фінансової звітності за період 2015—2017 рр. Оцінку фінансового стану було здійснено за чотирьома напрямками: розрахунок показників ліквідності; розрахунок показників платоспроможності (фінансової стійкості); розрахунок показників ділової активності; розрахунок показників рентабельності. Динаміка основних показників балансу та розрахунок коефіцієнтів дали можливість відмітити, що стан підприємства достатньо стабільний, коефіцієнти відповідають нормативним значенням та/або мають тенденцію до покращення, що характеризує суб'єкта господарювання як платоспроможним, фінансово стійким та ліквідним.

Удосконалено програму проведення аудиту запасів на промисловому підприємстві, з урахуванням специфіки його діяльності, що дасть можливість здійснити перевірку тверджень керівництва щодо запасів та відображення їх у фінансової звітності використовуючи при цьому методичні прийоми. Програма аудиту запасів промислового підприємства базується на якісних аспектах подання фінансової звітності, а саме: існування та наявність; повнота; права і обов'язки; оцінка та вимірювання; подання та розкриття інформації. Основні елементи програми аудиту запасів: мета та завдання перевірки, методи проведення аудиту, перелік аудиторських процедур, джерела інформації та інше.

Розроблені робочі документи аудитора систематизовані таким чином, щоб відповідати потребам аудитора в ході проведення аудиту запасів, доповнюють його методику проведення аудиту на підприємстві. Все це підвищить ефективність підготовки та проведення аудиторських процедур. Дасть можливість фіксування аудиторських доказів для підтвердження думки аудитора. Отже, враховуючи, що основне завдання аудиту полягає у підтвердженні достовірності фінансової звітності та її окремих компонентів пропозиції щодо вдосконалення програми аудиту запасів набувають важливого значення для організації порядку формування підстав для висловлення аудиторами думки про стан обліку запасів на промисловому підприємстві.

The financial state assessment of the industrial enterprise on the ground of data of financial reporting during 2015 – 2017 was executed by the authors of the article. The financial state assessment was accomplished for four directions: the calculation of liquidity indicators; the calculation of indicators of solvency (financial stability); the calculation of business activity indicators; the calculation of profitability indicators. The dynamics of the main indicators of balance sheet and the calculation of the coefficients made it possible to note that the enterprise state was sufficiently stability, the coefficients corresponded to regulatory values and/or had tendency to improvement, that characterized an economic agent was as solvent, financially stable and liquid.

The programme of carrying out audit of stocks in the industrial enterprise with consideration of its activity specificity was improved that enable to execute the checking of leaders' assertions concerning stocks and reflection them in the financial reporting using herewith methodical techniques. The programme of stocks audit in the industrial enterprise is based on qualitative aspects of the submission of the financial reporting, in particular: existence and presence; completeness; rights and responsibilities; assessment and measurement; submission and disclosure of information. The main elements of the programme of stocks audit are the aim and the tasks of the checking, the methods of carrying out the audit, the list of the audit procedures, the sources of information, etc.

The developed working documents of auditor are systematized in such a way, that they can correspond to auditor's needs during carrying out the stocks audit and complement to technique of its carrying out in the enterprise. All these will enhance the effectiveness of preparing and carrying out the audit procedures and will enable to fix of audit proofs for confirmation the auditor's thought. So, in consideration of that the main task of audit consists of the confirmation of reliability of financial reporting and its separate components, the proposals concerning the improvement of the programme of stocks audit acquire great importance for organization of the procedure for formation of the grounds for dictums of the auditor's thought about the state of stocks accounting in the industrial enterprise.

Ключові слова: оцінка, фінансовий стан, облік, аудит, запаси, програма перевірки, робочий документ, підприємство.

Key words: assessment, financial state, account, audit, supplies, check program, working document, enterprise.

ВСТУП

Рівень складності аудиту виробничого підприємства значно підвищується у зв'язку зі сферою діяльності суб'єкта господарювання та об'ємами виробництва. Особ-

ливої актуальності набувають питання аудиту запасів. Облікова інформація з обліку запасів, її якість та достовірність дають можливість здійснення управління виробництвом, а також процесами, які відбуваються у су-

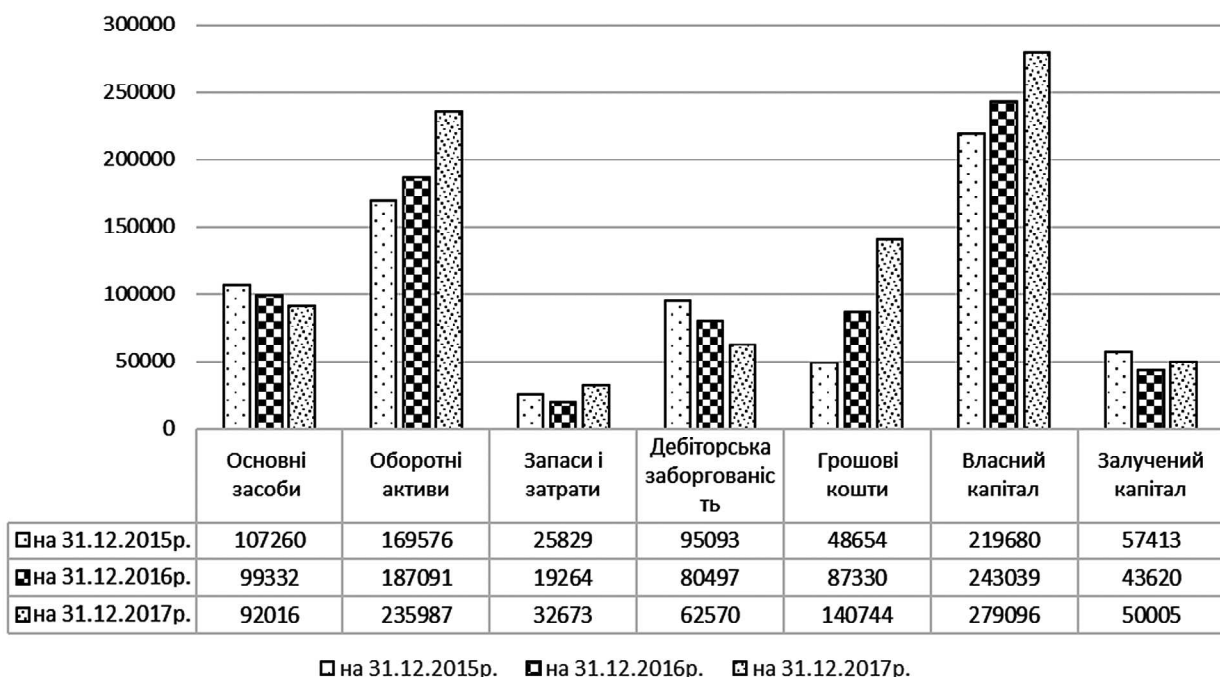

Рис. 1. Динаміку основних показників балансу ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" за 2015–2017 рр.

Таблиця 1. Агрегований баланс — нетто ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" за 2015—2017 рр., тис. грн

№	АКТИВ	На 31.12.2015 р.	На 31.12.2016 р.	На 31.12.2017 р.
1	Необоротні активи	107515,00	99567,00	93102,00
1.1	Основні засоби	107260,00	99332,00	92016,00
2	Оборотні активи	169576,00	187091,00	235987,00
2.1	Запаси і затрати	25829,00	19264,00	32673,00
2.2	Дебіторська заборгованість	95093,00	80497,00	62570,00
2.3	Грошові кошти	48654,00	87330,00	140744,00
2.4	Інші поточні зобов'язання	0,00	0,00	0,00
2.5	Витрати майбутніх періодів	2,00	1,00	12,00
	Баланс - нетто:	277093,00	286659,00	329101,00
	ПАСИВ			
1	Власний капітал	219680,00	243039,00	279096,00
	Залучений капітал	57413,00	43620,00	50005,00
2	Довгострокові зобов'язання, цільове фінансування та забезпечення	24499,00	26988,00	29245,00
3	Поточні зобов'язання	32914,00	16632,00	20760,00
3.1	в т.ч. кредиторська заборгованість	32914,00	16632,00	20760,00
	Баланс - нетто:	277093,00	286659,00	329101,00

б'єкта господарювання. Фінансова звітність представляє інтерес для внутрішніх і зовнішніх користувачів інформації, кожний із яких має різні потреби та висуває різні вимоги до облікової інформації, яку надають після проведення аудиту. Все це підтверджує актуальність подальшого дослідження методичних прийомів аудиту запасів на промисловому підприємстві з метою підтвер-

дження достовірності інформації щодо запасів у звітності підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням теорії та практики аудиту займаються провідні вітчизняні науковці, зокрема О.В. Гамова,

Таблиця 2. Аналіз основних фінансових показників і коефіцієнтів ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" за 2015—2017 рр.

№	Найменування показника	Норм. знач.	На 31.12.2015 р.	На 31.12.2016 р.	На 31.12.2017 р.	Відхилення 2016 р. від 2015 р.	Відхилення 2017 р. від 2016 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
	1. Показники ліквідності підприємства						
1.1	Коефіцієнт покриття	>1	5,15	11,25	11,37	6,1	0,12
1.2	Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,6-0,8	4,37	10,09	9,79	5,72	-0,3
1.3	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0,збільш.	1,48	5,25	6,78	3,77	1,53
1.4	Чистий оборотний капітал (тис. грн)	>0,збільш.	136662,0	170459,0	215227,0	33797	44768
	2. Показники платоспроможності (фінансової стійкості) підприємства						
2.1	Коефіцієнт платоспроможності (автономії)	>0,5	0,79	0,85	0,85	0,06	0
2.2	Коефіцієнт фінансування	<1,зменш.	0,26	0,18	0,18	-0,08	0
2.3	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	>0,1	0,81	0,91	0,91	0,1	0
2.4	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	>0, збільш.	0,62	0,70	0,77	0,08	0,07
	3. Показники ділової активності підприємства						
3.1	Коефіцієнт оборотності активів	збільш.	2,37	1,54	1,76	-0,83	0,22
3.2	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	збільш.	19,61	17,80	29,17	-1,81	11,37
3.3	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	збільш.	6,48	4,96	7,58	-1,52	2,62
3.4	Строк погашення дебіторської заборгованості (днів)	зменш.	56	74	48	18	-26
3.5	Строк погашення кредиторської заборгованості (днів)	зменш.	19	21	13	2	-8
3.6	Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	збільш.	4,95	4,04	4,46	-0,91	0,42
3.7	Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача)	збільш.	0,42	0,98	1,24	0,56	0,26
3.8	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	збільш.	0,75	0,47	0,52	-0,28	0,05
	4. Показники рентабельності підприємства						
4.1	Коефіцієнт рентабельності активів	>0, збільш.	0,04	0,02	0,03	-0,02	0,01
4.2	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	>0, збільш.	0,05	0,03	0,04	-0,02	0,01
4.3	Коефіцієнт рентабельності діяльності	>0, збільш.	0,07	0,06	0,07	-0,01	0,01
4.4	Коефіцієнт рентабельності продукції	>0, збільш.	0,08	0,10	0,10	0,02	0

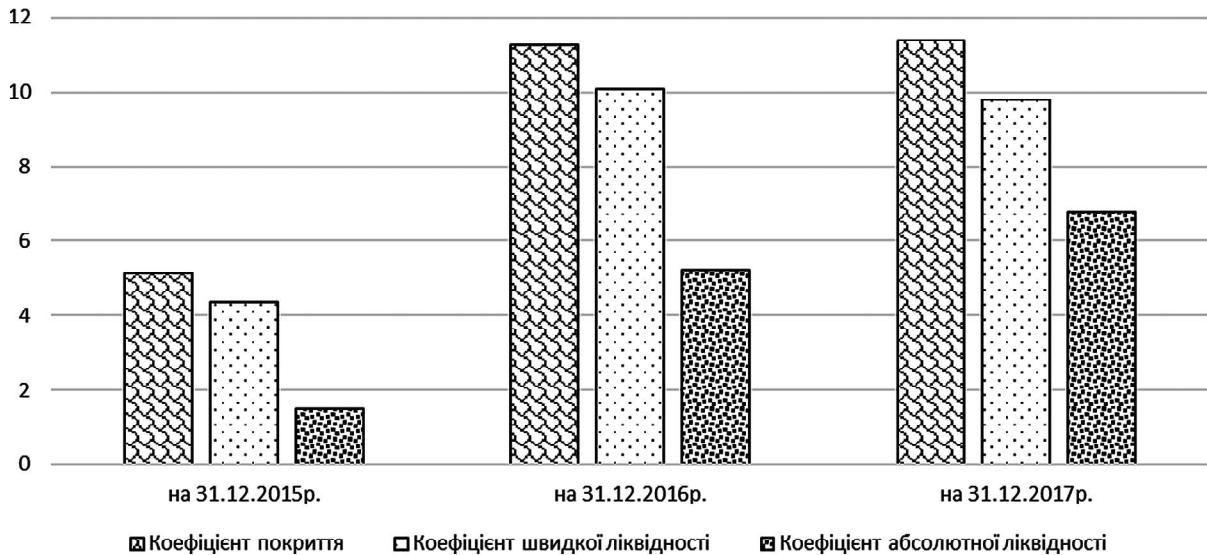

Рис. 2. Динаміка коефіцієнтів ліквідності ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" за 2015–2017 рр.

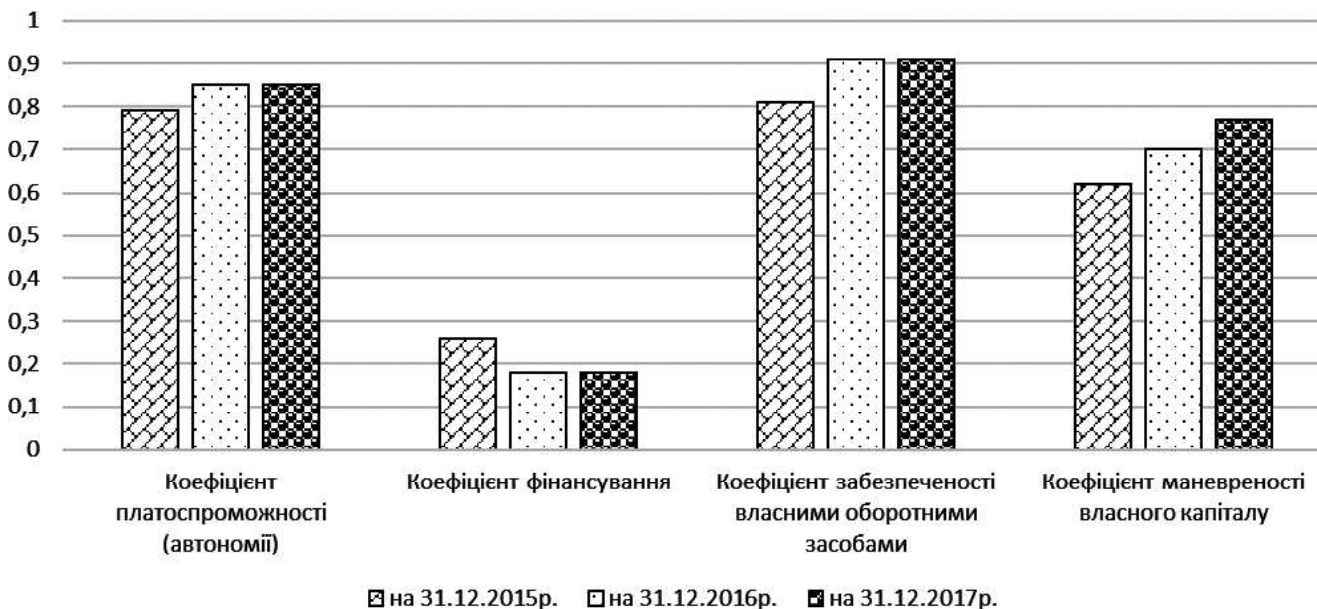

Рис. 3. Динаміка показників ліквідності ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" за 2015–2017 рр.

Л.І. Жидєєва, Т.О. Каменська, М.Д. Корінко, І.І. Сахарцева, Л.О. Сухарева, С.А. Кириленко, Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча, О.А. Петрик, В.В. Рядська та інші. Однак питання методики аудиту запасів з урахуванням специфіки діяльності підприємства потребують поглибленого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета дослідження — проаналізувати основні показники, що дають можливість здійснити оцінку фінансового стану ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" та розробити програму аудиту запасів на підприємстві.

Оцінка фінансового стану за даними фінансової звітності ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" є необхідною умовою оцінки якості господарської діяльності підприємства та проведення ефективного якісного аудиту. Аналітичні дослідження показників фінансової звітності ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" надають можливість оцінити платоспроможність і ліквідність,

рівень фінансової стійкості й ділової активності, обсяги і якість дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства.

Для оцінки фінансового стану ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" необхідно проаналізувати показники балансу підприємства за період 2015–2017 рр. Динаміку основних показників балансу представимо на рисунку 1. Для розрахунків показників оцінки фінансової звітності складемо агрегований баланс — нетто (табл. 1).

На підставі таблиці 1, можна розрахувати фінансові показники та коефіцієнти ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" по роках і оцінити на їх підставі фінансовий стан підприємства (табл. 2).

Для наочності оцінки фінансового стану ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" представимо динаміку деяких показників у вигляді рисунків 2–3.

Аналізуючи розраховані показники ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" можна відмітити, що практич-

Таблиця 3. Програма аудиту запасів на ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ"

Завдання аудиту	Мета аудиту	Якісні аспекти фінансової повноти	Перелік аудиторських процедур	Метод аудиту	Джерела інформації	Робочий документ	Виконавець
1	2	3	4	5	6	7	8
А	Перевірити запаси, що відображені на рахунках та виявляють собою повний перелік запасів, товарів, матеріалів та сировини, якими володіє підприємство та дані активи знаходяться фізично в наявності, на шляху надходження або зберігаються в інших місцях на дату подання звітності	Існування та наявність повнота подання права і обов'язки	Перевірка фактичної наявності запасів	Інвентаризація, огляд	Первинні документи складського обліку, договори, документи постачальника	ПЗ 1	
Б, З	Перевірити законність, своєчасність та правильність документального оформлення операцій, що пов'язані з рухом запасів. Перевірити чи доповнюються, підраховуються та підсумовуються списки запасів, а загальні суми необхідним чином відображаються на рахунках. Оцінити систему внутрішнього контролю за використанням запасів	Існування та наявність права і обов'язки оцінка та вимірювання	Оцінка внутрішнього контролю та організації складського господарства та збереження запасів	Тестування, опитування, документальна перевірка	Первинні документи складського обліку, матеріали інвентаризації	ПЗ 2	
Б, В, [Д]	Перевірити законність, своєчасність та правильність документального оформлення операцій, що пов'язані з рухом запасів. Перевірити чи доповнюються, підраховуються та підсумовуються списки запасів, а загальні суми необхідним чином відображаються на рахунках. Перевірити оцінювання запасів згідно із загальноприйнятими принципами бухгалтерського обліку, а саме за принципом найменшої із двох	Існування та наявність оцінка та вимірювання	Перевірка на помилки підрахунку, що подаються в узагальнюючих зведеннях наявних на підприємстві запасів	Вибірка, розрахунок, аналітична перевірка	Документи складського обліку, відомості, журнали обліку	ПЗ 3	
Б	Перевірити законність, своєчасність та правильність документального оформлення операцій, що пов'язані з рухом запасів. Перевірити чи доповнюються, підраховуються та підсумовуються списки запасів, а загальні суми необхідним чином відображаються на рахунках	Існування та наявність оцінка та вимірювання	Визначення суттєвих статей з обліку запасів	Економічна оцінка, зіставлення, документальна перевірка	Облікові реєстри з обліку запасів	ПЗ 4	
В, [Г], [Ж]	Перевірити оцінювання запасів згідно із загальноприйнятими принципами бухгалтерського обліку, а саме за принципом найменшої із двох. Перевірити зменшується до чистої вартості реалізації вартість застарілих, зайвих запасів, таких, які повільно реалізуються, зіпсованих запасів. Провести оцінку запасів, коли підприємство працює нижче звичайної активності, чи робиться коригування на витрати праці та накладні витрати	Оцінка та вимірювання подання та розкриття інформації	Перевірка первинної вартості придбаних запасів	Документальна перевірка, зустрічна зв'язка, вибірка, розрахунок, аналіз	Документи постачальника, прибутковий ордер, акт приймання запасів	ПЗ 5	
Б	Перевірити законність, своєчасність та правильність документального оформлення операцій, що пов'язані з рухом запасів. Перевірити чи доповнюються, підраховуються та підсумовуються списки запасів, а загальні суми необхідним чином відображаються на рахунках	Існування та наявність оцінка та вимірювання	Перевірка правильності заповнення первинних документів з обліку запасів	Документальна перевірка	Первинні документи з обліку запасів.	ПЗ 6	
А, Б, [К]	Перевірити запаси, що відображені на рахунках та виявляють собою повний перелік запасів, товарів, матеріалів та сировини, якими володіє підприємство та дані активи знаходяться фізично в наявності, на шляху надходження або зберігаються в інших місцях на дату подання звітності. Перевірити законність, своєчасність та правильність документального оформлення операцій, що пов'язані з рухом запасів. Перевірити чи доповнюються, підраховуються та підсумовуються списки запасів, а загальні суми необхідним чином відображаються на рахунках. Перевірка дотримання підприємством законодавства за операціям, пов'язаних із формуванням запасів	Існування та наявність повнота права і обов'язки оцінка та вимірювання	Перевірка повноти оприбуткування запасів після переробки на склад	Документальна перевірка, зустрічна зв'язка, вибірка	Документи складського обліку, лімітно-заборні картки	ПЗ 7	

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7	8
А, Б	Перевірити запаси, що відображені на рахунках та являють собою повний перелік запасів, товарів, матеріалів та сировини, якими володіє підприємство та дані активи знаходяться фізично в наявності, на шляху надходження або зберігаються в інших місцях на дату подання звітності. Перевірити законність, своєчасність та правильність документального оформлення операцій, що пов'язані з рухом запасів. Перевірити чи доповнюються, підраховуються та підсумовуються списки запасів, а загальні суми необхідним чином відображаються на рахунках.	Існування та наявність повнота права і обов'язки оцінка та вимірювання	Результати перевірки наявності договорів на матеріальну відповідальність	Документальна перевірка	Договір про повну матеріальну відповідальність	ПЗ 8	
А, Б, К	Перевірити запаси, що відображені на рахунках та являють собою повний перелік запасів, товарів, матеріалів та сировини, якими володіє підприємство та дані активи знаходяться фізично в наявності, на шляху надходження або зберігаються в інших місцях на дату подання звітності. Перевірити законність, своєчасність та правильність документального оформлення операцій, що пов'язані з рухом запасів. Перевірити чи доповнюються, підраховуються та підсумовуються списки запасів, а загальні суми необхідним чином відображаються на рахунках. Перевірка дотримання підприємством законодавства за операціями, пов'язаних із формуванням запасів	Існування та наявність повнота права і обов'язки оцінка та вимірювання	Перевірка кореспонденції рахунків у регістрах бухгалтерського обліку	Документальна перевірка, зустрічна звірка, вибірка	Облікові регістри: відомості та журнали обліку запасів	ПЗ 9	
А, Б, Д, [3]	Перевірити запаси, що відображені на рахунках та являють собою повний перелік запасів, товарів, матеріалів та сировини, якими володіє підприємство та дані активи знаходяться фізично в наявності, на шляху надходження або зберігаються в інших місцях на дату подання звітності. Перевірити законність, своєчасність та правильність документального оформлення операцій, що пов'язані з рухом запасів. Перевірити чи доповнюються, підраховуються та підсумовуються списки запасів, а загальні суми необхідним чином відображаються на рахунках. Перевірити запаси, що відображають готову продукцію, правильність розрахунку прямих витрат, формування собівартості продукції, відображення за об'єктами калькулювання витрат. Оцінити конкурентоздатність готової продукції. Оцінити систему внутрішнього контролю за використанням запасів	Існування та наявність повнота права і обов'язки оцінка та вимірювання	Перевірка обліку прямих матеріальних витрат	Документальна перевірка, зустрічна звірка, вибірка	Документи складського обліку, лімітно-заборна картка, Журнал 5 (5А)	ПЗ 10	
А, Б, Д, [3]	Перевірити запаси, що відображені на рахунках та являють собою повний перелік запасів, товарів, матеріалів та сировини, якими володіє підприємство та дані активи знаходяться фізично в наявності, на шляху надходження або зберігаються в інших місцях на дату подання звітності. Перевірити законність, своєчасність та правильність документального оформлення операцій, що пов'язані з рухом запасів. Перевірити чи доповнюються, підраховуються та підсумовуються списки запасів, а загальні суми необхідним чином відображаються на рахунках. Перевірити запаси, що відображають готову продукцію, правильність розрахунку прямих витрат, формування собівартості продукції, відображення за об'єктами калькулювання витрат. Оцінити конкурентоздатність готової продукції. Оцінити систему внутрішнього контролю за використанням запасів	Існування та наявність повнота права і обов'язки оцінка та вимірювання	Перевірка списання запасів та організації аналітичного обліку витрат діяльності (за всіма видами витрат)	Документальна перевірка, зустрічна звірка, вибірка	Документи складського обліку, лімітно-заборна картка, Журнал 5 (5А)	ПЗ 11	
А, Б, Ж	Перевірити запаси, що відображені на рахунках та являють собою повний перелік запасів, товарів, матеріалів та сировини, якими володіє підприємство та дані активи знаходяться фізично в наявності, на шляху надходження або зберігаються в інших місцях на дату подання звітності. Перевірити законність, своєчасність та правильність документального оформлення операцій, що пов'язані з рухом запасів. Перевірити чи доповнюються, підраховуються та підсумовуються списки запасів, а загальні суми необхідним чином відображаються на рахунках. Провести оцінку запасів, коли підприємство прагне нижче значущої активності, чи робиться коригування на витрати праці та накладні витрати	Існування та наявність повнота права і обов'язки оцінка та вимірювання подання та розкриття інформації	Перелік запасів, які знаходяться (передані) на відповідному зберіганні	Документальна перевірка, зустрічна звірка, вибірка	Первинні документи, документи постачальників	ПЗ 12	

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7	8
А, Б, К, Ж	Перевірити запаси, що відображені на рахунках та являють собою повний перелік запасів, товарів, матеріалів та сировини, якими володіє підприємство та дані активи знаходяться фізично в наявності, на шляху надходження або зберігаються в інших місцях на дату подання звітності. Перевірити законність, своєчасність та правильність документального оформлення операцій, що пов'язані з рухом запасів. Перевірити чи доповнюються, підраховуються та підсумовуються списки запасів, а загальні суми необхідним чином відображаються на рахунках. Перевірка дотримання підприємством законодавства за операціям, пов'язаних із формуванням запасів. Провести оцінку запасів, коли підприємство працює нижче звичайної активності, чи робиться коригування на витрати праці та накладні витрати	Існування та наявність повнота права і обов'язки оцінка та вимірювання подання та розкриття інформації	Перевірка головної книги (складський облік)	Аналіз, порівняння, документальна перевірка, оцінка	Головна книга, регістри обліку	ПЗ 13	
А, Б, Ж	Перевірити запаси, що відображені на рахунках та являють собою повний перелік запасів, товарів, матеріалів та сировини, якими володіє підприємство та дані активи знаходяться фізично в наявності, на шляху надходження або зберігаються в інших місцях на дату подання звітності. Перевірити законність, своєчасність та правильність документального оформлення операцій, що пов'язані з рухом запасів. Перевірити чи доповнюються, підраховуються та підсумовуються списки запасів, а загальні суми необхідним чином відображаються на рахунках. Провести оцінку запасів, коли підприємство працює нижче звичайної активності, чи робиться коригування на витрати праці та накладні витрати	Існування та наявність повнота права і обов'язки оцінка та вимірювання подання та розкриття інформації	Звірка залишку запасів за даними головної книги з залишками в облікових регістрах	Документальна перевірка, зустрічна звірка, вибірка, співвідношення	Головна книга, оборотні відомості, регістри обліку	ПЗ 14	
А, К, [Б]	Перевірити запаси, що відображені на рахунках та являють собою повний перелік запасів, товарів, матеріалів та сировини, якими володіє підприємство та дані активи знаходяться фізично в наявності, на шляху надходження або зберігаються в інших місцях на дату подання звітності. Перевірка дотримання підприємством законодавства за операціям, пов'язаних із формуванням запасів). Перевірити законність, своєчасність та правильність документального оформлення операцій, що пов'язані з рухом запасів. Перевірити чи доповнюються, підраховуються та підсумовуються списки запасів, а загальні суми необхідним чином відображаються на рахунках	Існування та наявність повнота права і обов'язки оцінка та вимірювання	Перевірка операцій по відвантаженню та одержанню запасів	Документальна перевірка, оцінка	Документи постачальників та покупців	ПЗ 16	
Л, [Г]	Оцінити як класифіковані запаси у бухгалтерському балансі, чи є необхідне розкриття інформації відносно методів оцінки запасів, переданих на відповідне зберігання, передаваних або описаних в заставу тощо. Перевірити зменшення до чистої вартості реалізації застарілих, зайвих запасів, таких які повільно реалізуються, зіпсованих запасів	Права і обов'язки оцінка та вимірювання подання та розкриття інформації	Перевірка створення резервів на покриття браку, морально застарілих, неходових запасів або перенасичення товарами	Аналіз, порівняння, документальна перевірка, оцінка	Розрахунок резерву, акти переоцінки запасів, документи складського обліку	ПЗ 17	
А, Л	Перевірити запаси, що відображені на рахунках та являють собою повний перелік запасів, товарів, матеріалів та сировини, якими володіє підприємство та дані активи знаходяться фізично в наявності, на шляху надходження або зберігаються в інших місцях на дату подання звітності. Оцінити як класифіковані запаси у бухгалтерському балансі, чи є необхідне розкриття інформації відносно методів оцінки запасів, переданих на відповідне зберігання, передаваних або описаних в заставу тощо	Існування та наявність повнота права і обов'язки оцінка та вимірювання	Перевірка на наявність запасів в заставі або переданих в якості забезпечення боргу	Опитування, документальна перевірка	Первинні документи обліку запасів, відомості, журнали	ПЗ 18	
Якщо код мети аудиту пишеться в дужках, то це означає, що дана процедура є допоміжною для даної мети							

Таблиця 4. Перевірка документального оформлення проведення інвентаризації на ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ"

№	Номер інвентаризаційного опису	Порушення (+)							Відображення результатів на рахунках	
									Дт	Кт
		Відсутність підписів (хоча б одного) членів інвентаризаційної комісії у робочій та підсумковій документації	Відсутність розписки матеріально відповідальної особи	Не вивірені підсумки на кожній сторінці акту	Відсутність числа прописом кількості натуральних показників	Відсутність на кожній сторінці акту запису «Ціни та підписи перевірив» та підпису матеріально відповідальної особи	Непідписані та незвірені членами комісії помилки та виправлення	Відсутність на останній сторінці інвентаризаційного опису розписки матеріально відповідальної особи		

Таблиця 5. Перевірка на наявність помилок під час проведення інвентаризації запасів на ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ"

Дата проведення інвентаризації на складі запасів	Види запасів, їх номенклатури, групи, найменування	Наявність розпорядження керівника про проведення інвентаризації	Наявність акту інвентаризації	Правильність інформації, відображеної у акті інвентаризації	Правильність оформлення акту інвентаризації	Виявлені нестачі або надлишки	Правильність визначення норм природного збитку	Наявність висновків щодо виявлених розбіжностей між фактичними та обліковими даними	Відповідність умов збереження запасів	Зауваження

Таблиця 6. Перевірка повноти оприбуткування на склад запасів на ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ"

Документи постачальника		Документи складу					Матеріально відповідальна особа	Результат
Дата постачання	№ накладний	Кількість, шт.	Сума за накладною, грн	Сума операції за документами постачальника, грн	Кількість в аналітичному обліку, шт.	Сума в аналітичному обліку, грн		

Таблиця 7. Вибіркова перевірки синтетичного та аналітичного відображення залишків запасів на ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ"

Дата	Склад		Згідно з даними бухгалтерського обліку		Дані аудиторської перевірки		Відхилення тис. грн
			Синтетичний, тис. грн	Аналітичний, тис. грн	Синтетичний, тис. грн	Аналітичний, тис. грн	
	Номер	МВО					

Таблиця 8. Відомість перевірки результатів інвентаризації запасів на ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ"

Склад, №	МВО	Назва запасів	Ціна, тис. грн	Залишок				Нестача		Лишки	
				За даними обліку		За даними інвентаризації		К-сть, уп.	Сума, тис. грн	К-сть, уп.	Сума, тис. грн
				К-сть, уп.	Сума, тис. грн	К-сть, уп.	Сума, тис. грн				

Таблиця 9. Перевірка оформлення первинної документації зі списання запасів на виробництво на ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ"

Дата списання	Склад, №	Лімітна – забірна картка	Картка складського обліку	Відповідність норм нормативним документам	Матеріально-відповідальна особа	Зауваження

но всі показники відповідають нормативним значенням та/або мають тенденцію до їх покращення. ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" має стабільне фінансове становище.

Програма аудиту запасів на ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" повинна базуватися на якісних аспектах подання фінансової звітності: 1) існування та наявності; 2) повнота; 3) права і обов'язки; 4) оцінка та вимірювання; 5) подання та розкриття інформації), розкривати мету та завдання перевірки, визначати методи проведення аудиту, мати перелік аудиторських процедур, джерела інформації та інше. Розроблена та запропонована програма проведення аудиторської перевірки запасів на ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" представлено в таблиці 3.

Таким чином, використання програми аудиту запасів та запропонованих робочих документів на ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" дасть можливість підвищити ефективність проведення аудиту та якість його результатів.

ВИСНОВКИ

Розраховані основні показники дають можливість здійснити оцінку фінансового стану підприємства та провести якісний аудит запасів та фінансової звітності в цілому. Запропонована програма проведення аудиту запасів на ПАТ ПВП "КРИВБАСВИБУХПРОМ" з урахуванням специфіки його діяльності дасть можливість здійснити перевірку тверджень керівництва щодо запасів та відображення їх у фінансової звітності використовуючи при цьому методичні прийоми.

Література:

1. Гамова О.В. Удосконалення обліку виробничих запасів та оцінка фінансового стану ТОВ "БЗ ЗБВ" / О.В. Гамова, І.А. Козачок, Т.Ю. Ашифіна. — Інвестиції: практика та досвід: науково-практичний журнал. — Вип. 2. — 2018. — С. 33—40.
2. Гамова О.В. Формування системи обліку та аудиту стану та руху основних засобів на підприємстві / О.В. Гамова, І.А. Козачок, О.С. Марченко. — Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". — www.economy.com.ua, № 1, 2018.
3. Козачок І.А. Аналіз та контроль показників використання фінансових ресурсів у системі управління діяльністю промислового підприємства / І.А. Козачок. — Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". — Випуск 8 (3). — 2014 р. — С. 61—67.
4. Кулаковська Л.П. Організація і методика аудиту: навч. посібник / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча — К.: Каравелла, 2005. — 560 с.
5. Петрик О.А. Аудит: методологія і організація: Монографія / О.А. Петрик. — К.: КНЕУ, 2010. — 260 с.
6. Салига К.С. Методи визначення показників використання фінансових ресурсів підприємства / К.С. Салига, І.А. Козачок // Наука й економіка: науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. — Вип. 4 (28), Том 1. — 2012 р. — С. 43—48.
7. Сахарцева І.І. Теоретико-методологічні аспекти формування програм аудиту: монографія / І.І. Сахарцева. — Київ: Кондор, 2005. — 374 с.

References:

1. Hamova, O.V. (2018), "", Investytsii: praktyka ta dosvid: naukovo-praktychnyj zhurnal, vol. 2, pp. 33—40.
2. Hamova, O.V. Kozachok, I.A. and Marchenko, O.S. (2018), "Formula accounting system and audit status and movement of fixed assets in the enterprise", Efektyvna ekonomika, vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6058> (Accessed 20 Jan 2019).
3. Kozachok, I.A. (2014), "Analysis and control of indicators of the use of financial resources in the management system of the industrial enterprise", Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya "Ekonomika", vol. 8 (3), pp. 61—67.
4. Kulakovska, L.P. (2005), Orhanizatsiia i metodyka audytu [Organization and method of audit], Karavella, Kyiv, Ukraine.
5. Petryk, O.A. (2010), Audyt: metodolohiia i orhanizatsiia [Audit: methodology and organization], KNEU, Kyiv, Ukraine.
6. Salyha, K.S. and Kozachok, I.A. (2012), "Methods of determining the use of financial resources of the enterprise", Nauka j ekonomika: naukovo-teoretychnyj zhurnal Khmel'nyts'koho ekonomichnoho universytetu, vol. 4 (28), no. 1, pp. 43—48.
7. Sakhartseva, I.I. (2005), Teoretyko-metodolohichni aspekty formuvannia proqram audytu [Theoretical and methodological aspects of the formation of audit programs], Kondor, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Ю. В. Подмешальська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя
А. В. Косяк,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.51

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ АУДИТУ СОБІВАРТОСТІ РЕАЛІЗОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Yu. Podmeshalska,
Candidate of Economic Sciences, associate professor, associate professor of Zaporizhzhya State Engineering Academy,
Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Zaporizhzhya
A. Kosyak,
master of Zaporizhzhya State Engineering Academy, Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Zaporizhzhya

IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY FOR AUDITING THE COST OF SOLD PRODUCTS

У статті розглянуто основні теоретичні аспекти організації процесу аудиторської перевірки собівартості реалізованої продукції: визначено мету та завдання, об'єкти аудиту, джерела інформації, метод організації, визначені методичні прийоми виконання аудиторських процедур; розглянутий процес планування аудиторської перевірки.

Практичний аспект аудиту собівартості реалізованої продукції полягає у розробці загально-го плану аудиту, програми аудиту собівартості реалізованої продукції. Встановлено, що чим ефективніша система внутрішнього контролю, тим більше довіри аудитора до організації та достовірності інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності та навпаки. Саме від оцінки системи внутрішнього контролю залежить організація та методика аудиту, кількість аудиторських процедур по суті. Пропонуємо проводити оцінку системи внутрішнього контролю собівартості реалізованої продукції методом тестування.

Програма аудиту відображає організацію та методику проведення аудиторської перевірки. Методика аудиту повинна виділяти бухгалтерський та юридичний аспекти проведення аудиторської перевірки. Це означає, що аудиторські процедури повинні відображати не тільки перевірку рахунків обліку, реєстрів обліку, фінансової звітності, але й законність операцій відповідно до чинного законодавства. Запропонована програма аудиту у логічній послідовності відслідковує процес визначення собівартості реалізованої продукції, її відображення на рахунках обліку, в облікових реєстрах та у фінансовій звітності. Для практичного використання запропоновано форми робочих документів на виконання аудиторських процедур відповідно до програми аудиту.

The article deals with the main theoretical aspects of the organization of the process of auditing the cost price of sold products: the specified purpose and objectives, objects of audit, sources of information, method of organization, determined methodical techniques for the implementation of audit procedures; the audit planning process is considered.

The practical aspect of auditing the cost of sales of products is to develop a general plan of audit, a program for auditing the cost of sales. It is determined that the general audit plan or audit plan is prepared before the audit procedures are performed in accordance with the audit program. The purpose of the audit plan is to determine the main stages of the audit procedure, their purpose, tasks in accordance with the timing of the audit, the degree of confidence in the system of internal control, audit risk, materiality, identify the responsible.

It is established that the more effective the system of internal control, the greater the auditor's confidence in the organization and the reliability of the information of accounting and financial reporting, and vice versa. It is from the assessment of the internal control system that depends on the organization and methodology of audit, the number of audit procedures in substance. We propose to evaluate the system of internal control of the cost price of products sold by testing method.

The audit program in a logical sequence tracks the process of determining the cost of sold products, its display in the accounts, in the accounting registers and in the financial statements.

The organization of the audit involves documenting the audit, which consists of processing the working papers and final documents. The working and final documents provide a methodological approach to carrying out the audit. It is necessary to have standard forms of working documents, which consist to identify typical errors, which greatly facilitates the work of the auditor, saves time on the design of a working document.

For practical use, the proposed forms of working documents for the implementation of audit procedures in accordance with the audit program.

Ключові слова: собівартість реалізації, витрати, облік, аудит, робочі документи, облікова оцінка, первинні документи, регістри обліку, фінансова звітність.

Key words: cost of sales, costs, accounting, auditing, working documents, accounting estimates, primary documents, accounting registers, financial statements.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Собівартість реалізованої продукції є одним із важливих показників, який використовується для оцінки фінансових результатів суб'єкта господарювання, саме тому інформація про собівартість реалізованої продукції у фінансовій звітності повинна бути достовірною, повною, неупередженою та відповідати якісним характеристикам підготовки фінансової звітності відповідно до НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності". Відповідно й для аудиторської перевірки собівартість реалізованої продукції є важливим об'єктом аудиту. Для підвищення якості проведення аудиторської перевірки важливе значення мають використання практичних аспектів організації та методики проведення аудиту, до яких відносяться план аудиту, тест оцінки внутрішнього контролю собівартості реалізованої продукції, програму аудиту, робочі документи аудитора.

АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ

Аудит собівартості реалізованої продукції розглядається такими науковцями, як: Л.П. Кулаковська, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, Ю.В. Піча, А.Д. Шеремет, А.П. Макаренко, Т.О. Мєліхова та інші. Основна увага при цьому приділяється аудиту виробничої собівартості готової продукції, розглядаються аудиторські процедури аудиту, наводяться приклади програм проведення аудиту, приклади робочих документів, хоча необхідно відмітити, що єдиної методики проведення аудиту виробничої собівартості готової продукції так і не визначено, хоча існує єдиний підхід до організації та методики проведення аудиту. Аудит собівартості реалізованої продукції розглядається значно рідше, а якщо й розглядається, то знову ж таки зводиться до аудиту виробничої собівартості готової продукції, яка є безу-

Таблиця 1. Мета та завдання аудиту собівартості реалізованої продукції

Мета аудиту	Завдання аудиту
Полягає у досягненні впевненості у достовірності визначення собівартості реалізованої продукції, достовірності інформації первинних документів, облікових регістрів, фінансової звітності в всіх суттєвих аспектах відповідно до чинного законодавства	Для досягнення визначеної мети аудиту собівартості реалізованої продукції необхідно виконати такі завдання: - перевірка достовірності та правильності визначення виробничої собівартості готової продукції, виконаних робіт, наданих послуг; - перевірка достовірності визначення нерозподілених постійних загальновиробничих витрат; - перевірка достовірності визначення наднормативних витрат; - перевірка правильності оцінки собівартості реалізованої продукції; - перевірка правильності відображення господарських операцій, пов'язаних з реалізацією в первинних документах, головній книзі, облікових регістрах; - перевірка достовірності відображення інформації у фінансовій звітності та її взаємозв'язок з обліковими регістрами, головною книгою

Таблиця 2. Об'єкти, методи, джерела та методичні прийоми аудиту собівартості реалізованої продукції

Об'єкти аудиту	Методи організації	Джерела інформації	Методичні прийоми
- елементи облікової політики; - господарські операції; - первинні документи, облікові регістри; - фінансова звітність	- суцільний; - вибірковий	- законодавчо нормативні документи; - наказ про облікову політику; - довідки, розрахунки, кошториси; - первинні документи; - головна книга, журнали 5, 5А, Відомості до них; - фінансова звітність; - інші джерела на думку аудитора	- нормативно-правова; - документальна; - зустрічна; - спостереження; - арифметична; - інвентаризація; - аналітичні

Таблиця 3. План аудиту собівартості реалізованої продукції

Етапи	Мета	Завдання	Відповідальні	Термін
Підготовчий (організаційний)	- визначити стратегію і тактику аудиторської перевірки	- виконати оцінку системи внутрішнього контролю; - визначити аудиторський ризик, суттєвість; - скласти програму аудиту		
Фактичний	- визначення достовірності даних бухгалтерського обліку та фактичної наявності	- ознайомитися з документами проведення інвентаризацій; - зробити висновки за результатами проведених інвентаризацій		
Основний	- виконання аудиторських процедур відповідно до програми аудиту	- якісно виконати аудиторську процедуру відповідно до критеріїв якості; - результати оформити робочим документом; - зробити висновки за результатами перевірки		
Заключний	- узагальнення результатів аудиту	- оформити підсумкові документи; - провести аналіз виявлених порушень; - скласти, обговорити з управлінським персоналом виявлені порушення та шляхи їх усунення, підписати аудиторський звіт; - підписати акт наданих послуг		

мовно, основним компонентом собівартості реалізації продукції.

Сучасні вимоги розвитку підприємницької діяльності, впевненість користувачів у достовірності інформації фінансової звітності, вимагає проведення аудиту собівартості реалізованої продукції, від якої залежить оцінка фінансового

стану, прийняття управлінських та інвестиційних рішень.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — визначення основних теоретичних та практичних аспектів проведення аудиту собівартості реалізованої продукції.

Таблиця 4. Тест оцінки системи внутрішнього контролю собівартості реалізованої продукції

№	Зміст питання	Варіант відповіді		Інформація відсутня	Примітки
		Так	Ні		
1	2	3	4	5	6
1.	Чи відбувалися зміни протягом звітного періоду: - методів калькулювання; - методів визначення незавершеного виробництва; - класифікації прямих і непрямих витрат; - визначення змінних і постійних витрат?				
2.	Чи вносилися зміни у Наказ про облікову політику у звітному році?				
3.	У Наказі про облікову політику визначені методологічні принципи формування інформації про собівартість реалізованої продукції відповідно до: - П(С)БО 16; - П(С)БО 15; - П(С)БО 25				
4.	Чи були виявлені порушення за результатами інвентаризації готової продукції?				
5.	Чи задовольняє управлінський персонал інформація аналітичного та синтетичного обліку собівартості реалізованої продукції для прийняття управлінських рішень?				
6.	Контроль обліку собівартості реалізованої продукції здійснюють: - головний бухгалтер; - старший за посадою; - відділ внутрішнього контролю; - не проводиться?				
7.	Чи проводяться контрольні процедури для перевірки правильності визначення виробничої собівартості продукції, послуг, робіт?				
8.	Чи були порушення у розподілі загальноновиробничих витрат у попередніх звітних періодах?				
9.	Чи проводиться контроль визначення наднормативних виробничих витрат?				
10.	Чи проводиться аналіз собівартості реалізованої продукції, послуг, робіт?				
11.	Чи проводиться перевірка визнання витрат з одночасним визнанням доходу від реалізації?				
12.	Чи проводиться перевірка правильності і своєчасності віднесення фактичної виробничої собівартості на собівартість реалізації?				
13.	Чи затверджені внутрішні нормативні документи щодо розрахунку собівартості реалізованої продукції?				
14.	Чи проводиться перевірка узгодженості даних аналітичного та синтетичного обліку собівартості реалізації?				
15.	Чи існує перелік змінних та постійних загальноновиробничих витрат у внутрішньому нормативному документі на звітний період?				
16.	Чи перевіряється узгодженість синтетичного та зведеного обліку собівартості реалізації?				
17.	Чи є графік документообігу первинних документів з обліку собівартості реалізації?				
18.	Коригування фактичної собівартості реалізованої продукції та облікової оцінки здійснюється: - щомісяця; - раз на рік?				
19.	Чи проводиться перевірка узгодженості даних головної книги, журналу, відомості?				
20.	Чи проводиться перевірка узгодженості показників фінансової звітності та реєстрів обліку?				

Таблиця 5. Запропонована програма аудиту собівартості реалізованої продукції

№	Перелік аудиторських процедур	Методичні прийоми аудиту	Аудиторські докази	Виконавець	Індекс робочого документа
1	2	3	4	5	6
1.	Перевірка правильності визначення фактичної виробничої собівартості продукції за прямими та іншими витратами	Нормативно-правова, документальна, арифметична	Кошториси, матеріальні звіти, довідки, накладні, відомості		РД-1
2.	Перевірка правильності визначення фактичної собівартості продукції за рахунком 23 «Виробництво»	Документальна, арифметична	Накладні, довідки, розрахункові відомості		РД-2
3.	Перевірка правильності розподілу загальновиробничих витрат	Нормативно-правова, документальна, арифметична	Наказ про облікову політику, інші внутрішні нормативні документи, довідки		РД-3
4.	Перевірка переліку та складу змінних та постійних загальновиробничих витрат відповідно до внутрішніх нормативних документів та чинного законодавства	Нормативно-правова, документальна	П(С)БО16 «Витрати», Методичні рекомендації, внутрішні документи		РД-4
5.	Перевірка правильності списання загальновиробничих витрат	Документальна, арифметична	Довідки, головна книга		РД-5
6.	Перевірка правильності документального оформлення відвантаження продукції	Нормативно-правова, документальна	Договори на поставку, рахунки-фактури, платіжні вимоги, довіреності, накази		РД-6
7.	Перевірка правильності та достовірності включення наднормативних витрат до собівартості реалізованої продукції	Нормативно, правова, документальна, арифметична	Норми, розцінки, нормативи, затверджені уповноваженим органом, первинні документи		РД-7
8.	Перевірка правильності визначення собівартості продукції, що була реалізована протягом звітного періоду	Документальна, арифметична	Накладні, рахунки-фактури, акти, відомість		РД-8
9.	Перевірка правильності визначення відхилень фактичної виробничої собівартості від облікової оцінки	Документальна, арифметична	Довідка, розрахунок, Первинні документи		РД-9
10.	Перевірка правильності відображення відхилень фактичної виробничої собівартості від собівартості за обліковими цінами на рахунках обліку	Документальна, зустрічна	Довідки, головна книга		РД-10
11.	Перевірка правильності визначення відвантаженої продукції протягом звітного періоду	Нормативно-правова, арифметична, зустрічна	Відомість відвантаження та реалізації продукції, рахунки фактури, накладні		РД-11
12.	Перевірка правильності та достовірності списання собівартості реалізованої продукції на фінансові результати	Документальна, зіставлення	Головна книга, облікові регістри		РД-12
13.	Перевірка достовірності відображення собівартості реалізованої продукції в фінансовій звітності та Головні книзі	Зіставлення, зустрічна	Головна книга, фінансова звітність		РД-13
14.	Аналіз собівартості реалізованої продукції	Аналітична	Фінансова звітність, головна книга, облікові регістри		РД-14
15.	Узагальнення результатів аудиту	Документальна, аналітична	Робочі документи, підсумкові документи		

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відсутність єдиної методології проведення аудиту собівартості реалізованої продукції потребує проведення подальших теоретичних досліджень для організації та методики аудиту, враховуючи матеріальні та трудові витрати на проведення аудиту, обираючи найбільш ефективну методику організації та визначаючи доцільність та обґрунтованість аудиторських процедур не за їх кількістю, а за їх якістю.

Теоретичні аспекти організації аудиторської перевірки собівартості реалізованої продукції повинні визначати мету і завдання аудиту, від яких залежить організація та методика аудиту. Мету та завдання аудиту собівартості реалізованої продукції різні автори визначають по-різному, пропонуємо свій варіант визначення мети і завдань аудиту (табл. 1).

Виходячи з поставленої мети та завдань аудиту собівартості реалізованої продукції, необхідно визначити об'єкти аудиту, методи організації аудиту, джерела

інформації, методичні прийоми виконання аудиторських процедур (табл. 2).

Загальний план аудиту, або план аудиту складається перед початком виконання аудиторських процедур відповідно до програми аудиту. Мета плану аудиту — визначити основні етапи проведення аудиторської процедури, їх мету, завдання відповідно до термінів проведення перевірки, ступінь довіри до системи внутрішнього контролю, аудиторський ризик, суттєвість, визначити відповідальних. План може складатися за різною формою та змістом. Наприклад, план аудиту може мати такий вигляд, як наведено в таблиці 3.

Система внутрішнього контролю визначає політику та процедури контролю суб'єкта господарювання для попередження, виявлення, виправлення суттєвих порушень у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності. Чим ефективніша система внутрішнього контролю, тим більше довіри аудитора до організації та достовірності інформації бухгалтерського обліку та фінансової

Таблиця 6. Форма робочого документа РД-1. Перевірка правильності визначення фактичної виробничої собівартості продукції за прямими та іншими витратами

Елемент витрат	За планом	Фактично за даними обліку	Відхилення (Гр.3-Гр.2)	Фактично за даними аудиту	Відхилення (Гр.5-Гр.2)
1	2	3	3	4	5
Прямі матеріальні витрати					
Прямі витрати на оплату праці					
Інші прямі витрати					
Змінні ЗВВ					
Постійні розподілені ЗВВ					
Виробнича собівартість					

Таблиця 7. Форма робочого документа РД-2. Перевірка правильності визначення фактичної виробничої собівартості продукції за рахунком 23 "Виробництво"

№	Показник	За даними обліку	За даними аудиту	Відхилення
1		2	3	4
1.	Сальдо на початок звітного періоду			
2.	Списані на виробництво			
2.1	Прямі матеріальні витрати			
2.2	Прямі витрати на оплату праці			
2.3	Нарахування на соціальні заходи			
2.4	Амортизація			
2.5	Змінні загальновиробничі витрати			
2.6	Постійні розподілені загальновиробничі витрати			
2.7	Разом:			
3.	Незавершене виробництво на кінець звітного періоду			
4.	Фактична виробнича собівартість (рядок 1+ рядок 2.7 – рядок 3)			

Таблиця 8. Форма робочого документа РД-3. Перевірка правильності розподілу загальновиробничих витрат

№	Показник	За даними обліку	За даними аудиту	Відхилення
1.	База розподілу за нормальною потужністю			
2.	Загальновиробничі витрати: - змінні; - постійні			
3.	База розподілу за фактичною потужністю			
4.	Фактичні загальновиробничі витрати: - змінні; - постійні всього, в тому числі: - постійні розподілені; - постійні нерозподілені			
5.	Списання загальновиробничих витрат на виробничу собівартість: - змінні; - постійні розподілені			
6.	Списання на собівартість реалізованої продукції постійних нерозподілених загальновиробничих витрат			

звітності та навпаки. Саме від оцінки системи внутрішнього контролю залежить організація та методика аудиту, кількість аудиторських процедур по суті. Пропонуємо проводити оцінку системи внутрішнього контролю собівартості реалізованої продукції методом тестування. Наводимо приклад тестів щодо оцінки системи внутрішнього контролю (табл. 4).

Оцінка системи внутрішнього контролю дозволяє аудитору визначити об'єкти аудиту, які потребують більш детальної перевірки, обрати метод організації аудиту, визначити ступінь довіри до інформації бухгалтерського обліку, уточнити аудиторський ризик, суттєвість і, відповідно до свого професійного судження, скласти програму аудиту собівартості реалізованої продукції. Оцінка тестів внутрішнього контролю визначає реальність існування внутрішнього контролю та його ефективність, і таким чином аудитор може довіряти, або ні, елементам внутрішнього контролю.

Програма аудиту відображає організацію та методику проведення аудиторської перевірки. Методика аудиту повинна виділяти бухгалтерський та юридичний аспекти проведення аудиторської перевірки. Це означає, що аудиторські процедури повинні відображати не тільки перевірку рахунків обліку, регістрів обліку, фінансової звітності, але й законність операцій відповідно до чинного законодавства (табл. 5).

Організація аудиторської перевірки передбачає документальне оформлення аудиту, яке складається з оформлення робочих документів і підсумкових документів. Робочі та підсумкові документи забезпечують методологічний підхід до проведення аудиторської перевірки. Необхідно мати типові форми робочих документів, які складаються для виявлення типових помилок, що значно полегшує роботу аудитора, економить час на оформлення робочого документу. Пропонуємо зразки робочих документів для аудиторської перевірки собівартості реалізованої продукції (табл. 6—14).

Таблиця 9. Форма робочого документа РД-5. Перевірка правильності списання загальновиробничих витрат

Показник	За даними обліку			За даними аудиту			Відхилення
	Дебет рахунка	Кредит рахунка	Сума, грн	Дебет рахунка	Кредит рахунка	Сума, грн	
Загальновиробничі витрати всього:							
в тому числі:							
- змінні;							
- постійні розподілені;							
- постійні нерозподілені							

Таблиця 10. Форма робочого документа РД-7. Перевірка правильності та достовірності включення наднормативних виробничих витрат до собівартості реалізованої продукції

Вид ресурсу, використаного понад норматив	Витрати за нормативом		Витрати понад норматив		Причина	Включення до собівартості реалізованої продукції				Від- хилення
	К-сть	Сума (грн.)	К-сть	Сума (грн.)		За даними обліку		За даними аудиту		
						Так	Ні	Так	Ні	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Таблиця 11. Форма робочого документа РД-9. Перевірка правильності визначення відхилень фактичної виробничої собівартості від облікової оцінки

Показник	За даними обліку	За даними аудиту	Відхилення (Гр.3-Гр.2)
1	2	3	4
Відсоток відхилень			
Вартість відвантаженої продукції за обліковими цінами			
Сума відхилень			

Таблиця 12. Форма робочого документа РД-10. Перевірка правильності відображення відхилень фактичної виробничої собівартості від собівартості за обліковими цінами на рахунках обліку

Показник	Відображення за даними обліку			Відображення за даними аудиту			Відхилення
	Дт	Кт	Сума, грн	Дт	Кт	Сума, грн	
1	2	3	4	5	6	7	8
Фактична виробнича собівартість вища за облікову оцінку							
Фактична виробнича собівартість нижча за облікову оцінку							

Таблиця 13. Форма робочого документа РД-12. Перевірка правильності та достовірності списання собівартості реалізованої продукції на фінансові результати

Зміст господарської операції	За даними обліку			За даними аудиту			Відхилення
	Дт	Кт	Сума, (грн)	Дт	Кт	Сума, (грн)	
1	2	3	4	5	6	7	8
Списана собівартість реалізованої продукції на фінансові результати							

Таблиця 14. Форма робочого документа РД-13. Перевірка достовірності відображення собівартості реалізації в фінансовій звітності та Головні книзі

Показник	За даними обліку		За даними аудиту		Відхилення
	Головна книга	Звіт про фінансові результати	Головна книга	Звіт про фінансові результати	
1	2	3	4	5	6
Собівартість реалізованої продукції					

Заключний етап аудиторської перевірки передбачає обговорення з управлінським персоналом виявлених порушень, порядок їх усунення, складання аудиторського звіту, підписання акту наданих послуг.

ВИСНОВКИ

У статті розглянуто основні теоретичні аспекти організації процесу аудиторської перевірки собівартості

реалізованої продукції: визначені мета та завдання, об'єкти аудиту, джерела інформації, метод організації, визначені методичні прийоми виконання аудиторських процедур; розглянутий процес планування аудиторської перевірки.

Практичний аспект аудиту собівартості реалізованої продукції полягає у розробці загального плану аудиту, програми аудиту собівартості реалізованої продукції.

Програма аудиту у логічній послідовності відслідковує процес визначення собівартості реалізованої продукції, її відображення на рахунках обліку, в облікових регістрах та у фінансовій звітності. Для практичного використання запропоновані форми робочих документів на виконання аудиторських процедур відповідно до програми аудиту.

Подальші дослідження необхідно проводити у напрямі визначення єдиної методики аудиту собівартості реалізованої продукції, розробки форм робочих документів для оформлення типових порушень в обліку собівартості реалізованої продукції.

Література:

1. Меліхова Т.О. Внутрішній контроль виробничих запасів для своєчасного виявлення загроз в системі управління фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, І.О. Федоров // *Агросвіт*, 2018. — № 2. — С. 63—70.
2. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, В.В. Височина. *Економіка та держава*, 2018. — № 1. — С. 69—75.
3. Подмешальська Ю.В. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / Ю.В. Подмешальська, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 400 с.
4. Подмешальська Ю.В. Зарубіжний досвід оподаткування заробітної плати в системі обліку [Електронний ресурс] / Ю.В. Подмешальська, Н.С. Чакалова // *Ефективна економіка*. — 2016. — № 5. — Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
5. Подмешальська Ю.В. Розробка проекту впровадження інформаційних та технологій обліку на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // *Економіка і управління*. — Київ, 2012. — № 3 (55). — С. 85—90.
6. Подмешальська Ю.В. Удосконалення оцінки якості внутрішнього контролю на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // *Економічний вісник ЗДІА: збірник наукових праць*. — Запоріжжя, 2012. — № 2. — С. 106—114.
7. Подмешальська Ю.В. Оцінка якості обліку в аудиті / Ю.В. Подмешальська // *Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка"*. — 2011. — Вип. 5 (4). — С. 265—270.
8. Подмешальська Ю.В. Актуальні аспекти обліку загальновиробничих витрат / Ю.В. Подмешальська, А.М. Дунда // *Схід. Аналітично-інформаційний журнал*. — Донецьк. — 2014. — № 2 (128) березень — квітень. — С. 35—40.
9. Подмешальська Ю.В. Удосконалення аудиту управління запасами [Електронний ресурс] / Ю.В. Подмешальська // *Ефективна економіка*. — 2011. — № 11. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
10. Подмешальська Ю.В. Внутрішній аудит як засіб удосконалення обліку та контролю дебіторської заборгованості [Електронний ресурс] / Ю.В. Подмешальська, Р.Ю. Варварін // *Економіка та суспільство*. — 2016. — № 7. — Режим доступу до журналу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/161.pdf
11. Подмешальська Ю.В., Феоданов Л.К., Осетрова Г.Ю. Облік та аудит адміністративних витрат // *Агросвіт*. — 2018. — № 23. — С. 38—44. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.23.3814.
12. Подмешальська Ю.В., Степаненко В.А. Облік витрат на збут // *Інвестиції: практика та досвід*. — 2018. — № 24. — С. 31—35. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.24.31.
13. Подмешальська Ю.В., Феоданов Л.К., Абрамова І.С. Актуальні аспекти розподілу загальновиробничих витрат у системі обліку // *Агросвіт*. — 2018. — № 24. — С. 54—59. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.24.54

References:

1. Melikhova, T.O. and Fedorov, I.O. (2018), "Internal control of inventory for timely detection of threats in the system of financial security management of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 63—70.
2. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018), "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 69—75.
3. Podmeshalska, Yu. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Bukhhalters'kyi oblik [Accounting]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
4. Podmeshalska, Yu. and Chakalova, N.S. (2016), "Foreign experience of taxation of wages in the accounting system", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 15 Jan 2019).
5. Podmeshalska, Yu. (2012), "Development of a project for implementation of information and accounting technologies at the enterprise", *Ekonomika i upravlinnia*, vol. 3 (55), pp. 85—90.
6. Podmeshalska, Yu. (2012), "Udoskonalennya otsinky yakosti vnutrishnoho kontrolyu na pidpryyemstvi", *Ekonomicznyyvisnyk ZDIA: zbirnyk naukovykh prats*, vol.2, pp.106—114.
7. Podmeshalska, Yu. (2011), "Assessment of accounting quality in the audit", *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, vol.5(4), pp. 265—270.
8. Podmeshalska, Yu. and Dunda, A. (2014), "Actual aspects of accounting of total production costs", *Skhid. Analitichno-informatsiynyy zhurnal*, vol. 2, pp. 35—40.
9. Podmeshalska, Yu.V. (2011), "Improvement of inventory management audit", *Efektivna ekonomika*, vol. 11, *Rezhym dostupu do zhurnalu*: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 15 Jan 2019).
10. Podmeshalska, Yu.V. and Varvarin, R.Yu. (2016), "Internal audit as a means of improving the accounting and control of accounts receivable", *Economics and Society*, vol.7, available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/161.pdf (Accessed 15 Jan 2019).
11. Podmeshalska, Yu. Feofanov, L. and Osetrova, G. (2018), "Accounting and audit of administrative expenses", *Agrosvit*, vol. 23, pp. 38—44. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.23.38
12. Podmeshalska, Yu. and Stepanenko, V. (2018), "Accounting for sales costs", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 31—35. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.24.31.
13. Podmeshalska, Yu., Feofanov, L. and Abramova, I. (2018), "Actual aspects of distribution of total production costs in the accounting system", *Agrosvit*, vol. 24, pp. 54—59. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.24.54.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2019 р.

*Л. П. Сідина,
асистент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.58

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА, ІННОВАЦІЇ РОЗВИТКУ

L. Sidyna,
Assistant of the hotel-restaurant and tourist business department, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF HOTEL-RESTAURANT INDUSTRIAL UKRAINE:
THE THEORY, PRACTICE, INNOVATION OF DEVELOPMENT

У статті розглянуто сучасні проблеми готельно-ресторанного бізнесу в Україні, які стають особливо актуальними в сучасних умовах економічної ситуації, а також визначено напрями їх інноваційного розвитку. Досліджено сучасний стан та перспективи розвитку готельно-ресторанної індустрії України та запропоновано шляхи вирішення проблем з метою перетворення готельно-ресторанного бізнесу у високоприбуткову галузь вітчизняної економіки.

Проаналізовано тенденції розвитку готельно-ресторанного бізнесу та актуальність саме у цій сфері. Доведено, що розробка та впровадження інновацій забезпечують підприємству готельно-ресторанної галузі конкурентні переваги. Охарактеризовано основні тенденції розвитку готельних та рестораних підприємств. Розглянуто нові формати закладів ресторанного господарства та інноваційні підходи для утримання постійних відвідувачів та залучення нових в умовах конкуренції. Розроблено чіткі плани і рекомендації щодо покращення готельного бізнесу в Україні, яких слід дотримуватися державі та українським готельєрам. Визначено сфери впровадження інноваційних технологій у готельно-ресторанному бізнесі.

The article deals with modern problems of hotel and restaurant business in Ukraine, which are especially relevant in the current conditions of the economic situation, as well as directions of their innovation development. The present state and prospects of the hotel and restaurant industry in Ukraine are investigated and ways of solving problems with the purpose of transforming hotel and restaurant business into a highly profitable branch of the domestic economy are proposed. The tendencies of development of hotel and restaurant business and the urgency of special attention to this sphere are analyzed. It is proved that the development and implementation of innovations provides

the hotel and restaurant industry with competitive advantages. The main tendencies of hotel and restaurant enterprises development are described. The new formats of restaurant facilities and innovative approaches for keeping regular visitors and attracting new ones in a competitive environment are considered. Problems of innovative development of hotel and restaurant enterprises are poorly researched. There are clear plans and recommendations for improving the hotel business in Ukraine, which should be followed by the state and Ukrainian hoteliers. Areas of application of innovative technologies in hotel-restaurant business are determined.

The modern development of the hospitality industry is aimed at creating innovative technologies that will help attract as many customers as possible, maximize sales, win the trust of the visitor, and create a positive image of the company. In the conditions of continuous economic changes, innovations become the main factor contributing to the dynamic development and increase the efficiency of the functioning of enterprises of hotel and restaurant industry. The international experience of the successful operation of the hospitality enterprises shows that the non-alternative way of survival in the conditions of global competition is based on an innovative basis, with the active use of modern scientific and technological achievements, as well as the readiness of hotels for innovation.

Ключові слова: готель, ресторан, готельно-ресторанний бізнес, конкуренція, інновації, мультимедійні технології, послуги.

Key words: hotel, restaurant, hotel and restaurant business, competition, innovation, multimedia technologies, services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток готельно-ресторанної індустрії сьогодні є надзвичайно активним, оскільки достойні, конкурентоспроможні засоби розміщення та харчування є одним із важливих чинників стабільного і динамічного збільшення надходження коштів до бюджету, позитивного впливу на стан справ у багатьох галузях народного господарства, підвищення зайнятості населення, розвитку у ринкових відносинах. Саме готельно-ресторанні підприємства виконують одну з важливих функцій в обслуговуванні: забезпечують туристів житлом, харчуванням та побутовими послугами. Витрати туристів на готельні послуги становлять від 30 до 70% всіх витрат туристів. Окрім того, готельний комфорт є головним пріоритетом туристів.

Проблеми інноваційного розвитку готельно-ресторанних підприємств є малодослідженими. Значною мірою це пов'язане з тим, що довгий час і сам рекреаційно-туристський комплекс залишався на периферії наукового спостереження. З початком економічних реформ протягом 90-х рр. ХХ ст., з'явилася гостра потреба в системному вивченні загальних і специфічних властивостей готельного бізнесу, його організації, закономірностей розвитку й керування, міжгалузевих та інфра-

структурних взаємозв'язків. На перший план вийшли проблеми пошуку інвестицій, на базі яких міг би здійснюватися розвиток готельних та ресторанных підприємств відповідно до міжнародних стандартів комерційної гостинності [6].

З часом ринок готельних та ресторанных послуг повинні активізувати розвиток туризму та стати провідними чинниками інтеграції України у світове міжнародне співробітництво. Для досягнення цієї мети слід на державному рівні вирішити ряд актуальних проблем, що повинно стимулювання залучення у галузь як вітчизняних, так і іноземних інвестицій. Готельний бізнес в Україні переживає складні часи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сьогодні тема дослідження розвитку готельно-ресторанної справи в нашій країні є дуже актуальною, адже Україна, яка розташована в центрі Європи, на перехресті транспортних шляхів, і яка має для поступального розвитку своєї туристичної сфери сприятливі природно-кліматичні умови, значний історико-культурний потенціал, необхідні людські та матеріальні ресурси, значно відстає від більшості європейських країн за рівнем розвитку туристичних послуг. Вивченню проблем розвитку готельно-ресторанного господарства приділена велика увага вітчизняних науковців, фахівців, а саме: О. Борисо-

вої, О. Головки, Г. Круль, М. Мальської, І. Мініч, Л. Не-
чаюк, Н. П'яницької, О. Шаповалою. У цих роботах
розглядаються організація та розвиток готельно-ресто-
ранного господарства, аналізуються чинники, що впли-
вають на ринок готельно-ресторанного бізнесу в Ук-
раїні.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є аналіз сучасного стану та перспек-
тив розвитку готельно-ресторанної індустрії України;
запропонувати шляхи вирішення проблем з метою пе-
ретворення готельно-ресторанного бізнесу у високопри-
буткову галузь вітчизняної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз стану готельних підприємств України свід-
чить про серйозну проблему невідповідності більшості
українських готелів сучасному світовому рівню комфор-
ту і сервісу. Застаріла матеріально-технічна база готель-
ного господарства, побудована переважно у 1970—
1980-х, фактично стримує розвиток вітчизняного туризму.
Ефективність готельного господарства характеризуєть-
ся коефіцієнтом його завантаження. Чим він вище, тим
вище прибутковість готелю. Вважається, що готелі рен-
табельні та приносять прибуток при середньорічному
коефіцієнті завантаження 63—68%.

Нестабільність політичної ситуації в Україні, недо-
ліки законодавства у сфері інвестування та підприєм-
ництва, невідповідність податкової та бухгалтерської
систем міжнародним стандартам породжує велику
кількість непорозумінь іноземних інвесторів з українсь-
кими партнерами у процесі їх спільної діяльності. Висо-
кий рівень і велика кількість податків позбавляє держа-
ву конкурентних переваг при залученні іноземних інве-
сторів. Нині високими є ставки мита на ввезення при над-
ходженнях іноземних інвестицій в Україну, непорозумін-
ня з митними органами при визначенні митної вартості
товарів, в способі нарахування мита та акцизних зборів.
Спостерігається відсутність потужної страхової ком-
панії, яка б покривала комерційні ризики під час реалі-
зації особливо масштабних інвестиційних проектів; обме-
женість довгострокових і недорогих банківських ре-
сурсів; відсутність швидкісного транспортного спо-
лучення з промисловими та сировинними центрами [4].

Держава повинна усвідомити необхідність створен-
ня сприятливого клімату для розвитку індустрії гостин-
ності, перед якою тепер має стояти завдання не тільки
вижити, а й відповідати рівню вимог XXI ст. Одним із
основних економічних та адміністративних механізмів
підтримки розвитку туризму Уряді закордонних дер-
жав є забезпечення пільгового податкового режиму для
туристичних підприємств. Іншою вагомою проблемою є
те, що щонайменше 90% існуючих засобів розміщення
потребують сьогодні відновлення номерного фонду, ча-
сто вимагають уже не поточного ремонту, а повної ре-
конструкції. Старіють меблі, робляться непридатним ко-
мунікації і проводка, сантехніка тридцятирічного віку
підсилює гнітюче враження. У той же час середнє за-
вантаження готелів по країні становить близько 32% —
ця середня величина складається з цілком пристойних
показників кращих готелів, а отже, в готелях, що пере-

бувають у стані занепаду, ця цифра ще нижча. Окрім
проблеми невідповідності матеріально-технічної бази,
виникає інша проблема, що стосується попиту на го-
тельні послуги. Стійкий ринок попиту на готельну послугу
в країні ще не сформувався, оскільки готельні послуги
в нашій країні відносно дорогі і не якісні. Туристи
здебільшого користуються тіньовим сектором розмі-
щення. Хоча в останні роки можна з обережністю гово-
рити про позитивні тенденції. Тільки за 2017—2018 ро-
ки кількість клієнтів вітчизняних готелів збільшилася на
18%, причому зростання попиту відзначалося практич-
но у всіх цінових сегментах [8].

Незважаючи на те, що сфера послуг набуває все
більшого розвитку в нашій країні, функціонування го-
тельного господарства ускладнюються цілою низкою
проблем. Однією з причин подібного протиріччя є
відсутність надійної та достовірної інформації про стан
ринку готельних послуг та відсутність належного серві-
су. Наслідком цього є використання готелів не за при-
значенням, зниження конкуренції на ринку готельних
послуг, що ще більше погіршує стан готельного госпо-
дарства та затримує вихід України на світовий готель-
ний ринок [2].

На теперішньому етапі розвитку готельне господа-
рство передбачає надання послуг з розміщення, харчу-
вання та обслуговування, тобто є комплексом заходів
щодо задоволення потреб споживачів, забезпечуючи
при цьому комфортність перебування гостей. Головною
метою діяльності підприємств готельного господарства
є надання бездоганного обслуговування. Для досягнен-
ня своєї мети підприємства готельного господарства ма-
ють поставити перед собою та вирішити такі завдання:

- прагнути до досконалості, впроваджуючи новітні
технології з надання готельних послуг та ведення готель-
ної діяльності, а також нестандартні підходи для най-
кращого задоволення потреб споживачів та ефективні-
шої роботи персоналу;
- створити атмосферу гостинності, орієнтуючись
на потреби та комфортність перебування гостей;
- наближати надання послуг та ведення діяльності
до міжнародних стандартів;
- дотримуватись оптимального співвідношення
"ціна-якість";
- турбуватись про довкілля та його збереження
тощо [7].

Ресторанний бізнес є однією із найбільш значущих
складових індустрії гостинності. Водночас, ресторанний
бізнес, з одного боку, є одним із засобів високоліквід-
ного використання капіталу, а з іншого — середовищем
із високим ступенем конкурентності. У всьому цивілізо-
ваному світі він є одним із найбільш розповсюджених
видів малого бізнесу, тому заклади та підприємства ве-
дуть між собою постійну боротьбу за сегментацію рин-
ку; за пошук нових та за утримання постійних спожи-
вачів їхньої продукції та послуг. Всі заклади та підприє-
мства повинні мати високий рівень конкурентоспромож-
ності.

Ресторанне господарство є галуззю економіки, що
динамічно розвивається і створює умови для досягнен-
ня суспільних цілей розвитку туризму. Поява сучасних
готелів, створення нових туристичних маршрутів пози-
тивно відбиваються на ринку закладів ресторанного

господарства. У ресторанах зустрічаються й знайомляться люди з різних країн, створюється сприятливе оточення для взаєморозуміння, корисних, ділових контактів, розвитку суспільного й культурного життя. У даний час ринок ресторанних послуг за кордоном значно зростає. Поряд з готельною індустрією ресторанне господарство отримує значну частку доходів як від внутрішнього, так і міжнародного туризму, активізує валютні надходження, створює умови для "експорту" послуг і включення їх до міжнародного ринку [1].

Сьогодні ресторанна справа перебуває лише на стадії зародження. Такий вид бізнесу залишається привабливим як довгострокова інвестиція з вірогідною прибутковістю в 15—20% або незалежно від збитковості як іміджевий інструмент його власника. За інформацією Асоціації ресторанного бізнесу України, темпи розвитку ринку ресторанних послуг коливаються в межах 60—100% на рік.

Серед ресторанів національної кухні в Україні перевага надається українській — 36,8%. Проте значна увага приділяється і французькій кухні — 21%; італійській, кавказькій, японській по 7,9%; всі інші — 18,5%. Тематичні ресторани також є дуже популярними як серед українців, так і туристів. В Україні вже є певний досвід утворенні таких закладів харчування, найвідоміші з яких у Львові: "Криївка", присвячений героям УПА, планується відкриття автомобільного ресторану; у Києві: "Шинок", "Вулик", "Царське село" — ресторани-музеї — присвячені українським традиціям.

Отже, можна сказати, що з кожним роком в Україні з'являються все нові види ресторанного господарства, починаючи від фаст-фудів і закінчуючи тематичними і високо елітними ресторанами, тому необхідно значну увагу приділяти особливостям розвитку даної сфери, а особливо темпам та динаміці його розвитку, слідкувати за тим, як реагують на той, чи інший тип ресторанного господарства споживачі, розглядати у контексті їх уподобання.

Сучасний ресторанний бізнес, як ніколи раніше, пропонує широку номенклатуру послуг споживачам продукції та послуг харчування. Але в ресторанній справі не має меж досконалості, тому й з'являються нові їх види:

- послуги сомельє;
- години фортуни та щасливі години для гостей;
- гастрономічні шоу;
- урочиста презентація страв;
- бар-шоу;
- рибалка та кулінарне приготування у присутності гостя;
- караоке;
- кімнати для паління;
- знижки постійним клієнтам;
- виїзний кейтерінг з організацією дозвілля та широким спектром різноманітних послуг у будь-якій точці міста, його садово-паркової зони та мальовничих околиць;
- відпочинок та розваги на воді, землі та повітрі тощо [8].

Останнім часом намітилася стійка тенденція переміщення послуг з організації споживання продукції та обслуговування споживачів із залів харчування до ро-

бочих місць (офіси, установи); місць відпочинку; місць святкування ювілеїв та інших офіційних та неофіційних святкових подій до домівки.

На ринку ресторанної індустрії поступово з'являються мережі, серед яких найбільш впливовими є: "McDonalds", "XXI вік", "KFC". Характерними ознаками цих мереж є відкриття та експлуатація підприємств ресторанного господарства національного, тематичного спрямування та підприємств швидкого обслуговування. Мережа "XXI вік" активно завойовує останніми роками ринок швидкого обслуговування і конкурує з мережею "McDonalds".

На сьогодні підприємства й мережі об'єднуються у громадські організації. Основними напрямками їхньої діяльності є: проведення професійних, ресторанних асамблей, навчання персоналу, інформаційне та консультативне обслуговування, створення фірмового стилю та виготовлення різноманітної друкованої продукції для ресторанів, кафе, барів, нічних клубів, більярдних тощо.

Винахід QR-коду — двомірного штрих-коду — відкрив нові необмежені можливості для on-line взаємодії компаній і споживачів. У маленькому яскравому квадратному лабіринті QR-коду можна запрограмувати всі відомі інновації готельно-ресторанного бізнесу, а також безліч нових можливостей. Аббревіатура QR перекладається з англійської як "швидкий доступ", а сам матричний код здатний утримати величезний обсяг інформації у вигляді тексту, цифр, URL-адрес, календарів, схем, зображень. Швидкість розпізнавання QR-коду дуже висока, його можна розміщувати на будь-яких носіях, починаючи від касових чеків і меню і закінчуючи різними вивісками. Сканувати його можна мобільним телефоном або відеокамерою ноутбука [6].

Багато туристів шукають нові враження, і їм вже не цікаві стандартні умови сучасного готелю або ресторану. Однотипні послуги починають набридати туристу. Багато представників бізнесу за родом своєї діяльності і так багато часу проводять в класичних готелях та ресторанах, а під час відпочинку вони хочуть отримувати нові враження не тільки від екскурсій, але й від умов проживання та харчування, вони знаходяться в пошуку індивідуального підходу в обслуговуванні [5].

ВИСНОВКИ

Отже, завдяки вигідному розташуванню та клімату, Україна має чудові можливості стати одним із найбільших туристичних центрів Європи. Сучасний стан готельно-ресторанної індустрії знаходиться у перехідній стадії розвитку. Зроблені значні кроки щодо розвитку туризму та готельного господарства в Україні, зокрема: створено Державну туристичну адміністрацію, Асоціацію готельних об'єднань України для захисту та підтримки готелів та готельної справи в Україні, Асоціацію малих готелів України. Прийнято Державну програму та низку законодавчих актів щодо розвитку туризму в Україні, проведено ряд міжнародних туристичних та готельних виставок.

Але останніми роками підприємства готельного господарства розвиваються в негативних умовах, зокрема нестабільній економіко-політичній ситуації країни, що призводить до зниження туристичної та бізнес-ак-

тивності, дефіциту фінансування, відсутності привабливих для будівництва готельних комплексів земельних ділянок, довгої окупності таких проектів тощо. Поліпшенню ситуації сприятимуть розробка програми розвитку готельного та туристичного бізнесу, пошук фінансових джерел та створення сприятливого інвестиційного клімату [1].

Література:

1. Колосова Т.В. Формирование конкурентных преимуществ на основе управления взаимоотношениями с потребителями / Т.В. Колосова, Г.В. Федорова, Е.В. Карпенко // Вестник ВСГУТУ. — 2016. № 2 (59). — С. 96—102.
2. Ксенофонтowa, Х.З. Теория менеджмента: теория организации: учебное пособие / Х.З. Ксенофонтowa. — М.: КНОРУС, 2016. — 196 с.
3. Лазарев, А.Н. Экономика гостиничного предприятия: учебное пособие / А.Н. Лазарев, Н.А. Зайцева, С.В. Огнева, Е.Н. Егорова; под ред. А.Н. Лазарева. — М.: КНОРУС, 2016. — 304 с.
4. Лапина, А.В. Концептуальные основы клиентоориентированного подхода в организационной деятельности предпринимательских структур индустрии туризма и гостеприимства / А.В. Лапина // Экономика и предпринимательство. — 2016. — № 6 (71). — С. 1063—1068.
5. Леонов, Д.А. Информационная база клиентов предприятий сферы услуг как способ повышения лояльности / Д.А. Леонов, С.А. Рябов // Управление и экономика в XXI веке. — 2016. — № 1. — С. 48—53.
6. Мельниченко С.В. Менеджмент підприємств туристичної індустрії / С.В. Мельниченко, Н.І. Ведмідь. — Київ, 2005. — 205 с.
7. Михайлова О.П., Брінь П.В. Основні проблеми готельного бізнесу в Україні / О.П. Михайлова, П.В. Брінь // Вісник НТУ "ХПІ". Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. — 2012. — № 58 (964). — С. 101—106.
8. Worthington S., Horne S. A new relationship marketing model and its application in the affinity credit card market // International Journal of Bank Marketing. — 1998. — Vol. 16, 1. — С. 39—44.
9. Аналитическая организация JD Power [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.jdpower.com/>
10. Бронирование гостиниц [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.booking.com/>

References:

1. Kolosova, T.V. (2016), "Formation of competitive advantages based on customer relationship management", Vestnik VSGUTU, vol. 2 (59), pp. 96—102.
2. Ksenofontova, H.Z. (2016), Teorija menedzhmenta: teorija organizacii [Management Theory: Organization Theory], KNORUS, Moscow, Russia.
3. Lazarev, A.N. (2016), Jekonomika gostinichnogo predpriyatija [Economics of a hotel enterprise], KNORUS, Moscow, Russia.
4. Lapina, A.V. (2016), "Conceptual bases of the client-oriented approach in the organizational activity of entrepreneurial structures of the tourism and hospitality

industry", Jekonomika i predprinimatel'stvo, vol. 6 (71), pp. 1063—1068.

5. Leonov, D.A. (2016), "Information base of clients of service enterprises as a way to increase loyalty", Upravlenie i jekonomika v XXI veke, vol. 1, pp. 48—53.

6. Mel'nychenko, S.V. (2005), Menedzhment pidpriemstv turystychnoi indusirii [Management of enterprises of the tourist industry], Kyiv, Ukraine.

7. Mykhajlova, O.P. and Brin', P.V. (2012), "The main problems of hotel business in Ukraine", Visnyk NTU "KhPI". Serii: Aktual'ni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodars'koi diial'nosti pidpriemstva, vol. 58 (964), pp. 101-106.

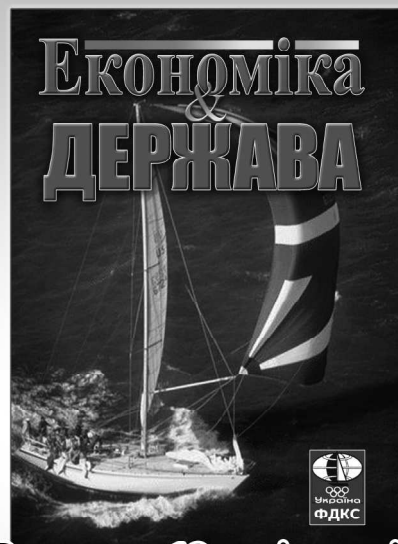
8. Worthington, S. and Horne, S. (1998), "A new relationship marketing model and its application in the affinity credit card market", International Journal of Bank Marketing, vol. 16, 1, pp. 39—44.

9. JD Power (2019), available at: <http://www.jdpower.com/> (Accessed 10 Feb 2019).

10. booking.com (2019), available at: <http://www.booking.com/> (Accessed 10 Feb 2019).

Стаття надійшла до редакції 17.02.2019 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

М. В. Городко,
здобувач, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.63

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНОЮ СИСТЕМОЮ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

М. Horodko,
Candidate for a degree, Dnipro State University of Agrarian and Economics

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF THE LOGISTICS SYSTEM OF DAIRY PROCESSING ENTERPRISES

У статті визначено, що неефективність системи управління та відсутність чіткої стратегії розвитку молокопереробних підприємств потребують інтеграції різних сфер його управлінської діяльності з використанням логістичних підходів. Процес управління логістичною системою значною мірою залежить від багатьох факторів, які прямо чи опосередковано впливають на логістичні бізнес-процеси та результати діяльності підприємства.

Методичне забезпечення логістики є доволі розвиненим і включає широкий спектр базисних принципів, методів, методик, способів та засобів їхньої реалізації в організації та побудові логістичної діяльності. У статті узагальнено наявні методики, які спрямовані на розробку, оцінку ефективності функціонування підприємств та їх логістичних систем. Обґрунтовано необхідність визначення кількісних та якісних показників оцінки ефективності управління логістичною системою молокопереробних підприємств. Розглянуто найбільш важливі критерії оцінки ефективності функціонування логістичних систем молокопереробних підприємств, які дозволяють отримати чітке уявлення про ефективність роботи підприємства як логістичного центру. На основі обраних критеріїв розроблено метод оцінки ефективності функціонування логістичних систем молокопереробних підприємств, який ґрунтується на інтегральному критерію, що враховує максимальну відповідність показників роботи системи існуючому рівню витрат.

The article stipulates that management inefficiencies and lack of a clear development strategy for dairy enterprises need to integrate different areas of its management activities using logistic approaches. The process of managing the logistics system depends largely on many factors that directly or indirectly affect the logistics business processes and results of the enterprise.

Revealed that methodological support logistics are quite advanced and includes a wide range of basic principles, methods, techniques, methods and means of their realization in the organization and construction of logistic activities. The article summarizes the available methods aimed at developing, evaluating the efficiency of enterprises and logistics systems. Substantiated the necessity of determining the quantitative and qualitative indicators of evaluation of the efficiency of management of the logistic system of dairy processing enterprises.

Considered the most important criteria for evaluating the efficiency of the logistics of dairy companies that allow you to better understand the performance of the company as a logistics center. Based on the selected criteria developed method for estimating the efficiency of the logistics of milk processing plants, based on the integral criterion that takes into account the maximum performance matching system current level of spending. Integral criteria designed for various logistics systems, promote sound management decisions.

It is established that the choice of methodological approaches should be guided both economic and social priorities forming and evaluating the effectiveness of logistics system. Economic priorities —

the development company, the results of which are relevant economic indicators; reconstruction of production with a focus on its flexibility; diversification of activities; networking, etc. Social priorities in the formation of logistics enterprises should create conditions for the effective use of personnel of enterprises, to ensure appropriate remuneration, training workers to form logistics thinking of reducing tension in the team. It is proved that the use of logistic approach to the management of the dairy processing enterprises will increase the flexibility of their economic and social components.

Ключові слова: логістичний аналіз, ефективність управління, логістична система, конкурентоспроможність, методи оцінки, методичний підхід, молокопереробні підприємства, споживач, фактори впливу.

Key words: logistic analysis, efficiency of management, logistic system, competitiveness, methods of evaluation, methodical approach, dairy processing enterprises, consumer, factors of influence.

ВСТУП

Визначальним чинником підвищення ефективності організаційних систем управління є всебічне впровадження концепції та методології логістики на молокопереробних підприємствах. Саме логістика має стати надійним механізмом політики реформування економіки підприємства та враховує його соціальні, економічні, природні й демографічні особливості. Неефективність системи управління та відсутність чіткої стратегії розвитку молокопереробних підприємств потребують інтеграції різних сфер його управлінської діяльності з використанням логістичних підходів.

Принципово важливим є той факт, що саме використання логістики, як ефективного інструменту підприємницької діяльності, дозволить враховувати під час прийняття господарських рішень потреби, стан і динаміку попиту та кон'юнктуру ринку, а також характер розвитку інтеграційних зв'язків підприємства і створити умови для максимального пристосування виробництва до потреб ринку. Процес прийняття рішень під час побудови та оцінки ефективності управління логістичною системою підприємств потребує обґрунтованих наукових підходів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ.

Питання розвитку логістики та логістичних систем присвятили свої праці такі зарубіжні та вітчизняні вчені: А. Амоша, Р. Баллоу, А. Богач, О. Величко, А. Гаджинський, Дж. Гиг, А. Кальченко, Д. Клосс, Д. Ламберт, Л. Миротин, А. Некрасов, М. Окландер, І. Садлер, А. Семенов, Дж. Сток, Ф. Харрісон, Р. Хендфілд, Дж. Хескіт, В. Шипуліна та інші.

В їхніх працях розроблено концептуальні основи використання логістичних систем на основі виділення потокових процесів та управління ними, визначено підґрунтя стратегічного планування логістики. Разом з тим, залишаються недостатньо дослідженими організаційні аспекти управління логістичними системами, методичні проблеми та практичні питання оцінки ефективності управління логістичною системою молокопереробних підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес прийняття рішень під час побудови та оцінки ефективності управління логістичною системою підприємств потребує обґрунтованих наукових підходів. Складність проблем, які вирішує логістика, визначає

доцільність застосування в ній багатьох методів, які використовуються для вирішення наукових та практичних завдань у галузі логістики. Численні дослідження проблем логістики формують різні підходи авторів до її розгляду, в результаті чого виокремились її функціональні види управління, кожному з яких притаманні свої методи оцінки [2—4; 7].

Управління матеріальними запасами. Матеріальні запаси становлять значну частину оборотних коштів підприємства. Тому нераціональне управління запасами на підприємстві, призводить до "гальмування" оборотності грошового капіталу, вкладеного в створення запасів та може зірвати виконання виробничої програми, або призвести до її зміни. Матеріальні запаси є найменш ліквідними короткостроковими активами. Більшість підприємств уникають великих запасів з низькою оборотністю, що дозволяє збільшити їх оборотність та скоротити витрати на утримання. За сучасних умов дефіциту вільних грошових коштів, вагомого значення набуває проблема оптимізації управління матеріальними запасами та формування їх мінімально необхідної кількості. Це передбачає визначення за окремими найменуваннями продукції (матеріальних запасів): оптимального розміру замовлення; рівня запасів, коли слід робити чергове замовлення; мінімального рівня запасів, необхідного для запобігання дефіциту; кількості замовлень, які необхідно здійснити за встановлений період часу.

Управління закупівлями. Закупівлі — це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення підприємства у заздалегідь встановлені терміни, в необхідному обсязі та за мінімально можливою ціною якісними ресурсами (сировиною), що поставляються надійними постачальниками та сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємства. Процес закупівлі є ланцюжком взаємозалежних дій. Починається він зі складання заявок, а закінчується надходженням ресурсів (сировини) в задані терміни необхідної якості та потрібної кількості.

Планування діяльності із закупівлі починається з вибору постачальників, від яких багато в чому залежить якість виробленої продукції та ефективність діяльності підприємства. Рішення цього завдання включає три етапи: пошук потенційних постачальників; збір інформації про постачальників; порівняльна оцінка і ранжування постачальників. Найбільш поширеними й ефективними є такі способи виявлення та збору інформації про потенційних постачальників: конкурсні торги (тендери), письмові переговори між постачальником і споживачем, ви-

ставки, ярмарки. Порівняльна оцінка й ранжування потенційних постачальників здійснюється із застосуванням різних методів, найбільш дієвими з яких є: метод розрахунку рейтингу постачальника; метод оцінки витрат у ланцюжку надходження сировини (матеріалів) від постачальника на підприємство, включаючи витрати на їх купівлю, доставку та зберігання.

Організація і управління складським господарством. Організація поточкових процесів від постачальника сировини до кінцевого споживача товарної продукції неможлива без концентрації у встановлених місцях необхідної кількості запасів. Це потребує створення складських площ, призначених для накопичення на певний час сировини, напівфабрикатів або готових виробів для забезпечення безперебійного й ритмічного виконання замовлень споживачів. Рух через склад матеріальних потоків пов'язаний з витратами, які збільшують вартість товару. Тому проблеми визначення місця розташування розподільних центрів, оптимальних розмірів технологічних зон складу, мінімально необхідної площі складу для розміщення запасів відповідних найменувань товарних позицій, формування вантажних одиниць і проведення інших логістичних операцій мають значний вплив на раціоналізацію руху матеріальних потоків, використання підйомно-транспортних засобів, а отже, і величину витрат виробництва й обігу.

У зв'язку з цим організація роботи складу повинна розглядатися не ізольовано, а як інтегрована складова частина логістичного ланцюга. Тільки системний підхід дозволить забезпечити успішне виконання основних функцій складу та досягнення високого рівня конкурентоспроможності підприємства.

Управління виробничими процесами. Основним завданням логістики як науково-виробничого напрямку, — є розробка методів, спрямованих на скорочення тривалості циклів у процесі виробництва товарної продукції. Чим коротша тривалість виробничого циклу, тим (за інших рівних умов) більше оборотів здійснюють вкладені у виробництво кошти, і тим більший обсяг прибутку буде отриманий за підсумками фінансового року. Аналіз видів комерційної діяльності підприємства свідчить, що тривалість виробничого циклу залежить від: виду продукції; обсягу партії даного виду продукції; тривалості переходу від попередньої до наступної операції при виконанні технологічного процесу виробництва продукції.

Управління процесами розподілу та збуту. Поряд з тривалістю виробничого циклу вагомий вплив на тривалість одного обороту вкладених коштів має період реалізації виробленої продукції. Саме на цьому заключному етапі відбувається перетворення продукції в грошові кошти, які будуть потрібні для здійснення наступного кругообігу. Тривалість календарного періоду часу, необхідного для збуту виробленої товарної продукції, залежить від методів роботи із замовниками. На практиці, по суті, існують два крайні методи: виробництво під конкретні замовлення, виробництво під майбутні замовлення. Першому методу характерні найкоротші терміни реалізації. Виробництво під майбутні замовлення вимагає витрат часу на пошук потенційних споживачів, що може значно збільшити тривалість одного обороту вкладених коштів.

Оптимізація маршруту руху автомобільного транспорту. Транспорт, будучи базовою галуззю національної економіки, забезпечує взаємозв'язок її елементів і сприяє поглибленню територіального поділу праці. Значний обсяг вантажів (до 85%) перевозиться автомобільним транспортом, який є невід'ємною складовою частиною транспортної системи національної економіки, її найбільш гнучким і мобільним компонентом. У зв'язку з цим досить актуальним є раціональне управління автотранспортом, яке включає оптимізацію маятникових і кільцевих маршрутів та дозволяє при одних і тих же обсягах вантажоперевезень знизити обсяг транспортних робіт і споживання паливно-мастильних матеріалів до 15—20%.

Управління оборотними засобами. Фінансова логістика — розділ логістики, в якому розглядаються процеси управління, планування й контролю над фінансовими потоками на основі інформації з організації матеріальних потоків. Її основними завданнями є: визначення потреби в фінансових ресурсах, вибір джерел фінансування, побудова фінансових моделей використання джерел фінансування та алгоритму руху потоків грошових коштів з джерел фінансування. При цьому визначення потреби в фінансових ресурсах передбачає розрахунок розміру інвестицій, а також необхідної величини оборотних коштів.

Оборотні кошти являють собою грошову суму, авансування якої в створення й використання оборотних виробничих фондів і фондів обігу забезпечує безперервність процесу виробництва та реалізації продукції. В сучасних умовах функціонування національної економіки значна частина підприємств допускає "проїдання" оборотних коштів. Причинами цього є: порушення цільового використання оборотних коштів; "заморожування" оборотних коштів у результаті створення необґрунтовано великого обсягу запасів сировини, матеріалів, продукції і товарів, які не користуються попитом у споживачів; втрати, збитки.

Методичне забезпечення логістики є доволі розвиненим і включає широкий спектр базисних принципів, методів, методик, способів та засобів їхньої реалізації в організації та побудові логістичної діяльності [1; 3—5; 6]. Сьогодні існує багато різноманітних методик, спрямованих на розробку, оцінку ефективності функціонування підприємств та їх логістичних систем.

Системний підхід — це напрям методології наукового пізнання, в основі якого лежить вивчення об'єктів як систем, що дозволяє досліджувати важко спостережувані властивості й відносини об'єктів. У межах системного підходу: кожна система є інтегрованим цілим, навіть коли вона складається з окремих підсистем; досліджуваний об'єкт сприймається як комплекс взаємопов'язаних підсистем, об'єднаних спільною метою, що дозволяє розкрити його інтегровані властивості, внутрішні та зовнішні зв'язки. Застосування системного аналізу до управління логістичною системою являє собою методологію сприйняття або впорядкування (структуризації) логістичної системи. Універсальним засобом системного аналізу є чітке виділення структурних елементів у процесі дослідження логістичних систем.

Аналіз ефективності діяльності будь-якого підприємства передбачає застосування певної системи показ-

ників, в першу чергу показників прибутковості та рентабельності. Але для молокопереробних підприємств, які виробляють широкий асортимент продукції, існують особливості рознесення витрат за окремими бізнес-процесами їх логістичної системи. Це ускладнює розрахунок показників ефективності діяльності підприємства і, не завжди, в повній мірі відображає реальний вплив зміни будь-якої окремої складової на загальний результат. Тому для визначення ефективності функціонування логістичної системи молокопереробного підприємства слід розробляти і застосовувати не тільки економічні, але й технічні, фінансові та інші характеристики, які ґрунтуються на бухгалтерсько-економічній звітності підприємства. Ефективність функціонування логістичної системи молокопереробних підприємств повинна відображати такі ключові фактори: задоволення споживчого попиту, використання інвестицій; логістичні витрати, якість обслуговування, час циклів, продуктивність.

Повний аналіз ефективності функціонування логістичної системи молокопереробних підприємств проводиться з використанням системи кількісних і якісних показників. Для підвищення точності й достовірності аналізу використовуються значна кількість різних математичних і економіко-математичних методів і моделей. При виборі оптимальних методів і проведенні розрахунків необхідно використовувати такі принципи, як науковість, динамічність, системний підхід, виділення пріоритетних напрямів, комплексність, повнота й достовірність інформаційної бази.

Аналіз повної вартості. Ефективним методом оцінки логістичної системи молокопереробних підприємств у сфері перевезення та транспортування продукції є аналіз повної вартості. Аналіз повної вартості означає облік всіх економічних змін, що виникають при будь-яких змінах в логістичній системі. Застосування аналізу повної вартості означає ідентифікацію всіх витрат в логістичній системі і таке їх перегрупування, яке дозволяє знизити матеріальні витрати. Метод передбачає можливість варіювання ціною при пошуку рішення — підвищення витрат в одному бізнес-процесі може призвести до їх зменшення в системі в цілому.

Експертні системи. Експертні системи — це спеціальні комп'ютерні програми, розроблені з використанням методів рішень неструктурованих проблем, які допомагають фахівцям приймати рішення, пов'язані з управлінням інформаційними потоками. Експертні системи застосовуються на різних стадіях функціонування логістичної системи і полегшують оцінку її ефективності, але вимагають значного досвіду й витрат часу. Використання цих систем ефективно у тому випадку, коли необхідно оцінити значний обсяг різноманітної інформації. Експертні системи в логістиці являють собою спеціальні комп'ютерні програми, які допомагають спеціалістам приймати рішення, що пов'язані з управлінням матеріальними потоками.

Аналіз ABC. Логістична система включає велику кількість керованих об'єктів. У процесі роботи з кожним об'єктом визначається формується частина наміченого результату. При цьому внесок кожного об'єкту в загальний результат є нерівноцінний. У логістиці молокопереробних підприємств ABC-аналіз застосовують з метою скорочення витрат на транспортування, зменшен-

ня кількості переміщень на складі, управління закупівлями й запасами, загального збільшення прибутку підприємства тощо. Ідея методу ABC полягає в тому, щоб з усіх однотипних об'єктів виділити найбільш значущі з точки зору досягнення поставленої мети.

Відповідно до методу Парето найбільш раціонально розділити сукупність керованих об'єктів на дві неоднакові частини і приділити увагу тим, що створюють найбільшу частину загального внеску (80 %). Метод ABC передбачає більш глибокий поділ — на три частини. Об'єкти поділяються відповідно до ступеня цього вкладу в кінцевий результат діяльності. Загальний алгоритм проведення аналізу ABC включає: формування мети аналізу; ідентифікацію об'єктів управління, аналізованих методом ABC; виділення ознаки класифікації об'єктів управління; оцінка об'єктів управління за виділеною класифікаційною ознакою; групування об'єктів управління в порядку убуття значення класифікаційної ознаки; поділ сукупності об'єктів управління на три групи: А, В і С; побудова кривої ABC.

Метод ABC доцільно застосовувати невеликим молокопереробним підприємствам з метою прийняття поточного управлінського рішення на короткотерміновий період. Але метод не дозволяє якісно оцінити функціонування логістичної системи із значною номенклатурою молочної продукції та численними показниками ефективності роботи підприємства. Звичайно, можна поділити систему на підсистеми і оцінювати їх окремо методом ABC, але тоді виникає питання: як узагальнити результат та врахувати внесок кожної підсистеми в роботу молокопереробного підприємства?

Аналіз XYZ. У процесі аналізу XYZ увесь перелік умовних груп (номенклатура молочної продукції), так само як і при аналізі ABC, ділиться на три групи, але критерієм виступають залежність від ступеня рівномірності попиту й точність прогнозування. До групи Х включають молокопродукцію, попит на яку є рівномірним, або має незначні коливання. Обсяг продажу продукції цієї групи добре передбачуваний. До групи У включають молочну продукцію, яка виробляється з сезонним характером попиту (наприклад, морозиво). Можливість прогнозування в цьому випадку є середньою. До групи Z включаються продукцію, попит на яку виникає епізодично. Прогнозувати обсяги її реалізації складно.

Розподіл видів молочної продукції за умовними групами здійснюється на підставі коефіцієнта варіації попиту v . Величина коефіцієнта варіації змінюється в межах від нуля до нескінченності. Якщо оцінка проводиться за період n , x_c — середнє значення попиту оцінюваної позиції молочної продукції за період дослідження, x_i — i -е значення попиту оцінюваної позиції:

$$v = \frac{\sqrt{\frac{\sum (x_i - x_c)^2}{n}}}{x_c} \cdot 100\%.$$

Як і метод ABC, метод XYZ дає можливість оцінити лише групу конкретної молочної продукції, але не характеризує ефективність роботи логістичної системи підприємства в цілому. Метод застосовується для аналізу номенклатури молочної продукції і визначення скорочення або збільшення певного її виду. Але за цим методом не можливо оцінити витрати і прибуток від ро-

боти логістичної системи молокопереробного підприємства, наскільки вона ефективна.

Синтез методик оцінки ефективності логістичних систем. Намагання забезпечити ефективне управління логістичною системою зазвичай вступає в протиріччя з прагненням забезпечити надійність системи при мінімальних загальних витратах. Зменшення розмірності аналітичної моделі функціонування логістичної системи з метою збільшення наочності одержуваного результату можливо шляхом інтеграції часткових критеріїв в один узагальнюючий. Прогноз щодо розмірності його значень визначається на основі нормативних показників часткових критеріїв. Після цього кожне з нормативних і фактичних значень узагальнюючого показника оцінюється за критерієм "ефект/вартість". Під ефектом розуміється значення узагальнюючого показника, а під вартістю — витрати для досягнення цього значення.

Синтез існуючих методів оцінки на базі сукупного аналізу часткових критеріїв дозволяє не тільки врахувати основні вимоги до узагальнюючого показника, але й підвищити точність аналізу ефективності функціонування логістичних систем. У порівнянні з існуючими методами, інтегральний критерій дозволяє оцінити з високим ступенем точності ефективність функціонування логістичної системи шляхом зіставлення витрати на її створення з ефектом від її впровадження:

$$K = - \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^k \frac{K_{ji}^N - K_{ji}^Q}{K_{ji}^N}, \text{ де } \frac{K}{Z} \rightarrow \max,$$

де K — узагальнюючий критерій ефективності логістичної системи, Z — витрати, n — кількість часткових показників, прийнятих для розрахунку, i — бізнес-процеси, що формують логістичну систему, j — критерії бізнес-процесів, K_{ji}^N і K_{ji}^Q — нормативні та фактичні значення критеріїв, які прийнято до розрахунків.

По суті узагальнюючий критерій є своєрідним коефіцієнтом адекватності локальних логістичних потоків заданим нормативним значенням ефективності логістичної системи. Запропонований метод застосування інтегрального критерію потребує створення інформаційної системи аналізу ефективності логістичних систем.

ВИСНОВОК

Отже, аналіз критеріїв ефективності та методів оцінки ефективності управління логістичною системою молокопереробних підприємств свідчить, що жоден метод окремо не дає повної оцінної її характеристики. Для отримання найбільш достовірної інформації про подальше функціонування логістичної системи, її управлінської, економічної ефективності необхідно оцінювати по максимально можливій кількості критеріїв, що не дозволяє зробити жоден з існуючих методів. Тільки синтез існуючих методів оцінки дозволив розробити для подальшого застосування методу найбільш достовірного аналізу ефективності функціонування логістичних систем молокопереробних підприємств.

При виборі методичних підходів слід керуватись як економічними, так і соціальними пріоритетами формування й оцінки ефективності управління логістичною системою. Економічні пріоритети — це розвиток підприємства, результатами якого є відповідні еко-

номічні показники; реконструкція виробництва з орієнтацією на його гнучкість; диверсифікація діяльності; налагодження партнерських зв'язків тощо. Соціальними пріоритетами в формуванні логістичних систем підприємств мають бути створення умов ефективного використання персоналу підприємств, забезпечення гідної оплати праці, перепідготовка працівників з метою формування логістичного мислення, зниження напруженості в колективі.

Література:

1. Вінченко І.І., Городко М.В. Логістичний підхід в управлінні сільськогосподарськими підприємствами / І.І. Вінченко, М.В. Городко // Інвестиції: практика та досвід. — № 24. — 2016. — С. 11—16.
2. Гаджинський А.М. Логистика: учебник для высших и средних специальных заведений / А.М. Гаджинский. — [6-изд., перераб. и доп.]. — М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К0", 2003. — 408 с.
3. Гиг Джон Ван Прикладная общая теория систем: пер. с англ. / Гиг Джон Ванв. 2-х книгах. Кн. 1. — М.: Мир, 1981. — 247 с.
4. Крещенко О.В. Підвищення ефективності системи управління з питань здійснення постачання на підприємствах [Електронний ресурс] / О.В. Крещенко // Університетські наукові записки. — 2006. — № 3—4. — С. 445—449. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>
5. Крикавський Є. Логістика та розвиток організації / Є. Крикавський, Н. Гринів, І. Таранський. — Львів: "Львівська політехніка", 1999. — 549 с.
6. Окландер М.А. Контуры экономической логистики / М.А. Окландер. — К.: Наукова думка, 2000. — 176 с.
7. Смиринський В.В. Основи логістичного менеджменту: навч. посібник [Текст] / В.В. Смиринський, А.В. Смиринський. — Тернопіль: Економічна думка, 2003. — 240 с.

References:

1. Vinichenko, I.I. and Horodko, M.V. (2016), "Logistic approach in the management of agricultural enterprises", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 11—16.
 2. Gadzhinskij, A.M. (2003), *Logistika [Logistics]*, Dashkov i Ko, Moscow, Russia.
 3. Gig, Dz. V. (1981), *Prikladnaja obshhaja teoriya sistem [Applied general theory of systems]*, Mir, Moscow, Russia.
 4. Kreschenko, O.V. (2006), "Improving the efficiency of the supply management system for enterprises", *Universytets'ki naukovy zapysky*, [Online], vol. 3—4, available at: <http://nbuv.gov.ua> (Accessed 4 Feb 2019).
 5. Krykav's'kyj, Ye. Hryniv, N. and Tarans'kyj, I. (1999), *Lohistyka ta rozvytok orhanizatsii [Logistics and development of organization]*, L'viv's'ka politehnika, Lviv, Ukraine.
 6. Oklander, M.A. (2000), *Kontury jekonomicheskoy logistiki [The contours of the economic logistics]*, Nauk. dumka, Kiev, Ukraine.
 7. Smyrychyn's'kyj, V.V. (2003), *Osnovy lohistychnoho menedzhmentu [Fundamentals of Logistics Management]*, Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 20.02.2019 р.

І. Р. Будько,
здобувач кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.68

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СЕКТОРА ВИЩОЇ ОСВІТИ У УКРАЇНІ

I. Budko,
aspirant of Dnipro state agrarian and economic university

INSTITUTIONAL PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION SECTOR IN UKRAINE

У статті зазначено, що інноваційний розвиток економіки залежить від багатьох політичних і економічних чинників. Нині в Україні існує безліч факторів, які перешкоджають процесу інноваційного розвитку економіки. Тому і інноваційний розвиток вищих навчальних закладів відбувається не такими темпами, якими б хотілося. У такій ситуації особлива роль належить державі. Саме держава повинна створити механізми, які стимулюють інноваційний розвиток економіки, вищих навчальних закладів, інноваційна діяльність яких є важливим чинником розвитку інноваційної економіки. У статті проаналізовано стан розвитку сектора вищої освіти в Україні. Визначено основні інституціональні проблеми його розвитку, серед яких: недостатність фінансування; недосконала нормативно-правова база; відрив науки від господарської практики; проведення неефективних заходів стимулювання інноваційної діяльності; низька ефективність заходів, які стимулюють наукову та інноваційну діяльність науково-педагогічних кадрів; несприятливі умови для ведення інноваційного бізнесу; зниження престижу науки і занять науково-дослідницькою діяльністю; невисока результативність досліджень і розробок. Сформульовано пропозиції щодо вирішення інституціональних проблем розвитку сектора вищої освіти в Україні, а саме: внести зміни до чинного законодавства та правових актів України, які мають визначити правовий статус ВНЗ як суб'єкта господарювання; вирішити на законодавчому рівні питання комерціалізації результатів інноваційної діяльності ВНЗ; удосконалити нормативно-правову базу та розробити дієві механізми запровадження державно-приватного партнерства в науковій, науково-технічній діяльності; розробити ефективний механізм податкового стимулювання комерціалізації наукових розробок щодо залучення приватного капіталу у сферу вищої освіти; розробити ефективний правовий механізм фінансування проектів ВНЗ; забезпечити рівень заробітної плати та соціальних гарантій наукових працівників ВНЗ на рівні наукових працівників державних академій наук.

In the article states, that the innovative development of the economy depends on many political and economic factors. There are many factors that hinder the process of innovative development of the economy in Ukraine. Therefore, the innovative development of higher education institutions is not as fast as it would be desirable. In such a situation a special role belongs to the state. The State must create mechanisms that stimulate the innovative development of the economy, higher education institutions, whose innovative activity is an important factor in the development of an innovative economy. There are analyzed the state of development of the sector of higher education in Ukraine in the article. The basic institutional problems of its development are determined, among them: insufficiency of financing; imperfect regulatory framework; separation of science from economic practice; conducting ineffective measures to stimulate innovation activity; low effectiveness of

measures that stimulate scientific and innovative activities of scientific and pedagogical personnel; unfavorable conditions for conducting innovative business; reduction of the prestige of science and occupation of research activities; low effectiveness of research and development. Proposals for solving institutional problems of the development of the higher education sector in Ukraine are formulated, namely: to amend existing legislation and legal acts of Ukraine, which should determine the legal status of the university as a business entity; to solve on a legislative level the issues of commercialization of the results of innovative activity of higher educational institutions; to improve the regulatory framework and to develop effective mechanisms for the implementation of public-private partnership in scientific, scientific and technical activities; to develop an effective mechanism of tax incentives for the commercialization of scientific developments in attracting private capital into higher education; to develop an effective legal mechanism for financing higher education projects; to ensure the level of wages and social guarantees of scientists of higher educational institutions at the level of scientists of state academies of sciences.

Ключові слова: державне регулювання, вища освіта, вищий навчальний заклад, науковий потенціал, комерціалізація науки.

Key words: state regulation, higher education, higher educational institution, scientific potential, commercialization of science.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інноваційний розвиток є найважливішим фактором соціально-економічного розвитку держави в сучасних умовах модернізації економіки. Необхідною умовою інноваційного розвитку є підготовка висококваліфікованих кадрів, які володіють інноваційним мисленням. Рішенням даної задачі, тобто підготовкою кадрів, здатних забезпечити інноваційний розвиток економіки, головним чином, займаються вищі навчальні заклади. З метою забезпечення України фахівцями, які здатні активно впливати на формування і розвиток інноваційної економіки, вищі навчальні заклади повинні постійно

підвищувати якість роботи у всіх сферах своєї діяльності. Тобто в сучасних умовах господарювання заклади вищої освіти самі повинні здійснювати інноваційну діяльність, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Інноваційний розвиток економіки залежить від багатьох політичних і економічних чинників. Так склалося, що в нашій країні існує безліч факторів, які перешкоджають процесу інноваційного розвитку економіки. Тому і інноваційний розвиток вищих навчальних закладів відбувається не такими темпами, якими б хотілося.

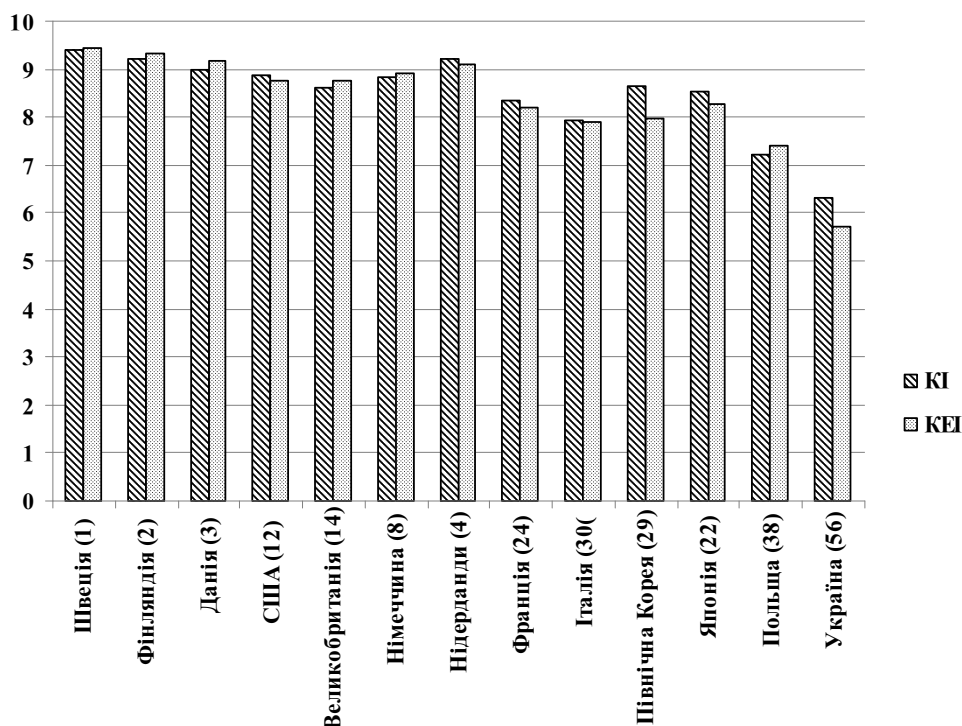

Рис. 1. Індекс знань і економіки знань за 2012 р., 146 країн

Джерело: [5].

Рис. 2. Фактори, що стримують інноваційних розвиток в Україні

У такій ситуації особлива роль належить державі. Саме держава повинна створити механізми, які стимулюють інноваційний розвиток економіки, вищих навчальних закладів, інноваційна діяльність яких є важливим чинником розвитку інноваційної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ З ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Значний внесок у розвиток державного регулювання системи вищої школи зробили видатні українські та зарубіжні вчені, політичні діячі, урядовці, серед яких можна виділити Л.Гриневич, А. Кобець, О. Кузьміна, П. Кулікова, І. Приходько та інших.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасного стану сектора вищої освіти України та розробка заходів щодо посилення ролі держави у підвищенні рівня якості вищої

освіти в Україні з урахуванням можливостей вищих навчальних закладів (ВНЗ) і потреб ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Модернізація економіки — це цілеспрямований процес, що містить комплекс заходів щодо формування економіки, яка заснована на знаннях та інноваційних перетвореннях з використанням науково-інноваційного потенціалу ВНЗ.

З метою визначення стану сектору вищої освіти проведено дослідження таких показників, як індекс економіки знань та індекс знань

Індекс економіки знань (KEI) — комплексний показник для оцінки ефективності використання країною знань з метою її економічного та соціального розвитку. Даний показник характеризує рівень розвитку тієї чи іншої країни або регіону по відношенню до економіки знань.

Таблиця 1. Джерела фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок, тис. грн

Джерела фінансування	2000 р.	2010 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Кошти бюджету	614513,5	1711174,5	4088390,6	3992167,8	3910777,9	4896372,4
З них державного бюджету	18582,4	51411,2	4021539,9	3915356,4	3700856,5	4740059,9
Власні кошти	61294,6	61294,6	1927807,3	2783319,2	1146032,5	1340848,1
Кошти організацій державного сектору	-	-	302395,4	281614,6	361549,5	718655,6
Кошти організацій підприємницького сектору	785788,4	1680100,3	1842145,4	1713368,4	3369509,9	3007752,7
Кошти організацій сектору вищої освіти	-	-	5006,5	3702,8	7374,7	8860,1
Кошти приватних некомерційних організацій	-	-	2887,9	141,7	2797,4	2838,2
Кошти іноземних джерел	477079,1	1258037,9	2043013,1	2077566,1	2550345,8	3262844,1
Кошти інших джерел	89081	121191,1	108681,7	150008,9	182309,8	141125,2
Всього джерел	2046339	5160399,8	10320327,9	11001889,5	11530697,5	13379292,4

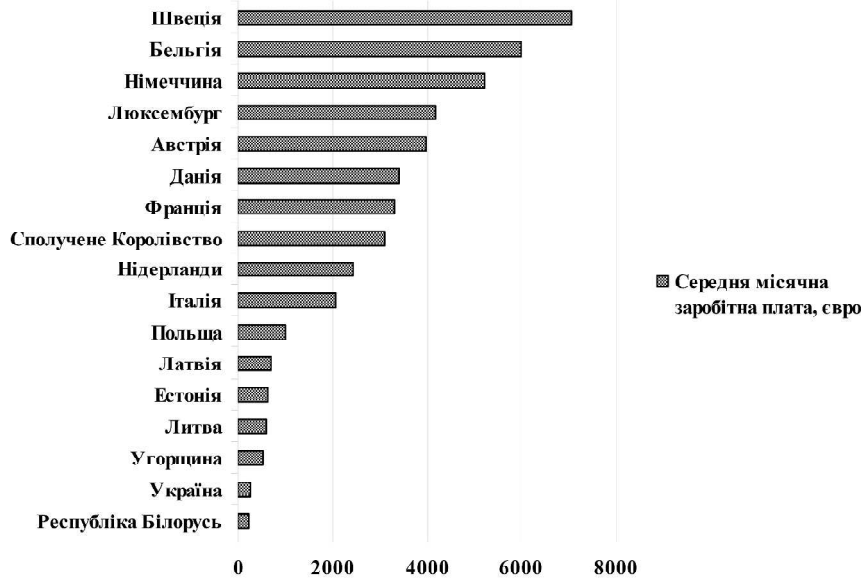

Рис. 3. Середня місячна зарплатна плата, євро

Індекс знань (KI) — комплексний економічний показник для оцінки здатності країни створювати, приймати і поширювати знання. Такий показник визначає потенціал тієї чи іншої країни або регіону по відношенню до економіки знань. В Україні, на жаль, недостатньо використовується потенціал економіки знань, хоча і забезпечена досить високим творчим, інтелектуальним, фаховим, науково-технічним потенціалом. Однак порівняно невисокий індекс економіки знань свідчить про те, що цей потенціал використовується недостатньо (рис. 1).

Практика формування інноваційної економіки свідчить, що існують певні фактори, які стримують її успішний розвиток в державі та її регіонах, а також в освітньому процесі (рис. 2).

Серед них можна виділити низьку ефективність процесу управління інноваційною діяльністю у ВНЗ, як основної "опорної" крапки розвитку інноваційної економіки, підготовки кваліфікованих кадрів і діяльності малого інноваційного підприємництва в регіоні.

В Україні нині відсутня реальна можливість активізувати інноваційну діяльність ВНЗ. Це пов'язано з тим, що розвиток підприємницьких функцій українських університетів зіштовхується із численними інституціональними бар'єрами.

Розглянемо основні інституційні та інфраструктурні обмеження розвитку вітчизняної і системи освіти, які гальмують процес перетворення науково-інноваційного потенціалу ВНЗ у фактор модернізації економіки країни.

1. Відсутність або недостатнє фінансування науки — досліджень і розробок, інноваційних проєктів, які вимагають великих фінансових витрат. Державне фінансування вищої освіти та науки в Україні є вкрай незадовільним і не відповідає вимогам і нормам законів України "Про освіту" та "Про вищу освіту". Відповідно держава втрачає передові позиції щодо рівня освіченості громадян, скорочуються масштаби та рівень якості підготовки науково-педагогічних кадрів, помітно погіршуються умови для творчої роботи вчених і викладачів [3].

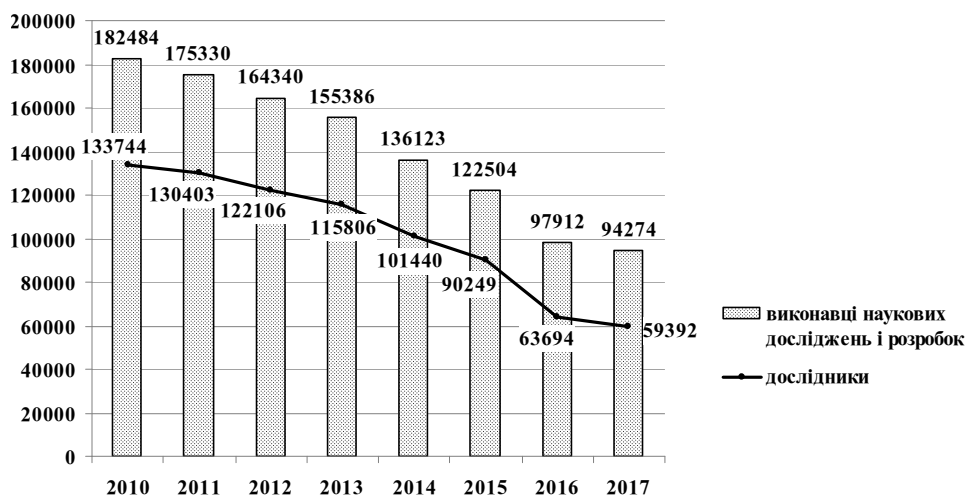

Рис. 4. Кількість дослідників, які здійснювали наукові дослідження та розробки, осіб

Так, у 2017 році, питома вага загального обсягу витрат у ВВП України становила 0,45%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету — 0,16%. За даними 2016 року, частка обсягу витрат на НДР у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03%. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Швеції — 3,25%, Австрії — 3,09%, Німеччині — 2,94%, Данії — 2,87%, Фінляндії — 2,75%, Бельгії — 2,49%, Франції — 2,25%; меншою — у Македонії, Латвії, Румунії, Кіпрі та Мальті (від 0,46% до 0,77%).

Внутрішні витрати України на наукові дослідження і розробки за останні роки, показали їх щорічне збільшення, в якому основним джерелом фінансування досліджень і розробок, як і раніше, залишається державний бюджет, на який щорічно приходить до 50% внутрішніх витрат (2000 р. — 30 %, 2010 р. — 33,1%, 2014 р. — 39,6 %, 2015 р. — 36,3 %, 2016 р. — 33,9 %, 2017 р. — 36,6 %). Загальний обсяг витрат на виконання наукових досліджень і розробок у 2017 році у порівнянні з 2000 роком збільшився майже в 6 разів (табл. 1).

За 2000—2017 рр. збільшився обсяг фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок з різних джерел. Так, фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень здійснювалося в основному за рахунок власних коштів, що у 2017 році у порівнянні з 2010 роком збільшилось на 1279554 тис. грн; коштів організацій підприємницького сектору — на 1327648 тис. грн; коштів іноземних джерел — на 2785765 тис. грн.

2. Недосконала нормативно-правова база, в тому числі з прав на інтелектуальну власність (низька ефективність правових норм, недостатній захист прав інтелектуальної власності). Треба відмітити, що в Україні нині сформовано законодавчу базу, яка регулює освітній процес. Але за наявності достатньо широкої законодавчої бази, яка хоча й репрезентує регулятивні функції держави щодо інноваційного розвитку наукової та освітньої галузі, вона потребує подальшого розвитку та вдосконалення. Це пояснюється тим, що окремі нормативно-правові акти вичерпали свій регуляторний ресурс та не відповідають сучасному стану та цілям університетської освіти.

За міжнародним рейтингом рівня захисту прав інтелектуальної власності, країни Західної Європи, США і Східної Азії обігнали Україну у 2017 р., відтіснивши її на 117 місце, з індексом 4,0 (з 10 можливих) [8]

3. Відрив науки від господарської практики. У нинішніх умовах реалізації євроінтеграційних пріоритетів України виникає необхідність взаємодії освіти та науки з реальним економічним простором, налагодження форм і механізмів зв'язків із фінансовими, соціальними інститутами задля вирішення нових ринкових завдань — підготовки висококваліфікованих кадрів відповідно до потреб ринку праці, впровадження наукових досліджень у сучасне виробництво тощо [1].

4. Проведення неефективних заходів стимулювання інноваційної діяльності через оподаткування і кредитування інноваційних підприємств. У світовому рейтингу за рівнем кредитування Україна займає 61 місце, а за індексом оподаткування, що включає кількість платежів на рік, витрачений час і загальне податкове навантаження — 84 місце [2].

5. Низька ефективність заходів, що стимулюють наукову та інноваційну діяльність науково-педагогічних кадрів. Низький рівень заробітної плати фахівців, зайнятих науково-дослідною і викладацькою діяльністю, невисокі гранти, відсутність преміювання у порівнянні з країнами з розвинутою економікою не сприяють залученню талановитих випускників до наукових досліджень і викладання (рис. 3).

Нині викладачі, які працюють в університетах України в середньому отримують заробітну плату, що дорівнює в еквіваленті 260 євро, тоді як викладачі Швеції — 7005 євро, Німеччини — 5210 євро, Великобританії 3119 євро (рис. 3). Як наслідок, відбувається відтік кадрів з ВНЗ у пошуках більш оплачуваної роботи в інших сферах діяльності або за кордон.

6. Недостатньо сприятливі умови для ведення інноваційного бізнесу в цілому. В цьому випадку мова йде про нерозвиненість венчурного бізнесу, наявність надмірної бюрократизованості, інші труднощі ведення цього бізнесу.

7. Зниження престижу науки і здійснення науково-дослідницької діяльності. Низький статус науки в суспільстві, застаріле обладнання, погані умови праці в закладах вищої освіти та низька заробітна плата не приваблюють молоді кадри, про що свідчать дані про динаміку чисельності дослідників (рис. 4).

8. Відносно невисока результативність досліджень і розробок. Згідно глобального індексу інновацій (GII), який оцінює роль окремих осіб і підприємств в інноваційному процесі та ефективність реалізації інноваційного потенціалу, в 2017 р. Україна зайняла 50 місце із 127 [2].

Проведений аналіз дозволив зробити висновок про те, що для розвитку інноваційної економіки необхідно забезпечити більш тісну взаємодію ВНЗ з підприємствами, а в окремих випадках — їх інтеграція. Для цього на базі ВНЗ повинні створюватися об'єкти інноваційної інфраструктури (технопарки, ресурсні центри, малі інноваційні підприємства та ін.).

З огляду на всі ці проблеми, вважаємо, що назріла об'єктивна необхідність розробити механізм управління інноваційною діяльністю ВНЗ, що охоплює всі елементи інноваційного ланцюжка зі створення та комерціалізації інноваційної продукції, а також підготовку фахівців з їх залученням до інноваційної діяльності. Так, у сучасній економіці управління інноваційною діяльністю ВНЗ вимагає відмінного знання патентної системи для отримання максимальної вигоди. Проведення вчасного та якісного патентування власних розробок дозволяє:

— забезпечити ефективний захист виробників продукції від недобросовісної конкуренції, адже саме наявність прав на об'єкти інтелектуальної власності підтверджує факт наявності виняткових прав на власну продукцію і попереджає конкурентів про неможливість незаконного виробництва запатентованої продукції, технології;

— використовувати можливість передачі прав використання результату інтелектуальної діяльності, у вигляді ліцензій або відчуження виключних прав з отриманням відповідної матеріальної вигоди;

— зайняти стійке положення на ринку збуту продукції розробкам ВНЗ та її правовласнику;

— залучити венчурні фінансові кошти з державних, регіональних і муніципальних джерел для реалізації інноваційного проекту;

— забезпечити облік результатів інноваційної діяльності в організації, тим самим підвищити її ринкову вартість;

— використовувати можливість освоєння зарубіжних ринків.

Отже, з метою вирішення інституціональних проблем розвитку сфери вищої освіти України необхідно вжити наступних заходів:

— внести зміни до чинного законодавства та правових актів України, які мають визначити правовий статус ВНЗ як суб'єкта господарювання, зокрема, визначити питання правового режиму майна, права розпорядження коштами, отриманими від господарської діяльності, права бути засновником товариств;

— вирішити на законодавчому рівні питання комерціалізації результатів інноваційної діяльності ВНЗ;

— удосконалити нормативно-правову базу та розробити дієві механізми запровадження державно-приватного партнерства в науковій, науково-технічній діяльності;

— розробити ефективний механізм податкового стимулювання комерціалізації наукових розробок щодо залучення приватного капіталу у сферу вищої освіти, враховуючи досвід країн з розвинутою економікою;

— розробити ефективний правовий механізм фінансування проектів ВНЗ;

— забезпечити рівень заробітної плати та соціальних гарантій наукових працівників ВНЗ на рівні наукових працівників державних академії наук.

ВИСНОВКИ

Не підлягає сумніву той факт, що роль держави у сфері освіти є визначальною. Вона створює умови для функціонування освітньої галузі, здійснює заходи щодо недопущення й усунення негативних проявів ринкових відносин, вирішує проблеми, які не можуть бути вирішені через ринкові механізми, а також розробляє механізми, які стимулюють інноваційний розвиток економіки та ВНЗ.

На жаль, в Україні відсутня реальна можливість активізувати інноваційну діяльність ВНЗ. Це пов'язано з тим, що розвиток підприємницьких функцій українських університетів зіштовхується із численними інституціональними бар'єрами.

З огляду на це вважаємо, що назріла об'єктивна необхідність розробити механізм управління інноваційною діяльністю ВНЗ, що охоплює всі елементи інноваційного ланцюжка зі створення та комерціалізації інноваційної продукції, а також підготовку фахівців з їх залученням в інноваційну діяльність.

Література:

1. Буличева Н.А., Сучасні правові та організаційні проблеми фінансування вищої освіти в Україні / Н.А. Буличева, Ю.І. Пивовар [Електронний ресурс]. — Режим

доступу: <http://radnuk.info/statti/255-finpr/3593-2010-01-29-18-50-22.html>

2. Глобальний інноваційний індекс [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf

3. Денисенко М.П. Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи / М.П. Денисенко, С.В. Бреус // Вчені записки Університету "Крок". — 2013. — Вип. 33. — С. 17—24.

4. Меньяло В. Комерціалізація результатів наукових досліджень вищих навчальних закладів України як пріоритет державної політики у сфері вищої освіти / В. Меньяло [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-4-18.pdf>

5. Міжнародний індекс захисту прав власності: місце України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.pressreader.com/>

6. Наукова та інноваційна діяльність України, 2017 рік. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. — 178 с.

7. Наукова та інноваційна діяльність України, 2013 рік. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. — 287 с.

8. Сушко К.В. Місце України у глобальних економічних рейтингах / В.К. Сушко // Мукачівський державний університет. — 2017. — № 9. — С. 110—114.

References:

1. Bulicheva, N. A. and Pivovarov, Yu.I. (2010), "Modern Legal and Organizational Problems of Higher Education Financing in Ukraine", available at: <http://radnuk.info/statti/255-finpr/3593-2010-01-29-18-50-22.html> (Accessed 10 Feb 2019).

2. Dutta, S. Lanvin, B. and Wunsch-Vincent, S. (2017), "Global Innovation Index", available at: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf (Accessed 10 Feb 2019).

3. Denisenko, M.P. (2013), "Higher education in Ukraine: problems and perspectives", Scientific notes of the University "Krok", vol. 33, pp. 17—24.

4. Menyaylo, V. (2013), "Commercialization of results of scientific researches of higher educational institutions of Ukraine as a priority of state policy in the field of higher education", available at: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-4-18.pdf> (Accessed 10 Feb 2019).

5. Pressreader (2019), "International property rights protection index: Ukraine's place", available at: <https://www.pressreader.com/> (Accessed 10 Feb 2019).

6. State Statistics Service of Ukraine (2017), Naukova ta innovatsijna diial'nist' Ukrainy [Scientific and innovative activity of Ukraine: Data Base, State Statistics Service of Ukraine], Kyiv, Ukraine.

7. State Statistics Service of Ukraine (2013), Naukova ta innovatsijna diial'nist' Ukrainy [Scientific and innovation activity of Ukraine, Data Base, State Statistics Service of Ukraine], Kyiv, Ukraine.

8. Sushko, K.V. (2017), "Ukraine's Place in Global Economic Rankings", Mukachevo State University, vol. 9, pp. 110—114.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2019 р.

О. П. Ігнатенко,
д. держ. упр., к. е. н., доцент кафедри економічної політики та врядування,
Національна академія державного управління при Президенті України,
старший експерт проекту "Партнерство для розвитку міст"

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.74

ЗАСТОСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТІВ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

О. Ignatenko,
DSc (public administration), PhD (economic),
Associate Professor of Department of economic policy and governance, National Academy
of Public Administration under the President of Ukraine, Senior Expert of Project
"Partnership for Local Economic Development and Democratic Governance"

USING OF INVESTMENT INSTRUMENTS AT LOCAL LEVEL

Предметом дослідження цієї статті є дослідження обсягу інвестицій в Україні та регіонах, її структури в розрізі країн щодо надходження прямих іноземних інвестицій та країн, до яких відбувалися їх вкладення з України. Продемонстровано зв'язок щодо створення інвестиційного клімату в Україні та рейтинговою оцінкою "Ease of Doing Business", а також впливу місцевого економічного розвитку в умовах децентралізації на залучення інвестицій в Україну. Розкрито сутність Стандартів щодо залучення та супроводу інвестицій на регіональному та місцевому рівні, що включають у себе уніфіковану систему підготовки інвестиційних пропозицій (єдині стандарти в регіоні); розробку інформаційно-маркетингових продуктів та просування інвестиційного потенціалу регіону та територіальних громад; пошук, залучення та професійний супровід інвестора; постінвестиційну підтримку.

The subject of this article is studying the volume of investments in Ukraine and regions, its structure concerning of foreign countries that invest in Ukraine inflow and investments from Ukraine to different countries. There were demonstrated the link between the creation of an investment climate in Ukraine and the "Ease of Doing Business", and the influence of local economic development at decentralization on attraction of investments into Ukraine. There were prepared the essence of the Standards for investments attraction and supporting on the regional and local level, which includes a unified system of preparation of investment proposals; development of information and marketing products and promotion of investment potential of the region and territorial communities; searching, attraction and professional supporting of the investor; after investment supporting.

There were carried out an analysis of investment activity in regions, demonstrating the presence of significant investment potential.

There were developed the Standards for attraction and supporting of investments on the regional and local levels, in particular for the Zaporizhzhya and Poltava regions and Vinnytsia on the basis of which were developed the recommendations of the Office for attracting and supporting investments "UkraineInvest" and were sent to the regions by the letter of the Ministry of Economy of Ukraine dated 20.09. 2018 №3903-06 / 40927-06.

The purpose of the Standards is systematizing and implementing the best domestic and international practices in investment management in the Poltava region on the regional and local levels, unifying and optimizing the process of preparation of investment materials and products, strengthening activities within the framework of territorial marketing, ensuring high quality of the searching, attraction, supporting and servicing of investors, promotion of successful realization of investment projects in the region.

Standards include:

5) the unified system of preparation of investment proposals;

6) development of information and marketing products and promotion of investment potential of the region and territorial communities;

7) searching, attraction and professional supporting of the investor;

8) after investment supporting.

Preparation of investment proposals on the regional and local levels include:

- **purposing and information gathering system;**
- **preparation of information on priority sectors with the best investment potential;**
- **offers of investment platforms (land, objects of industrial real estate);**
- **industrial park;**
- **technological park;**

— other databases (existing companies in the region that can act as partners, suppliers, etc. for potential investors, institutions that can be useful to investors at different stages of project implementation (consulting, legal, recruiting companies, entrepreneurship support institutions, business associations, etc.); foreign investment companies operating in the region; a database of investment requests (investor appeals));

- **requirements for investment proposals (land plots) offered to the investor.**

The marketing promotion standards of the region include:

- **marketing strategy;**
- **marketing plan;**
- **investment web-portal;**
- **investment passport;**
- **other products (booklets, folders, CDs);**
- **multimedia (or ppt) presentation;**
- **the mechanism of direct marketing;**
- **branding, brand-book;**
- **other marketing tools (holding investment forums and investment conferences, organizing exhibitions and participating in investment fairs, various investment events and events, advertising in the media, organizing a road show with a business, etc.).**

The standards of engagement and professional supporting of an investor include:

- **ensuring the procedure of the first contact with the investor;**
- **time frame for responding to investor's requests;**
- **preparation of an investment mission and organization of an investor's visit;**
- **standards for conducting meetings with the investor;**
- **features of meetings with foreign investors;**
- **negotiating and making an investment decision.**

Next, this is a post-investment support:

- **continuation of contacts with the investor in the process of project implementation;**
- **supporting for company development plans and reinvestment.**

Ключові слова: державне управління, місцевий економічний розвиток, муніципальна економіка, інвестиції, інвестиційні інструменти.

Key words: public administration, local economic development, municipal economy, investments, investment instruments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Існуюча соціально-економічна ситуація в сучасних політичних умовах потребує нових підходів до удосконалення існуючих виробництв та запровадження нових потужностей з виробництва сучасної продукції та надання послуг. В умовах децентралізації значну роль в цьому питанні мають відігравати органи місцевого самоврядування як найбільш мотивовані органи на конкретній території в умовах глобальної транскордонної, а також регіональної та місцевої конкуренції.

За для досягнення конкурентних переваг над іншими громадами та регіонами, а також країнами, перед очільниками громад постає завдання залучення інвесторів із сучасними технологіями, за часту інноваційними, у різні сектори місцевої економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ПРОБЛЕМАТИКОЮ

Розгляду питань застосування інвестиційних інструментів займалися такі дослідники: В. Федюк, О. Дудка,

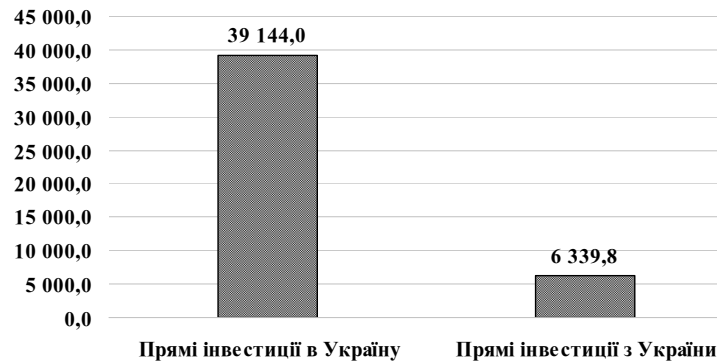

Рис. 1. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) за 2017 рік, у млн дол. США

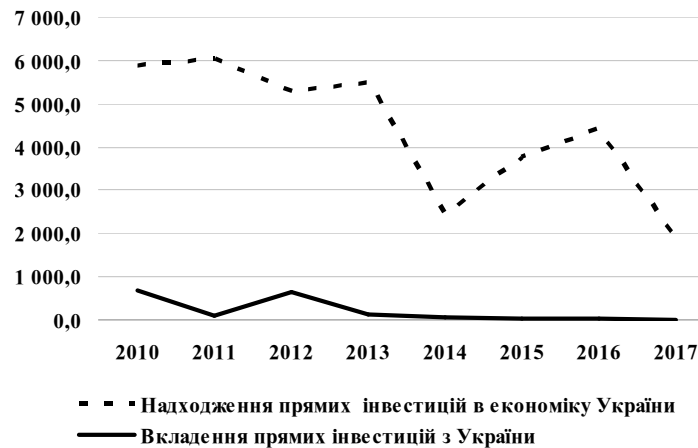

Рис. 2. Надходження/вкладення прямих інвестицій (акціонерного капіталу) (2010–2017), млн дол. США

Р. Федоров та О. Осовець щодо залучення прямих іноземних інвестицій, Л.В. Шинкарук, І.В. Барановська щодо інвестиційного менеджменту, О. Петухова щодо загальних аспектів інвестування та багато інших щодо інвестування різних секторів економіки України.

Більшість досліджень присвячувались загальним аспектам інвестиційного клімату в Україні і в основному надавались пропозиції щодо його удосконалення.

Поза увагою дослідників залишилися питання впровадження Стандартів залучення та супроводу інвестицій на місцевому рівні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ (МЕТИ) СТАТТІ

Мета статті полягає у аналізі сучасних методів та технологій залучення та супроводу інвестицій на місцевому рівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Насамперед доцільно проаналізувати стан прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал), статистична інформація за яким існує на сайті Держстату України [1].

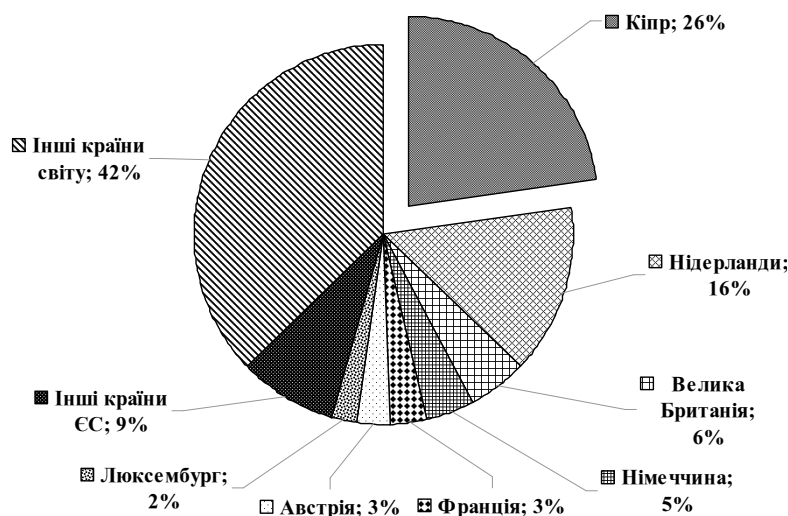

Рис. 3. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з інших країн в економіці України в розрізі країн за даними 2017 року

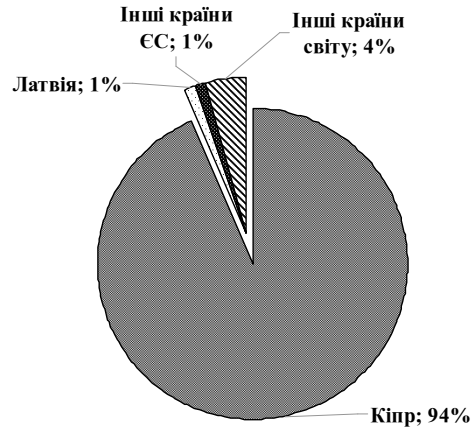

Рис. 4. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України в економіку інших країн в розрізі країн за даними 2017 року

На сьогодні (за статистичними даними за 2017 рік) прямі інвестиції (акціонерний капітал) за інформацією юридичних осіб-резидентів та постійних представництв нерезидентів в Україні з урахуванням адміністративних даних Національного банку України про ринкову вартість прямих інвестицій (акцій, майна тощо) підприємств та установ становлять 39,1 млрд дол. США в Україну та 6,3 млрд дол. США з України, що зображено на рисунку 1.

Як ми бачимо, Україна проінвестувала лише 16% у порівнянні з інвестиціями із-за кордону, і така динаміка зберігається вже багато років. При цьому найбільший показник прямих інвестицій був зафіксований в 2014 році на позначці близько 53,7 млрд дол. США в Україну та 6,7 млрд дол. США з України — відповідно 12 %.

На рисунку 2 зображено графік надходження та вкладення прямих інвестицій (акціонерного капіталу) за період 2010—2017 рр., де видно про продовження пад-

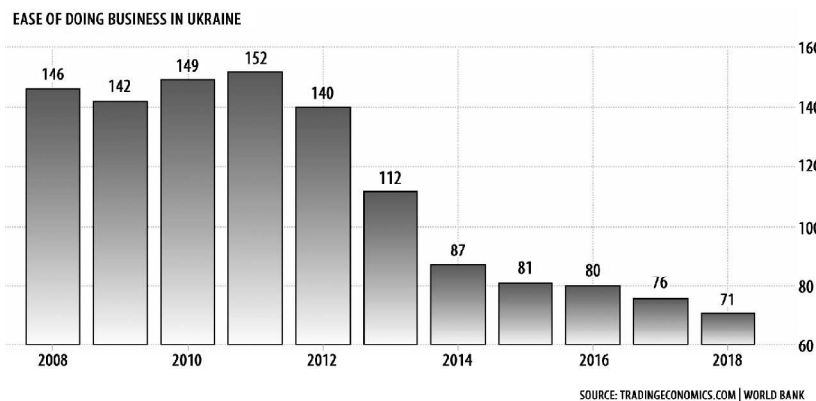

Рис. 5. Рейтинг України "Ease of Doing Business" за період 2008—2018 роки

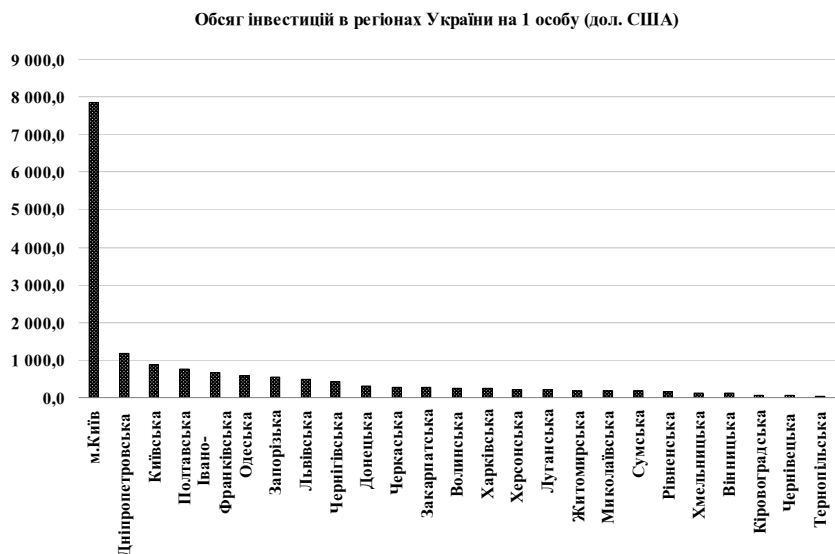

Рис. 6. Обсяг прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в регіонах України на 1 особу (дол. США), не включаючи окуповану АР Крим

іння у зацікавленості інвесторів вкладати кошти в Україні.

Слід відмітити, що найбільша "країна-інвестор" в економіку України за даними 2017 року є Кіпр — майже 10 млрд дол. США, що сягає 26 % від загальних інвестицій. Далі йдуть Нідерланди — 6,2; Велика Британія — 2,2; Німеччина — 1,8; Франція — 1,3; Австрія — 1,3; Люксембург — 0,9; інші країни ЄС — 3,6; інші країни світу — 11,7 млрд дол. США. Загальний розподіл у відсотках зображено на рисунку 3.

Водночас цікавий розподіл прямих інвестицій з України в економіку інших країн світу за даними 2017 року. Так, найбільша країна, до якої надійшли інвестиції з України є Кіпр — майже 6 млрд дол. США, що становить 94% і зображено на рисунку 4.

Як відомо, Кіпр є країною, яку активно використовує вітчизняний олігархат як офшорну зону. А кошти, що надходять з Кіпру можна порівнювати як реінвестиції. Водночас кошти, що надійшли з Кіпру в Україну майже вдвічі більше тих коштів, що надійшли з України в Кіпр, що свідчить про значну доходну частину, що виводиться у цю країну. Крім того, кошти з Кіпру можуть у вигляді акціонерного капіталу йти в інші країни, які також активно використовують офшорні зони, і потім також частина з них реінвестується в економіку України. Зокрема сюди можна віднести як мінімум інвестиції з Великої Британії (куди входять Вірджинські острови), Люксембург, а останнім часом використовуються такі Європейські країни як Нідерланди та Австрія.

Таким чином, загальний обсяг інвестованих коштів можна оцінити мінімум у понад 20 млрд дол. США, які можна вважати виведеними в офшори, з яких лише 25% у вигляді офіційно зареєстрованих прямих інвестицій. Фактично це половина загального обсягу прямих інвестицій, що надійшли з інших країн.

Економічний розвиток в Україні в сучасних умовах є залежним від прямих іноземних інвестицій, оскільки існуючий інвестиційний клімат, нерозвинена конкуренція в різних секторах економіки, насамперед монопольних та суміжних галузях, поширена корупція, незахищеність прав власності та розбалансована судова система, зупиняє інвестиції великих іноземних компаній, які за часту обирають інвестиційні майданчики поряд з Україною. Слід відмітити, що Україна покращує своє положення у цьому питанні, зокрема, за рейтингом "Ease of Doing Business" [2] Україна наразі займає 71 місце серед інших, що зображено на рисунку 5.

Водночас, за даними Держстату України обсяг інвестицій з інших країн на 1 особу в різних регіонах України різниться. Великий обсяг інвестицій з інших країн вкладений у вигляді прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в столиці країни — в м. Києві з позначкою 7847 дол. США (рис. 6) на одну особу. Це пов'язано з тим, що більшість іноземних підприємств заходять на український ринок саме через столицю, починаючи саме тут бізнес і вже потім вибудовуючи місцеві представництва або дочірні компанії. Да і сам столичний ринок дуже привабливий для ведення бізнесу в різних секторах економіки.

Інші регіони конкурують між собою в діапазоні від 43 дол. США на одну особу в Тернопільській області до

1187 дол. США на одну особу в Дніпропетровській області.

Така різниця між різними регіонами України пов'язана із їх соціально-економічним розвитком, конкурентними перевагами у відповідних секторах економіки, наявності необхідних ресурсів, у тому числі трудових. Останнім часом, на обсяг інвестицій впливають політичні та соціальні події, що відбуваються навколо та в середині України.

Водночас на залучення інвестицій вагому роль грає місцевий економічний розвиток, демократичне врядування на місцях, розвиток малого та середнього бізнесу.

Перевагою для місцевого економічного розвитку є вітчизняні інвестори, і дедалі більше це представники малого та середнього бізнесу, з яким органам місцевого самоврядування доводиться активно навчатись співпрацювати [3].

У рамках роботи проекту ПРОМІС проведено в пілотних регіонах аналіз інвестиційної діяльності [4], що продемонстрував наявність значного інвестиційного потенціалу. Також було розроблено Стандарти щодо залучення та супроводу інвестицій на регіональному та місцевому рівні, зокрема для Запорізької та Полтавської областей та м. Вінниці [5], на базі яких розроблені рекомендації Офісу із залучення та підтримки інвестицій "UkraineInvest" і листом Мінекономіки України від 20.09.2018 №3903-06/40927-06 було направлено в регіони [6].

Метою Стандартів є систематизація та впровадження кращих вітчизняних і світових практик управління інвестиційною діяльністю у Полтавській області як на регіональному, так і на місцевому рівнях, уніфікація та оптимізація процесу підготовки інвестиційних матеріалів та продуктів, посилення діяльності в рамках територіального маркетингу, забезпечення високої якості пошуку, залучення, супроводу та обслуговування інвесторів, сприяння успішній реалізації інвестиційних проектів у регіоні.

Стандарти включають:

- 1) уніфіковану систему підготовки інвестиційних пропозицій (єдині стандарти в регіоні);
- 2) розробку інформаційно-маркетингових продуктів та просування інвестиційного потенціалу регіону та територіальних громад;
- 3) пошук, залучення та професійний супровід інвестора;
- 4) постінвестиційну підтримку.

Підготовка інвестиційних пропозицій на регіональному і місцевому рівнях включає в себе:

- мету та систему збору інформації;
- підготовку інформації про пріоритетні галузі / сектори, які мають найкращий інвестиційний потенціал;
- пропозиції інвестиційних майданчиків (земельні ділянки, об'єкти промислової нерухомості);
- індустріальний парк;
- технологічний парк;
- інші бази даних (діючі компанії регіону, які можуть виступати в якості партнерів, постачальників і т.п. для потенційних інвесторів; інституцій, які можуть бути корисні для інвестора на різних етапах реалізації проекту (консалтингові, юридичні, рекрутингові компанії,

інституції підтримки підприємництва, бізнес асоціації та ін.); компаній з іноземними інвестиціями, що працюють у регіоні; базу даних інвестиційних запитів (звернень інвесторів));

— вимоги до інвестиційних пропозицій (земельних ділянок), що пропонуються для інвестора.

Стандарти маркетингового просування регіону включають в себе:

— маркетингова (маркетингово-інвестиційна) стратегія;

- маркетинговий план;
- інвестиційний веб-портал;
- інвестиційний паспорт;
- інша продукція (буклети, папки, CD);
- мультимедійна (або ppt) презентація;
- механізм прямого маркетингу;
- брендинг, бренд-бук;

— інші маркетингові інструменти (проведення інвестиційних форумів та інвестиційних конференцій, організація виставок та участь в інвестиційних ярмарках, різноманітних інвестиційних заходах та подіях, розміщення реклами в засобах масової інформації, організація спільних з бізнесом роуд-шоу (road show) тощо).

Стандарти залучення та професійного супроводу інвестора включають в себе:

- забезпечення процедури першого контакту з інвестором;
- часові рамки реагування на запити інвестора;
- підготовка інвестиційної місії та організація візиту інвестора;
- стандарти проведення зустрічей з інвестором;
- особливості зустрічей з іноземними інвесторами;
- ведення переговорів та прийняття інвестиційного рішення.

Далі, це постінвестиційна підтримка:

- Продовження контактів з інвестором в процесі реалізації проекту;
- Підтримка планів розвитку компанії та реінвестування.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, можна констатувати, що інвестиційний клімат в умовах децентралізації далі все більше буде залежати від місцевого економічного розвитку. Саме тому допомога державних органів влади, а також проєктів міжнародної технічної допомоги має бути направлена на розвиток інструментів залучення та супроводу інвестицій, розвитку малого та середнього бізнесу, впровадження політики демократичного врядування тощо, а також підвищення кваліфікації, обізнаності спроможності інституціям та фахівцям органів місцевого самоврядування.

На нашу думку, у подальших розвідках необхідно подальший розгляд впровадження новітніх ІТ-технологій щодо залучення інвестицій.

Література:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

2. Ease of Doing Business in Ukraine [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://tradingeconomics.com/ukraine/ease-of-doing-business>

3. Треллер. Дж. Ед. Посібник з основ теорії і практики МЕР "Місцевий економічний розвиток — шлях до процвітання громади" / Дж. Ед. Треллер [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mled.org.ua/media/docs/LED_Guide_2014_UKR.pdf

4. Федюк В. Аналіз стану інвестиційної діяльності Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей та практичні рекомендації щодо поліпшення інвестиційного середовища / В. Федюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Analysis-of-Investment-Preactices_Report_26052016_Last.pdf

5. Методичні рекомендації щодо залучення та супроводу інвесторів у Запорізькій області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zoda.gov.ua/article/2303/metodichni-rekomendatsiji-shodo-zaluchennya-ta-suprovodu-investoriv-u-zaporizkiy-oblasti.html>

6. Рекомендації щодо стандартів залучення та супроводу інвесторів на місцевому та регіональному рівні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://koda.gov.ua/news/rekomendacii-shodo-standartiv-zaluche/>

References:

1. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2018), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 24 December 2018).

2. Trading Economics (2018), "Ease of Doing Business in Ukraine", available at: <https://tradingeconomics.com/ukraine/ease-of-doing-business> (Accessed 24 December 2018).

3. Treller, Dzh. Ed. (2018), "A Guide to the Foundations of Theory and Practice of the MEA "Local Economic Development — The Way to the Prosperity of the Community", available at: http://www.mled.org.ua/media/docs/LED_Guide_2014_UKR.pdf (Accessed 24 December 2018).

4. Fedyuk, V. (2018), "Analysis of the investment activity of Vinnytsia, Zaporizhzhya, Ivano-Frankivsk and Poltava regions and practical recommendations for improving the investment environment.", available at: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Analysis-of-Investment-Preactices_Report_26052016_Last.pdf (Accessed 24 December 2018).

5. Zaporizhzhya Regional State Administration (2018), "Methodical recommendations on attraction and support of investors in Zaporozhye region", available at: <http://www.zoda.gov.ua/article/2303/metodichni-rekomendatsiji-shodo-zaluchennya-ta-suprovodu-investoriv-u-zaporizkiy-oblasti.html> (Accessed 24 December 2018).

6. Kyiv Regional State Administration (2018), "Recommendations on the standards of attracting and supporting investors at the local and regional level", available at: <http://koda.gov.ua/news/rekomendacii-shodo-standartiv-zaluche/> (Accessed 24 December 2018).

Стаття надійшла до редакції 25.02.2019 р.

О. В. Голтвенко,

аспірант, Донецький державний університет управління, м. Маріуполь

С. Ф. Марова,

д. держ. упр., професор, ректор, Донецький державний університет управління, м. Маріуполь

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.80

ШЛЯХИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПРИМОРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЯК СОЦІО-ЕКОЛОГО- ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

О. Goltvenko,

Postgraduate Student, Donetsk State University of Management, Mariupol

S. Marova,

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Rector, Donetsk State University of Management, Mariupol

WAYS OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF PRIMARY TERRITORIES AS SOCIO-ECOLOGICAL AND ECONOMIC SYSTEMS

У статті розглянуто міжнародні тенденції та специфічні особливості стратегії соціально-економічного розвитку приморських територій. Показано, що специфіка приморських регіонів формує ряд особливостей стратегії їх соціально-економічного розвитку.

Проведений аналіз тенденцій та політики регіонального розвитку приморських територій довів функціональність приморських територій, які можуть розглядатися як СЕЕС. Наведено моделі інноваційного розвитку приморських територій.

Показано, що в Україні СЕЕС у приморських регіонах розвиваються досить уповільнено через нестачу науково-інноваційної складової, яку слід віднести до пріоритетів державних механізмів управління інноваційним розвитком.

З метою підвищення ефективності управління цим напрямом доведено доцільність "унікальних" видів діяльності, що становлять спеціалізацію приморських регіонів у рамках національної політичної та соціально-економічної системи. Запропоновано впровадження концепції міст, що навчають. Це дозволить розвинути інноваційну складову приморських територій та зменшити рівень дисбалансу соціо-еколого-економічних систем.

The article considers international tendencies and specific features of the socio-economic development strategy of coastal areas. It is shown that the specificity of the coastal regions forms a number of strategy features of their socio-economic development.

In order to determine the development directions, global trends have been analyzed, namely: the tendency to increase the role of coastal regions in the development and economic growth of the world economy; the tendency to increase the role of marine energy resources in the world energy balance; tendency to intensify the extraction of marine biological resources due to increased volumes of aquaculture; the tendency to diversify the development of tourist and recreational sphere of the coastal regions, including intensification of specialized types of tourism development; the trend towards the creative industries development (creative economy) in the coastal regions.

The conducted analysis of trends and policies of regional development of coastal areas has proved the functionality of coastal areas, which can be considered as SEES. The models of innovative development of these territories have been presented. Among the main ones the following have been highlighted: the achievement of the relationship between industries and activities, focused on marine territories; promoting the sustainable development of coastal regions and the efficient use of marine and coastal resources; promoting the development of intracoastal and maritime tourism, especially for regions with limited economic activity; ensuring economic, ecological and socially sustainable development of fishing and aquaculture.

It has been shown that in Ukraine SEES in the coastal regions is developing rather slowly due to the lack of a scientific and innovative component that ought to be considered as priorities of state mechanisms of management of innovation development.

In order to increase the efficiency of management of this area, the feasibility of "unique" activities, which constitute the specialization of the coastal regions within the framework of the national political and socio-economic system, has been proved. The introduction of the concept of the teaching cities has been proposed. This will allow the innovative component development of the coastal areas and reduce the level of imbalance of socio-ecological and economic systems.

Ключові слова: система, приморські території, управління, розвиток, держава, тенденції, інновації.
Key words: system, coastal territories, management, development, state, trends, innovations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальність питання управління збалансованим розвитком приморських територій переважно зосереджена на аспекті туризму та рекреації, адже приморські регіони України на всіх етапах історії держави мали виняткове значення для її розвитку і соціально-економічного становлення. Наявність водоморських ресурсів суттєво вплинула на містобудівні та планувальні рішення у процесі забудови міст приморської зони й формування їх архітектурного обличчя, галузевої спрямованості, особливостей місцевого самоврядування та аспектів транскордонного співробітництва. Невирішеним залишається питання державного управління інноваційним розвитком приморських територій як соціо-еколого-економічної системи (СЕЕС). Синергетичний ефект останніх потребує міждисциплінарного дослідження через взаємозв'язки з процесом урбанізації на тлі політичної кризи та недосконалості економічного врядування з метою мінімізації негативних впливів та розбалансування соціальної складової системи, що потребує особливої уваги з боку держави. Приморські території зіштовхуються з проблемами нелегальної міграції, контрабанди, несистематичної участі в плануванні економічного розвитку приморських територій з метою інноваційного їх розвитку як СЕЕС.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню державного та регіонального управління розвитком приморських територій присвячено роботи вітчизняних та зарубіжних учених, а саме: О. Кібіка, О. Подцерковного, С. Ільченко, В. Котлубая, О. Дворцової, В. Орлової, Г. Гогоберідзе та інших.

Містобудівному розвитку і планувальній організації приморських міст на території України присвячено наукові роботи на прикладах Азово-Чорноморського узбережжя таких вчених: А.Г. Омшанська, А.М. Давидов, В.В. Сідорова, В.Л. Глазирін, В.М. Онищенко, І.І. Іонов, І.О. Лавлинська, Н.М. Яременко, О.Є. Богомолів, О.Ю. Пантюхіна, С.В. Шешукова, Т.Ф. Панченко.

Проблемам соціального інвестування в приморські території присвячені роботи таких вчених: О.А. Ломовцева, С.Ю. Соболева, Р.А. Новікова, Д.О. Баюра, Н.Я. Яневич, Н.Ю. Салова та інш. Питання міжнародного співробітництва розглядалися у багатьох публікаціях вітчизняних вчених, зокрема в працях М.І. Долішнього, З.С. Варналія, Л. Газди, С. Костюка, О. Мілашовської, І. Студеннікова, І. Школи, О. Бабінської та інших.

Аналіз наукових здобутків означених авторів дозволяє констатувати, що приморські території є більш чутливими до конкурентного тиску та структурних економічних перетворень через економічну потужність

портів та прискіпливе ставлення органів місцевого самоврядування до питань утримання частини соціальної інфраструктури міст та їх розбудови. Однак у пошуках шляхів управління інноваційним розвитком приморських територій як СЕЕС, вважаємо необхідним збалансування означених структурних елементів. При цьому важливо охарактеризувати міжнародні тенденції розвитку досліджуваних територій, що дозволять виділити так звані прогалини в управлінні відтворювальним процесом. Слід відзначити, що хронічне порушення регіональних пропорцій відтворювального процесу призводить до того, що його учасники втрачають інтерес до розвитку території, і тоді починаються спад в економіці, відтік капіталу і кваліфікованих ресурсів і, як наслідок занепад територіального розвитку [1, с. 14]. Отже, для встановлення шляхів управління інноваційним розвитком приморських територій як СЕЕС потрібно у першу чергу визначити пріоритетність складових системи та факторів впливу на її розбалансування через конфлікт інтересів та різних стратегічних цілей, на підставі використання спільних ресурсів та імплементації міжнародного досвіду.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — аналіз світових тенденцій розвитку приморських територій й факторів впливу на інноваційний розвиток СЕЕС.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Виділення приморських регіонів як окремої одиниці вторинного територіального поділу є пошук спільних закономірностей і спільної стратегії їх соціально-економічного розвитку.

Специфіка приморських регіонів (дотисність до моря, наявність узбережжя, спеціалізація господарського комплексу в рамках внутрідержавного і міжнародного поділу праці) формує ряд спільних та специфічних особливостей стратегії їх соціально-економічного розвитку. В роботі [2, с. 8], як основні, виділені такі з них:

- 1) розвиток процесів соціально-економічного розвитку приморського регіону відповідно до стратегії соціально-економічного розвитку України;
- 2) забезпечення ощадливого використання та відновлення природних ресурсів регіону в цілому, і прибережної зони, зокрема;
- 3) забезпечення розвитку співпраці з іншими регіонами України;
- 4) забезпечення розвитку процесів співробітництва з регіонами (в тому числі приморськими регіонами) інших країн;
- 5) забезпечення розвитку процесів освоєння стандартів соціально-економічної діяльності, що мають

місце у приморських регіонах країн розвинутої економіки [2].

Формування пріоритетів інноваційного розвитку приморських регіонів України відбувається, насамперед, з огляду на світові тенденції розвитку, серед яких ми виділили наступні.

По-перше, це тенденція щодо підвищення ролі приморських регіонів у розвитку та економічному зростанні світової економіки.

Морське просторове планування та інтегроване прибережне управління підтримують і заохочують імплементацію Європейської Стратегії — 2020 для стрімкого і стійкого зростання, схваленої Європейською Радою у червні 2010 р., що покликана досягти найвищого рівня зайнятості, продуктивності, суспільної згуртованості, включаючи просування конкурентної, ресурсно-забезпеченої і "зеленої" економіки.

Визначені у Стратегії принципи знайшли відображення у таких документах:

- Рамкова директива з морської стратегії (The Marine Strategy Framework Directive (MSFD));

- Водна рамкова директива (The Water Framework Directive, WFD);

- Директива про місце проживання (The Habitats Directive) та Директива із збереження видів птахів (Birds Directive);

- Директива із стратегічної екологічної оцінки (The Strategic Environment Assessment (SEA) Directive);

- Спільна політика з риболовства (The Common Fisheries Policy, CFP);

- Директива з відновлювальної енергії (the Renewable Energy Directive). — Ініціатива з морських автомагістралей (the Motorways of the Sea initiative).

Напрями інтегрованого морського управління зафіксовані у стратегіях окремих країн ЄС для морських регіонів (Балтійського, Середземноморського). У січні 2011 р. було прийнято Стратегію ЄС щодо Чорного моря. Окремі аспекти управління розвитку приморських регіонів відображені у Стратегії ЄС для Дунайського регіону (2010 р.) та у Транспортній стратегії ЄС до 2018 р. Тенденція щодо зростання ролі морських енергетичних ресурсів — у світовому енергетичному балансі [3].

По-друге, це тенденція щодо зростання ролі морських енергетичних ресурсів у світовому енергетичному балансі. Така тенденція обумовлена активним пошуком енергетичних ресурсів та актуалізується з огляду на виснажливість традиційних джерел їх видобутку. Поряд із зростанням питомої ваги енергоресурсів, здобутих на шельфі, все більше уваги приділяється видобутку енергоресурсів з нетрадиційних джерел, зокрема з газогідратів. Так, у березні 2013 р. Японська державна корпорація нафти, газу і металів (JOGMEC) вперше у світі змогла видобути газ із гідрату метану на дні океану. Експерименти з видобування газу з газогідратів проводять інші морські країни — США, Республіка Корея, Канада, Норвегія, Франція, Німеччина тощо.

По-третє, тенденція щодо інтенсифікації видобування морських біологічних ресурсів через збільшення обсягів аквакультури (розведення, вирощування та утримання у повністю або частково контрольованих умовах водного середовища риби та морепродуктів). Щорічний приріст світової аквакультури становить 8—10 %, а роз-

винені країни за останні 25 років поступово замінюють традиційний промисел риби та морепродуктів їх штучним вирощуванням [3].

По-четверте, тенденція щодо диверсифікації розвитку туристично-рекреаційної сфери приморських регіонів, у т.ч. активізація розвитку спеціалізованих видів туризму — "винного", "медичного", "спортивного", "зеленого" тощо. Світова практика доводить, що нові види туризму можуть співіснувати із традиційними для приморських регіонів (пляжний відпочинок, морські туристичні тури).

По-п'яте, тенденція щодо розвитку творчих індустрій (креативної економіки) на території приморських регіонів. Визначення креативної економіки як специфічного виду економічної діяльності дещо ускладнюється через її тісний взаємозв'язок із іншими галузями. За одним із визначень, креативна економіка об'єднує у собі різні напрями культури та мистецтва, а також такі сфери як реклама, архітектура, дизайн, мода, народні/етнічні промисли, кіноіндустрію, видавництво тощо. На даний момент на частку творчих індустрій припадає 7 % світового ВВП, що, наприклад, перевищує частку автомобільної промисловості. За прогнозами, у найближчому майбутньому річний приріст творчих індустрій складатиме не менше ніж 10 %. Хоча цей показник не пов'язаний безпосередньо із приморським статусом регіонів, ця глобальна тенденція має бути врахована при визначенні та формуванні пріоритетів їх розвитку [3].

Отже, аналіз тенденцій та політики регіонального розвитку приморських територій країн ЄС, зокрема, (табл. 1) доводить функціональність приморських територій, які можуть бути класифіковані як СЕЕС, що мають координовану та кореговану взаємодію з боку держави. Слід відзначити, що регіональна політика розвитку приморських територій у країнах ЄС пов'язана з інноваційною та науково-технологічною політикою, започатковується на спільних принципах економічного зростання на інноваційній основі. Однак цій системі бракує інноваційності, яка в економічній складовій системи в розвинутих країнах здійснюється за трьома моделями:

- розвиток, що базується на лідерстві в науці і реалізації великомасштабних проектів (США, Англія, Франція);

- розвиток, що ґрунтується на нововведеннях, створенні привабливого інноваційного середовища і раціоналізації структури економіки (Німеччина, Швеція, Швейцарія);

- розвиток, який стимулює нововведення шляхом створення інноваційної інфраструктури, забезпечення сприйняття суспільством ролі науково-технічних нововведень і координації дій різних секторів у галузі науки і техніки (Японія, Північна Корея). В умовах динамічних змін постійно збільшується кількість домінуючих елементів, змінюється зміст моделей, розширюючи їх межі і сфери використання [4, с. 2].

Інноваційний розвиток приморських територій залежить від ефективного управління регіональним розвитком та реалізації економічного потенціалу цих суб'єктів. Основними правовими документами, що визначають розвиток приморських територій, є Морська доктрина України [6]. У ній зазначено основні напрями, за якими здійснюватиметься державна морська політика в довгостроковій, середньостроковій та короткостроковій перспективі.

Таблиця 1. Політика регіонального розвитку приморських територій країни ЄС

Напрями реалізації політики розвитку приморських територій			
Досягнення взаємозв'язку галузей та видів діяльності, орієнтованих на морські території	Сприяння сталому розвитку приморських регіонів та ефективному використанню морських та приморських ресурсів	Сприяння розвитку приморського та морського туризму, особливо для регіонів, що мають обмежену господарську діяльність	Забезпечення економічного, екологічного та соціально сталого розвитку риболовлі та аквакультури
Інструменти			
Integrated Maritime Policy (IMP) Політика управління приморськими регіонами ЄС. Містить такі наскрізні політики: Blue Growth; Marine data and knowledge; Maritime spatial planning; Integrated maritime surveillance; Sea basin strategies	Coastal Zone Policy Політика морського просторового планування та комплексного управління приморськими територіями	A European Strategy for more Growth and Jobs in Coastal and Maritime Tourism Політика стимулювання імпульсу приморських регіонів Європи за рахунок розвитку зв'язків, мереж, кластерів у приморському та морському туризмі	The Common Fisheries Policy (CFP) Політика збереження рибних запасів. Містить такі наскрізні політики: Fisheries management; International policy; Market and trade policy; Rules on aquaculture and stakeholder involvement

Джерело: [5].

Пріоритетами національних інтересів України у сфері морської діяльності є задоволення потреб її народу та економіки у використанні ресурсів Азовського і Чорного морів, Керченської протоки та інших районів Світового океану, посилення позиції України серед провідних морських держав, забезпечення її безпеки та суверенітету, в тому числі шляхом проведення морських наукових досліджень і підготовкою та перепідготовкою фахівців у морській галузі [6]. Однак суттєвою перешкодою для реалізації інноваційного потенціалу та досягнення результативності інноваційної діяльності може стати нестача кваліфікованих кадрів, дослідників, техніків та інженерів. Частка виконавців наукових досліджень і розробок (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) в Україні у 2015 р. у загальній кількості зайнятого населення становила 0,5%, у т.ч. дослідників — 0,33%. За даними Євростату, найвищою ця частка була у Фінляндії (3,21% і 2,31%), Данії (3,17% і 2,15%), Ісландії (2,94% і 2,0%) [7, с. 63].

Отже, пріоритетність моделі розвитку СЕЕС як "піонера" науково-технічних нововведень і координації дій різних секторів у галузі науки і техніки, не повною мірою підтримується механізмами державного управління в Україні. В умовах динамічних змін постійно збільшується кількість домінуючих елементів, змінюється зміст моделей, розширюючи їх інструменти, сфери й доцільність використання.

Зазначимо, що загалом Україна досягла високих показників, зокрема стосовно витрат на реформування інформаційно-комунікаційної сфери та системи освіти, де вона перевищує середнє значення для країн ЄС. Частка випускників науково-технічних спеціальностей та з ринкових інновацій наближається для середнього по Європі рівня. У той же час показники вітчизняної економіки щодо державних витрат на наукові дослідження та інновації, зайнятості у середньо — або високотехнологічному виробництві та високотехнологічних послугах сягає лише половину або навіть 2/3 показника ЄС [8, с. 15]. Недостатня увага на державному та регіональному рівнях приділяється створенню сприятливих умов для розповсюдження та створення інновацій, які є новими для ринку, що більше прив'язує підприємства до запровадження практики імітування науково-технічних досягнень, а не до розробки унікальної продукції на основі власних розробок. Ризик технологічного запозичення полягає у тому, що імпорту технологій забезпечує певний ріст промисловості, але не сприяє розвитку

власних технологій. Отже, незначна кількість підприємств приморських регіонів займалася впровадженням інновацій, що були новими для ринку, зокрема у Донецькій області — 5 підприємств, у Запорізькій — 10, Миколаївській — 2, Одеській — 2, Херсонській — 3. Важливим для зміцнення регіональної економіки є формування внутрішнього попиту на наукову продукцію з боку суб'єктів підприємництва. На сьогодні інноваційна діяльність не сприяє вирішенню найбільш нагальних проблем соціально-економічного розвитку приморських регіонів. Європейський досвід показує, що кожне робоче місце у науково-дослідницькій галузі забезпечує створення 7 — 10 високопродуктивних місць в економіці [8, с. 15], що надзвичайно важливо для вирішення проблеми безробіття. Ситуація на вітчизняному ринку праці залишається напруженою та супроводжується скороченням попиту на робочу силу. Загальна чисельність безробітних серед працездатного населення налічує майже 1,8 млн осіб. Рівень безробіття, за методологією МОП, становив 9,5%. Найвищий рівень безробіття в Україні серед осіб працездатного віку, зафіксований у Донецькій (15,2%) області. Найменше потерпали від безробіття у Одеській області, де його рівень склав 6,7%. Інші приморські регіони демонструють такі показники: Миколаївська область — 9,2%, Запорізька — 10,2%, Херсонська — 9,4% [5].

Таким чином, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що СЕЕС в приморських регіонах розвивається досить уповільнено через нестачу науково-інноваційної складової, яку слід віднести до пріоритетів державних механізмів управління інноваційним розвитком приморських територій як системи.

Інноваційну активність СЕЕС має задіяти підприємницький сектор територій, якій буде представляти і бізнес, і громаду, а також долучатиметься до питань нормотворчості в сфері інноваційного розвитку соціально-економічної складової досліджуваної системи як такої, що залучатиме інвестиції на розробку та впровадження інновацій.

З метою підвищення ефективності управління інноваційним розвитком приморських територій як СЕЕС доцільним є розвиток "штучних" або "унікальних" видів діяльності, що становлять спеціалізацію приморських регіонів в рамках національної політичної та соціально-економічної системи. "Нішева" спеціалізація передбачає активізацію довгострокових структурних змін території з орієнтацією на перспективу, тобто формування

такої політики, яка дозволить території зайняти важливіші на глобальних ринках без погіршення показників екологічної безпеки при збереженні політичної та економічної стабільності. Концепція розумної спеціалізації посіла центральне місце у питаннях пошуку механізмів стимулювання економічного розвитку країн ЄС. Таким неocenним досвідом для територій глобалізованого світу, що отримують визнання не лише в сфері стосунків міжнародних організацій, ЮНЕСКО зокрема, є практика міст, що навчають (learning city [9]). Завдання означеної концепції передбачають передачу ноу-хау та найкращих світових успішних практик певних територій. Отже, систематизація досвіду та оформлення науково-методичних рекомендацій щодо розвитку приморських територій як СЕЕС є науковим завданням для подальших досліджень в сфері державного управління. Адже реалізація національних інтересів України у сфері морської діяльності є завданням державної морської політики, виконання якого повинні сприяти саме СЕЕС приморських територій, з використанням інноваційного наукового потенціалу наукових, проектно-конструкторських і дослідних організацій та "штучних" виробництв.

ВИСНОВОК

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що перспективним шляхом розвитку приморських територій як соціо-еколого-економічних систем є управління інноваційним розвитком, а впровадження концепції міст, що навчають, дозволить сформувати науково-методичне підґрунтя для процесу збалансування регіональних пропорцій відтворювального процесу СЕЕС, дозволить знизити рівень конфлікту інтересів та різних стратегічних цілей, на підставі використання спільних ресурсів та імплементації міжнародного досвіду міст, що навчають.

Література:

1. Інструменти та механізми забезпечення сталого розвитку приморських регіонів України: аналітична доповідь, матер. круглого столу (20 грудня 2013 року, м. Одеса). — Одеса. Фенікс, 2014. — 110 с. (с. 14).
2. Булюк В.В. Засади розвитку приморських регіонів в системі міжрегіонального співробітництва: — автореф. дис. ... к. екон. наук: 08.10.01 / НАН України; Інститут регіональних досліджень. — Львів, 2006. — 21 с.
3. Механізми формування регіональних пріоритетів розвитку: Аналітична доповідь. — К. Національний інститут стратегічних досліджень. — 2013. — 88 с. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_nauk_an_rozrobku/reg_priorutetu.pdf
4. Бобровська О. Інноваційне управління як важіль і джерело інноваційного розвитку регіонів. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-4/doc/1/03.pdf>
5. Волосюк М.В., Жигалкін Ю.О. Державна політика регіонального розвитку приморських територій. URL: <http://economy.chdu.edu.ua/article/viewFile/108162/103154>
6. Морська доктрина України на період до 2035 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF>
7. Мокій А.І. Полякова Ю.В. Власенко Л.В. Напрями активізації інноваційної діяльності підприємств при-

морських регіонів України URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/6_2017/13.pdf

8. Інноваційна політика: європейський досвід та рекомендації для України: ключові особливості інноваційної політики в якості основи для розробки заходів сприяння інноваціям, що спрямовують Україну до заснованої на знаннях конкурентоспроможної економіки — порівняння ситуації в ЄС та Україні. Т. 1. — Київ. Фенікс, 2011. — 214 с.

9. UNESCO Global Network of Learning Cities. URL: <http://uil.unesco.org/lifelong-learning/learning-cities>

References:

1. Mykhajliuk, O.L. Serbina, Yu.V. Baryshnikova, V.V. and Fylypenko, A.O. (2014), *Instrumenty ta mekhanizmy zabezpechennia staloho rozvytku prymors'kykh rehioniv Ukrainy* [Instruments and mechanisms for sustainable development of the coastal regions of Ukraine], Fenix, Odesa, Ukraine.
2. Bulyuk, V.V. (2006), "Behind the development of the Seaside Regions in the system of regional cooperation", Ph.D. Thesis, Economy, National Academy of Sciences of Ukraine; Institute for Regional Studies, Lviv, Ukraine.
3. National Institute for Strategic Studies (2013), "Mechanisms for the formation of regional development priorities", available at: http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_nauk_an_rozrobku/reg_priorutetu.pdf (Accessed 20 Jan 2019).
4. Bobrovska, O. (2011), "Innovation management as a lever and source of innovation development of regions", available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-4/doc/1/03.pdf> (Accessed 20 Jan 2019).
5. Volosyuk, M.V. and Zhigalkin, Y.O. (2013), "State policy of regional development of coastal territories", available at: <http://economy.chdu.edu.ua/article/viewFile/108162/103154> (Accessed 20 Jan 2019).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "Marine Doctrine of Ukraine for the period up to 2035", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF> (Accessed 20 Jan 2019).
7. Moky, A.I. Polyakova, Yu.V. Vlasenko, L.V. (2017), "Directions of activization of innovative activity of enterprises of the coastal regions of Ukraine", available at: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/6_2017/13.pdf (Accessed 20 Jan 2019).
8. Rumpf, H. Strohylopoulos, Dzh. and Yehorov, I. (2011), *Innovatsiyna polityka: yevropeysky dosvid ta rekomendatsiyi dlya Ukrainy* [Innovation Policy: European Experience and Recommendations for Ukraine], vol.1, *Klyuchovi osoblyvosti innovatsiynoyi polityky v yakosti osnovy dlya rozrobky zakhodiv spryyannya innovatsiyam, shcho spryamovuyut Ukrainu do zasnovanoyi na znannyakh konkurentospromozhnoyi ekonomiky — porivnyannya sytuatsiyi v YES ta Ukraini* [Key features of innovation policy as the basis for developing measures to promote innovation leading Ukraine to a knowledge-based, competitive economy — comparing the situation in the EU and Ukraine], Fenix, Kyiv, Ukraine.
9. UNESCO Institute for Lifelong Learning (2019), "UNESCO Global Network of Learning Cities", available at: <http://uil.unesco.org/lifelong-learning/learning-cities> (Accessed 20 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 13.02.2019 р.

С. З. Мошенський,
 д. е. н., професор, Житомирський державний технологічний університет,
 В. В. Нонік,
 к. ю. н., профектор з науково-педагогічної роботи, юридичних
 та соціальних питань, Житомирський державний технологічний університет
 І. Г. Сергієнко,
 магістр, Житомирський державний технологічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.85

НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНТСТВО З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ЯК КЛЮЧОВИЙ ОРГАН ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СИСТЕМІ ПОБУДОВИ ІНСТИТУТУ ДОБРОЧЕСНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

S. Moshenskyi,
 Doctor of economics, profesor, Zhytomyr State Technological University
 V. Nonik,
 PhD in Law, Vice-Rector scientific pedagogical work, legal and social nutrition,
 Zhytomyr State Technological University
 I. Serhiienko,
 Zhytomyr State Technological University

THE NATIONAL AGENCY FOR THE POWER SUPPLY OF THE CORRUPTION
 AS A KEY ORGANTS OF THE POWER SUPPLY IN THE SYSTEM
 OF THE SUBJECT OF THE INSTITUTE OF GOOD HEALTH

У статті проаналізовано структуру Національного агентства з питань запобігання корупції та визначено його особливості в структурі вітчизняного інституту запобігання корупції. Ідентифіковано місце Національного агентства з питань запобігання корупції в процесі побудови інституту забезпечення доброчесної поведінки державних службовців. Оцінено діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції з позиції складених адміністративних протоколів за порушення законодавчо встановлених антикорупційних обмежень, що, в свою чергу, дозволило ідентифікувати роль та місце Національного агентства з питань запобігання корупції у контексті побудови інституту забезпечення доброчесної поведінки державних службовців.

Fighting corruption as one of the most acute problems of Ukrainian society as a whole and the problem of the system of state governance in particular is a priority area of state policy. Among the specially authorized bodies of the modern, domestic anti-corruption institute, the National Agency for the Prevention of Corruption, which has the necessary independence in accordance with the fundamental principles of its legal system, occupies an important place. In this regard, the article analyzes the structure of the National Agency for the Prevention of Corruption and its tasks, among which is ensuring the implementation of powers to monitor compliance with conflict of interest law.

Taking into account the structure, peculiarities of functioning and the main tasks, which are solved by the National Agency for the Prevention of Corruption, the mission or the purpose of the activity of this body is to ensure the integrity of the legislative, executive and judicial branches of the government by introducing effective anti-corruption standards and creating institutional support for their observance. Anti-corruption standards include ethical standards, mechanisms for preventing conflicts of interest, exposing corruption, and so on. In order to achieve the key goal, the functional responsibilities of the structural unit – the Department for Monitoring the Compliance with the Law on Conflict of Interest and other restrictions on the prevention of corruption – have a real impact on the institution of ensuring the integrity of the persons authorized to perform the functions of the state or local self-government through the formulation, implementation standards of ethical behavior, mechanisms for preventing and identifying conflicts of interest and monitoring compliance with legislation requirements.

On the basis of the study of the regulatory framework on the functioning of the specially authorized bodies on the prevention and counteraction of corruption, in particular the analysis of the activities of the National Agency for the Prevention of Corruption, the structure and functional features of this body were characterized. The activity of the National Agency for the Prevention of Corruption from the point of view of the complex administrative protocols for violating the legally established anti-corruption limitations has been evaluated, which in turn allowed to identify the role and place of the National Agency for the Prevention of Corruption in the context of establishing a civil servant's integrity management institution.

Ключові слова: державна служба, державний службовець, професійна етика, корупція, боротьба з корупцією, адміністративні правопорушення.

Key words: public service, civil servant, professional ethics, corruption, fight against corruption, administrative offenses.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Боротьба із корупцією як одна із найгостріших проблем українського суспільства в цілому та проблема системи державного управління зокрема, є пріоритетним напрямком державної політики. Відповідно до ратифікованих Україною, міжнародних документів, а саме: Конвенції ООН проти корупції та Кримінальної Конвенції Ради Європи про боротьбу із корупцією, необхідним для забезпечення ефективного механізму запобігання та протидії корупції є створення відповідних спеціально уповноважених органів, що здійснюватимуть ефективну та скоординовану роботу у цьому напрямі задля чого необхідно утворити спеціально уповноважений орган або органи.

Питання боротьби з корупцією розглядали у своїх працях Т. Василевська, К. Бугайчук, О. Климович, Д. Ковриженко, М. Рудакевич, С. Тертишна, О. Токар-Остапенко, Ю. Якименко, Н. Янюк та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження структури Національного агентства з питань запобігання корупції, визначено його особливості в структурі вітчизняного інституту запобігання корупції. А також ідентифікувати місце Національного агентства з питань запобігання корупції в процесі побудови інституту забезпечення доброчесної поведінки державних службовців.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Конвенції ООН проти корупції зобов'язує держави-учасниці, відповідно і Україну, згідно із фундаментальними принципами своєї правової системи, забезпечити існування органу або органів залежно від обставин, які запобігають корупції, такими засобами, як: по-перше, впровадження політики запобігання корупції та за необхідності здійснення загального контролю та координації впровадження цієї політики; по-друге, підвищення рівня та поширення знань про запобігання корупції. З огляду на це, серед спеціально уповноважених органів сучасного, вітчизняного антикорупційного інституту, важливе місце займає Національне агентство з питань запобігання корупції, що наділене необхідною незалежністю згідно із фундаментальними принципами своєї правової системи.

Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади, що здійснює формування та реалізує державну антикорупційну політику.

Нормативно-правовою основою діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції є: Конституція України; міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; Закон України від 14.10.14 р. № 1700-VII "Про запобігання корупції"; інші закони України, а також прийняті відповідно до них інші нормативно-правові акти.

Особливістю Національного агентства з питань запобігання корупції як спеціально уповноваженого суб'єкту в структурі вітчизняного інституту запобігання корупції є спеціальний статус функціонування, а саме: по-перше, Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України; по-друге, цей орган забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику; по-третє, Національне агентство з питань запобігання корупції є відповідальним перед Верховною Радою України і та підконтрольним їй, однак підзвітним Кабінету Міністрів України; по-четверте, Національне агентство з питань запобігання корупції утворюється Кабінетом Міністрів України, а питання його діяльності у Кабінеті Міністрів України представляє голова; по-п'яте, Національне агентство з питань запобігання корупції є колегіальним органом.

Принцип колегіальності полягає у спільному обговоренні питань, які віднесені до компетенції даного органу, та прийнятті відповідного рішення, яке є обов'язковим до виконання.

Слід відзначити, що з питань запобігання корупції тісно співпрацює з Верховною Радою України, беручи участь у парламентських слуханнях, коли розглядаються питання щодо реалізації та впровадження нових засад антикорупційної політики.

Відповідно до покладених завдань, структура Національного агентства з питань запобігання корупції включає п'ять департаментів та шість управлінь, у підпорядкуванні яких є відповідні відділи, що наведено у таблиці 1.

Як видно з даних, наведених у таблиці, серед основних завдань Національного агентства з питань запобігання корупції є забезпечення реалізації повноважень щодо моніторингу дотримання законодавства про конфлікт інтересів. Така ланка роботи покладена на структурний підрозділ Національного агентства з питань запобігання корупції, а саме Департамент моніторингу дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції, який в свою чергу, у підпорядкуванні має п'ять відділів, що відповідно реалізують зазначені повноваження за регіонами: м. Київ (перший відділ); Східний регіон (другий відділ); Центральний регіон (третій відділ); Південний регіон (четвертий відділ) та Західний регіон (п'ятий відділ).

Основні функціональні обов'язки посадових осіб Департамент моніторингу дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції Національного агентства з питань запобігання корупції включають: здійснення моніторингу та контроль за виконанням актів законодавства з питань етичної поведінки, отримання подарунків, дотримання обмежень, встановлених Законом України "Про запобігання корупції", запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноваже-

Таблиця 1. Структура Національного агентства з питань запобігання корупції

№ з/п	Назва департаменту, управління
1	2
ДЕПАРТАМЕНТ	
1.	Департамент координації антикорупційної політики
відділ	Відділ аналізу та реалізації антикорупційної політики. Відділ нормативного забезпечення реалізації антикорупційної політики. Відділ організації антикорупційного навчання. Відділ міжнародної співпраці та протокольних заходів
2.	Департамент організації роботи із запобігання та виявлення корупції
відділ	Відділ з питань розробки та моніторингу виконання антикорупційних програм. Відділ взаємодії з уповноваженими підрозділами (особами) із запобігання та виявлення корупції. Відділ з питань політики у сфері захисту викривачів. Відділ з питань обробки повідомлень про корупцію
3.	Департамент моніторингу дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції
відділ	Перший відділ (м. Київ). Другий відділ (Східний регіон). Третій відділ (Центральний регіон). Четвертий відділ (Південний регіон). П'ятий відділ (Західний регіон)
4.	Департамент перевірки декларацій та моніторингу способу життя
відділ	Відділ проведення повних перевірок. Відділ моніторингу способу життя. Відділ проведення спеціальних перевірок. Відділ контролю за своєчасністю подання декларацій. Відділ аналітичної та роз'яснювальної роботи
5.	Департамент з питань запобігання політичній корупції
відділ	Відділ роботи із політичними партіями, що отримують державне фінансування на статутну діяльність. Відділ роботи із політичними партіями, що не отримують державне фінансування на статутну діяльність. Відділ моніторингу діяльності політичних партій та супроводу виявлених порушень. Відділ аналітично-інформаційного забезпечення
УПРАВЛІННЯ	
1.	Управління організаційно-адміністративного забезпечення
відділ	Відділ забезпечення роботи членів НАЗК. Відділ організації засідань НАЗК. Відділ ресурсного забезпечення та експлуатації. Сектор публічних закупівель
2.	Управління інформаційно-аналітичних систем та захисту інформації
відділ	Відділ із забезпечення роботи державних реєстрів НАЗК. Відділ захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах. Відділ інформаційно-технічного забезпечення та обслуговування інформаційних ресурсів НАЗК
3.	Управління планово-фінансової діяльності, бухгалтерського обліку та звітності
відділ	Відділ бухгалтерського обліку та звітності. Планово-фінансовий відділ
4.	Управління документального забезпечення та контролю
відділ	Відділ обробки та реєстрації вхідної кореспонденції. Відділ обробки та реєстрації вихідної кореспонденції. Відділ контролю та архівних справ. Сектор з питань доступу до публічної інформації
5.	Управління персоналу
відділ	Відділ кадрової роботи. Відділ розвитку та планування персоналу
6.	Управління правового забезпечення
відділ	Відділ нормативно-експертної роботи. Відділ правозастосування та судового представництва

них на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб; вжиття заходів щодо здійснення методичного та консультативного забезпечення виконання законодавства з питань етичної поведінки, отримання подарунків, дотримання обмежень, встановлених Законом України "Про запобігання корупції", запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання

Таблиця 2. Повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції в частині складення адміністративних протоколів за порушення антикорупційних обмежень, передбачених Кодексом про адміністративні правопорушення

Стаття Кодексу про адміністративні правопорушення	Сутність статті
ст. 1724 КпАП	Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності
ст. 1725 КпАП	Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків
ст. 1726 КпАП	Порушення вимог фінансового контролю
ст. 1727 КпАП	Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів
ст. 1728 КпАП	Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень
ст. 1729 КпАП	Невжиття заходів щодо протидії корупції
ст. 18846 КпАП	Невиконання законних вимог (приписів) НАЗК
ст. 21215 КпАП	Порушення порядку надання або отримання внеску на підтримку політичної партії, порушення порядку надання або отримання державного фінансування статутної діяльності політичної партії, порушення порядку надання або отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації або агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму
ст. 21221 КпАП	Порушення порядку подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду, звіту партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру

функцій держави або місцевого самоврядування, та порівняних до них осіб; виявлення порушень, ініціювання питання про проведення службового розслідування, вжиття заходів щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, надсилання до інших спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції матеріали, що свідчать про факти таких правопорушень; підготовка матеріалів щодо звернення до суду із позовами (заявами) з питання визнання незаконними нормативно-правових актів, індивідуальних рішень, виданих (прийнятих) з порушенням встановлених Законом України "Про запобігання корупції" вимог та обмежень, визнання недійсними правочинів, укладених внаслідок вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення; розгляд звернень та запитів (у тому числі на отримання публічної інформації) народних депутатів, громадських організацій, фізичних та юридичних осіб з питань, пов'язаних із діяльністю Департаменту; вжиття заходів щодо залучення громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики; підготовка пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів з питань, віднесених до компетенції Департаменту.

Значний обсяг повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції стосується роботи з кадрами, громадськістю, співпраці з державними органами, неурядовими організаціями іноземних держав і міжнародними організаціями в межах своєї компетенції, змістом яких є: здійснення співпраці з особами, які добросовісно повідомляють про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень (викривачі), вжиття заходів щодо їх правового та іншого захисту, притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні їх прав, у зв'язку з таким інформуванням; надання роз'яснень, методичної та консультативної допомоги щодо питань застосування актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та

врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та порівняних до них осіб; інформування громадськості про здійснювані Національним агентством заходи щодо запобігання корупції, реалізація заходів, спрямованих на формування у свідомості громадян негативно-го ставлення до корупції; залучення громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики.

У випадках виявлення порушення вимог законодавства України в частині запобігання корупції Національне агентство з питань запобігання корупції вносить керівнику відповідного органу, підприємства, установи чи організації припис щодо усунення порушень законодавства, проведення службового розслідування та притягнення винної особи до відповідальності.

Відповідно до покладених повноважень, Національне агентство з питань запобігання корупції є уповноваженим органом, що складає адміністративні протоколи щодо порушення антикорупційних обмежень.

Доцільно зауважити, що Національне агентство з питань запобігання корупції має право складати адміністративні протоколи за наведеними у таблиці 2 статтями Кодексу про адміністративні правопорушення.

У випадку виявлення ознак іншого корупційного або пов'язаного із корупцією правопорушення, Національне агентство з питань запобігання корупції затверджує обґрунтований висновок та надсилає його іншим спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції.

За даними, оприлюдненими на офіційному сайті Національного агентства з питань запобігання корупції [1], у 2017 році даним органом складено 159 протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, та внесено 29 приписів про порушення вимог законодавства щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

Відповідно до положень Закону України "Про запобігання корупції", Департамент моніторингу дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції протягом минулого року здійснив перевірки дотримання вимог законодавства щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, а також інших обмежень та зобов'язань, передбачених Законом. За результатами перевірок уповноважені особи Департаменту виявили ознаки адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, та склали 159 адміністративних протоколів про відповідні правопорушення.

Як свідчать дані результатів перевірок [1]: "Переважають більшість протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, складено за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, а саме: неповідомлення осо-

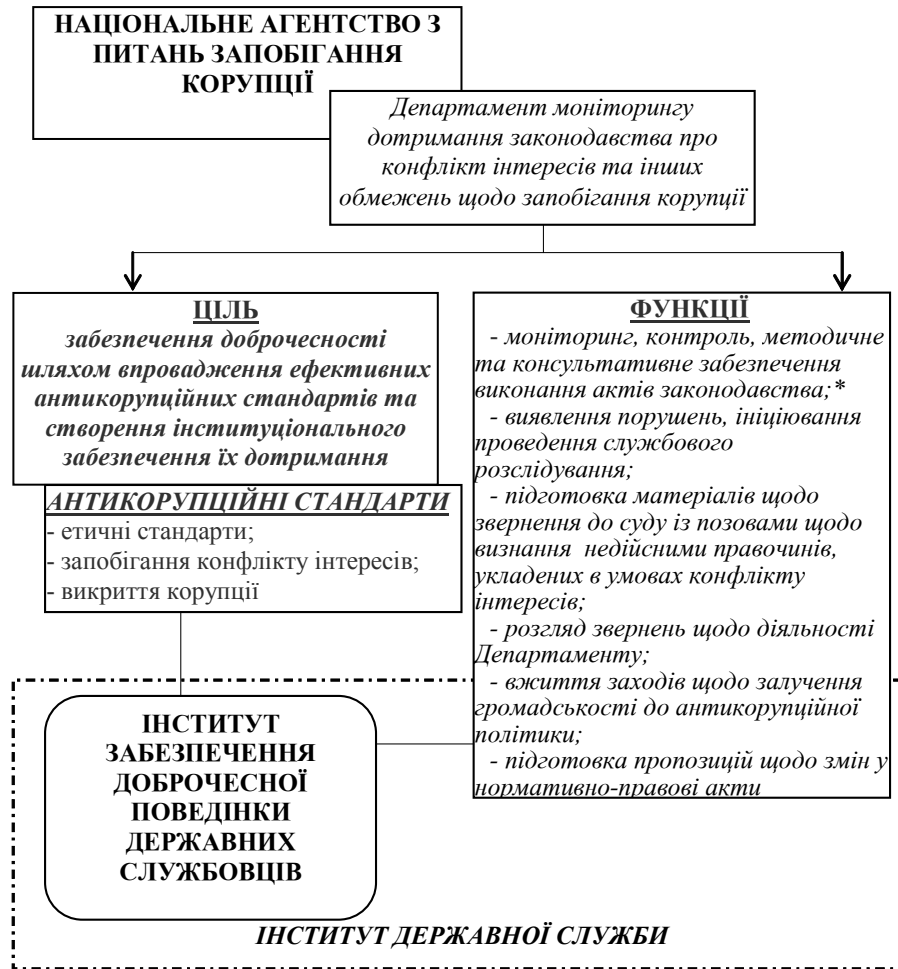

Рис. 1. Роль та місце Національного агентства з питань запобігання корупції в процесі побудови інституту забезпечення доброчесної поведінки державних службовців

Примітка: * з питань етичної поведінки, отримання подарунків, дотримання обмежень, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

бою про наявність у неї реального конфлікту інтересів та вчинення дій/прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів. Зокрема, такі рішення/дії приймали особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, стосовно себе та близьких осіб в більшості випадків щодо виплати премій і заохочень, а також розгляду питань про виділення земельних ділянок у власність, користування".

Слід наголосити, що у розрізі суб'єктів правопорушників переважаючою є частка депутатів місцевих рад. Серед 159 адміністративних протоколів, 13 протоколів складено за адміністративні порушення, вчинені державними службовцями.

"Правила врегулювання конфлікту інтересів в діяльності, зокрема, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад визначаються законами, які регулюють статус відповідних осіб та засади організації відповідних органів.

Відповідно до змісту положень статті 59-1 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" посадові особи місцевого самоврядування та депутати місцевих рад беруть участь у розгляді, підготовці та прийнятті рішень відповідною радою за умови самостійного публічного оголошення про конфлікт інтересів під час за-

сідання ради, на якому розглядається відповідне питання" [1].

В умовах потенційного чи реального конфлікту інтересів державні службовці можуть брати участь у розгляді, підготовці, прийнятті рішень відповідною радою за сукупності таких умов: особа самостійно заявляє про конфлікт інтересів публічно (про що вноситься відповідний запис до протоколу засідання ради); оголошення про конфлікт інтересів здійснюється під час засідання ради, до початку розгляду питання, у вирішенні якого є приватний інтерес.

Таким чином, прийняття відповідних рішень (голосування) депутатом на засіданні місцевої ради може здійснюватися за умови дотримання правил врегулювання конфлікту інтересів, передбачених статтею 59-1 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні".

Поряд з цим зазначені особи повинні дотримуватись вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів не лише під час засідання ради відповідно до норм статті 59-1 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", а й при виконанні інших службових та представницьких повноважень з урахуванням приписів, встановлених Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні" (ст.28).

Конфлікт між приватним інтересом та представницькими повноваженнями може виникнути навіть у особи, що добросовісно вживає усіх можливих заходів щодо недопущення конфлікту інтересів. При цьому важливо розуміти, що сам факт існування приватного інтересу не є ані злочином, ані правопорушенням, ані порушенням правил депутатської етики. Приватний інтерес у сфері службових повноважень перетворюється на правопорушення, пов'язане з корупцією, лише тоді, коли про нього не було належним чином заявлено та/або особа вчинила певні дії під впливом цього приватного інтересу.

Усвідомлюючи наявність у будь-якої особи приватного інтересу та можливості конфлікту цього інтересу з її публічними обов'язками, законодавчо визначено чіткий алгоритм дій при виявленні конфлікту інтересів.

"Для потенційного конфлікту інтересів достатньо будь-якої форми організаційно-правової залежності (наприклад, права на звільнення працівника), а наявність проміжної ланки у керівництві аж ніяк не впливає на вищезазначені повноваження керівника державного підприємства.

Тобто навіть якщо близькі особи не мають відносин прямої організаційної або правової залежності, спільна робота на підприємстві, в установі, організації є фактором ризику виникнення реального конфлікту інтересів у разі отримання певного службового завдання, зміни кола повноважень або настання обставин, які можуть вплинути на об'єктивність чи неупередженість особи" [1].

Таким чином, Національне агентство з питань запобігання корупції є центральний орган виконавчої влади, що здійснює формування та реалізує державну антикорупційну політику, специфіка роботи якого полягає у попередженні, запобіганні, виявленні та подоланні адміністративних корупційних правопорушень. Відповідно до задекларованих положень у Конституції України, з метою побудови реально правової держави, повинна бути усунена корупція як в органах державної влади, так і в інших сферах суспільних відносин. Звичайно, повністю викоринити її не можливо, але більше ніж реально запровадити механізми, через які буде виявлена корупція. Функціонування та діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції є ключовою ланкою щодо розвитку України та представництва її на міжнародному рівні.

Натомість, з огляду на зазначене вище, даний орган, відповідно до функціонального призначення відіграє важливу роль щодо формування та реалізації етичних стандартів діяльності державних службовців. Роль та місце Національного агентства з питань запобігання корупції в процесі побудови інституту забезпечення доброчесної поведінки державних службовців наведено на рисунку 1.

Зважаючи на дані, наведені вище та враховуючи структуру, особливості функціонування та основні завдання, вирішення яких покладено на Національне агентство з питань запобігання корупції, місія або ж ціль діяльності даного органу полягає у забезпеченні доброчесності законодавчої, виконавчої та судової гілок влади шляхом впровадження ефективних антикорупційних стандартів та створення інституціонального за-

безпечення їх дотримання. До антикорупційних стандартів належать етичні стандарти, механізми запобігання конфлікту інтересів, викриття корупції тощо.

Для досягнення ключової цілі, через функціональні обов'язки структурного підрозділу — Департаменту моніторингу дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції здійснюється фактичний вплив на побудову інституту забезпечення доброчесної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, шляхом формування, впровадження стандартів етичної поведінки, механізмів запобігання та виявлення конфлікту інтересів та контролю за дотриманням законодавчо встановлених вимог.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, на основі вивчення нормативно-правової бази щодо функціонування спеціально уповноважених органів з питань запобігання та протидії корупції, зокрема аналізу діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції було охарактеризовано структуру та функціональні особливості даного органу. Оцінено діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції з позиції складених адміністративних протоколів за порушення законодавчо встановлених антикорупційних обмежень, що, в свою чергу, дозволило ідентифікувати роль та місце Національного агентства з питань запобігання корупції у контексті побудови інституту забезпечення доброчесної поведінки державних службовців.

Література:

1. Результати перевірок [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. — 2018. — Режим доступу: <https://nazk.gov.ua/rezultaty-perevirok>
2. Закон України "Про державну службу" від 10.12.2015 № 889-VIII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2015. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
3. Закон України "Про запобігання корупції" від 14.10.2014 № 1700-VII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2014. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

Raferences:

1. Official site of the National Agency for the Prevention of Corruption (2018), "Results of inspections", [Online], available at: <https://nazk.gov.ua/rezultaty-perevirok> (Accessed 20 Jan 2019).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On Civil Service", [Online], available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (Accessed 20 Jan 2019).
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", [Online], available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (Accessed 20 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 13.02.2019 р.

С. А. Чукут,

д. держ. упр., професор, в. о. завідувача кафедри теорії та практики управління,
Національний технічний університет України "Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

Т. М. Ціпцюра,

студентка 5 курсу факультету соціології і права, Національний технічний університет
України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.91

КРАЩІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ПРАКТИКИ НАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ

S. Chukut,

Professor, Acting Head, Department of Theory and Practice of Management,
National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic institute"

T. Tsipsiura,

student of faculty sociology and law, National technical university
of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic institute"

THE BEST OF THE EUROPEAN AND UKRAINIAN PRACTICE OF PROVIDING ELECTRONIC SERVICES TO VULNERABLE POPULATIONS

У статті досліджено кращі практики надання електронних послуг вразливим верствам населення. Особлива увага зосереджена на аналізі досвіду Європейського Союзу щодо підтримки інвалідів та пенсіонерів. Держави члени ООН більшою мірою враховують потреби вразливих груп за допомогою цілеспрямованих втручань і надання послуг. Встановлено, що в Європейському Союзі щорічно здійснюється моніторинг та оцінювання цифрових державних послуг. Проте значна частина громадян багатьох країн світу не має доступу до Інтернету, тому вразливі групи з більшою ймовірністю будуть відставати від цифрового суспільства котре в свою розвивається швидше. Зокрема також проаналізовано досвід реалізації проектів, які спрямовані на стимулювання людей з обмеженнями більш активно використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Виділено основні ризики та проблеми, з якими можна зіштовхнутися при роботі з вразливим верствами населення, долучаючи їх використовувати сучасні пристрої-помічники. Відзначено найбільш важливі напрями запровадження електронних послуг у Данії, розраховані для людей з обмеженнями. Проаналізовано український досвід надання електронних послуг, їх якість та доступність для вразливих верств населення. Визначено основні проблеми, що заважають ефективному наданню електронних послуг. Доведено, що в нормативно-правовому забезпеченні запровадження е-послуг в Україні майже відсутня вимога щодо їх адаптації до потреб вразливих верств населення, а також першочерговість та пріоритетність їх

надання цій найменш захищеній категорії населення. Досліджено кількість українських веб-сайтів та послуг, котрі вони надають, у тому числі для вразливих верств населення. Встановлено подібність наповнення та функціоналу веб-порталів та веб-сайтів органів державної влади, відповідальних за надання тих чи інших електронних послуг. Відзначено, що не існує єдиного уніфікованого сервісу для можливості отримання усіх послуг в електронному форматі. Зазначено, що головною проблемою є те, що законодавство України не дає чіткого закріплення вимог і критеріїв щодо надання електронних державних послуг. Розроблено індекс *Accessibility index of electronic services use in Ukraine (AIES)*, завдяки якому можна буде оцінювати рівень використання е-послуг в Україні, їх доступність та якість.

In the article investigates the best practices of providing electronic services to vulnerable segments of the population. Particular attention is focused on the analysis of the experience of the European Union in support of persons with disabilities and pensioners. UN member States are more responsive to the needs of vulnerable groups through targeted interventions and services. It is established that digital public services are monitored and evaluated annually in the European Union. However, a large part of the citizens of many countries of the world do not have access to the Internet, so vulnerable groups are more likely to lag behind the digital society which is developing faster. In particular, it will also analyze the experience of projects aimed at encouraging people with disabilities to make more active use of modern information and communication technologies. The main risks and problems that can be faced when working with vulnerable segments of the population, introducing them to use modern devices-assistants are highlighted. The most important directions of the introduction of electronic services in Denmark, designed for people with disabilities. The Ukrainian experience of providing electronic services, their quality and availability for vulnerable segments of the population are analyzed. The main problems hindering the effective provision of electronic services are identified. It is proved that in the legal support of the introduction of e-services in Ukraine there is almost no requirement for their adaptation to the needs of vulnerable segments of the population, as well as the priority and priority of their provision to this least protected category of the population. The number of Ukrainian websites and services they provide, including for vulnerable segments of the population, is studied. The similarity of the content and functionality of web portals and websites of public authorities responsible for the provision of certain electronic services is established. It is noted that there is no single unified service for the possibility of obtaining all services in electronic format. It is noted that the main problem is that the legislation of Ukraine does not provide a clear consolidation of the requirements and criteria for the provision of electronic public services. The Accessibility index of electronic services use in Ukraine (AIES) has been developed, thanks to which it will be possible to assess the level of use of e-services in Ukraine, their availability and quality.

Ключові слова: електронні послуги, електронна участь, вразливі верстви населення, інформаційно — комунікаційні технології, електронне урядування, індекс доступності електронних послуг.

Key words: words: electronic services, electronic participation, vulnerable segments of the population, information and communication technologies, e-governance, Accessibility index of electronic services use in Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З кожним роком зростає кількість послуг, які можна отримати електронним чином. Цьому сприяють як цілеспрямована державна політика щодо запровадження якісних і доступних послуг для громадян та бізнесу, так і зацікавленість споживачів в економії часу та уникнення бюрократичних процедур при отриманні послуг. Зручність та доступність е-послуг

мають важливе значення для всіх громадян, але є вирішальними для людей з особливими потребами. За даними ЮНЕСКО (2005) понад 10%, а наразі близько 20% населення мають інвалідність. Інваліди разом з людьми похилого віку становлять значну частину населення. Це, у свою чергу, робить доступність послуг основним питанням. Більша частина адміністративних послуг надаються локально і/або регіональ-

но. Крім того, значна частина послуг для громадян та бізнесу надається місцевою адміністрацією за місцем проживання. Особливого значення має перетворення адміністративних послуг в е-послуги, які зроблять їх доступними для всіх громадян у будь-який час і де завгодно. Водночас з розвитком місцевих та регіональних державних е-послуг швидко зростає рівень складності політики та вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням сумісності, стандартизації, взаємодії та синергії серед всіх послуг і на всіх рівнях та видах адміністрацій, що беруть участь у цьому процесі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Значний поштовх до переведення послуг в онлайн стало прийняття в 2003 р. законів України "Про електронні документи та електронний документообіг" та "Про електронний цифровий підпис", які визначили основні організаційно-правові засади е-documentoобігу, використання е-документів, правовий статус електронного цифрового підпису та регулюють відносини, що виникають при використанні електронного цифрового підпису. Важливе значення для запровадження е-послуг для вразливих верств населення має закон України "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007—2015 роки", в якому відзначалося необхідність забезпечення реалізації принципу єдиної точки доступу (єдиного вікна) та вжиття додаткових заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для надання послуг із застосуванням ІКТ особам, які потребують соціальної допомоги та реабілітації [16]. У 2006 р. було прийнято "Концепцію розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади", а також затверджено план заходів щодо реалізації концепції.

Поштовхом до подальшого впровадження е-послуг стало схвалення "Концепції розвитку електронного урядування в Україні" у 2010 р., де було зазначено, що впровадження е-урядування передбачає зокрема підвищення якості та доступності державних послуг для людини та громадянина, організація надання послуг юридичним та фізичним особам в інтегрованому вигляді дистанційно — через Інтернет та інші засоби, а також забезпечення надання електронних державних послуг з використанням центрів (пунктів) надання послуг на основі єдиної інфраструктури міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії та взаємодії державних органів, органів місцевого самоврядування з фізичними та юридичними особами [17].

Окремо слід відзначити постанову КМУ "Про підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення" (2011 р.) зі змінами від 2018 р., де розглядається питання ветеранів та інвалідів війни і членів їх сімей. В Законі "Про адміністративні послуги" 2012 р. [15] було закладено основи та визначено правила функціонування сфери адміністративних послуг, розбудови центрів адміністративних послуг та Єдиного порталу адміністративних послуг.

Згідно з Концепцією розвитку системи електронних послуг в Україні, яка була затверджена у 2016 році, термін реалізації якої передбачений до 2020 року, під

"електронною послугою" розглядається адміністративна та інша публічна послуга, що надається суб'єкту звернення в електронній формі за допомогою засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем" [18]. Проте слід відзначити, що серед 45 пріоритетних послуг, запровадження яких в електронній формі передбачається першочергово (третя, четверта стадії розвитку електронних послуг), лише чотири послуги враховують потреби вразливих верств населення, а саме: призначення житлової субсидії; призначення допомоги при народженні дитини; призначення допомоги по безробіттю, видача посвідчення біженця.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз кращих європейських та українських практик надання електронних послуг вразливим верствам населення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наразі в Європейському Союзі щорічно здійснюється моніторинг та оцінювання цифрових державних послуг, який складається з чотирьох показників: 1) відсоток користувачів Інтернету, які надіслали заповнені заявки до органів державної влади через Інтернет (показник е-користувачів); 2) рівень складності в країні е-послуг (показник попередньо заповнених форм, який вимірює ступінь зворотного зв'язку з органами влади); 3) рівень сформованості е-послуг (їх складності) (показник онлайн завершення послуги, який вимірює ступінь взаємодії з сектором державного управління, яка може здійснюватися повністю онлайн); 4) відкриті дані органів державної влади і місцевого самоврядування (показник відкриті дані) [1].

Однак ще досі не вирішена проблема цифрового виключення громадян. Так, згідно з дослідженням Європейського Союзу [3] 80 мільйонів європейців ніколи не користуються Інтернетом, тому що у них немає комп'ютера або це занадто дорого. Ще однією причиною може бути те, що для них це занадто складно або не актуально. За даними 2018 року, 79% громадян ЄС користуються Інтернетом щотижня, тоді як 71% роблять це щоденно. Серед людей з обмеженими можливостями — 63% використовують Інтернет щотижня [3].

Пріоритетним напрямом впровадження е-урядування в Європейському Союзі становить отримання переваг від використання ІКТ найбільш вразливими громадянами. Саме тому, розв'язання проблеми цифрового виключення вирішується за допомогою: розробки доступних для всіх верств населення ІКТ; застосування допоміжних технологій, які мають допомагати людям з інвалідністю вчиняти дії, які вони раніше не могли зробити та краще взаємодіяти з сучасними технологіями; формувати навички та вміння у сфері цифрових технологій, які мають розширювати можливостей громадян у боротьбі з маргіналізацією та соціальною ізоляцією, включаючи кар'єру через ІКТ в освіті; сприяння соціальній інтеграції, яка передбачає підвищення рівня участі знедолених людей у громадській, соціальній та економічній діяльності через проекти соціальної інтеграції.

Існує низка проектів, які фінансуються ЄС, що стосуються потреб інвалідів. Дії Комісії особливо зосереджуються на людях з фізичними та когнітивними порушеннями, молоді та тими, хто не зайнятий (в освіті або підготовці), економічно неактивних, іммігрантів та людей літнього віку (пенсіонерів) через програму активного та допоміжного життя. Особливої уваги заслуговують проекти спрямовані на розробку різноманітних програм для адаптації та включення інвалідів до активного життя. До найбільш важливих, можна віднести:

WAI-Dev (CSA), FP7-ICT-2013-10 (<https://www.w3.org/WAI/DEV/>) [11] — ініціатива веб-доступності — "Розробка екосистеми для інклюзивного проектування та розвитку". Цей проект був спрямований на розробку стратегії підтримки основного виробництва інклюзивних компонентів та послуг; для підтримки прийняття та реалізації доступності послуг для державних і приватних організацій, а також підтримувати реалізацію політики доступності та цілей, встановлених Європейською Комісією та країнами-членами ЄС. Цей проект завершився 31 березня 2016 р.

Cloud4all, FP7-ICT-2011-7 — "Хмарна платформа для забезпечення універсального доступу як для людей з обмеженими можливостями, так і для всіх" — проект, який був спрямований на розробку інфраструктури глобального публічного включення. Мета проекту — забезпечити доступність кожній людині, з будь-якою інвалідністю, коли їй це потрібно, і таким чином, щоб це відповідало її унікальним вимогам, через автоматичну персоналізацію широкого спектру ІКТ. Для користувачів це мало призвести до різноманітних наборів рішень і послуг, які відповідають їхнім вимогам, включно з можливістю використовувати будь-які технології, з якими вони зіштовхуються під час навчання, роботи та в їхніх громадах, коли вони голосують, коли вони подорожують. Вона включає в себе можливість жити більш самостійно, але отримувати допомогу на вимогу за необхідності від сім'ї, друзів, громад, волонтерів, або в комерційних цілях, при виникненні проблеми, з якою вони не можуть впоратися.

RAPP (CSA), FP7-ICT-2013-10 [6] — "Програмна платформа з відкритим вихідним кодом для розробників" дозволяє легко створювати та доставляти робототехнічні програми, присвячені соціальній інтеграції людей похилого віку. Це трирічний дослідницький проект (2013—2016 рр.), метою якого було розширення можливостей робототехніки для включення (RAPP), фінансувався Європейською Комісією через програму FP7. Акцент у цьому проекті був зроблений на застосуванні роботів та роботизованих систем людьми, які перебувають під ризиком виключення й особливо похилого віку, яке відповідало б намірам та потребам цих людей.

Після завершення проекту у 2016 році було зроблено висновки щодо особливості роботи з вразливими категоріями громадян [7]. А саме, було встановлено, що слід залучати користувачів до процесу з ранніх етапів дослідження, вони мають бути готовими до участі, отримувати нові знання і обмінюватися досвідом.

Під час проекту було складно здійснювати процес рекрутингу. Це зумовлено тим, що літні громадяни не

мають бажання брати участь у тривалих навчальних та дослідницьких процедурах. Саме тому мотивація має вирішальне значення. Альтернативні плани також повинні бути готові до ускладнень при наборі персоналу.

При знайомстві з користувачами, слід з розумінням поставитися до проблем, які виникають під час спілкування з ними внаслідок старіння, і відповідно адаптувати тренувальні процедури.

Потрібно поважати і цінувати досвід життя групи. Необхідно пояснити користувачам реальну ситуацію і що очікувати від програм і робота, щоб вони не мали помилкової картини потенціалу та можливостей проекту. Вони не повинні бути розчаровані або зневірені, очікуючи нереальних прикладів і результатів.

Коли задіяні вразливі групи, підбір персоналу також є складним. Важко знайти незалежних користувачів і необхідна співпраця та / або підтримка з боку геріатричних установ. Ризик у цьому випадку полягає в тому, щоб набирати досвідчених користувачів і впливати на кінцеві результати.

Слід створити безпечне і дружнє середовище, заохочувати вільне вираження ідей та думок, уникати суддівської поведінки. Деякі користувачі мають проблеми зі здоров'ям, які заважають їм регулярно відвідувати заняття. Деякі користувачі втомилися і вийшли з процесу.

Під час проекту RAPP, група користувачів технологій (неграмотних людей похилого віку) була скорочена, оскільки деякі з них зіштовхнулися з серйозними проблемами зі здоров'ям. Таким чином, слід забезпечити безпечну взаємодію в комфортних місцях. Потрібно використовувати фокус-групи, спостереження та інтерв'ю (особисті, групові), щоб зробити висновки. Це все у поєднанні з безпечним середовищем, полегшує користувачам обмін своїми ідеями та досвідом [7].

Серед країн-лідерів саме Данія займає перше місце за результатами опитування 2018 р. У незалежній оцінці, проведеній UNDESA з надання онлайн-послуг, Данія отримала найвищу оцінку 0.9150 [9]. Це зумовлено насамперед цілеспрямованою державною політикою уряду Данії щодо впровадження електронного урядування загалом та е-послуг зокрема. У 2006 році Міністерство науки, технологій та інновацій Данії провело національний моніторинг щодо електронної доступності в Данії. Результати засвідчили наявність значних перешкод для електронного доступу громадян до послуг. Відповідно було започатковано низку ініціатив, спрямованих на поліпшення доступу до електронної інформації на загальнодоступних веб-сайтах. З січня 2007 року розпочав роботу портал Borger.dk, який став точкою входу (шлюзом) в інформаційне середовище та доступу до електронних послуг державного сектору. Він є доступним для всіх громадян на місцевих, регіональних та державному рівнях. Спонує та керує порталом — держава, регіональна та місцева влада. Портал надає загальну, персоналізовану інформацію, а також електронні послуги для всіх бажаючих громадян. Також є можливість спілкування з державним сектором через посилення "самообслуговування" на порталі [8].

З 2016 року Данія запровадила цифрову стратегію "Спільна стратегія в державному секторі для цифрово-

го добробуту на 2016—2020 рр." [10], визначивши для себе пріоритет з оцифрування державного сектору, а також тісну взаємодію з бізнесом і промисловістю. Ця стратегія спрямована на створення основи для сильної і безпечної "цифрової Данії". Основними напрямками Стратегії є: 1) зручний і простий електронний доступ до державного сектору; 2) більш ефективне використання даних та їх швидка обробка; 3) зручні соціальні послуги сконцентровані на одному сервісі; 4) покращення платформ для бізнес-сегменту; 5) наявність ефективного публічного сектору; 6) державний захист сектору інформації; 7) стійка цифрова інфраструктури та оцифровка даних.

Значна увага приділяється розвитку телемедицини, використанню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в медицині, доглядом за пацієнтами, а також надання електронних послуг інвалідам. Зокрема здійснюється державна підтримка розвитку розумних технологій для людей з обмеженими можливостями під час виконання ними більшості повсякденних справ. До них відносяться пульти дистанційного керування для освітлення та опалення будинку, регулювання висоти обіднього столу. Також відбуваються періодичні огляди консультації щодо соціального забезпечення та підтримки відповідних технологій для інвалідів.

У Данії вже впроваджені такі ініціативи, як обов'язкова електронна пошта та обов'язкове онлайн самообслуговування для фізичних і юридичних осіб; електронні послуги в сфері медицини спеціально для людей з хронічними хворобами, цифрові засоби навчання і доступність даних державного сектору в онлайн режимі безкоштовно для фізичних осіб, підприємств і органів влади. У стратегії також підкреслюється необхідність тісної співпраці державного сектору з бізнесом, громадськими організаціями та іншими суб'єктами задля створення "гнучкого і адаптивного суспільства, готового до повного оцифрованого світу. Також розроблено спеціальне рішення для людей з вадами зору, спільно з Данською Асоціацією людей з проблемами зору [19].

Отже, в Данії переведення послуг в електронну форму зосереджено відповідно до чотирьох основних пріоритетів: співробітники повинні мати більше часу для виконання основних завдань: менше реєстрації та спрощення правил; краще надання послуг з соціального забезпечення в різних секторах; державне управління має стати гнучким і послідовним, використовувати нові технології та рішення цифрового добробуту, поліпшувати якість управління в державному секторі.

За даними дослідження E-Government Development Index за показником цифровізації державних послуг Україна посідає 82-е місце з індексом 0,6165 серед 193 країн [9]. Слід відзначити, що надання електронних державних послуг в Україні здійснюється переважно через Єдиний державний портал адміністративних послуг (<http://poslugu.gov.ua>) [12]. Наразі серед різноманітних електронних послуг доступних онлайн, лише декілька з них, розраховані на задоволення потреб вразливих верств населення, а саме: видача пенсійного посвідчення; видача свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; призначення допомоги при народженні дитини; призначення субсидій для

відшкодування витрат для оплати житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, рідкого та твердого пічного побутового палива.

Також електронні послуги можна отримати через портал державних послуг IGov (<http://igov.org.ua>) [14], який був створений завдяки волонтерам і лише з листопада 2018 р. перейшов у власність держави (Дніпропетровській державній обласній адміністрації). Наразі на порталі: 419 — послуги доступно онлайн, 95 — дуже скоро з'являться, та 569 — вже в роботі. Порівнюючи з минули роками кількість послуг значно зросла. Найпопулярнішим послугами на сайті є замовлення субсидій, а також — замовлення довідок про несудимість. Ці дві електронні послуги можна віднести до послуг, які враховують також і потреби вразливих верств населення. Загалом по відгуках реальних користувачів багато хто скаржиться на нестачу функціоналу, затримку з видачою результатів, неувважність працівників, які відповідають за розсилку поштою (деякі користувачі отримали чужі повідомлення на оформлення субсидії). Отже, можна зазначити, що незважаючи на кількість послуг, більшість з них не працює, або працює тільки в деяких містах — тим самим перетворюючись просто в інформаційні сторінки. На сайті не вказано кому належить сайт та на підставі чого надаються послуги (нехай навіть у тестовому режимі) і, найголовніше, на якій підставі власники сайту збирають і обробляють (отримують, зберігають і передають третім особам) персональні дані користувачів (передаючи їх у відкриту третім особам).

Для вразливих верств населення надзвичайно важливим стало запровадження завдяки реалізації спільного проекту Міністерства соціальної політики України, Державного агентства з питань електронного урядування України, електронної послуги попередньої реєстрації документів про призначення житлової субсидії (<https://subsidiy.mfsp.gov.ua/>). Для спрощення процедури отримання електронних послуг та збільшення їхньої доступності в 2018 році Міністерством соціальної політики України (<https://www.msp.gov.ua/>) [13] започаткована реалізація проекту "e-Social" — створення інформаційно-аналітичної системи управління соціальною підтримкою населення України, яким передбачено запровадження усіх типів звернень, ведення повної інформації про споживачів послуг соціальної сфери в одній системі, єдине вікно приймання звернень споживачів різними каналами, база знань, інтерактивні сценарії, формування заявок на надання послуг соціальної сфери, зберігання та обробка інформації про взаємодію зі споживачами, контроль за терміном і якістю обробки звернень споживачів, зворотний зв'язок зі споживачем, обмін інформацією із системою керування заявками.

У подальшому заплановано перевести в е-формат оформлення різних видів соціальних виплат, як допомога при народженні дитини, у зв'язку з вагітністю та пологами незастрахованим особам, допомога при усиновленні дитини та дітям, які перебувають під опікою чи піклуванням тощо. Окрім того, передбачена можливість надання е-звітності до Пенсійного фонду України на порталі <http://portal.pfu.gov.ua/>. Е-послуги можна отримати також через Сервісні центри Міністерства внутрішніх справ України (<http://hsc.gov.ua/poslugi>).

Таблиця 1. Індекс доступності використання електронних послуг в Україні

Розрахунок індексу:
Індекс розвитку електронного уряду EGDI - 0,6165.....- 0,25
Індекс електронної участі (EPI) - 0,6854....- 0,25
Індекс телекомунікаційної інфраструктури (ТИ) - 0,4364...- 0,5
$(0,6165 + 0,6854 + 0,4364) : 3 = 0,5794$ – Індекс доступності використання електронних послуг в Україні (Accessibility index of electronic services use in Ukraine (AIES))

Джерело: власна розробка.

До вразливих верств населення можна віднести ветеранів і учасників АТО та членів їх сімей. До основних завдань Міністерства у справах ветеранів України (<https://mva.gov.ua/>) належить соціальний захист ветеранів та членів їх сімей, зокрема забезпечення соціальної та професійної адаптації, зайнятості, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці тощо. Однак, отримати в електронному форматі послуги, перелічені вище, не має можливості.

Для можливості оцінювання доступності використання е-послуг в Україні нами було розроблено індекс, котрий має оцінювати рівень використання е-послуг в Україні, можливості такого використання та бажання суспільства бути задіяними в е-урядуванні — Accessibility index of electronic services use in Ukraine (AIES.) Для розрахунку індексу AIES використовуються три підіндекси:

1. Індекс розвитку е-урядування (E-Government Development Index) — це комплексний показник, який оцінює готовність і можливості національних державних структур у використанні ІКТ для надання громадянам державних послуг [9]. Індекс розвитку е-урядування — високий EGDI Україна (показник EGDI — 0,6165). Рейтинг складається на основі зваженого індексу оцінок за трьома основними складовими: 1) ступінь охоплення і якість інтернет-послуг — 0,5694; 2) рівень розвитку ІКТ-інфраструктури — 0,4364; 3) людський капітал 0,8436.

2. Індекс е-участі — це показник розвитку сервісів активної комунікації між громадянами і державою або індекс Gov 2.0. (показник України — 0,6854): е-інформування громадян урядом зі свого веб-сайту щодо програм, бюджетів, законів і всього, що має ключове значення для суспільства; е-консультації, причому відвідувачі урядового веб-сайту можуть вибирати тему суспільної політики для онлайн обслуговування; електронне прийняття рішень за участю громадян країни, при цьому уряд забезпечує зворотний зв'язок за результатами вирішення конкретних проблем.

3. Індекс телекомунікаційної інфраструктури та його компоненти: (Показник України — 0,4364): Абоненти стаціонарного телефонного зв'язку на 100 жителів — 20,14; Абоненти мобільного зв'язку на 100 жителів — 135,2; Відсоток користувачів інтернету — 52,48; Абоненти послуги проводового доступу в Інтернет на 100 жителів — 12,22; Абоненти послуги бездротового мобільного доступу в Інтернет на 100 жителів — 23,01. Цей індекс дозволяє порівнювати стан і аналізувати тенденції, які існують в межах нашої країни і регіонів, а також між ними. Всі вихідні дані для розрахунку цього індексу надходять з бази Міжнародного союзу електро-розв'язку (МСЕ). Вихідні дані переводяться в бали за

стандартним правилом рейтингування: Індекс = (Початкове значення — Мінімальне значення) / (Максимальне значення — Мінімальне значення). Ще одним підіндексом може бути статистика про кількість наданих послуг в Україні за поточний рік.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

З метою зацікавлення та заохочення громадян щодо використання е-послуг, слід їх зробити більш доступними, простими, якісними і швидкими, а також адаптувати до потреб вразливих верств населення. В нормативно-правовому забезпеченні запровадження е-послуг в Україні майже відсутня вимога щодо їх адаптації до потреб вразливих верств населення, а також першочерговість та пріоритетність їх надання цій найменш захищеній категорії населення. Необхідно внести зміни до нормативно-правових актів, які регулюють надання електронних послуг в Україні щодо першочергової пріоритетності розробки електронних послуг для вразливих верств населення та забезпечення простого, швидкого та зручного способу їх отримання. Окрім того, потрібно розробити та запровадити дієві інструменти щодо подолання цифрового виключення, підвищення соціальної інтеграції та рівня електронного залучення. З цієї метою слід налагодити інноваційні партнерські відносини за участю зацікавлених сторін, котрі можуть сприяти розширенню доступу до електронного урядування та спеціалізації електронних послуг для вирішення традиційних проблем, пов'язаних з бідністю і соціальною ізоляцією.

Література:

1. EDPR 2017 — Digital Inclusion and Skills. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/european-digital-progress-report>
2. eGovernment in Denmark, January 2015, Edition 17.0 URL: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/egov_in_denmark_-_january_2015_-_v_17_0_final.pdf
3. Europe's Digital Progress Report 2017. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/public-services-egovernment>
4. OECD Economic Outlook and Interim Economic Outlook. 2018. URL: <http://www.oecd.org/eco/outlook/economic-outlook/>
5. Om Digitaliser.dk (Соціальна платформа для обміну досвідом і знаннями з суспільних оцифрувань). URL: <https://digitaliser.dk/resource/432458>

6. RAPP Framework / RAPP (CSA), FP7-ICT-2013-10 — URL: <http://rapp-project.eu/about-rapp/the-rapp-project/>

7. RAPP: best-practices URL: <http://rapp-project.eu/pilot-cases/rapp-best-practices/>

8. The portal of public services of Denmark, (Accessed 17 December 2018). URL: <http://www.border.dk/home>

9. United Nations E-Government Survey 2018. Gearing E-Government to Support Transformation towards sustainable and resilient. URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2018-Survey/E-Government%20Survey%202018_FINAL%20for%20web.pdf

10. Uptake of Digital Public Services in Denmark. URL: <https://mita.gov.mt/en/DigitalOutReach/Mobile-Public-Services/Documents/Knowledge%20Transfer%20Seminar/Presentation%201-Yih.pdf>

11. WAI-Dev (CSA), FP7-ICT-2013-10 URL: <https://www.w3.org/WAI/DEV/>

12. Єдиний портал державних адміністративних послуг [Електронний ресурс]. URL: <http://poslugy.gov.ua>

13. Міністерство соціальної політики України. Офіційний веб-портал. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.msp.gov.ua/>

14. Портал державних послуг [Електронний ресурс]. URL: <https://igov.org.ua/>

15. Про адміністративні послуги: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>

16. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 — 2015 рр.: Закон України від 09 січня 2007. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>

17. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 р. № 2250-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80>

18. Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 р. № 918-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80>

19. Чукут С.А., Полярна В.Л. Основні напрями та пріоритети надання електронних послуг в країнах Європейського Союзу: на прикладі Данії. Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. 2016. №4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1015>

References:

1. European Commission (2017), "EDPR 2017. Digital Inclusion and Skills", available at: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/european-digital-progress-report> (Accessed 30 Jan 2019).

2. European Commission (2015), "eGovernment in Denmark", available at: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/egov_in_denmark_-_january-2015_-_v_17_0_final.pdf (Accessed 30 Jan 2019).

3. European Commission (2017), "Europe's Digital Progress Report 2017", available at: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/public-services-egovernment> (Accessed 30 Jan 2019).

4. OECD (2018), "Economic Outlook and Interim Economic Outlook", available at: <http://www.oecd.org/>

eco/outlook/economic-outlook/ (Accessed 30 Jan 2019).

5. Digitaliser.dk (2019), available at: <https://digitaliser.dk/resource/432458> (Accessed 30 Jan 2019).

6. RAPP (2019), "Framework", available at: <http://rapp-project.eu/about-rapp/the-rapp-project/> (Accessed 30 Jan 2019).

7. RAPP (2019), "Best-practices", available at: <http://rapp-project.eu/pilot-cases/rapp-best-practices/> (Accessed 30 Jan 2019).

8. The portal of public services of Denmark (2019), available at: <http://www.border.dk/home> (Accessed 30 Jan 2019).

9. United Nations (2018), "E-Government Survey 2018. Gearing E-Government to Support Transformation towards sustainable and resilient", available at: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2018-Survey/E-Government%20Survey%202018_FINAL%20for%20web.pdf (Accessed 30 Jan 2019).

10. Wang, Yih-Jeu (2018), "Uptake of Digital Public Services in Denmark", available at: <https://mita.gov.mt/en/DigitalOutReach/Mobile-Public-Services/Documents/Knowledge%20Transfer%20Seminar/Presentation%201-Yih.pdf> (Accessed 30 Jan 2019).

11. Web Accessibility Initiative (2016), "WAI-Dev (CSA), FP7-ICT-2013-10", available at: <https://www.w3.org/WAI/DEV/> (Accessed 30 Jan 2019).

12. The only portal of state administrative services (2019), available at: <http://poslugy.gov.ua> (Accessed 30 Jan 2019).

13. Ministry of Social Policy of Ukraine (2019), available at: <https://www.msp.gov.ua/> (Accessed 30 Jan 2019).

14. Government Services Portal (2019), available at: <https://igov.org.ua/> (Accessed 30 Jan 2019).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "About administrative services", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5203-17> (Accessed 30 Jan 2019).

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2007), The Law of Ukraine "About the Basic Principles of the Information Society Development in Ukraine for 2007-2015", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16> (Accessed 30 Jan 2019).

17. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "About the approval of the Concept of e-Government Development in Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80> (Accessed 30 Jan 2019).

18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "On Approval of the Concept of the Development of the Electronic Services System in Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-r> (Accessed 30 Jan 2019).

19. Chukut, S.A. and Polarna, V.L. (2016), "Main directions and priorities of providing electronic services in the countries of the European Union: on the example of Denmark", Public administration: improvement and development, [Online], vol. 4, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1015> (Accessed 30 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 13.02.2019 р.

І. Я. Зима,
к. мед. н., Головний лікар комунального закладу
"Рівненська обласна клінічна лікарня", м. Рівне

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.98

СОЦІАЛЬНІ ПРОГРАМИ КОРПОРАЦІЙ ТА ЗАХОДИ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

I. Zyma,
PhD in Medical science, Chief Physician of the Municipal Institution
"Rivne Regional Clinical Hospital", city of Rivne

SOCIAL PROGRAMS OF CORPORATIONS AND ACTIVITIES IN THE FIELD OF HEALTH CARE

У статті визначено, що в Україні створено підґрунття для формування цілісної концепції діяльності корпорацій в соціальній сфері. Соціальна діяльність корпорацій в Україні базується сьогодні на дотриманні концепцій корпоративної соціальної відповідальності, сумлінної ділової практики, дотриманням умов сталого розвитку. Можливості фінансування соціальної діяльності корпорацій підкріплюються наявністю великої соціальної інфраструктури. Ця інфраструктура історично залишилася у багатьох корпорацій та частково вони придбали її разом з приватизацією великих державних підприємств. Соціальні програми підприємств, що запроваджуються містять у собі заходи, які спрямовані на охорону здоров'я працівників, членів їх сімей та мешканців місцевих громад.

Визначено, що серед факторів, які визначають соціальну спрямованість у діяльності корпорацій є заходи в сфері охорони здоров'я України. До них можна віднести такі: необхідність розширеного відтворення робочої сили, розвиток процесів корпоративної соціальної відповідальності, формування сумлінної ділової практики корпорацій, розвиток практики надання соціальних та компенсаційних пакетів працівникам корпорацій. Такі пакети містять у собі опції, що забезпечують працівникам доступ до медичних послуг та послуг по оздоровленню.

Важливою передумовою ефективної соціальної діяльності підприємств у сфері організації охорони здоров'я є вимоги забезпечення техніки безпеки та контролю за здоров'ям робітників. Такі вимоги мають місце в окремих галузях народного господарства. Важливою передумовою є також безпека життєдіяльності працівників. Такі вимоги реалізуються шляхом наявності в кожній фірмі, компанії, корпорації аптечок, створення фельдшерських пунктів на середніх за кількістю працівників підприємствах, наявності здоров'я пунктів на великих підприємствах. Найбільш великі корпорації національного значення мають у своєму складі медико-санітарні частини. Такі заклади є основою системи охорони здоров'я для співробітників цих корпорацій, членів їх сімей та значної кількості громадян України.

In the article it is determined that in Ukraine there was created the basis for forming a holistic concept of corporations activity in the social sphere. The social activity of corporations in Ukraine is based today on adherence to the concepts of corporate social responsibility, honest business practices, and compliance with conditions for sustainable development. The opportunities for funding social activities of corporations are supported by the presence of a large social infrastructure. This infrastructure has historically remained in many corporations, and in part they have acquired it along with the privatization of large state-owned enterprises. The social programs of enterprises introduced include measures aimed at protecting the health of workers, members of their families and residents of local communities.

It is determined that among the factors that determine the social orientation in the activities of corporations are measures in the healthcare sector of Ukraine. These can include the following: the need for expanded labor reproduction, the development of processes of corporate social

responsibility, the formation of a conscientious business practice of corporations, the development of the practice of providing social and compensation packages to employees of corporations. Such packages include options that provide workers with access to health care and health services.

An important prerequisite for the effective social activity of enterprises in the field of health care organization is the requirements of ensuring safety and health control of workers. Such requirements take place in certain branches of the national economy. An important prerequisite is the safety of workers' lives. Such requirements are implemented through the presence in each company, company, corporation, first-aid kits, the establishment of paramedics in average by the number of employees of enterprises, the availability of health centers at large enterprises. The largest corporations of national importance have in their composition medical and sanitary parts. Such institutions are the basis of the health care system for employees of these corporations, their families and a significant number of Ukrainian citizens.

Ключові слова: соціальні, програми, корпорації, заходи, сфера, охорона, здоров'я, пакети.

Key words: social, programs, corporations, measures, sphere, protection, health, packages.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Новітні підходи в діяльності корпорацій та історична практика функціонування великих підприємств в Україні створює підґрунтя для формування цілісної концепції діяльності корпорацій в соціальній сфері. Соціальна діяльність корпорацій в Україні базується сьогодні на дотриманні концепцій корпоративної соціальної відповідальності, сумлінної ділової практики, дотриманням умов сталого розвитку. Можливості фінансування соціальної діяльності корпорацій підкріплюються наявністю великої соціальної інфраструктури, яка ще залишилася у багатьох корпорацій та яку вони придбали разом з приватизацією великих державних підприємств. Соціальні програми підприємств, що запроваджуються містять у собі заходи, що спрямовані на охорону здоров'я працівників, членів їх сімей та мешканців місцевих громад.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні вчені, що вивчають та досліджують соціальну діяльність підприємств досить повно проробили ці питання. До таких вчених слід віднести: Амошу О.І., Безтелесну Л.І., Гессена А.Є., Жиглей І.В., Мальчик М.В., Сазонця І.Л., Саричева В.І., Ястремську О.М. Разом з тим, специфіка використання заходів щодо поліпшення,

зміцнення охорони здоров'я в належному контексті не досліджувалася.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є аналіз окремих соціальних програм корпорацій та заходів в сфері охорони здоров'я, які містяться в цих програмах. До таких заходів відноситься надання соціальних та компенсаційних пакетів та виконання умов та зобов'язань щодо охорони здоров'я працівників.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У цьому контексті необхідно визначити, що найбільш значними формами співпраці корпорацій та працівників в сфері корпоративної соціальної відповідальності є надання соціальних пакетів корпораціями. Професор С.О. Цимбалюк у статті "Формування соціального пакета: досвід компанії "Метінвест холдинг" наводить приклади популярності окремих опцій соціального пакету серед працівників корпорації.

Науковець висловлює думку, що надання найманим працівникам соціального пакета дає змогу роботодавцю досягти таких цілей:

- сформувати позитивний імідж і бренд роботодавця на ринку праці;
- залучати та утримувати талановитих і висококваліфікованих працівників;

Таблиця 1. Рівень поінформованості працівників ТОВ "Металінвест Холдінг" про різні опції соціального пакета

Опції соціального пакета	Рівень поінформованості		
	Так, знаю	Ні, не знаю	Важко відповісти
Медичне страхування	101	2	0
Оплата мобільного зв'язку	31	64	8
Надання додаткової оплачуваної відпустки	70	30	3
Навчання в корпоративному університеті	20	72	11
Компенсація транспортних витрат	80	19	4
Надання оздоровчо-курортних путівок з частковою оплатою	92	9	2
Надання путівок до літніх оздоровчих таборів з частковою оплатою	95	8	0
Організація заходів для дітей співробітників	65	30	8
Допомога на лікування	68	21	14

Джерело: [1].

Таблиця 2. Опції соціального пакету, що найчастіше пропонуються корпораціями України

№	Опція соціального пакету	%
1	Службова техніка/апаратура	49
2	Оплата мобільного зв'язку	46
3	Медичне страхування	43
4	Подарунки до свят	36
5	Матеріальна допомога при захворюванні	35
6	Додаткова відпустка	25
7	Оплата проїзду/бензину	25
8	Відвідування спортзалу/басейну	22
9	Оплата навчання	21
10	Службовий транспорт	20
11	Оплата харчування	21
12	Страхування життя	13
13	Подорож по країні та/або за кордон	9
14	Дисконтні картки	9
15	Страхування для членів сім'ї	9
16	Вигідні кредити	6
17	Інше	6

Джерело: [2].

- посилювати мотивацію працівників, орієнтувати їх на поліпшення результатів праці;
- підвищувати якісні параметри людського капіталу;
- знижувати плинність персоналу на підприємстві;
- оптимізувати витрати на соціальне забезпечення, зменшувати непередбачувані фінансові витрати;
- покращувати соціально-психологічний клімат, зміцнювати корпоративну культуру [1].

За його інформацією поширеність опцій соціального пакету складається так (табл. 1).

З матеріалів таблиці можна побачити, що саме опції пакету, що спрямовані на захист охорони здоров'я, такі як: медичне страхування, надання оздоровчо-курортних путівок із частковою оплатою, допомога на лікування мають найбільшу популярність у працівників корпорації.

Досліджуючи природу соціального пакета, треба взяти до уваги таке.

По-перше, соціальний пакет є складовою компенсаційного пакета.

По-друге, соціальний пакет формують винагороди соціального характеру, що вирізняє їх від інших складових компенсаційного пакета.

По-третє, за своїм функціональним призначенням складові соціального пакету можуть різнитися: компенсувати витрати, пов'язані з виконанням посадових обов'язків, сприяти підтриманню та поліпшенню здоров'я та працездатності працівників, заохочувати до професійного зростання.

По-четверте, соціальний пакет є однією з основних характеристик, що формує привабливість підприємства на ринку праці.

По-п'яте, відсутній тісний зв'язок між винагородами та заохоченнями, що формують соціальний пакет, та кількістю і якістю праці. Фактично соціальний пакет одержують працівники лише за те, що вони є співробітниками підприємства, членами однієї команди, носіями корпоративної культури [1].

Існує де кілька видів соціальних пакетів. Всі ці пакети можуть містити в собі опції, що спрямовані на покращення здоров'я працівників.

До базового соціального пакету, як правило, входять: забезпечення умов праці та надання пільг і гарантій, передбачених законодавством (колективними договорами та угодами); загальнообов'язкове державне соціальне страхування; виплата працівнику належної заробітної плати в повному обсязі тощо. Мотиваційний соціальний пакет характеризується розширеними параметрами, спрямованими на підвищення професійних та особистісних характеристик працюючих, а також забезпечення прийняттого рівня фізіологічного та морального відтворення працівників. Компенсаційний соціальний пакет має за мету відшкодування особистих витрат (матеріальних, фізичних, моральних), які пов'язані з роботою та безпосередньо стосуються трудової діяльності людини.

Дослідження, що проводилось авторитетним порталом *rabota.ua*, виявило, що серед найбільш популярних з точки зору роботодавців опцій соціального пакету, які вони пропонують працівникам є наступні (табл. 2).

Ця таблиця демонструє, що ситуація, що склалася в питаннях формування соціального пакету для працівників в корпорації ТОВ "Металінвест Холдінг" є типовою для всіх інших корпорацій України. Опції, що спрямовані на компенсацію витрат з охорони здоров'я працівників є одними з найбільш популярних в Україні. 43 % відсотка працівників, що охоплені опитування отримують медичне страхування як опцію соціального пакету, 35 % отримують матеріальну допомогу при захворюваннях, 25 % отримують додаткову відпустку, що є як соціальним, так і медичним чинником дієвості соціального пакету, 22 % відсотка отримують компенсації при відвідування спортивного залу та басейну, 13 % отримують оплату полісів страхування життя, які також можуть містити в собі умови медичного страхування та страхування від нещасних випадків, 9 % компенсації страхування для членів сім'ї.

У цілому серед опитаних представників корпорацій 46 % відповіли, на їх підприємствах застосовуються практика механізми надання соціальних пакетів, з цих підприємств на 74 % підприємств соціальні пакети в тому чи іншому обсязі надаються всім категоріям персоналу, на 13 % відсотках підприємств соціальні пакети надаються тільки топ-менеджменту та середній ланці управлінського персоналу, на 8 % підприємств соціальні пакети надаються тільки топ-менеджменту. Слід зазначити, що учасники опитування приймали у ньому участь на добровільних засадах і тому представники опитаних являють собою найбільш активну частину бізнесу України, яка априорі спрямовує свою діяльність на співпрацю із суспільством, трудовими колективами та піклується про застосування нових цивілізованих підходів в управлінні корпораціями [2].

Визначені в даному прикладі програми страхування, що пов'язані зі здоров'ям є привабливими як для роботодавців, так і для працівників. Необхідно визначити, що такі програми по-перше обумовлені іноземною практикою запровадження стандартів корпоративної соціальної відповідальності та сумлінної ділової практики в Україні, по-друге, програми медичного страхування обумовлені низьким рівнем доступності медичних послуг на робочих місцях безпосередньо в великих комерційних структурах, по-третє, наявність таких програм

для топ-менеджменту зумовлено ненормованим робочим днем, великою кількістю стресових ситуацій, напруженим графіком роботи та фактичним часом роботи, який значно перевищує встановлений законодавством, по-четверте, на страховому ринку ці види програм замінили собою цілий перелік обов'язкових видів страхування, який був присутнім в секторі страхування життя та здоров'я в радянські часи.

Програмами медичного страхування можуть бути передбачені такі основні види послуг:

надання швидкої медичної допомоги;
госпіталізація в лікувальну установу для хірургічного, консервативного чи симптоматичного лікування;

амбулаторно-поліклінічна й консультативно-діагностична допомога;

надання стоматологічних послуг тощо.

Програми медичного страхування можуть передбачати надання медичної допомоги в закладах різного класу ("люкс", "комфорт", "стандарт") та різний рівень компенсації витрат на лікування. Застраховані працівники одночасно можуть прикріплюватися до кількох лікувальних установ. Ліміт відповідальності страхової компанії може бути необмеженим.

Привабливою пропозицією для працівників є включення до компенсаційного пакета страхування життя чи страхування від нещасного випадку. За цими програмами працівники або члени їхніх родин одержують гарантовані грошові компенсації в разі:

- смерті працівника;
- настання інвалідності;
- зазнання працівником травм або тілесних ушкоджень;
- тимчасової або повної втрати працездатності;
- критичних захворювань (онкологія, інфаркт, інсульт, ниркова недостатність, потреба у трансплантації органів тощо);
- необхідності госпіталізації та хірургічних втручань [3].

Укладання страхових угод корпорацією, в яких вигодонабувачами є співробітники компанії є ефективним та не дуже затратним для корпорації способом визначити соціальну спрямованість свого менеджменту. Окрема людина, працівник скоріше за все не застрахує своє життя, або не купить медичний поліс. У нашій країні ще не наявна культура страхування на такому рівні. Поки що громадяни України страхуються тільки у випадках коли це страхування є обов'язковим видом, або коли готуються до туристичної подорожі. Застосовувавши такий недорогий вид соціальної пільги медичного характеру корпорація набуває додатковий авторитет та позитивний імідж.

При медичному страхуванні та страхування від нещасних випадків корпорації враховують специфіку діяльності та виробництва на якому працює співробітник. Якщо співробітник — менеджер корпорації, його

Таблиця 3. Порівняльна характеристика витрат на персонал і витрат на компенсаційний пакет

№	Опція компенсаційного пакету	Витрати на персонал	Витрати на компенсаційний пакет
1	Витрати на залучення персоналу (витрати на пошук, підбір кадрів, послуги кадрових агентств тощо)	+	—
2	Пряма оплата	+	+
3	Оплата за невідпрацьований час	+	+
4	Премії та нерегулярні платежі, бонуси	+	+
5	Податки, що відносяться до витрат на персонал	+	—
6	Мобільний зв'язок	+	+
7	Службовий транспорт	+	+
8	Оплата представницьких витрат	+	+
9	Оплата навчання та підвищення кваліфікації працівників	+	+
10	Страхування життя	+	+
11	Додаткове пенсійне страхування	+	+
12	Виплата «оздоровчих» та оплата путівок	+	+
13	Знижки на продукцію, що випускає компанія	+	+
14	Дотації на харчування	+	+
15	Доплата за стаж роботи в компанії	+	+
16	Доплата за «знання»	+	+
17	Надання кредитів та позик на вигідних умовах	+	+
18	Виплата допомоги при звільненні	+	+
19	Сприяння працевлаштуванню при звільненні	+	+
20	Право на придбання акцій компанії за пільговою вартістю	+	+
21	Витрати, пов'язані із забезпеченням нормального технологічного процесу (спецодяг, спецзасоби тощо)	+	—

Джерело: [4].

застрахують від нещасних випадків які можуть бути присутніми в транспортній сфері, або від отруєння, якщо робота пов'язана з відрядженнями та харчуванням у кафе або інших закладах громадського харчування, якщо працівник є представником робітничої спеціальності, його буде застраховано від ризиків здоров'я, що пов'язані з техногенними факторами або хронічними захворюваннями, які можуть бути набуті у виробничому процесі. У випадках, при яких в діяльності працівника не проглядається особлива специфіка, він може бути застрахованим за класичними стандартними полісами страхування, які пропонує страхова компанія-партнер.

Важливим чинником формування компенсаційних пакетів та поширення практики їх запровадження є застосування опцій компенсаційних пакетів як елемента стимулювання персоналу. Якщо проаналізувати матеріали таблиці 3, то можна зробити висновок, що не є тотожними витрати на персонал та витрати на компенсаційний пакет в таких його опціях як витрати на залучення персоналу (витрати на пошук, підбір кадрів, послуги кадрових агентств тощо), податки, що відносяться до витрат на персонал, витрати, пов'язані із забезпеченням нормального технологічного процесу (спецодяг, спецзасоби тощо). По всіх інших критеріях витрати на компенсаційний пакет є додатковими стимулюючими факторами для розвитку персоналу (табл. 3).

Крім факторів що зумовлюють сутнісне наповнення діяльності корпорацій в сфері охорони здоров'я, якот: необхідність розширеного відтворення робочої сили,

розвиток процесів корпоративної соціальної відповідальності, формування сумлінної ділової практики корпорацій, розвиток практики надання соціальних та компенсаційних пакетів працівникам корпорацій, важливою передумовою діяльності підприємств у сфері організації охорони здоров'я є вимоги забезпечення техніки безпеки, контролю за здоров'ям робітників, які мають місце в окремих галузях народного господарства та безпека життєдіяльності працівників. Традиційно на всіх підприємствах, в офісних установах, організаціях повинні бути аптечки. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань у листі від 16.08.2005 р. № 261-05-3 зазначив, що єдиного нормативно-правового акта, який зобов'язує підприємства мати аптечки, немає, але така необхідність випливає із загальних вимог законодавства щодо забезпечення охорони праці на підприємстві [5].

Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23.02.2000 р. № 33 визначені штатні нормативи та типовий штат медичного персоналу закладів охорони здоров'я, у тому числі лікарських та фельдшерських здоров'я, що діють на підприємствах.

Фельдшерські здоров'я мають створюватися при: підприємствах з чисельністю працівників не менше 500 на кожному; шахтах з чисельністю працівників менше 500; об'єктах капітального будівництва з чисельністю працівників не менше 500 на кожному або на декількох розташованих поруч об'єктах; вищих та середніх учбових закладах з чисельністю учнів не менше 800 у кожному з них, які не мають лікарських здоров'я; професійно-технічних, технічних, торгових, кулінарних, торгово-кулінарних і мореплавних училищах (школах) з кількістю учнів не менше 500 у кожному з них, які не мають лікарського здоров'я; підприємствах транспорту, які не мають лікарських здоров'я, при чисельності працівників не менше 500 або водіїв — не менше 300 осіб на кожному з них; підприємствах, комбінатах та училищах з кількістю працівників (учнів) — інвалідів не менше 500; геологорозвідувальних, розвідувальних та дослідницьких партіях і експедиціях, які не мають лікарських здоров'я пунктів [6].

Лікарські здоров'я створюються при: промислових підприємствах та об'єктах капітального будівництва з чисельністю працівників не менше 1200 на кожному з них або на декількох розташованих поряд об'єктах капітального будівництва за умов, визначених законодавством; підприємствах транспорту та зв'язку з чисельністю працівників понад 1200 на кожному, які не мають фельдшерського здоров'я; вищих та середніх спеціальних учбових закладах, сільських професійно-технічних та технічних училищах з чисельністю учнів на денних факультетах (відділеннях) не менше 1200 осіб у кожному з них, які не мають фельдшерського здоров'я пункту [6].

Відповідно до Закону України "Про дорожній рух" від 30.06.1993 р. адміністрація підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та господарювання, до штатів яких входять водії, зобов'язана забезпечувати водіїв санітарно-побутовими приміщеннями і обладнанням, а також приміщеннями для здійснення лікувально-профілактичних заходів. Для медичного контролю обслуговування водіїв та їх оздоровлення підприємства, установи та організації незалежно від

форм власності та господарювання при чисельності водіїв до 100 осіб укладають договори на їх медичне обслуговування з територіальними медичними закладами, а при чисельності водіїв 100 і більше осіб створюються спеціалізовані медичні пункти, медико-санітарні частини тощо [7].

Найбільш впливовою формою управління охороною здоров'я працівників та членів їх сімей з боку корпорацій є діяльність медико-санітарних частин. У відповідності до Наказу МОЗ України 28.10.2002 № 385 "Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад та посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою у закладах охорони здоров'я" "медико-санітарною частиною називається міська поліклініка або міська лікарня з поліклінікою, призначені виключно для надання медичної допомоги робітникам промислових підприємств, будівельних організацій, підприємств транспорту. До складу медико-санітарної частини можуть входити й інші заклади охорони здоров'я [8].

Найбільш активно медико-санітарні частини працюють в транспортній сфері. Прикладом такої установи може бути компанія Дніпроавіа. Медико-санітарна частина ПАТ "АК "Дніпроавіа" є лікувально-профілактичним закладом, на медичному обслуговуванні якого знаходяться авіаційний персонал понад 16 авіапідприємств південно-східних і центральних областей України. МСЧ має дозвільні документи Міністерства інфраструктури України, акредитаційний сертифікат та ліцензію Міністерства охорони здоров'я України.

Основні завдання медико-санітарної частини АК "Дніпроавіа":

- медичне забезпечення безпеки польотів;
- медична сертифікація авіаційного персоналу 1, 2, 3 класу;
- надання амбулаторно-поліклінічної, кваліфікованої та спеціалізованої медичної допомоги;
- проведення профілактичних і протиепідемічних заходів;

МСЧ ПАТ "АК "Дніпроавіа" надає широкий спектр медичних послуг. Основний з них є медична сертифікація авіаційного персоналу 1,2,3 класу, яка включає в себе: продовження медичного сертифіката, додаткова сертифікація, призупинення дії або заміна медичного сертифіката.

МСЧ надає також широкий перелік інших послуг для працівників компанії та громадян. Прийом ведуть вискокваліфіковані лікарі наступних напрямків: отоларинголог, хірург, невропатолог, кардіолог, терапевт, офтальмолог, гінеколог, лікар авіаційної медицини. На базі МСЧ функціонує клінічна лабораторія та кабінет функціональної діагностики (ЕКГ, ВЕП, спірометрія) [9].

Найбільшою медико-санітарною частиною країни є МСЧ ПАТ "Укрзалізниця" яка функціонує також у транспортній сфері. Укрзалізниця є державною корпорацією та ставить піклування про залізничників та членів їх сімей на перше місце в своїй соціальній діяльності. В її складі працює 8 великих лікувальних закладів: Львівська клінічна лікарня на залізничному транспорті, Одеська клінічна лікарня на залізничному транспорті, Харківська клінічна лікарня на залізничному транспорті № 1 (Центральна клінічна лікарня Укрзалізниці), Харківська клінічна лікарня на залізничному транспорті № 2, Київ-

вська клінічна лікарня на залізничному транспорті № 1, Київська клінічна лікарня на залізничному транспорті № 2, Київська клінічна лікарня на залізничному транспорті № 3 (Вузлова лікарня № 1 станції Дарниця), Дніпровська клінічна лікарня на залізничному транспорті (Дорожня клінічна лікарня станції Дніпро). Таким чином одна з найбільших корпорацій України вносить вагомий вклад у систему охорони здоров'я своїх працівників, членів їх сімей та громадян країни в цілому [10].

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки наукового аналізу, необхідно визначити, що діяльність корпорацій в сфері охорони здоров'я можна розглядати як діяльність великих соціальних інститутів. Серед факторів, які визначають соціальну спрямованість у діяльності корпорацій на формування системи охорони здоров'я України можна виділити такі: необхідність розширеного відтворення робочої сили, розвиток процесів корпоративної соціальної відповідальності, формування сумлінної ділової практики корпорацій, розвиток практики надання соціальних та компенсаційних пакетів працівникам корпорацій. Такі пакети містять у собі опції, що забезпечують працівникам доступ до медичних послуг та послуг по оздоровленню.

Важливою передумовою ефективної соціальної діяльності підприємств в сфері організації охорони здоров'я є вимоги забезпечення техніки безпеки, контролю за здоров'ям робітників, які мають місце в окремих галузях народного господарства та безпека життєдіяльності працівників. Такі вимоги на теперішній час реалізуються шляхом наявності в кожній фірмі, компанії, корпорації аптек, створення фельдшерських пунктів на середніх за кількістю працівників підприємствах, наявності здоров'я пунктів на великих підприємствах. Найбільш великі корпорації національного значення мають в своєму складі медико-санітарні частини, що є основою системи охорони здоров'я для співробітників цих корпорацій, членів їх сімей та значної кількості громадян України.

Література:

1. Цимбалюк С.О. Формування соціального пакету: досвід компанії "Метінвест Холдинг" / С.О. Цимбалюк, А.В. Лебідь // Соціально-трудові відносини: теорія і практика: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана"; Ін-т соц.-труд. відносин; редкол.: А. М. Колот (голова) [та ін.]. — Київ: КНЕУ, 2017. — № 2. — С. 78—85.
2. Світова практика надання соціального пакету та перспективи її поширення в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.big-lib.com/book/79_Formuvannya_rinkovoi_ekonomiki/76
3. Страхові опції в компенсаційних пакетах [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://studopedia.com.ua/1_42754_pldhodi-do-formuvannya-sotsialnogo-paketa-na-pldpriyemstvl.html
4. Орлова В.К. Компенсаційний пакет як стимулююча частина витрат на персонал / В.К. Орлова, І.Б. Камінська // Економіка пром-сті. — 2011. — № 4. — С. 330—333.
5. Исполнительная дирекция фонда социального страхования от несчастных случаев на производстве и

профессиональных заболеваний Украины письмо от 16.08.2005 г. п 261-05-3 "Относительно обеспечения предприятий медицинскими аптечками" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN15928.html

6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.02.2000 р. № 33 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/doc=0A518BFC43>

7. Закон України "Про дорожній рух" від 30.06.1993 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12>

8. Наказу МОЗ України 28.10.2002 N 385 "Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад та посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою у закладах охорони здоров'я" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02>

9. ПАТ Дніпроавіа. Офіційний сайт. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://dniproavia.com/>

10. Акціонерне товариство "Українська залізниця". Офіційний сайт. — Режим доступу: <https://www.uz.gov.ua/about/>

References:

1. Tsymbaliuk, S. O. and Lebid', A. V. F (2017), "Formation of the social package: experience of Metinvest Holding", *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka: zb. nauk. pr. KNEU*, vol. 2, pp. 78—85.
 2. BiG-LiB (2019), "World practice of providing a social package and prospects of its distribution in Ukraine", available at: http://www.big-lib.com/book/79_Formuvannya_rinkovoi_ekonomiki/76 (Accessed 25 Jan 2019).
 3. Studopedia (2019), "Insurance options in compensation packages", available at: https://studopedia.com.ua/1_42754_pldhodi-do-formuvannya-sotsialnogo-paketa-na-pldpriyemstvl.html (Accessed 25 Jan 2019).
 4. Orlova, V.K. and Kamins'ka, I.B. (2011), "Compensation package as a stimulant for staff costs", *Ekonomika prom-sti*, vol.4, pp. 330—333.
 5. Social Insurance Fund for Occupational Accidents and Occupational Diseases (2005), Letter "Concerning the provision of enterprises with first-aid kits", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN15928.html (Accessed 25 Jan 2019).
 6. Ministry of Healthcare of Ukraine (2000), Order "About the standard staff regulations of health care facilities", available at: <http://consultant.parus.ua/doc=0A518BFC43> (Accessed 25 Jan 2019).
 7. Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine "On Traffic", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12> (Accessed 25 Jan 2019).
 8. Ministry of Healthcare of Ukraine (2002), "On approval of the list of health care institutions, medical, pharmacist and post positions of junior specialists with pharmaceutical education in health facilities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02> (Accessed 25 Jan 2019).
 9. Dniproavia airlines (2019), available at: <http://dniproavia.com/> (Accessed 25 Jan 2019).
 10. JSC "Ukrainian railways" (2019), available at: <https://www.uz.gov.ua/about/> (Accessed 25 Jan 2019).
- Стаття надійшла до редакції 05.02.2019 р.

О. О. Акімов¹,
к. н. держ. упр., доцент, заслужений економіст України, начальник відділу
правового забезпечення, Національна служба посередництва і примирення

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.104

РОБАСТНІСТЬ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: СИСТЕМОГЕНЕЗНИЙ КОНТЕКСТ

O. Akimov,
PhD in Public Administration, Associate professor, Honored Economist of Ukraine,
Head of the legal department, National Mediation and Conciliation Service

THE ROBUSTNESS OF THE SYSTEM OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF PUBLIC EMPLOYEES:
SYSTEMOGENESIAL CONTEXT

У статті розкрито поняття робастності системи професійної діяльності державних службовців як однієї з її властивостей. Визначено сутність робастності системи професійної діяльності державних службовців в умовах системогенезу.

Для з'ясування специфіки, сутності та розвитку системи професійної діяльності державних службовців проаналізовано її властивості, розкрито додаткові можливості функціонування, виявлено слабкі місця для розробки способів та шляхів ефективного розвитку. Розкрито сутність феномену робастності до системи професійної діяльності державних службовців у контексті формування концепту системогенезу професійної діяльності державних службовців.

Важливою ознакою робастності системогенезу професійної діяльності державних службовців є властивість системи продукувати те, що їй необхідне. Цим і пояснюється концепт системогенезу складних систем, до яких відносимо і систему професійної діяльності державних службовців. Тобто система, яка може діяти як самостійно, так і управлятися ззовні, має можливість при певних умовах функціонувати самостійно та створювати відповідні продукти. Крім того, виявлено ознаки робастності психологічної системи діяльності державних службовців як однієї з складових системи професійної діяльності державних службовців.

The article reveals the concept of robustness of the system of professional activity of civil servants as one of its properties. The essence of the robustness of the system of professional activity of civil servants in the conditions of system genesis is determined.

To clarify the specifics, nature and development of the system of professional activity of civil servants, its properties were analyzed, additional possibilities of functioning were revealed, and weak points were identified for developing ways and means of effective development. The essence of the phenomenon of robustness to the system of professional activity of civil servants in the context of forming the concept of system genesis of professional activity of civil servants is revealed.

An important sign of the robustness of the system genesis of the professional activities of civil servants is the property of the system to produce what it needs. This explains the concept of systemogenesis of complex systems, to which we also refer the system of professional activity of public servants. That is, a system that can act both independently and controlled from the outside can have the ability, under certain conditions, to function independently and create corresponding products. In addition, signs of the robustness of the psychological system of activity of civil servants as one of the components of the system of professional activity of civil servants were revealed.

It is concluded that the concept of robustness in the context of the analysis of the professional activities of civil servants is applied to the system of professional activities of civil servants. It is defined

¹ ORCID ID:0000-0002-9557-2276

in a broad sense that the robustness of the system of professional activity of civil servants is a property of the system to maintain effectiveness and stability margin when changing the parameters of its functioning. In particular, structural and non-structural uncertainties are identified that determine the change in the quantity and quality of system elements. System genesis is a process of self-organization in the narrow sense, therefore, robust system genesis is the ability of the processes of self-organization of the system to preserve this property, its effectiveness if the self-organization of its individual elements or subsystems fails. That is, if the action of self-organization of one of the components of the system of professional activity of public servants fails, the system retains the ability to self-organize and maintain its effectiveness.

Ключові слова: державна служба, державний службовець, професіоналізація державних службовців, розвиток державної служби, професійна компетентність, професійна діяльність, професійна діяльність державних службовців, системогенез, робастність.

Key words: civil service, civil servant, professionalization of civil servants, development of civil service, professional competence, professional activity, professional activities of civil servants, systemogenesis, robustness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Оскільки предметом концепту системогенезу виступає система професійної діяльності державних службовців, то взаємодія у ній відбуватиметься між її елементами, а саме: процесами, станами, передумовами до їх виникнення, механізмами, методами, ресурсами та способами забезпечення професійної діяльності державних службовців; а також між самими структурними елементами (підсистемами, окремими складовими елементами). Для з'ясування специфіки, сутності та розвитку системи професійної діяльності державних службовців доцільно проаналізувати її властивості, розкрити додаткові можливості функціонування, виявити слабкі місця для розробки способів та шляхів ефективного розвитку. Окреме дослідження феномену робастності як однієї з характеристик у прямому відношенні до об'єкта нашого дослідження не була виявлено та вивчено. Проблематика дослідження даної властивості спрямована на виявлення впливу на систему професійної діяльності державних службовців таких чинників як: правові чинники; функціональні чинники; організаційні чинники; інституційні чинники; компетентнісні чинники; мотиваційні чинники; психологічні чинники та інші.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку професійної діяльності державних, її різноманітним аспектам і контекстам присвячені роботи багатьох дослідників, зокрема В. Авер'янова, Н. Артеменко, В. Бакуменка, С. Газарян, Н. Гончарук, І. Грицяка, Н. Драгомірецької, С. Дубенко, В. Завірюхи, С. Загороднюка, Н. Іванцева, В. Корнєшука, С. Крисюка, Н. Липовської, В. Лугового, Т. Лукіної, Ю. Молчанової, О. Оболенського, Т. Пахомової, Ж. Половнікова, Н. Протасової, А. Рачинського, С. Серьогіна, С. Хаджираєвої, В. Хапілової, І. Шпекторенка, Б. Щербатюк, С. Яворського та інших.

Розкриття поняття робастності здійснено як щодо загалом систем так і щодо використання конкретних ро-

бастних способів щодо вивчення наукових проблем у сферах управління, економіки, у низці технічних та математичних підходах. Зокрема в економіці застосовано поняття робастне проектування у контексті проектного забезпечення стійкості продукції до впливу зовнішніх чинників. Таким чином застосовано підхід, за яким співвідносять якість та надійність продукції, що виготовляється. Такий підхід запропонував Джеймс Мак Лінн у рамках переліку аспектів створення продукції у зв'язку "якість-надійність". Строкович Г.В. розглядала робастність у системах управління якістю роботи підприємств, у тому числі щодо взаємозв'язків категорій якості, надійності та ефективності [1]. Розроблено нові методи аналізу робастної стійкості та оптимізації дискретних систем керування із зворотним зв'язком та запропоновано розв'язання задачі робастної стабілізації та оцінки квадратичного критерію якості лінійних дискретних систем з матричними невизначеностями [2]. Застосовано робастний метод визначення оптимального рівня підготовки на диспетчерському тренажері у авіації [3]. Представлено розробку адекватних підходів до системного аналізу геопросторових робастних рішень для довготермінового погодженого управління взаємозв'язаними системами землекористування. Розглянуто нову стохастичну Глобальну Модель Управління Біосферою, яка дозволяє проаналізувати безпечне постачання продуктами харчування, енергією, водою з урахуванням взаємозалежності країн та можливості глобальної диверсифікації системних ризиків [4].

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Загальною проблемою є розробка науково-методичної та організаційно-правової бази для ефективного функціонування системи професійної діяльності державних службовців. Невирішені раніше частинами зазначеної проблеми є вивчення характеристик системи професійної діяльності державних службовців та визначення напрямів ефективного функціонування системи. Зокрема потребує наукової розробки поняття робастності системи професійної діяльності державних службовців як одна з її характеристик.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета роботи — розкрити сутність феномену робастності до системи професійної діяльності державних службовців у контексті формування концепту системогенезу професійної діяльності державних службовців.

Об'єктом цього дослідження є професійна діяльність державних службовців. Предметом наукового дослідження є робастність системи професійної діяльності державних службовців.

Для цього поставлені такі завдання:

- розкрити сутність робастності до системогенезу професійної діяльності державних службовців;
- виявити ознаки робастності системи професійної діяльності державних службовців та вказати на можливість застосування даної властивості у розвитку концепту системогенезу професійної діяльності державних службовців.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Зазвичай робастність розуміють як здатність системи зберігати часткову працездатність чи/та ефективність при зміні її окремих елементів чи підсистем. Робастність як характеристику застосовують не тільки до елементів системи, але і до процесів, методик, технологій. Так, Щипанов В.В. визначає робастність як стан, в якому характеристики технологій, процесів не чутливі до впливів дестабілізуючих факторів [5, с. 7]. У фармації робастність знайшла своє застосування у роботі аналітичних методик. Зокрема зазначено, що робастність це здатність аналітичної методики не зазнавати впливу малих заданих (контрольованих) аналітиком змін в умовах виконання методики. Зокрема вивчають стійкість у часі аналітичних розчинів, час екстракції тощо. Зазвичай виявлено такі впливи, що діють на результати: різниця в досвіді аналітиків; умови навколишнього середовища (температура, вологість); реактиви (різні постачальники) [6].

Застосування концепту системогенезу визначає, що діяльність системи, її компонентів для досягнення мети, дії із застосуванням певних засобів є не що інше, як взаємодія функцій системи та її складових елементів [14; 15]. Система професійної діяльності державних службовців є складною системою, з притаманними ознаками для таких систем, а саме:

- відкритість системи;
- здатність до самоорганізації;
- ієрхічність та поліструктурність субрівнів організації системогенезу об'єкт-систем;
- відтворюваність системи за умов запуску ієрархічної системогенезу.

Для розгляду питання обсягу системи професійної діяльності державних службовців та формування концепту системогенезу виникає необхідність виокремити підсистеми професійної діяльності державних службовців. Основні з них, які беремо за складові системи у нашому дослідженні:

- організаційно-правова система діяльності державних службовців;

- функціонально-компетенційна система діяльності державних службовців;
- інституційна система діяльності державних службовців;
- психологічна система діяльності державних службовців [13].

Отже, процеси системогенезу розвиваються як у кожній окремій підсистемі-об'єкті, так і загалом у системі професійної діяльності державних службовців. Оскільки робастність стосується структурних елементів системи професійної діяльності державних службовців, доцільним видається розглядати такі види змін у системі як структурні і неструктурні.

Неструктурні зміни у системі професійної діяльності державних службовців характеризуються питаннями обсягу, змісту та якості наповнення складових елементів системи. До прикладу, якість складових елементів (оцінка професійної діяльності державних службовців, рівень компетентності державних службовців, обсяг функціонального навантаження за посадою тощо). Неструктурні зміни найбільш проявляються у функціонально-компетентнісному, психологічному, мотиваційному аспектах. Структурні зміни у системі професійної діяльності державних службовців відбуваються зазвичай в інституційному та компетенційному аспектах [16; 17]. Загалом професійна діяльність державних службовців формується з позиції функціонування інституційних форм таких як державної інституції, посади, так із позиції функціональних, організаційних та компетентнісних аспектів, які науковці пропонують розглядати комплексно [7].

Отже, у широкому розумінні вважаємо, що робастність системи професійної діяльності державних службовців — це властивість системи зберігати дієвість та запас стійкості при зміні параметрів її функціонування.

Спробуємо на прикладі психологічної системи діяльності державних службовців як однієї з складових системи професійної діяльності державних службовців виявити ознаки робастності. Психологічна складова у професійній діяльності державних службовців формується з різноманітних компонентів і постійно знаходиться у своєму розвитку під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників впливу. Виокремимо її основні компоненти, якот: мотиваційна, орієнтаційна, пізнавально-операційна.

Разом з цим, враховуючи специфіку функціонування загалом системи державної служби — її ієрархічний характер, законодавчо визначені стандарти, процедури й вимоги до роботи її елементів — державних службовців, слід критично проаналізувати напрацювання в інших сферах діяльності.

Так, мотиваційний компонент у трактуванні О. Глушко охоплює установки, інтереси і прагнення, які тісно кореспондують з педагогічною діяльністю. Він ґрунтується на професійно-педагогічній спрямованості, яка розглядається як особисте прагнення людини застосувати свої знання в обраній професійній сфері. В ній виражається позитивне ставлення до професії, схильність, інтерес і бажання професійно вдосконалюватися. Також педагогічна спрямованість визначає стійкість, глибину й широту професійних інтересів і педагогічних ідеалів. У свою чергу, рівень сформованості професійного інте-

ресу впливає на характер самовдосконалення й роботу майбутнього фахівця над собою в контексті реалізації власного професійно-особистісного потенціалу [8].

Орієнтаційний компонент включає ціннісно-професійні орієнтири, які ґрунтуються на професійній етиці, професійно-педагогічних ідеалах, поглядах, принципах, переконаннях і готовності діяти відповідно до них. В інтерпретації О. Глушко головним елементом орієнтаційного компонента визначаються ціннісні орієнтації особистості, професійно-педагогічний світогляд та рівень його глибини. До його базових елементів віднесено узагальнені професійні знання, погляди, переконання, принципи і готовність діяти в практичних ситуаціях відповідно до зазначених позицій. Особливо відокремлюються професійно-педагогічні переконання як важлива змістовна сторона психологічної готовності до професійної діяльності. Це зумовлено тим, що вони забезпечують послідовність професійних дій, цілеспрямованість педагогічної роботи і спілкування. У зміст готовності до професійної педагогічної діяльності включено професійну освіченість. Разом з цим, акцентується увага на тому, що не лише остання визначає успішність діяльності фахівця. Важлива роль відводиться професійній етиці, що ґрунтується на моральних нормах, оцінці й самооцінці, контролі й самоконтролі, повазі до норм і вимог суспільного життя, а також умінні прищеплювати загальнолюдські норми колегам та особам, які навчаються.

Пізнавально-операційний аспект психологічної готовності включає увагу, уявлення, сприйняття, пам'ять, педагогічне мислення й здібності, знання, дії, операції і заходи. Зазначені феномени розглядаються як обов'язкові складові й запорука успішної професійної діяльності. Підкреслюється і розкривається специфіка уваги фахівця, яка полягає в її можливості переключатися, розподілятися, переміщуватися по об'єктах, залишаючись при цьому стійкою, сконцентрованою та спрямованою на дії. Важливими серед інших визначаються такі елементи пізнавально-операційного компонента готовності, як педагогічне мислення, яке проявляється в умінні виявляти педагогічні ситуації, явища, факти, розпізнавати, моделювати їх та прогнозувати вірогідні наслідки; педагогічні здібності, що охоплюють педагогічну спостережливість, педагогічне передбачення й уявлення. Наступним важливим елементом є професійні вміння і навички, пов'язані з володінням мовою тіла, правильним використанням вербальних та невербальних засобів.

Також зауважується, що цілеспрямоване формування професійної уваги, пам'яті та уявлення слугує важливим фактором підвищення психологічної готовності для роботи в системах "людина-людина". Тому в методичному плані О. Глушко ставить завдання щодо організації фахової підготовки майбутніх педагогів таким чином, щоб якомога краще показати зв'язок навчального матеріалу з майбутньою професією. За умови зорієнтованості знань і спеціальних умінь на майбутню професійну діяльність вони стають дієвими інструментами. Окрім цього забезпечується єдність теоретичної і практичної підготовки і формування необхідного рівня професійної готовності до діяльності.

Отже, вивчення проявів робастності на формування та розвиток концепту системогенезу професійної

діяльності державних службовців доцільно розмежувати на два блоки:

- робастність професійної самоорганізації державних службовців;

- робастність самоорганізації системи професійної діяльності державних службовців (системогенезний аспект).

У першому варіанті складовою самоорганізації державного службовця є професійна компетентність. Розглядаючи процес навчання відповідно до професійної самоорганізації, ми можемо говорити про властивий кожному індивіду спосіб засвоєння знань, спосіб присвоєння вмінь та спосіб відтворення навичок, сприйнятих у процесі навчання. Йдеться про самоорганізовану, індивідуальноспрямовану, самодіяльну активність індивіда. Таким чином, у процесі післядипломної освіти управлінець оволодіває та вдосконалює професійні компетентності, набуває комунікативної культури тощо. Проте сам індивід протистоїть світові як самостійний індивідуальний світ "Я", тому самоорганізація постає як умова, процес і результат його особистісного розвитку [9].

Системи професійного навчання державних службовців входить до складу системи професійної діяльності державних службовців у складі функціонально-компетенційної системи діяльності державних службовців. Виникнення потреби в підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації державного службовця викликає тоді, "коли їм необхідна допомога для здійснення певних змін у роботі в межах графіка й відповідно до необхідних стандартів центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування" [10, с. 17]. Адже перед кожним рівнем державно-управлінської ієрархії ставляться певні завдання, на основі яких формуються вимоги до професійно-особистісних якостей державного службовця. Тому реалізація потреби в підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації пов'язана з підвищенням ефективності й компетентності державних управлінців шляхом розвитку здібностей визначати проблему, розробляти й ухвалювати компромісні рішення, досягати загальної згоди, проводити консультації й переговори. Специфіка розвиваючого процесу у форматі підвищення кваліфікації визначається: необхідністю формування програм та курсів відповідно до кола проблем, які вирішуватиме державний службовець; певними термінами, відведеними для отримання знань й практичного відпрацювання відповідних умінь та навичок. Окрім зазначеного, важливим є психологічний супровід розвитку особистості державного службовця в системі професійної освіти. Він проявляється у зміні соціальної реальності через виникнення нових соціальних ролей, нових видів діяльності і групових норм, а також шляхом появи великої кількості невизначених соціальних ситуацій, внаслідок яких особа часто взагалі не має визначених приписів щодо мети й результатів своєї діяльності [11, с. 107]. Ефективність розвиваючого процесу значною мірою залежить від його спрямування. При цьому слід враховувати зміну навчальної парадигми: від інформативної до розвивальної [12, с. 51].

Важливою ознакою робастності системогенезу професійної діяльності державних службовців є властивість

системи продукувати те, що їй необхідне. Цим і пояснюється концепт системогенезу складних систем, до яких відносимо і систему професійної діяльності державних службовців. Тобто система, яка може діяти як самостійно, так і управлятися ззовні, має можливість при певних умовах функціонувати самостійно та створювати відповідні продукти.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

На підставі здійсненого дослідження відповідно до поставлених мети та завдань можна зробити такі висновки:

1. Поняття робастності у контексті аналізу професійної діяльності державних службовців застосовано до системи професійної діяльності державних службовців. Визначено у широкому розумінні, що робастність системи професійної діяльності державних службовців це властивість системи зберігати дієвість та запас стійкості при зміні параметрів її функціонування. Зокрема визначено структурні та неструктурні невизначеності, що визначають зміну кількості та якості елементів системи. Системогенез — це процес самоорганізації у вузькому розумінні, отже робастність системогенезу — здатність процесів самоорганізації системи зберігати цю властивість, її дієвість при відмові самоорганізації її окремих елементів чи підсистем. Тобто при відмові дії самоорганізації однієї із складових системи професійної діяльності державних службовців, системи зберігатиме можливість самоорганізовуватися та зберігати ефективність.

2. Розкриття робастності як однієї з характеристик системи професійної діяльності державних службовців дав змогу зробити висновок щодо можливості застосування цього поняття загалом до процесу системогенезу професійної діяльності державних службовців. У роботі розмежовано та вказано на відмінності двох характеристик робастності:

- робастність системи професійної діяльності державних службовців;

- робастність системогенезу професійної діяльності державних службовців.

Робастність системи професійної діяльності державних службовців вказує на властивість системи професійної діяльності державних службовців при втраті/зміні/невизначеності одного з елементів системи продовжувати своє функціонування. Тобто відсутність, зміна чи невизначеність одного із процесів, передумов до їх виникнення, механізмів, методів, ресурсів чи способів забезпечення професійної діяльності державних службовців не припиняє функціонування усієї системи професійної діяльності державних службовців. Прояви робастності найбільше впливають на систему у станах появи великої кількості невизначених соціальних ситуацій, зміни навчальних програм та їх мети, та й загалом соціально-політичної та професійної реальності.

У контексті аналізу самоорганізації системи професійної діяльності державних службовців основою самоорганізації виступатимуть такі її особливості: самозародження організації, виникнення із деякої су-

купності цілісних об'єктів окресленого рівня нової цілісної системи зі своїми специфічними закономірностями; процеси, завдяки яким система підтримує певний рівень організації при зміні зовнішніх і внутрішніх умов її функціонування; тип процесів, пов'язаний з удосконаленням та саморозвитком таких систем, що здатні накопичувати та використовувати минулий досвід.

Література:

1. Якість функціонування підприємства: внутрішні та зовнішні аспекти [Текст]: монографія / Г.В. Строкович; Нар. укр. акад. — Х.: Вид-во НУА, 2010. — 212 с.

2. Алілуйко А.М. Робастна стійкість і оцінка функціонала якості лінійних дискретних систем з матричними невизначеностями / А.М. Алілуйко, В.О. Єрьоменко // Вісник ТНТУ. — Т.: ТНТУ, 2017. — Том 85. — № 1. — С. 126—137 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/21505>

3. Лазоренко В., Харченко В. Робастний метод визначення оптимального рівня підготовки на диспетчерському тренажері [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://jrnlnau.edu.ua/index.php/visnik/article/view/12287>.

4. Системный анализ робастных стратегических решений для планирования безопасного снабжения продовольствием, энергией, водой на основе стохастической модели ГЛОБИОМ / Т.Ю. Ермольева, Ю.М. Ермольев, П. Хавлик, А. Монье, Д. Леклер, Ф. Кракснер, Н. Хабаров, М. Оберштайнер // Кибернетика и системный анализ. — 2015. — Т. 51, № 1. — С. 144—154. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/124766>

5. Щипанов В.В., Чернова Ю.К., Крылова С.А. Математическое моделирование образовательных процессов [Text]: монография / В.В. Щипанов, Ю.К. Чернова, С.А. Крылова. — Тольятти: ТГУ, 2005.

6. Гризодуб А.И., Леонтьев Д.А., Доценко Т.Н., Денисенко Н.В. Критерии для параметров линейной зависимости при проведении валидации аналитических методик по ГФУ // Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки і практики: Зб. наук. ст. — Запоріжжя, 2003. — Вип. X; ДФУ. — Х., 2004; — С. 30—32.

7. Карпа М.І. Статус державного службовця: функціональний, організаційний та компетентнісний аспекти // Державне будівництво: зб.н аук.пр. ДРІДУ НАДУ. — № 1/2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2017-1/doc/3/03.pdf>

8. Глушко О.О. Розвиток у студентів психологічної готовності до професійної діяльності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.psyh.kiev.ua/Розвиток_у_студентів_психологічної_готовності_до_професійної_діяльності

9. Новаченко Т. В. Самоорганізація діяльності державного службовця: вітчизняний та європейський досвід: навч.-метод. матеріали / Т.В. Новаченко; уклад. Н.В. Ясько. — К.: НАДУ, 2013. — 96 с. — С.33—34.

10. Теоретико-методологічне обґрунтування і методика вивчення потреби в навчанні державно-управлінських кадрів з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України: монографія / В.Г. Понеділко, О.М. Хме-

левська, Ю.О. Молчанова: За заг. ред. В.І. Лугового, В.Г. Понеділко. — К.: Вид-во НАДУ, 2005. — 84 с.

11. Біла книга національної освіти України / Т.Ф. Алексеєнко, В.М. Аніщенко, Г.О. Балл [та ін.]; за заг. ред. акад. В.Г. Кременя; НАПН України. вид. 3-е. — К.: Київськ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. — 342 с.

12. Протасова Н.Г. Теоретичні основи навчання державних службовців у системі підготовки та підвищення кваліфікації: навч.-метод. посіб. / Н.Г. Протасова — К.: Вид-во УАДУ, 2000. — 160 с.

13. Акімов О.О. Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні / О.О. Акімов // Державне управління: теорія та практика. — 2014. — № 1. — С. 181—188.

14. Акімов О. О. Концепт системогенезу професійної діяльності державних службовців // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 23. — С. 133—138.

15. Акімов О. О. Функціональні чинники системогенезу професійної діяльності державних службовців. Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 24. — С. 68—74.

16. Кринична І.П. Компетентний підхід до професійної діяльності публічних службовців в умовах євроінтеграції / І.П. Кринична, О.О. Акімов // Публічна служба: системна парадигма: кол. моногр. / К.О. Ващенко, С.М. Серьогін, Є.І. Бородин, Н.А. Липовська, Н.Г. Сорокіна [та ін.]; за заг. ред. С.М. Серьогіна. — Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. — С. 132—143.

17. Клименко І.В. Сучасні моделі компетенцій державних службовців: монографія / І.В. Клименко, О.О. Акімов, Е.А. Афонін. — Київ: Центр учбової літератури, 2016. — 176 с.

References:

1. Stokovych, H. V. (2010), *Iakist' funkcionuvannia pidpriemstva: vnutrishni ta zovnishni aspekty* [The quality of enterprise's functioning: internal and external factors], Nar. Ukr. Acad., Kharkiv, Ukraine.

2. Alilujko, A. M. and Yeriomenko, V. O. (2017), "Robust stability and evaluation of the quality functional of linear discrete systems with matrix uncertainty", *Visnyk TNTU* [online], vol. 1(85), pp. 126—137, available at: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/21505> (Accessed 11 Feb 2019).

3. Lazorenko, V. and Kharchenko, V. (2018), "Robust method to define an optimum level of an air traffic controller simulator training", *Proceedings of the National Aviation University* [Online], available at: <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/visnik/article/view/12287> (Accessed 11 Feb 2019).

4. Yermolieva, T. Yu. Yermoliev, Yu. M. Kavlik, P. Monie A. Lekler, D. Kraskner, F. Khabarov, M. and Obersteiner, M. (2015), "System analysis of robust strategic decisions to plan safe supply of foodstuff, energy, water based on the stochastic model GLOBIOM", *Kibernetika i sistemnyj analiz* [Online], vol. 1 (51), pp. 144—154, available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/124766> (Accessed 11 Feb 2019).

5. Shchipanov, V. V. Chernova, Yu. K. and Krylova S. A. (2005), *Matematicheskoye modelirovaniye obrazovatelnykh protsessov* [Effective modeling of educational processes], TGU, Toliatti, Russia.

6. Hrysodub, A. I. Leontiev, D. A. Dotsenko, T. N. and Denysenko, N. V. (2004), "Criteria for linear dependence parameters during the validation of analytical methods for HFCs", *Aktualni pytannia farmatsevtichnoyi i medychnoyi nauky ta praktyky*, vol. X, pp. 30—32.

7. Karpa, M. I. (2017), "Status of civil servant: functional, organizational and competence-based aspects", *Derzhavne budivnytstvo: zb. nauk. pr. DPIDU NADU* [Online], vol. 1, pp. 1-20, available at <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2017-1/doc/3/03.pdf> (Accessed 11 Feb 2019).

8. Hlushko, O. O. (2019), "Development of students' psychological readiness for professional activity" [Online], available at: http://www.psyh.kiev.ua/Розвиток_у_студентів_психологічної_готовності_до_професійної_діяльності (Accessed 11 Feb 2019).

9. Novachenko, T. V. (2013), *Samoorganizatsiya diyalnosti derzhavnoho sluzhbovtzia: vitchyssniy ta yevropejskyj dosvid: navch.-metod. materialy* [Self-organization of the civil servants activity: domestic and European experience: teaching and methodical materials], NADU, Kyiv, Ukraine, pp. 33—34.

10. Ponedilko, V. H. Khmelevska, O. M. and Molchanova, Yu. O. (2005), *Teoretyko-metodolohichne obgruntuvannya i metodyka vyvchennya potreby v navchanni derzhavno-upravlinskykh kadrov z pytan' yevropejskoyi ta yevroatlantychnoyi integratsiyi Ukrainy* [Theoretical and methodological substantiation and methods of studying the demands for learning of civil servants concerning the European and Euro-Atlantic integration of Ukraine], Vyd-vo NADU, Kyiv, Ukraine.

11. Alekseyenko, T. F. Anishchenko, V. M. and Ball, H. O. (2001), *Bila knyga natsionalnoi osvity Ukrainy* [White book of national education of Ukraine], 3d ed., Kyivskyi universytet im Borysa Grinchenka, Kyiv, Ukraine.

12. Protasova, N. H. (2000), *Teoretychni osnovy navchannya derzhavnykh sluzhbovtziv u systemi pidgotovky ta pidvyshchennya kvalifikatsiyi: navch.-metod. posibnyk* [Theoretical basis of training civil servants in the system of training and advanced training: techning and methodical manual], Vyd-vo UADU, Kyiv, Ukraine.

13. Akimov, O.O. (2014), "Psychological aspects of corruption in public administration", *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, [Online], vol. 1, pp. 181—188, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2014_1_23 (Accessed 19 Nov 2018).

14. Akimov, O. (2018), "The concept of the system genesis of the professional activities of public servants", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 23, pp. 133—138.

15. Akimov, O. (2018), "Functional factors of the system genesis of the professional activities of civil servants", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 68—74.

16. Krynychna, I. P. and Akimov, O. O. (2017), "Competence-based approach to professional activity of public servants under the condition of European integration", *Publichna sluzhba: systemna paradygma: collection of articles DRIDU NADU*, pp. 132—143.

17. Klymenko, I. V., Akimov, O.O. and Aphonin, E. A. (2016), *Suchasni modeli kompetencij derzhavnykh sluzhbovtziv* [Modern models of civil servants' competences], Centr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.
Стаття надійшла до редакції 13.02.2019 р.

Л. М. Акімова¹,
к. е. н., доцент, заслужений працівник освіти України, доцент кафедри
фінансів і природокористування, Національний університет водного
господарства та природокористування

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.110

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ

L. Akimova,
Ph.D. in Economics, Associate Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Associate Professor of Finance and Economics of Nature Management Department,
National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, Ukraine

STATE MANAGEMENT AS A SUBJECT OF PROVIDING ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE:
SITUATION AND CONTENT

У статті наведено дефініції понять "державне управління", "економічна безпека", а також надано власні трактування цих понять. Визначено, що термін "державне управління" використовується в двох площинах: у широкому та вузькому розумінні. Окреслено, що під економічною безпекою держави варто розуміти комплекс заходів та дій, які здійснює апарат державного управління для захисту економіки країни від негативних ендогенних та екзогенних чинників. Визначено, що нормативно правові акти регулюють питання економічної безпеки, а деякі з них визначають відповідальність за недотримання та перешкоджання ефективному та стабільному розвитку економіки країни. Знайдено відмінності між міністерствами функціонального типу та галузевими відомствами. Виявлено, що до об'єктів економічної безпеки України відносяться не тільки держава, її економічна система і всі її природні багатства, але і суспільство з усіма його Інститутами, й особистість, а суб'єктами економічної безпеки Української держави є: функціональні і галузеві міністерства і відомства, податкові і митні служби, банки, біржі, фонди і страхові компанії, відповідні комітети, а також виробники і продавці продукції, робіт і послуг, об'єднання споживачів.

The article presents the definitions of the concepts "public administration", "economic security", as well as its own interpretations of these concepts. It is determined that the term "public administration" is used in two planes: in a broad and narrow sense. It has been determined that the economic security of a state should be understood as a set of measures and actions that the state administration apparatus carries out to protect the country's economy from negative endogenous and exogenous factors. It was determined that the regulatory legal acts regulate the issues of economic security, and some of them determine the responsibility for non-compliance and hindering the effective and stable development of the country's economy. Differences have been found between ministries of functional type and sectoral departments. It has been revealed that not only the state, its economic system and all its natural wealth, but also society with all its institutions and personality belong to the objects of economic security of Ukraine, and the subjects of economic security of the Ukrainian state are: functional and sectoral ministries and departments, tax and customs services, banks, stock exchanges, funds and insurance companies, relevant committees, as well as manufacturers and sellers of products, works and services, associations of consumers.

In turn, it should be noted that economic security is closely related to macroeconomic, political, social, military and other types of security, which suggests the importance of this aspect. Public

¹ ORCID: 0000-0002-2747-2775

administration is one of the important subjects of economic security of any country in the world, which is interested in the stable and effective development of the national economy.

Thus, as a result of the study, we can see that today a favorable legal and regulatory field has been created to protect the economy of Ukraine. The leading role in this process is played by the state administration apparatus, which ensures the stable development of various spheres of public life. It is precisely because the state administration is the subject of ensuring the economic security of Ukraine — the country's economy is under constant supervision and control by the state authorities, and this in turn makes it possible to respond promptly and suddenly to the negative impact of various risks to ensure the economic security of the country.

Ключові слова: державне управління, економічна безпека, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство Фінансів України, Державна служба статистики України, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство функціонального типу, галузеве відомство.

Key words: public administration, economic security, Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, Ministry of Finance of Ukraine, State Statistics Service of Ukraine, Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine, Ministry of Infrastructure of Ukraine, Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, ministry of functional type, branch office.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах господарювання важливого значення набуває питання державного управління, зокрема, його ефективного функціонування, адже воно є невід'ємною складовою в процесі забезпечення економічної безпеки України. В свою чергу слід зазначити, що економічна безпека тісно пов'язана з макроекономічною, політичною, соціальною, воєнною та іншими видами безпеки, що наводить на думку, щодо важливості даного аспекту. Державне управління є одним із важливих суб'єктів економічної безпеки будь-якої країни світу, котра зацікавлена в стабільному та ефективному розвитку національної економіки. Оскільки саме апарат державного управління врегульовує питання економічної безпеки, то ми вважаємо, що варто розглянути його основні характеристики та вплив який він здійснює на економічну безпеку держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження в сфері визначення державного управління як суб'єкта забезпечення економічної безпеки України, зокрема, визначення сутності та змісту знайшли своє відображення в працях таких науковців: М.М. Бурбика, С.Д. Гелей, З.В. Гбур, С. Дзюбик, В.І. Загуменник, В.І. Косик, А.В. Лисачок, І.П. Мігус, О.І. Міняйло, С. Онишко, О. Ривак, С.М. Рутар, А.В. Солонар, Г. Старостенко, Т. Поснова, В.В. Проценко, Ю.М. Уманців, К.Д. Янішевська.

Однак їх дослідження перебувають в сфері визначення загальних теоретичних засад функціонування економіки, зокрема саме це зумовило актуальність цього дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є державне управління як суб'єкта забезпечення економічної безпеки України, зокрема визначення сутності та змісту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У сучасній економічній теорії відсутнє єдине трактування поняття "державне управління" та "економічна безпека", ми вважаємо, що варто розглянути різні підходи щодо розгляду даних понять.

Науковці М.М. Бурбика, А.В. Солонар, К.Д. Янішевська розглядають це поняття в двох площинах: державне управління в широкому розумінні — це сукупність усіх видів діяльності усіх органів держави, тобто означає фактично всі форми реалізації державної влади в цілому; державне управління у вузькому розумінні — це сукупність видів діяльності державних органів, між якими певним чином розподілені різні види діяльності держави [2].

На думку В.І. Загуменник та В.В. Проценко, державне управління (англ., public administration) є видом діяльності держави, здійснення управлінського організуючого впливу шляхом використання повноважень виконав-

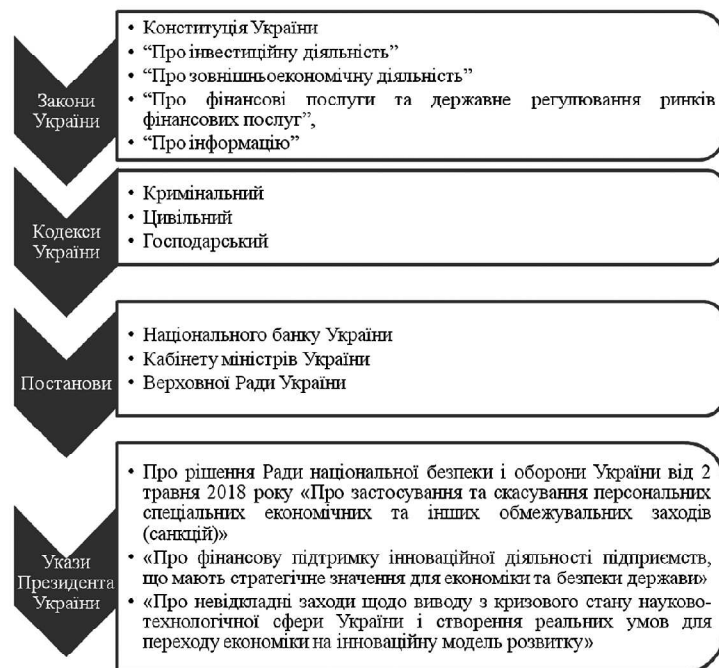

Рис. 1. Нормативно правове забезпечення економічної безпеки в Україні

Джерело: складено автором на основі [1, с. 22—23; 6; 7; 18—20].

чої влади через організацію виконання законів, здійснення управлінських функцій з метою комплексного соціально-економічного та культурного розвитку держави, її окремих територій, а також забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах суспільного життя, створення умов для реалізації громадянами їх прав і свобод [5].

Дослідники С. Д. Гелей та С. М. Рутар розуміють під державним управлінням "управління суспільством і окремими його елементами (групами, організаціями, інститутами) у різних суспільних сферах з метою забезпечення реалізації основних суспільних і державних цілей [3].

Відповідно до Указу Президента України "Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні" від 22. 07. 1998 № 810/98 державне управління — вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінського, тобто організуючого впливу на ті сфери і галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави шляхом використання повноважень виконавчої влади. В той же час державне управління здійснюється і за межами функціонування виконавчої влади, наприклад, на рівні державних підприємств, установ і організацій. Завдяки цьому поняття "державне управління" за змістом є ширшим, ніж поняття "виконавча влада" [15].

На нашу думку, під державним управлінням потрібно розуміти комплекс заходів, що здійснює апарат державного управління з метою досягнення ефективного та стабільного соціально-економічного та політичного розвитку країни.

Окрім цього, варто також розглянути дефініції поняття "економічна безпека".

Науковець Л.М. Акімова вважає, що економічна безпека сприяє створенню надійної та забезпеченої всіма необхідними засобами держави, захищеності на-

ціонально-державних інтересів у сфері економіки [1, с. 19—21].

На думку С. Дзюбик та О. Ривак, економічна безпека держави — це такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально орієнтований розвиток країни у цілому, достатній економічний та оборонний потенціал навіть за найнесприятливіших варіантів розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів [4].

Г. Старостенко, С. Онишко та Т. Поснова стверджують, що економічна безпека — це складна багатофакторна динамічна система, що виражається в її масштабах, структурі і технічному рівні, за яких вона здатна створювати матеріальні та фінансові ресурси, що є достатніми, по-перше, для захисту національних інтересів у внутрішньополітичній, міжнародній, інформаційній, екологічній сферах, у сфері здоров'я людей, захисту від тероризму, корупції тощо, а по-друге, для забезпечення рівня та якості життя населення, що гарантує можливість підтримки соціального миру та суспільної стабільності, а також створює умови для економічного зростання [16].

Ми вважаємо, що під економічною безпекою держави варто розуміти комплекс заходів та дій, які здійснює апарат державного управління для захисту економіки країни від негативних ендегенних та екзогенних чинників.

На сьогодні для ефективного забезпечення економічної безпеки в Україні створене позитивне нормативно правове поле. Воно складається з нормативно законодавчих актів, кодексів, указів, постанов (рис. 1).

З рисунка 1 ми можемо побачити, що сприятливе нормативно правове поле для забезпечення економічної безпеки в Україні складається з:

— Законів України (Конституція України, "Про інвестиційну діяльність", "Про зовнішньоекономічну діяльність", "Про фінансові послуги та державне регу-

лювання ринків фінансових послуг", "Про інформацію") [1, с. 22];

— Кодексів України (Кримінальний, Цивільний, Господарський) [1, с. 22];

— Постанов (Національного банку України, Кабінету міністрів України, Верховної ради України) [1, с. 23];

— Указів Президента України (Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2018 року "Про застосування та скасування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)", Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави", "Про невідкладні заходи щодо виводу з кризового стану науково-технологічної сфери України і створення реальних умов для переходу економіки на інноваційну модель розвитку") [7].

Всі вищезазначені нормативно правові акти регулюють питання економічної безпеки, а деякі з них визначають відповідальність за недотримання та перешкоджання ефективному та стабільному розвитку економіки країни.

Зважаючи на потужну нормативно правову базу варто визначити основні об'єкти та суб'єкти, які складають основу економічної безпеки країни. До об'єктів економічної безпеки України відносяться не тільки держава, її економічна система і всі її природні багатства, але і суспільство з усіма його Інститутами, й особистість [17]. Суб'єктами економічної безпеки Української держави є: функціональні і галузеві міністерства і відомства, податкові і митні служби, банки, біржі, фонди і страхові компанії, відповідні комітети, а також виробники і продавці продукції, робіт і послуг, об'єднання споживачів. Недержавні центри громадського контролю тощо.

Пропонуємо розглянути детальніше спектр їхньої дії та взаємодії між собою з метою націленості на досягнення спільного результату ' захисту економіки країни від негативного зовнішнього та внутрішнього впливу. В сучасній системі господарювання наявні два типи міністерств та відомств:

— функціонального типу (Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство Фінансів України, Державна служба статистики України тощо);

— галузевого типу (Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство аграрної політики та продовольства України тощо).

Міністерства функціонального типу виконують певні функції, що стосується підприємств незалежно від галузі їх діяльності.

Галузеві відомства здійснюють координацію діяльності підприємств та організацій лише певних галузей економіки, а також виконують таку важливу функцію як власники майна щодо підпорядкованих їм галузей підприємств та організацій державних форм власності.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує:

— формування та реалізує державну політику економічного, соціального розвитку і торгівлі, державну промислову політику, державну інвестиційну політику, державну зовнішньоекономічну політику, державну

політику у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології та метрологічної діяльності, управління об'єктами державної власності, розвитку підприємництва, державно-приватного партнерства, інтелектуальної власності, туризму та курортів (крім здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів), державних та публічних закупівель, а також державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів;

— формування та реалізацію державної політики у сфері державної статистики, державного матеріального резерву, експортного контролю;

— формування державної політики у сфері захисту прав споживачів, державної політики з контролю за цінами, державної регуляторної політики та державної політики з питань ліцензування, дозвільної системи, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;

— реалізацію державної політики у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності [10].

У свою чергу Міністерство фінансів є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову та бюджетну політику, державну політику у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності, бухгалтерського обліку, випуску і проведення лотерей, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та забезпечує формування єдиної державної податкової, митної політики, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері видобутку, виробництва, використання та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, їх обігу та обліку [13].

Державна служба статистики України забезпечує проведення в життя державної політики в галузі статистики, створення і належне функціонування загальнодержавної системи економіко-статистичної інформації на території України.

Міністерство енергетики та вугільної промисловості України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в електроенергетичному, ядерно-промисловому, вугільно-промисловому, торфодобувному, нафтогазовому та нафтогазопереробному комплексах (далі ' паливно-енергетичний комплекс), а також забезпечує формування державної політики у сфері нагляду (контролю) у галузях електроенергетики та теплопостачання [11].

Міністерство інфраструктури України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну

політику у сферах автомобільного, залізничного, морського та річкового транспорту, надання послуг поштового зв'язку, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері авіаційного транспорту та використання повітряного простору України, розвитку, будівництва, реконструкції та модернізації інфраструктури авіаційного, морського та річкового транспорту, дорожнього господарства, навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства, торговельного мореплавства, з питань безпеки на автомобільному транспорті загального користування, міському електричному, залізничному, морському та річковому транспорті, а також державного нагляду (контролю) за безпекою на автомобільному транспорті загального користування, міському електричному, залізничному, морському та річковому транспорті (крім сфери безпеки мореплавства суден флоту рибної промисловості) [12].

Міністерство аграрної політики та продовольства України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує:

- формування та реалізує державну аграрну політику, державну політику у сферах сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави, охорони прав на сорти рослин, тваринництва, насінництва та розсадництва;

- формування та реалізацію державної політики у сферах рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства та безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства, лісового та мисливського господарства, ветеринарної медицини, безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, у сферах карантину та захисту рослин, у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру, державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів;

- формування державної політики у сфері нагляду (контролю) у системі інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу [9].

Окрім вищезазначених відомств, існують також фіскальні і митні служби. Державна фіскальна служба України (далі — ДФС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі — єдиний внесок), державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску [8].

Банки в свою чергу представляють собою юридичну особу, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків [14].

Біржа є постійно діючим ринком на якому наявні певні взаємозамінні товари наприклад цінні папери. В свою чергу дана структура передбачає свободу товарного виробництва, конкуренції та цін.

Фондові біржі дозволяють людям заробляти на цінних паперах, також виступають регуляторами при різних махінаціях на біржі.

Страхові компанії в свою чергу надають страхові послуги щодо мінімізації ризиків, які можуть бути спричинені діяльністю або бездіяльністю осіб.

Виходячи з цього можна підсумувати, що всі вищевказані міністерства, відомства, організації мають за мету захист економіки країни від загрозового негативного впливу, який перешкоджає ефективному та стабільному розвитку економіки країни, тобто регулюють питання забезпечення економічної безпеки України.

ВИСНОВКИ

Отже, з вищепроведеного дослідження ми можемо побачити, що створене сприятливе нормативно правове поле для захисту економіки України. Провідну роль в цьому процесі відіграє саме апарат державного управління, тобто він забезпечує стабільний розвиток різних сфер суспільного життя. Саме тому, що державне управління виступає суб'єктом забезпечення економічної безпеки України, економіка країни знаходиться під постійним наглядом та контролем з боку органів державної влади, що надає можливість вчасного та раптового реагування на негативний вплив.

Література:

1. Акімова Л. Державне регулювання фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання / Л. Акімова, А. Лисачок // ДП "Видавничий дім "Персонал" (5). — 2017. — С. 16—28.
2. Бурбика М.М., Солонар А.В., Янішевська К.Д. Адміністративне право України: навч. посібн. Суми: видавничо-виробниче підприємство "Мрія", 2015. — 358 с. URL: https://pidruchniki.com/79625/pravo/derzhavne_upravlinnya
3. Гелей С.Д., Рутар С.М. Політологія: навч. посіб. — Львів: Світ. — 2001. — 384 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2322.html>
4. Дзюбик С., Ривак О. Основи економічної теорії: навч. посіб. К. 2014. URL: https://pidruchniki.com/14210923/politekonomiya/ekonomichna_bezpeka_derzhavi
5. Загуменник В. І., Проценко В. В. Державне управління та виконавча влада в Україні: навч. посіб. Київ. Поліграфіст. 2015. 295 с. URL: https://pidruchniki.com/84661/pravo/derzhavne_upravlinnya
6. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1262018-24150>
7. Офіційний сайт Національної академії наук України. URL: <http://ndipzir.org.ua/archives/327>
8. Положення про Державну фіскальну службу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-p>
9. Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1119-2015-p>

10. Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-p>

11. Положення про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2017-p>

12. Положення про Міністерство інфраструктури України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-p>

13. Положення про Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/page/polozhennja-pro-ministerstvo-finansiv-ukraini>

14. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. дата оновлення: від 09.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

15. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України 22.07.1998 № 810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/term/6366>

16. Старостенко Г., Онишко С., Поснова Т. Національна економіка: навч. посіб. — К. Ліра-К. 2011. URL: http://pidruchniki.com/1344061444697/ekonomika/natsionalna_ekonomika_ekonomichna_bezpeka

17. Уманців Ю. М., Міняйло О. І., Косик В. І. Механізм економічної політики: навч. посібн. Івано-Франківськ. 2010. 436 с. URL: https://pidruchniki.com/18210712/ekonomika/obyekti_predmet_ekonomichnoyi_bezpeki

18. Акімова Л.М. Інструменти та діагностика умов забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління. Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 18. — С. 62—66.

19. Акімова Л.М. Імплементация міжнародного досвіду державного управління забезпеченням економічної безпеки держави в Україні. Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 19. — С. 94—98.

20. Акімова Л. М. Аналіз тенденцій розвитку економіки держави та їх вплив на економічну безпеку України. Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 20. — С. 71—75.

21. Акімова Л.М. Вплив фінансових компаній на фінансово-економічну безпеку держави: міжнародний досвід. Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 21. — С. 95—100.

References:

1. Akimova, L. and Lysachok, A. (2017), "State regulation of financial and economic safety of subjects of economic activity", DP Publishing House Personnel, vol. 5, pp. 16—28.

2. Burbyka, M.M. Solonar, A.V. and Yanishevskaya, K.D. (2015), *Administrativne pravo Ukrainy* [Administrative Law of Ukraine], Mriia, Sumy, Ukraine.

3. Helei, S.D. and Rutar, S.M. (2001), *Politologiya* [Politics], Svit, Lviv, Ukraine.

4. Dziubyk, S. and Ryvak, O. (2014), *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Fundamentals of Economic Theory], Kyiv, Ukraine.

5. Zahumennyk, V. I. and Protsenko, V. V. (2015), *Derzhavne upravlinnia ta vykonavcha vlada v Ukraini* [State Administration and Executive Power in Ukraine], Polihrafist, Kyiv, Ukraine.

6. The official site of the President of Ukraine (2018), available at: <https://www.president.gov.ua/documents/1262018-24150> (Accessed 10 February 2019).

7. The official site of National Academy of Sciences of Ukraine (2018), available at: <http://ndipzir.org.ua/archives/327> (Accessed 12 February 2019).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), Regulation "On the State Fiscal Service of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-p> (Accessed 10 February 2019).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Regulation "On the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1119-2015-p> (Accessed 10 February 2019).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), Regulation "On the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine", available at: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-p> (Accessed 10 February 2019).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), Regulation "On the Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2017-p> (Accessed 11 February 2019).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), Regulation "On the Ministry of Infrastructure of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-p> (Accessed 12 February 2019).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), Regulation "On the Ministry of Finance of Ukraine", available at: <https://www.minfin.gov.ua/page/polozhennja-pro-ministerstvo-finansiv-ukraini> (Accessed 12 February 2019).

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "About banks and banking activities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (Accessed 12 February 2019).

15. President of Ukraine (1998), Decree "On Measures to Implement the Concept of Administrative Reform in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/term/6366> (Accessed 12 February 2019).

16. Starostenko, H. Onyshko, S. and Posnova, T. (2011), *Natsionalna ekonomika* [National Economy], Lira-K, Kyiv, Ukraine.

17. Umantsiv, Yu. M. Miniailo, O. I. and Kosyk, V. I. (2010), *Mekhanizm ekonomichnoi polityky* [Mechanism of economic policy], Ivano-Frankivsk, Ukraine.

18. Akimova, L. (2018), "Instruments and diagnostics of conditions for ensuring economic security of the state by means of public administration", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 18, pp. 62—66.

19. Akimova, L. (2018), "Implementation of international experience of state management of ensuring the economic security of the state in Ukraine", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 19, pp. 94—98.

20. Akimova, L. (2018), "Analysis of trends in the development of the state economy and their impact on Ukraine's economic security", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 71—75.

21. Akimova, L. (2018), "The influence of financial companies on the financial and economic security of the state: international experience", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 21, pp. 95—100.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2019 р.

О. П. Борис,
к. техн. н., заступник начальника,
Українського науково-дослідного інституту цивільного захисту

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.116

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НОРМ ДИСЛОКАЦІЇ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ В УКРАЇНІ

О. Boris,
candidate of technical sciences, Deputy Chief of the Ukrainian Research Institute of Civil Protection

STATE REGULATION OF NORMAL DISSOLUTION OF FIRE-RELATED SUBSIDIES IN UKRAINE

У статті зазначено, що в Україні нормативно врегульовані і використовуються "старий" і "новий" підходи щодо визначення місць дислокації пожежно-рятувальних підрозділів які засновані на реалізації механізмів просторового і часового критеріїв. Установлено, що відповідно до усереднених статистичних даних за 2015–2018 роки в Україні щорічно виникає 78974 пожежі з яких 92,7 % ліквідуються пожежно-рятувальними підрозділами. З'ясовано, що значну роль у забезпеченні функції реагування цивільного захисту України відіграє оперативність дій пожежно-рятувальних підрозділів. Доведено, що основу функціональної підсистеми реагування на надзвичайні ситуації, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт Єдиної державної системи цивільного захисту складають пожежно-рятувальні та аварійно-рятувальні підрозділи Державної служби з надзвичайних ситуацій України (ДСНС). Наголошено, що нормативне врегулювання місць дислокації пожежно-рятувальних підрозділів є вагомим інструментом державного регулювання у сфері цивільного захисту України, який пов'язаний із запровадження нормативно-правових змін однієї із його складових — реагування на надзвичайні ситуації та ліквідації їх наслідків, що направлений на вирішення нагальних проблем забезпечення безпеки громадян на місцевому, регіональному та державному рівнях. Розглянуто особливості існуючих підходів щодо дислокації пожежно-рятувальних частин та визначення меж району виїзду пожежно-рятувальних підрозділів в Україні.

The article states that "old" and "new" approaches to determining the places of dislocation of fire and rescue units based on the implementation of mechanisms of spatial and temporal criteria are regulated and used in Ukraine. It is established that according to the averaged statistical data for 2015–2018, 78974 fires occur each year in Ukraine, of which 92.7% are eliminated by fire and rescue units. It is revealed that the operational effectiveness of fire and rescue units plays a significant role in ensuring the function of responding to civil protection of Ukraine. It is proved that the emergency response rescue subsystem, emergency rescue and other urgent works of the Uniform State Civil Protection System are made up of fire and rescue units of the State Emergency Situations Service of Ukraine (SNSS). It was emphasized that the normative regulation of the places of deployment of fire

and rescue units is a powerful instrument of state regulation in the field of civil protection of Ukraine, which is connected with the introduction of regulatory and legal changes of one of its components — emergency response and liquidation, aimed at solving it. the urgent problems of ensuring citizens' security at the local, regional and state levels. Also, we provide an analysis of regulatory and technical regulation and an assessment of existing approaches to substantiate the networks of fire and rescue units in the settlements of Ukraine, namely: places of dislocation of fire and rescue units and the main criteria used in determining the districts of departure (service areas) fire and rescue units in the territories of settlements of the countries of the world, features of existing approaches regarding the location of fire-rescue units and determination of the boundaries of the exit area zhezhno and rescue units in Ukraine. Also, the analysis of normative and technical regulation and an estimation of existing approaches concerning the substantiation of networks of placement of fire and rescue units in settlements of Ukraine is presented. The peculiarities of existing approaches concerning the location of fire-rescue units and the determination of the boundaries of the exit zone of fire and rescue units in Ukraine are considered.

Ключові слова: державне регулювання, дислокація, просторовий критерій, часовий критерій, час прибуття, пожежно-рятувальна частина, район виїзду, пожежно-рятувальний підрозділ, пожежний автомобіль.

Key words: state regulation, dislocation, spatial criterion, time criterion, arrival time, fire and rescue part, outlet area, fire and rescue unit, fire vehicle.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відповідно до усереднених статистичних даних за 2015—2018 роки в Україні щорічно виникає 78974 пожежі з яких 92,7 % ліквідуються пожежно-рятувальними підрозділами. Із загальної кількості оперативних виїздів підрозділів пожежної охорони 20—25 % припадає на самостійну ліквідацію небезпечних подій не пов'язаних із пожежогасінням, а у 90 % фактів реагування сил цивільного захисту на виникнення надзвичайних ситуацій пожежно-рятувальні підрозділи приймають безпосередню участь в ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Загалом пожежі складають близько 30 % від загальної кількості надзвичайних ситуацій в Україні [1].

Таким чином, є підстави стверджувати, що значну роль у забезпеченні функції реагування цивільного захисту України відіграє оперативність дій пожежно-рятувальних підрозділів. Так практично 82 % з 399 атестованих аварійно-рятувальних служб в Україні складають пожежно-рятувальні підрозділи [2].

Зважаючи на наведене цілком логічно визначити, що основу функціональної підсистеми реагування на надзвичайні ситуації, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт Єдиної державної системи ци-

вільного захисту складають пожежно-рятувальні та аварійно-рятувальні підрозділи Державної служби з надзвичайних ситуацій України (ДСНС).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та методологічні основи державного управління у сфері цивільного захисту, його механізми, шляхи вирішення ключових питань реалізації політики у цій сфері досліджували вчені: В. Акімов, С. Андреев, М. Брушлинський, Ю. Воробйов, Ю. Глуховенко, В. Доманський, Л. Жукова, О. Могилянченко, М. Стеблюк, О. Труш, Г. Федулов, В. Федоренко, В. Шоботов, І. Шпільовий та ін.

Водночас досліджень, у яких із позицій системного підходу розглянуто питання державного регулювання норм дислокації пожежно-рятувальних підрозділів в Україні, практично немає.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті спрямована на підвищення ефективності реагування на надзвичайні ситуації сил цивільного захисту шляхом державного регулювання норм дислокації пожежно-рятувальних підрозділів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Закономірно, що державне регулювання у сфері цивільного захисту щодо реагування на надзвичайні ситуації, в першу чергу пов'язане із регламентацією діяльності пожежно-рятувальних та аварійно-рятувальних підрозділів ДСНС, а оперативність дій за призначенням базується на нормативах пов'язаних із ліквідацією пожеж. Від оптимізації місць дислокації означених підрозділів в значній мірі залежить швидкість та ефективність ліквідації і мінімізації наслідків надзвичайних ситуацій. До певного часу зазначене питання було врегульоване нормативними актами України і стосувалось розміщення пожежно-рятувальних частин на територіях населених пунктів та комплектування пожежно-рятувальних підрозділів пожежною технікою [3—7]. Визначені підходи, які спираються на критерій радіусу обслуговування, заклали основу механізму ліквідації пожеж в державі, що в свою чергу виступив підґрунтям та складовою системи реагування на надзвичайні ситуації в сенсі реалізації гуманітарної функції цивільного захисту направленої на захист життя і здоров'я людини в умовах впливу небезпечних факторів оточуючого середовища.

Використання критерію радіусу обслуговування (просторового критерію) під час обґрунтування місць дислокації пожежно-рятувальних частин (ПРЧ), який полягає у встановленні відносної точки розміщення ПРЧ та визначення зони обслуговування пожежно-рятувального підрозділу (ПРП) відповідно до уявного радіусу (радіус обслуговування) у вигляді несиметричної форми наближеної до кола, не забезпечує у повній мірі захист населення і територій від пожеж, а реалізація запропонованого підходу призводить до необґрунтованих матеріальних витрат у зв'язку із необхідністю спорудження значної кількості пожежних депо із розміщенням двох і більше пожежних автомобілів. Такий підхід не враховує планувальні, топографічні характеристики населеного пункту, що обумовлює конфігурацію району виїзду ПРП, а також такі критерії як стан доріг, інтенсивність руху, в тому числі в різні пори року та інше. При цьому залежність визначення типу й кількості пожежних автомобілів (ПА) від кількості жителів без врахування означених особливостей населеного пункту привела до використання на всій території держави однотипних ПА, що в свою чергу не дає змоги ефективно реагувати на різні види пожеж і сценарії їх розвитку, а також інші небезпечні події, реагування на які функціонально покладено на ПРП.

Альтернативним і більш раціональним підходом із визначення місць дислокації ПРЧ є критерій часу прибуття першого ПА державних ПРП до місця виклику, так званий — часовий критерій, за яким дислокація ПРЧ має забезпечити оптимальний район виїзду ПРП у функціональній зоні населеного пункту — зону обслуговування, обмежену 10 хвилинним терміном прибуття ПА до місць можливого виклику у містах та 20 хвилинним терміном у сільських населених пунктах [8]. Однак для реалізації зазначеного критерію не встановлено механізм його використання, зокрема в частині вихідних даних для проектування населених пунктів.

Поряд із відсутністю вихідних даних щодо місця дислокації ПРЧ виникла необхідність удосконалення критеріїв їх комплектації ПА із врахуванням характеристик району виїзду: висоти забудови, особливостей техногенної та пожежної небезпеки, забезпеченості джерелами водопостачання, шляхів та умови проїзду. Також не враховувались статистичні закономірності потоків викликів ПРП, які характеризуються часом їх зайнятості (параметр оперативної обстановки), що впливає на обґрунтування кількості ПА.

Спираючись на означене та попередні дослідження науковців [9—12] Українським науково-дослідним інститутом цивільного захисту (Інститут) розроблені, а Міністерством регіонального розвитку України реалізовані, нормативні зміни [13] в будівельні норми України, якими відмінена дія [3—7], та введені основи альтернативного підходу до дислокації та нова класифікація ПРЧ. При цьому проектування пожежних депо під розміщення ПРП в Україні обумовлювалось [7], що не відповідало новим критеріям. Для реалізації механізму утворення ПРЧ державними будівельними нормами [13] виникла необхідність розроблення відповідного національного стандарту [14], що було реалізовано протягом 2018 року.

Нині в Україні нараховується 1089 ПРЧ по охороні населених пунктів. Така кількість не забезпечує виконання раніше єдиного встановленого критерію радіусу обслуговування (просторового критерію) ПРП, який для функціональних зон населених пунктів становить 3 км по дорогам загального користування [13]. Так, відповідно до існуючої мережі розміщення ПРЧ у м. Києві, що може бути розглянута як практичний приклад реалізації просторового критерію, можливо стверджувати, що ризик не отримання своєчасної допомоги у разі виникнення небезпечної події (пожежі) населенням, яке перебуває та/або мешкає на значній території м. Києва високий. Кількість наявних ПРЧ не відповідає встановленим будівельним нормам, а для виконання нормативних вимог із застосуванням критерію радіусу обслуговування на території м. Києва мають бути розміщені ще близько 25 ПРЧ.

Слід відмітити, що аналогічна ситуація притаманна і для інших населених пунктів України. Також необхідно зазначити, що під час визначення місць дислокації існуючих ПРЧ кількість жителів населеного пункту (району забудови) не враховувалась жодним нормативним документом, а застосування просторового критерію як основного нормативу утворення ПРЧ визначеного [13], має піддаватись подальшому обговоренню, оскільки повна його реалізація є економічно не обґрунтованою. В першу чергу це пов'язано із значними фінансовими витратами на будівництво додаткових пожежних депо, а також із відсутністю землевідведення під їх розміщення в збудованих житлових кварталах.

Можливо зазначити що на території України критерії утворення ПРЧ реалізуються не в повній мірі. Єдиним практичним рішенням забезпечення безпеки громадян в умовах, що склалися, є застосування нових підходів до визначення місць дислокації та нормативних вимог до типів ПРЧ і їх комплектування ПА, які враховуються часовим критерієм. Однак його параметри хоч і визначені нормативними документами [8, 13], але не могли

бути реалізовані через відсутність відповідних вихідних даних для їх розрахунків.

Аналіз зарубіжних джерел [15—25] вказує, що в більшості країн під час визначення місця дислокації при утворенні ПРЧ використовується саме часовий критерій (критерій часу прибуття) вихідними даними для реалізації якого є середня швидкість руху ПА.

Швидкість ПА, як правило, визначається статистичними даними, або шляхом експериментальних досліджень та розрахунків. Слід відмітити, що такий підхід дозволяє врахувати стан доріг, інтенсивність руху, рельєф місцевості, наявність інженерних споруд та природних об'єктів, що можуть створити перешкоду руху ПА. Використання такого підходу притаманне таким країнам: Велика Британія, Німеччина, Польща, Російська Федерація, Австрія, Бельгія, Греція, Данія, Ірландія, Норвегія тощо. Разом з цим, в Білорусі, США, Франції, Болгарії використовують "просторовий критерій" (критерій радіусу обслуговування).

Використання "старого" підходу призвело до того, що більшість територій, населених пунктів в Україні захищається одним типом ПА — пожежними автоцистернами середнього класу, що не дозволяє ефективно реагувати на всі види небезпек, пов'язаних із відповідними для конкретної місцевості природними умовами та технологічними процесами.

Так, відповідно стандарту [26], за даними 2018 року, із загальної кількості 2975 автоцистерн майже 83% складають автомобілі середнього класу. Слід зазначити, що число ПА не знаходиться у прямо пропорційній залежності від чисельності населення міста чим більше місто, тим відносно менше пожежних автомобілів. Але такий підхід є не досконалим та не враховує всіх чинників від яких залежить кількість, а головне тип ПА. Зокрема таких: пожежна та техногенна небезпека території, яку захищає ПРП, забезпеченість джерелами водопостачання, характеристики місцевості, щільність забудови, статистика пожеж тощо. Аналогічний "старий" підхід притаманний більшості пострадянських країн у тому числі хоч і з деякими змінами і Україні [13].

У Польщі, Німеччині кількість та тип ПА визначає за результатом детального аналізу пожежної та техногенної небезпеки місцевості (статистика пожеж, час відгуку на виклики, час обслуговування одного виклику, кількість населення, площа населеного пункту тощо) за результатами чого проводяться відповідні розрахунки сил і засобів або робляться експертні висновки. В таких країнах, як Греція, Румунія, Фінляндія, Болгарія поряд із кількістю населення під час визначення типу та кількості ПА враховується такий критерій як пожежна небезпека об'єкту захисту.

Інститутом з метою покращення ефективності системи реагування на небезпечні події (пожежі) протягом останніх років відкориговані нормативні положення "старого" підходу чим закладено нормативне підґрунтя для впровадження альтернативного — часового критерію дислокації ПРЧ та визначення районів виїзду ПРП [13] у тому числі через впровадження нової класифікації типів пожежних депо, яка залежить від кількості одиниць пожежної та аварійно-рятувальної техніки, що може бути в них розміщена:

I типу — 7 і більше одиниць;

II типу — 2-6 одиниць;

III типу — 1 одиниця.

Для реалізації механізму часового критерію (критерій часу прибуття) групою науковців проведені наукові дослідження, результати яких стали основою запровадження нового нормативного акта [14].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що сьогодні в Україні нормативно врегульовані і можуть бути використані "старий" і "новий" підходи щодо визначення місць дислокації пожежно-рятувальних підрозділів які засновані на реалізації механізмів просторового і часового критеріїв. Такий підхід у нормативному регулюванні функції реагування цивільного захисту є перехідним етапом перед запровадженням методів розрахунку дислокації на основі уточнених математичних моделей.

При цьому слід зазначити, що нормативне врегулювання місць дислокації пожежно-рятувальних підрозділів є вагомим інструментом державного регулювання у сфері цивільного захисту України, який пов'язаний із запровадження нормативно-правових змін однієї із його складових — реагування на надзвичайні ситуації та ліквідації їх наслідків, що направлений на вирішення нагальних проблем забезпечення безпеки громадян на місцевому, регіональному та державному рівнях.

Також нами представлено аналіз нормативно-технічної регламентації і оцінка існуючих підходів щодо обґрунтування мереж розміщення пожежно-рятувальних підрозділів у населених пунктах України, а саме: місць дислокації пожежно-рятувальних частин та основних критеріїв, що використовуються під час визначення районів виїзду (зон обслуговування) пожежно-рятувальних підрозділів на територіях населених пунктів країн світу, розглянуто особливості існуючих підходів щодо дислокації пожежно-рятувальних частин та визначення меж району виїзду пожежно-рятувальних підрозділів в Україні.

Розглянуто окремі положення нормативних змін обумовлених нормативно-технічними актами України щодо дислокації пожежно-рятувальних частин і районів виїзду пожежно-рятувальних підрозділів.

Перспективою подальших розвідок цієї проблематики, є на наш погляд дослідження історії становлення Державної пожежної охорони та її роль в формуванні системи цивільного захисту України.

Література:

1. Інформаційно-аналітичні матеріали до листа від 15 лютого 2016 р. № 26—852.
2. Реєстр атестованих аварійно-рятувальних служб [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/files/2017/6/15/1/%D0%A0%D0%95%D0%A1%D0%A2%D0%A0%20%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%98%D0%A5%20%D0%90%D0%A0%D0%A1.xls>
3. ДБН 360-92**Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень. — Чинний від 2002-03-19. — К.: Держбуд України, 2002. — 107 с.

4. СНІП II-89-80* "Генеральные планы промышленных предприятий". — Чинний від 1982-01-01. М.: ГП ЦПП 1994, 1994. — 63 с.

5. ДБН Б.2.4-1-94 Планування і забудова сільських поселень. — Чинний від 1994-03-01. К.: Мінбудархітектури України, 1994. — 99 с.

6. ДБН Б.2.4-3-95. Генеральні плани сільськогосподарських підприємств. Держкоммістобудування України. — К.: "Укрархбудінформ", 1995. — 56 с.

7. Нормалі планувальних елементів житлових та громадських будівель. Випуск НП 9.2.85 Міські пожежні депо, — М., 1986 р.

8. Постанова Кабінету Міністрів України № 874 "Про затвердження критеріїв утворення державних пожежно-рятувальних підрозділів (частин) Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в адміністративно-територіальних одиницях та переліку суб'єктів господарювання, де утворюються такі підрозділи (частини)" від 27 листопада 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/874-2013-p>

9. Встановлення концептуальних основ розвитку системи пожежного спостереження в Україні / О.П. Борис // Науковий вісник: Цивільний захист та пожежна безпека. — Київ, 2016. — № 1 (1). — С. 16—21.

10. Досвід оцінювання дій підрозділів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час реагування на небезпечні події / О.М. Тесленко, О.Г. Доценко, О.В. Савченко, О.В. Вересенко, А.С. Борисова / Надзвичайна ситуація. Безпека та захист / Науковий вісник ЧІПБ НУЦЗУ / № 1 / 2017

11. Oleksandr Borys Review of Fire Statistics Data in Ukraine. Bezpiecze'stvo I Technika Po'arnicza Safety & Fire Techique. BITP Vol. 47 Issue 3, 2017, pp. 62—67, doi: 10.12845/bitp.47.3.2017.4. (Опублікована 30.09.2017).

12. Борис О.П., Ніжник В.В., Жихарев О.П., Крикун О.М. Розроблення порядку оцінювання дій підрозділів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час реагування на небезпечні події. Науковий вісник: Цивільний захист та пожежна безпека. — 2017. — № 2 (4). — С. 55—59.

13. ДБН Б.2.2-12:2018 Планування і забудова територій.

14. ДСТУ 8767:2018 Пожежно-рятувальні частини. Вимоги до дислокації і району виїзду. Комплектування пожежними автомобілями та проектування.

15. Федеральный Закон № 123-ФЗ от 22.07.2008 "Технический регламент о требованиях пожарной безопасности" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://dwg.ru/dnl/12886>

16. Методические рекомендации по определению мест размещения подразделений пожарной охраны в населенных пунктах в целях доведения времени прибытия первого подразделения пожарной охраны до нормативных значений // Утв. Главным Государственным инспектором Российской Федерации по пожарному надзору 30 декабря 2009 г. № 2-4-60-14-18. — М., 2009. — 25 с.

17. СП 11.13130.2009 Свод правил. Места дислокации подразделений пожарной охраны. Порядок и методика определения [Електронний ресурс]. — Режим

доступу: <http://gochs.info/download/sp-11.13130.-2009.pdf>

18. НПБ 64-2002* Нормы пожарной безопасности Республики Беларусь. Порядок определения необходимого количества сил и средств для обеспечения функционирования подразделений, осуществляющих предупреждение и тушение пожаров в организациях [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mchs.gov.by/_modules/_cfiles/files/NPB_64-2002.pdf

19. СНБ 2.02.04-03 "Противопожарная защита населенных пунктов и территорий предприятий" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://dwg.ru/dnl/9348>

20. Матюшин А.В., Порошин А.А., Матюшин Ю.А. Зарубежный опыт обоснования мест дислокации оперативных подразделений пожарной охраны // Пожарная безопасность. — 2005. — № 2. — С. 74—82.

21. Організаційно-правові основи державної пожежної охорони республіки Польща. USTAWA z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Pa'stwowej Stra'y Po'arnej [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cossw.pl/file/redir.php?id=5609>

22. Муніципалітет Фіннентроп. План потреб в протипожежному захисті. Ам Маркт 1, 57413 Фіннентроп, 2014. — 81 с.

23. О некоторых проблемах, связанных с нормирования пожарных автомобилей и пожарных депо. Журнал "Пожаровзрывобезопасность". — 2004. — № 4. — С. 76.

24. НПБ 101-95 Нормы проектирования объектов пожарной охраны [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gostbank.metaltorg.ru/data/norms_new/npb/12.pdf

25. НПБ 201-96 Нормы пожарной безопасности. Пожарная охрана предприятий. Общие требования [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gostrf.com/normadata/1/4294851/429485-1766.pdf>

26. ДСТУ EN 1846-1:2017 Протипожежна техніка. Пожежно-рятувальні автомобілі. Частина 1. Номенклатура і позначення (EN 1846-1:2011, IDT).

References:

1. State Emergency Service of Ukraine (2016), "Information and analytical materials to the letter dated February 15, 2016, No. 26-852", available at: <http://www.dsns.gov.ua/> (Accessed 25 Jan 2019).

2. State Emergency Service of Ukraine (2017), "Register of Certified Emergency and Rescue Services", available at: <http://www.dsns.gov.ua/files/2017/6/15/1/%D0%A0%D0%95%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%20%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%98%D0%A5%20%D0%90%D0%A0%D0%A1.xls> (Accessed 25 Jan 2019).

3. Derzhbud Ukrainy (2002), DBN 360-92** Mistobuduvannia. Planuvannia i zabudova mis'kykh i sil's'kykh poselen' [DBN 360-92 ** Town-planning. Planning and building urban and rural settlements], Derzhbud Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

4. HP TsPP (1994), SNyP II-89-80* Heneral'nye plany promyshlennykh predpriyatyj [SNiP II-89-80 * "Master

Plans for Industrial Enterprises"], HP TsPP, Moscow, Russia.

5. Minbudarkhitektury (1994), DBN B.2.4-1-94 Planuvannia i zabudova sil's'kykh poselen' [DBN B.2.4-1-94 Planning and development of rural settlements], Minbudarkhitektury Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

6. Derzhkormistobuduvannya (1995), DBN B.2.4-3-95. Heneral'ni plany sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv [DBN B.2.4-3-95. General plans of agricultural enterprises], Ukrarkhbudinform, Kyiv, Ukraine.

7. State Committee for Construction in the Soviet Union (Gosstroy) (1986), Normali planuvail'nykh elementiv zhytlovykh ta hromads'kykh budivel'. Vypusk NP 9.2.85 Mis'ki pozhezhni depo [Normal planning elements for residential and public buildings. Issue of emergency number 9.2.85 City fire departments], Moscow, Russia.

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), "On Approval of the Criteria for the Establishment of State Fire and Rescue Units (Sections) of the Operational Rescue Service for Civil Protection in the administrative-territorial units and the list of subjects of management, in which such units (parts)", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/874-2013-p> (Accessed 25 Jan 2019).

9. Borys, O. P. (2016), "Establishment of the conceptual framework for the development of a fire detection system in Ukraine", *Naukovyj visnyk: Tsyvil'nyj zakhyst ta pozhehzna bezpeka*, vol. 1(1), pp. 16—21.

10. Teslenko, O.M. Dotsenko, O.H. Savchenko, O.V. Veresenko, O.V. and Borysova, A.S. (2017), "Experience in evaluating the actions of the units of the civil protection emergency-rescue unit during the response to dangerous events", *Nadzvyhajna sytuatsiia. Bezpeka ta zakhyst. Naukovyj visnyk CHIPB NUTsZU*, vol. 1.

11. Borys, O. (2017), "Review of Fire Statistics Data in Ukraine", *Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza Safety & Fire Technique*. BiTP, Vol. 47, no.3, pp. 62—67. doi: 10.12845/bitp.47.3.2017.4.

12. Borys, O.P. Nizhnyk, V.V. Zhykhariev, O.P. and Krykun, O.M. (2017), "Development of the procedure for assessing the actions of the units of the civil protection emergency-rescue unit during the response to dangerous events", *Tsyvil'nyy zakhyst ta pozhezhna bezpeka*, vol. 2 (4), pp. 55—59.

13. Ministry for Regional Development, Building and Housing of Ukraine (2018), "DBN B.2.2-12: 2018 Planning and building of territories", available at: <http://kbu.org.ua/assets/app/documents/15.1.%20%D0%94%D0%91%D0%9D%20%D0%91.2.2-2018%20%D0%9F%D0%9B%D0%90%D0%9D%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%86%20%D0%97%D0%90%D0%91%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%90%20%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%98%D0%A2%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%99.pdf> (Accessed 25 Jan 2019).

14. Ukrainian Research and Training Center of Standardization, Certification and Quality (2018), "DSTU 8767: 2018 Fire and rescue parts. Requirements for dislocation and exit area. Filling with fire trucks and design", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0098774-18> (Accessed 25 Jan 2019).

15. Russian Federation (2008), "Technical regulations on fire safety requirements", available at: <https://dwg.ru/dnl/12886> (Accessed 25 Jan 2019).

16. Emergencies Ministry of Russia (2009), Metodicheskiye rekomendatsyy po opredeleniyu mest razmeshcheniya podrazdeleniy pozharnoj okhrany v naselennykh punktakh v tseliakh dovedeniya vremeny prybytiya pervogo podrazdeleniya pozharnoj okhrany do normativnykh znacheniy [Guidelines for determining the placement of fire departments in settlements in order to bring the arrival time of the first fire department to the standard values], Emergencies Ministry of Russia, Moscow, Russia.

17. Emergencies Ministry of Russia (2009), "SP 11.13130.2009 Code of Practice. Places of deployment of fire departments. The procedure and method of determining", available at: <http://gochs.info/download/sp-11.13130.2009.pdf> (Accessed 25 Jan 2019).

18. Ministry of Emergency Situations of the Republic of Belarus (2002), "NPB 64-2002 * Standards of fire safety of the Republic of Belarus. The procedure for determining the required number of forces and means to ensure the functioning of units engaged in the prevention and suppression of fires in organizations", available at: http://mchs.gov.by/_modules/_cfiles/files/NPB_64-2002.pdf (Accessed 25 Jan 2019).

19. Ministry of Architecture and Construction of the Republic of Belarus (2004), "SNB 2.02.04-03 Fire protection of settlements and territories of enterprises", available at: <https://dwg.ru/dnl/9348> (Accessed 25 Jan 2019).

20. Matiushyn, A. V. Poroshyn, A. A. and Matiushyn, Yu. A. (2005), "Foreign experience of substantiating the locations of the operational fire brigade units", *Pozharnaia bezopasnost'*, vol. 2, pp.74—82.

21. Państwowej Straży Pożarnej (1991), "Organizational and legal foundations of state fire protection of the republic of Poland", available at: <http://www.cossw.pl/file/redir.php?id=5609> (Accessed 25 Jan 2019).

22. Finnentrop Municipality (2014), Plan potreb v protypozhezhnomu zakhysti [Plan for fire protection needs], Finnentrop, Germany.

23. Brushlinskiy, N.N. (2004), "On some problems associated with the rationing of fire trucks and fire stations", Zhurnal "Pozharovzryvobezopasnost'", vol. 4, pp. 76—81.

24. Emergencies Ministry of Russia (1995), "NPB 101-95 Norms of design of objects of fire protection", available at: http://gostbank.metaltorg.ru/data/norms_new/npb/12.pdf (Accessed 25 Jan 2019).

25. Emergency Ministry of Russia (1996), "NPB 201-96 Fire safety standards. Fire protection of enterprises. General requirements", available at: <http://www.gost.rf.com/normadata/1/4294851/4294851766.pdf> (Accessed 25 Jan 2019).

26. Ukrainian Research and Training Center of Standardization, Certification and Quality (2017), "DSTU EN 1846-1: 2017 Fire-fighting equipment. Fire and rescue cars. Part 1. Nomenclature and designation", available at: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=72348 (Accessed 25 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 14.02.2019 р.

І. О. Васильєв,

к. ю. н., професор кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, м. Київ

В. О. Тищенко,

к. н. з держ. упр., доцент, доцент кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, м. Київ

А. В. Пруський,

к. техн. н., доцент, начальник кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, м. Київ

С. А. Єременко,

к. техн. н., доцент, заступник начальника (з навчальної та методичної роботи), Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.122

УПРАВЛІННЯ ПОЖЕЖНИМИ ТА ТЕХНОГЕНИМИ РИЗИКАМИ

I. Vasyliiev,

PhD in Juridical Sciences, Professor at the Department of Fire Prevention and Life Safety of the Civilian Population at the Institute of Public Administration in the Sphere of Civil Protection, Kyiv

V. Tyshchenko,

PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Fire Prevention and Life Safety of the Civilian Population at the Institute of Public Administration in the Sphere of Civil Protection, Kyiv

A. Pruskyi,

PhD in Engineering Sciences, Associate Professor, Chair of the Department of Fire Prevention and Life Safety of the Civilian Population at the Institute of Public Administration in the Sphere of Civil Protection, Kyiv

S. Yeremenko,

PhD in Engineering Sciences, Associate Professor, Deputy Head (on teaching and guiding) at the Institute of Public Administration in the Sphere of Civil Protection, Kyiv

MANAGEMENT OF FIRE AND DISASTER RISK FACTORS

У статті проаналізовано вітчизняних та іноземних вчених у галузі державного управління по забезпеченню попередження надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Розглянуто питання впровадження в Україні системи забезпечення пожежної та техногенної безпеки суб'єктів господарювання на основі оцінки ризику виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Наведено нормативно-правові акти, якими регламентуються вимоги щодо оцінки ризиків виникнення НС. Розглянуто головні принципи цивільного захисту щодо створення системи раціональної превентивної безпеки. Розглянуто рівні ризику виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Наголошено важливість питання проведення детального пожежно-технічного обстеження об'єкту, перевірки стану обладнання та рівня професійної підготовки персоналу. Проаналізовано методики, що застосовуються при оцінці ризику в Європейському Союзі та США. Наведено головний принцип переходу до новітньої системи управління ризиками у сфері пожежної та техногенної безпеки.

The opinions of domestic and foreign scientists in regard to the public administration providing the technogenic and natural emergencies prevention are given. The issue of implementation of the system providing fire and technogenic security of economic entities in Ukraine on the basis of emergencies risk level assessment is considered. The laws and regulations that govern the requirements for emergency risks assessment is analysed. The basic principles of civil protection to create a system of rational preventive security are discussed. The emergency risk levels are considered. The importance of conducting detailed fire and technical inspection of the object, checking the equipment condition and the level of personnel training is emphasized. Most of the fires are social nature and caused by humans: arson, careless handling of fire, negligently during the execution of the installation works, untimely call of emergency services — all of this is just a part of their causes and grave consequences.

This group of risks management requires undertaking a variety of comprehensive actions aimed at increasing level of firefighting and preventive operations (the creation of respective units, normative legal relations, training of the population, etc.).

This list may be complemented by many factors that contribute to the risk of fire and accidents.

Such a detailed, multi-level classification is needed first of all for the introduction of a system for ensuring fire and technological safety of economic entities based on risk assessment, as well as it is of

interest by many structures and economic entities, including entrepreneurs engaged in the production and the installation of fire safety equipment, organizations involved in processing insurance of design and construction companies, developers of special technical conditions, and others. Most of the fires are social nature and caused by humans: arson, careless handling of fire, negligently during the execution of the installation works, untimely call of emergency services — all of this is just a part of their causes and grave consequences.

This list may be complemented by many factors that contribute to the risk of fire and accidents. Such a detailed, multi-level classification is needed first of all for the introduction of a system for ensuring fire and technological safety of economic entities based on risk assessment, as well as it is of interest by many structures and economic entities, including entrepreneurs engaged in the production and the installation of fire safety equipment, organizations involved in processing insurance of design and construction companies, developers of special technical conditions, and others. Fire and technological risks calculations should be carried out individually for each system, at the same time they should not be a constant value. Under certain conditions, the risks should be managed, thus ensure the standard level of fire and technological safety, which will allow them to be artificially reduced.

Fire and technological risks calculations should be carried out individually for each system, at the same time they should not be a constant value. Under certain conditions, the risks should be managed, thus ensure the standard level of fire and technological safety, which will allow them to be artificially reduced.

The European Union and the USA risk assessment methods are analysed. The main principle of the transition to the latest risk management system in fire and technogenic security realm is presented.

Ключові слова: управління ризиками, забезпечення пожежної безпеки, контрольно-наглядові функції, профілактична робота, нормативно-правове забезпечення, кількісна модель.

Key words: risk management, fire safety provision, control function, preventive measures, standard legal provision, quantitative model.

ВСТУП

Новітні технології, стрімкий прогрес, впровадження експериментальних систем господарювання сприяє не тільки розвитку економіки але й несе потенційну небезпеку. Сьогодні ймовірність катастроф зростає швидше ніж протидія їм. Підтвердження цієї тези — результати дослідження вчених Інституту "Future of Humanity" при Оксфордському університеті та фонду "Global Challenges", які встановили, що дев'ять загроз із дванадцяти: це результати життєдіяльності людини. На першому місці у цьому списку — пожежі та техногенні катастрофи.

За останні десять років в Україні сталося понад 600 тисяч пожеж, від яких загинуло 20 тисяч осіб, полум'ям знищено 10 тисяч одиниць автотехніки, матеріальні втрати склали майже 30 млрд гривень. Кожний рік у державі незмінно відбувається 65—70 тисяч пожеж, гине до 3 тисяч осіб, знищується близько 30 тисяч будівель та споруд.

Втрати від пожеж помітно перевищили загальний збиток держави від інших надзвичайних ситуацій, до того ж вони безповоротні та вимагають великих витрат на відновлення.

Кількість загиблих на душу населення в сім разів перевищує показники Сполучених Штатів Америки та у декілька разів-провідних країн Європи.

Постановою Кабінету міністрів України від 25 березня 2016 року № 419-р затверджено План заходів щодо реалізації Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2015—2020 роки, у якому передбачено прийняття, відповідно до міжнародних, національних стандартів у сфері управління ризиками та галузевих нормативних документів щодо застосування ризикорієнтованих підходів під час впровадження безпеки у галузі виробництва, розробка положень з питань органі-

зації управління ризиками, методик проведення оцінок ризиків, карт ризиків за окремими видами надзвичайних ситуацій, рекомендацій щодо застосування методів, стандартів і програм визначення ризиків тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Основою даного дослідження є теоретичні положення праць зарубіжних та українських вчених присвячених проблемам державного управління по забезпеченню попередження надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, а саме: В.Б. Авер'янова [11], О.Ф. Андрійко, А.П. Альгіна, І.В. Арістової, В.Г. Афанас'єва, О.М. Бандурки, Є.В. Булінської, М.М. Брушлинського, П. Вагнера, П.Б. Волянського, М.С. Клапківа, В.П. Петкова, С.В. Соколова, Д. Холла, Н.В. Хохлова, Т.В. Цвігуна, Л.К. Шашурнікова, О.О. Яковенка, Х.П. Ярмачі, В.Д. Бакуменка [12] та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є висвітлення питань щодо впровадження в Україні системи забезпечення пожежної та її техногенної безпеки суб'єктів господарювання на основі оцінки рівня ризику.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз нормативно-правових актів, якими регламентуються вимоги до оцінки ризиків показав, що одним з головних принципів цивільного захисту є створення системи раціональної превентивної безпеки з метою максимального можливого, економічно обгрунтованого зменшення ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій та мінімізації їх наслідків.

Під терміном ризик слід розуміти ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта або за його

межами. Сумуючи зазначені складові ймовірно оцінити рівень небезпеки та прийняти рішення на подальші дії, таким чином свідомо управляти ризиками [1; 2].

Фактори, які впливають на величину пожежних та техногенних ризиків, можна умовно розділити на три основні групи: природні, техногенні та соціальні. Зазначені ризики повністю або частково підпадають під систему свідомого управління.

Так, якщо взяти природні явища то незважаючи на те, що керування погодою ще не зовсім входить до нашої компетенції, наслідки природних катаклізмів цілком можливо пом'якшити, прийнявши для цього необхідні заходи (блискавкозахист, просіки у лісі тощо).

Стосовно техногенних факторів — сьогодні технічний прогрес з одного боку стимулює кількісне збільшення пожеж, з іншого змушує створювати нові засоби захисту та вимагає впроваджувати сучасні автоматизовані системи гасіння, удосконалювати протипожежні заходи, розробляти та впроваджувати пристрої, призначені для запобігання пожеж.

Ще одним компонентом зниження ризиків техногенного характеру є введення більш суворих протипожежних норм та технологічних регламентів [3].

Велика частина пожеж має соціальний характер і відбувається з вини людини: підпали, необережне поводження з вогнем, недбалість при виконанні монтажних робіт, невчасний виклик аварійних служб — все це лише частина причин їх виникнення та тяжких наслідків. Управління цією групою ризиків потребує впровадження цілої низки комплексних заходів, спрямованих на підвищення рівня пожежно-профілактичної роботи (створення відповідних підрозділів, нормативно-правових відносин, навчання населення тощо).

Також можливо розглядати ризики в залежності від їх походження: за причинами — порушення правил експлуатації електрообладнання, влучення блискавки, підпали тощо; за особливостями об'єкту — характеристики будівлі, призначення, горюче навантаження, наявність людей тощо. Цей список можливо доповнити безліччю факторів, що сприяють виникненню пожежам та аваріям.

Така детальна багатоступенева класифікація необхідна у першу чергу для запровадження системи забезпечення пожежної та техногенної безпеки суб'єктів господарювання на основі оцінки рівня ризиків [4], а також вона є інтересом з боку багатьох структур та суб'єктів господарювання, у тому числі підприємств, які займаються виробництвом і установкою протипожежного обладнання, організацій, пов'язаних з оформленням страхування, проектних та будівельних організацій, розробників спеціальних технічних умов та інших.

Розрахунки пожежного та техногенного ризиків необхідно проводити індивідуально для кожної системи, поряд з цим вони не повинні бути постійною величиною.

При певних умовах ризиками треба управляти, тим самим забезпечувати нормативний рівень протипожежної та техногенної безпеки, що дозволить їх штучно знизити.

Визначення рівня ризику повинно здійснюватись компетентними організаціями (державними або приватними з відповідною ліцензією) після комплексного

вивчення технологічних процесів виробництва, визначення пожежної небезпеки речовин та матеріалів, дослідження проектною документацією, а також проведення детального пожежно-технічного обстеження об'єкту, перевірки стану обладнання та рівня підготовки персоналу.

На підставі отриманих відомостей проводиться кількісний розрахунок пожежного ризику, дається оцінка загального протипожежного стану об'єкта та розробляється комплекс заходів зі скорочення ризиків: природного (захисту від блискавки, прямих сонячних променів тощо); техногенного (захист від короткого замикання, розгерметизації, ударів, перегріву тощо); соціального (запобігання підпалам, порушенням правил пожежної безпеки, навчання населення правилам пожежної безпеки тощо).

Цей комплекс повинен складатися з двох напрямків: профілактичного (навчання, накази, інструкції) та технічного (водопостачання, сигналізація, пожежогасіння). Ключовим інструментом у розробці стратегії зниження ризику є робота з деревом подій. Побудова смуг небезпечних факторів, а також прогнозування розвитку ймовірної пожежі дає можливість вирішити завдання з мінімумом витрат.

При перевищенні показників пожежного ризику перед керівниками установ (підприємств, організацій) постає питання щодо розробки додаткових заходів пожежної безпеки.

При цьому скоротити його рівень (небезпеки) можливо за рахунок вжиття запобіжних заходів та запровадження додаткових систем безпеки.

Так, зменшити показник пожежного ризику можливо шляхом внесення змін до проектів будівництва: створення додаткових шляхів евакуації, збільшення отворів, сходових клітин та аварійних виходів, впровадження систем димовидалення, систем оповіщення про пожежу та сигналізації, обмеження чисельності людей на об'єкті тощо. Слід звернути увагу на той факт, що виконання навіть одного із перерахованих вище заходів може серйозно вплинути на показник пожежного ризику.

На виконання програми економічних реформ наша країна поступово переходить на новий вид технічного регулювання, в основі якого лежить міжнародна система управління ризиками.

В Євросоюзі вона має назву функціонально-орієнтованого проектування.

Наприклад, у Німеччині в сфері пожежної та техногенної безпеки прийнята система детальних вимог до потенційно небезпечного обладнання, які повинні виконуватися на стадіях проектування, будівництва та експлуатації, відповідний аналіз надається органу регулювання у вигляді звіту з безпеки.

Методика, що застосовується при оцінці пожежного ризику в США, передбачає здійснення аналізу нестійкості та невизначеності, сутність якої зводиться до роботи з чітко визначеними числовими значеннями. За основу беруться кількісні і напівкількісні моделі, на підставі яких експерти складають прогнози за обсягом потенційної шкоди, ймовірності виникнення пожежі, ступеня небезпеки приміщень, а також дають рекомендації щодо зниження ризиків.

У Великобританії основою для регулювання рівня безпеки діє Закон про охорону здоров'я та забезпечення безпеки на виробництві [5], який вимагає від роботодавців гарантії та доказів того, що ризик для персоналу та населення знаходиться на такому низькому рівні, наскільки це практично досяжне.

У Франції регуляторні органи не прийняли жодного нормативного документу, вважаючи, що їх положення вимагають певної гнучкості підходу залежно від особливостей кожного розглянутого випадку, при цьому встановлені норми носять рекомендаційний характер.

В Україні відповідно до [3; 6] державний нагляд у сфері техногенної та пожежної безпеки здійснюється шляхом перевірок залежно до ступеня ризику від провадження господарської діяльності. Зазначеною постановою визначено три ступеня ризику: високий, середній та незначний, залежно від яких встановлена періодичність перевірок (щорічно, раз у три та п'ять років).

Наведені у постанові критерії не передбачають віднесення суб'єктів господарювання з урахуванням значення прийнятого ризику від впровадження господарської діяльності до одного з трьох ступенів ризику за кількісними значеннями пожежного ризику об'єктів отриманих шляхом розрахунку [3].

Внаслідок недосконалого правового поля, на сьогоднішній день не існує вітчизняної методики кількісного оцінювання показників рівня пожежного ризику у т.ч. механізму здійснення його розрахунку. Все це ускладнює запровадження у державі удосконаленої системи забезпечення пожежної та техногенної безпеки на основі рівня ризику. Немаючи законодавчо закріплених базових величин для визначення кількісних значень пожежних ризиків, ці значення сьогодні встановлюються декларативно з використанням методик інших країн або за рахунок нелегітимних напрацювань наших вчених.

Зазвичай, в країнах Європейського Союзу (далі — ЄС) у якості базових величин для визначення кількісних значень ризиків приймаються значення, які рекомендовані Всесвітньою організацією охорони здоров'я: незначний ризик (до 10-6), прийнятий ризик (від 10-6 до 5.10-5), високий ризик (від 5.10-5 до 5.10-4), неприйнятний ризик (від 5.10-4).

ЄС надає велике значення до оцінювання ризику надзвичайних ситуацій, а саме: питанням запобігання розвитку надзвичайних ситуацій. У ЄС розроблено низку відповідних директивних документів і програм [7; 8] Поштовхом до їх прийняття значною мірою стали дедалі частіші техногенні аварії, які мали не тільки локальне, а й регіональне значення. Зокрема після аварії з викидом диоксину в італійському місті Севезо в 1976 р. було прийнято спеціальну директиву ЄС щодо запобігання важких аварій Севезо 1. У 1982 р. прийнято Директиву Севезо 2, спрямовану на запобігання великих аварій з небезпечними речовинами та обмеження їх наслідків для людини й навколишнього середовища з метою забезпечення високого рівня захисту на території ЄС. У наступні роки цю директиву доповнено важливими положеннями стосовно небезпечних відходів від видобування корисних копалин та інших виробництв, а також процедури політики запобігання, повідомлення, звітності, профілактичних заходів безпеки й інших процедур. Крім розробки різних керівних документів,

здійснюються конкретні практичні кроки. Створений і функціонує Центр моніторингу й інформації цивільного захисту ЄС, у роботі якого беруть участь 32 країни (27 країн ЄС, а також Ісландія, Ліхтенштейн, Македонія, Норвегія й Хорватія). Центр надає послуги з обміну інформацією та різну допомогу у випадку появи надзвичайних ситуацій. Механізм цивільного захисту країн ЄС сприяє забезпеченню готовності й ефективного реагування на надзвичайні ситуації системами ЄС [9]. У зв'язку з продовженням робіт щодо оцінювання ризиків і фіксації їх джерел у країнах СНД відзначимо, що в ЄС основна політика оцінювання ризиків спирається на три основні завдання: запобігання (розробка й облік правил проектування й критеріїв вибору місця; зв'язок і координація зацікавлених осіб і правил у керуванні катастрофами; підвищення ефективності законодавчих і фінансових документів), готовність (навчання експертів, тренінг і підготовка системи раннього оповіщення, розробка технологій боротьби з катастрофами), механізм реагування на катастрофи (створення й функціонування центру інформації та моніторингу, спеціальні програми тренінгів і модулі цивільного захисту) [10]. Для оцінювання ризиків важливим є з'ясування суті ключових понять, викладених у формулюваннях стосовно політики ризиків ЄС [10]. У зв'язку зі стурбованістю ЄС станом справ оцінювання ризиків і запобігання катастроф у країнах СНД було сформовано спеціальну Програму запобігання, готовності й реагування на антропогенні та стихійні лиха в країнах Східного партнерства (PPRD East). З липня 2011 р. до червня 2012 р. представники цивільного захисту Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Грузії, Молдови й України, країн ЄС і Європейської Комісії розробили названу Програму та затвердили робочий план першої фази її розвитку, який включає чотири основні напрямки оцінювання ризиків: удосконалення потенціалу цивільного захисту, удосконалювання законодавчої, адміністративної та інституційної бази країн партнерів і підвищення суспільної поінформованості для запобігання лиха. Активна фаза виконання Програми супроводжується проведенням семінарів тренінгів (м. Тбілісі — 2011 р., м. Кишинів — 2011 р., м. Київ — 2012 р., Варшава — 2012 р. та ін.), інформаційних днів і різного роду навчань. Більшість згаданих країн уже мають (або розробляють) свої карти природних, техногенних і соціальних ризиків. Планом PPRD East передбачено створення електронної регіональної карти ризиків (Атлас ERRa). Каркасом Атласу має бути спеціальний геопортал, на якому користувачі зможуть знайти, переглянути й використовувати геодані, отримані з різних джерел за допомогою Інтернет технологій. Передбачається, що створюваний Атлас забезпечить можливість розробляти тематичні карти, виконувати дослідження з оцінки ризиків, потенційних впливів катастроф і моніторинг розвитку подій у зонах катастроф у режимі реального часу. На думку авторів, що будуть розроблять Атлас, він буде інтегрований з існуючими системами моніторингу та раннього попередження надзвичайних ситуацій країн східного регіону.

ВИСНОВКИ

Одним із головних принципів переходу до новітньої системи управління ризиками у сфері пожежної

та техногенної безпеки повинно стати створення карт ризику на основі математичної моделі ризиків, державної системи раціональної безпеки з економічно обґрунтованим зниженням ймовірності виникнення пожеж та аварій, а також із запровадженням запобіжних заходів з мінімізацією наслідків від надзвичайних подій.

Для цього необхідно вжити ряд державних нормативно-правових заходів щодо забезпечення умов, при яких зазначена система функціонувала би на всіх, без винятку, підприємствах, установах та організаціях незалежно від форми власності, міністерствах, відомствах та державних агенціях, органах місцевої влади та самоврядування, з державним або приватним органом управління, спроможним на відповідному професійному рівні та легітимно надавати оцінку рівня пожежного (техногенного) ризику.

Література:

1. Закон України "Про об'єкти підвищеної небезпеки" від 18.01.2001 №2245-III.
2. Закон України "Про особливості здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності щодо фізичних осіб — підприємців та юридичних осіб, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності" від 23.02.2012 № 4448-VI (<http://zakon.rada.gov.ua/go/4448-17>).
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.02.2012 року № 306 "Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду у сфері техногенної та пожежної безпеки".
4. Наказ Мінпраці та соціальної політики України від 04.12.2002 №637 "Про затвердження Методики визначення ризиків та їх прийнятих рівнів для декларування об'єктів підвищеної небезпеки".
5. Актуальні проблеми державного управління 1 (53) 2018. — С. 3.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.08.2014 № 408 "Питання запровадження обмежень на проведення перевірок державними інспекціями та іншими контролюючими органами".
7. Council Directive 96/82/EC of 9 December 1996 on the control of major hazard involving dangerous substances. (Директива ради 96/82/ЄС від 9 грудня 1996 р. про контроль над загрозою великих аварій з небезпечними речовинами). — 10 с.
8. EU Risk Assessment and Mapping Guidelines for Disaster Management. Brussels 21.12.2010 SEC (2010) 1626 final. (Керівництво Єврокомісії по оцінці стихійних лих. Брюссель 21.12.2010 SEC (2010) 1626 остаточний). — 68 с.
9. Разом проти катастроф. Інформаційний бюлетень № 2 "Програми запобігання готовності до реагування на антропогенні й стихійні лиха в країнах східного партнерства (PPRD East)" Грудень 2012 р.
10. Інформаційний ресурс BS ISO 31000:2009. — К. Держспоживстандарт України, 2010. — 48 с.
11. Авер'янов В.Б., Цветков В.В. та ін. Державне управління: теорія і практика. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — 432 с.

12. Бакуменко В.Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління: навч. посіб. / В.Д. Бакуменко, П.І.Надолішній. — К.: Міленіум, 2003. — 256 с.

References:

1. The Verhovna Rada of Ukraine (2001) The Law of Ukraine "About the objects of an increase danger", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2245> (Accessed 18 January 2019).
 2. The Verhovna Rada of Ukraine (2012) The Law of Ukraine "On the peculiarities of the implementation of state supervision (control) in the field of economic activity for individuals - entrepreneurs and legal entities that use the simplified taxation, accounting and reporting system", available at: (<http://zakon.rada.gov.ua/go/4448-17>) (Accessed 23 February 2019).
 3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "About claims of criteria, after that a risk degree is estimated from realization of economic activity and periodicity of realization of measures of state supervision is determined in the field of technogenic and fire safety", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4448-17> (Accessed 23 February 2019).
 4. Ministry of Social Policy (2002), Order "On approval of the Methodology for determining the risks and their acceptable levels for declaring the safety of high-risk objects", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637203-02> (Accessed 23 February 2019).
 5. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia (2018), "Issues of the day of state administration", vol. 1 (53), available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2018-1/title.html> (Accessed 23 February 2019).
 6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "Question of imposing restriction on realization of verifications by state inspections and other supervisory organs", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2014-%D0%BF> (Accessed 23 February 2019).
 7. Council of the European Union (1996), Council Directive 96/82/EU of 9 December 1996 on the control of major hazard involving dangerous substances, Council of the European Union, Brussels, Belgium.
 8. SEC (2010), EU Risk Assessment and Mapping Guidelines for Disaster Management, Brussels, Belgium.
 9. PPRD East (2012), "Together against catastrophes. A news-letter № 2 "Programs of prevention of readiness to reacting on anthropogenic and elemental troubles in the countries of east partnership (PPRD East)", available at: <https://www.euneighbours.eu/ru/east/stay-informed/projects/pprd-east-2-programma-po-preduprezhdeniyu-gotovnosti-i-reagirovaniyu-na> (Accessed 23 February 2019).
 10. Derzhspozhyvstandart (2010), Informatsiyni resurs BS ISO 31000:2009 [Informative resource of BS ISO 31000: 2009], Derzhspozhyvstandart Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
 11. Averianov, V.B. and Tsvietkov, V.V (1998), Derzhavne upravlinnia: teoriia i praktyka [State administration: theory and practical worker], Kyiv, Ukraine.
 12. Bakumenko, V.D. (2003) Teoretychni ta orhanyzatsiyni zasady derzhavnoho upravlinnia [Theoretical and organizational principles of state administration], Milenium, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 25.02.2019 р.*

УДК 352.075.1

А. П. Кріпак,
аспірант кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом,
Національна академія державного управління при Президентові України

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.127

ПАРТИСИПАТИВНА МОДЕЛЬ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ СПРОМОЖНОСТІ

A. Kripak,
candidate for a scientific degree, Department of regional management, local self-government and city management,
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

PARTYPIPATIVE MODEL OF THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE TERRITORIAL
GROMADA AS AN INSTRUMENT FOR PROVIDING ITS CAPACITY

У статті представлено авторське бачення необхідності запровадження партисипативної моделі стратегічного розвитку територіальної громади як інструменту забезпечення її спроможності. Доведено, що стратегічне планування розвитку громади передбачає залучення до роботи над стратегічним документом широкого представництва місцевого середовища (представників основних верств територіальної громади, найважливіших установ, громадських організацій, місцевих лідерів), діяльність яких направлена на визначення: майбутнього образу (бачення) громади, головних (стратегічних) цілей, досягнення яких забезпечить набуття громадою визначеного громадою образу; планів дій, тобто логічних послідовних заходів, спрямованих на досягнення цих цілей з використанням спеціальних процедур.

Зроблено акцент на важливих перевагах стратегічного розвитку територіальної громади. Наголошено на тому, що суттєвими перевагами розробки Стратегії розвитку Крюківщинської територіальної громади на 2019—2027 рр. є: націленість на стратегічні пріоритети території; забезпечення довготривалого ефекту і сталості результатів; можливість співфінансування з інших джерел; залучення громади на всіх етапах розробки та реалізації проектів територіального розвитку; постійний моніторинг процесу реалізації та можливість вчасної корекції завдань плану в разі зміни зовнішніх факторів; створення умов, за яких підтримка кількох пріоритетних проектів розвитку може забезпечити позитивні зміни економіки громади в цілому.

The article presents the author's vision of the necessity of introducing a participatory model of strategic development of a territorial community as an instrument for ensuring its capacity. It is proved that strategic planning of community development involves the involvement in the work of the strategic document of the broad representation of the local environment (representatives of the major strata of the territorial community, the most important institutions, public organizations, local leaders), whose activities are aimed at determining: the future image (vision) of the community, strategic goals), the achievement of which will ensure the acquisition of a community defined by the image of the image; action plans, that is, logical sequential measures aimed at achieving these goals through the use of special procedures. The emphasis is placed on the important advantages of the strategic development of the territorial community. It is emphasized that the significant advantages of developing the Strategy for the development of the Kryukivshchyna territorial gromada for 2019—2027 are: focus on the strategic priorities of the territory; ensuring long-term effect and sustainability of results; possibility of co-financing from other sources; involvement of the community at all stages of development and implementation of territorial development projects and others. One of the most

effective tools for effective management of the Kryukivshchyna territorial community is the development of a participatory model of its strategic development, which is an effective tool for solving common problems of residents and realizing the basic tasks related to capacity, economic growth, competitiveness, investment attractiveness, quality of life in the community through effective use resources and realization of the common interests of power, community and business. Significant features of such successful cooperation and simultaneously stages of its formation are: presence of potential participants of common interests; dialogue for the coordination of interests and the definition of the goal and its recognition by the participants; a dialogue to develop ways to achieve a common goal; distribution of the goals and responsibilities of the participants; monitoring the coordination of participants' actions to achieve a common goal in the best.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, спроможні територіальні громади, партисипативна модель стратегічного розвитку територіальної громади, об'єднання територіальних громад, стратегічне планування розвитку громади.

Key words: local governments, capability territorial gromades, participatory model of strategic development of the territorial gromades, territorial communities, strategic planning of community development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стратегічне планування розвитку територій вже тривалий час застосовується в Україні, але досі воно давало позитивний результат переважно в містах обласного значення, які мали відповідні для цього людські та матеріальні ресурси, а також волю керівництва міста для реалізації плану. Здійснення процесу децентралізації стає необхідною умовою подальшого стійкого розвитку та ефективного функціонування українських територій. Перед територіальними громадами відкривається реальна перспектива удосконалення і розвитку самоврядування в селах, селищах, містах, столиці нашої держави на новому історичному етапі [3].

Відповідно з'являються нові спроможні територіальні громади, які досі не мали досвіду такого планування свого розвитку. Вони мають самостійно, виходячи з власних інтересів, визначати і планувати власне майбутнє з використанням сучасних методик. Показово, що територія стратегічного планування являє собою цілісну систему зі своєю структурою, функціями, зв'язками із зовнішнім середовищем, історією, культурою, умовами життя населення.

При цьому розвиток стратегічного планування на місцевому рівні обумовлений положеннями Європейської Хартії місцевого самоврядування, в якій зазначено про необхідність консультування, у міру можливостей, з органами місцевого самоврядування при плануванні й прийнятті рішень з усіх питань, що безпосередньо їх стосуються. Зазначене підвищує відповідальність органів місцевого самоврядування за раціональне використання внутрішнього потенціалу громади, ефективність організації життєдіяльності її мешканців та залучення незадіяних джерел розвитку територій.

Цим акцентується увага на зміні системи управління, розробленні стратегій розвитку та формуванні моделі визначення рівня фінансової спроможності перспективних об'єднаних територіальних громад, здатних підвищити економічне зростання, конкурентоспроможність, інвестиційну привабливість, якість життя у громадах. Виконання цих завдань вимагає наукового обґрунтування шляхів формування об'єднаних територіальних громад на принципах інклюзивного зростання

та забезпечення їх спроможності, що має відповідати пріоритетам реалізації сучасних реформ в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням здійснення стратегічного планування на регіональному та місцевому рівнях, а також його впливу на розвиток територіальних громад в Україні присвячені праці О. Берданової, В. Вакуленка, Н. Гринчук, Ю. Дехтяренка, І. Дегтярьової, В. Кашевського, А. Лелеченко, П. Мавко, В. Мамонової, А. Ткачука та інших науковців і практиків.

Незважаючи на суттєве вивчення основних понять досліджуваної проблеми, потребують подальшого розгляду теоретичні та практичні аспекти, умови та послідовність дій націлених на побудову партисипативної моделі стратегічного розвитку територіальної громади як інструменту забезпечення її спроможності в умовах реформування місцевого самоврядування.

МЕТА СТАТТІ

Метою публікації є обґрунтування теоретичних засад і розробки практичних рекомендацій щодо побудови партисипативної моделі стратегічного розвитку спроможної територіальної громади в Україні.

Для досягнення мети було поставлено завдання: охарактеризувати ресурсне забезпечення спроможних територіальних громад; визначити пріоритетні напрями формування спроможної територіальної громади за участі с. Крюківщина шляхом реалізації Стратегії розвитку Крюківщинської територіальної громади на 2019—2027 рр.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Як показує досвід успішної реалізації проектів територіального розвитку, стратегія розвитку територіальної громади має спиратися насамперед на синергетичний ефект, який виникає внаслідок впорядкування та узгодження дій членів громади на базі реалізації потенціалу території. Тому в умовах, що склалися в Україні, саме потенціал території (людський, природно-ресурсний, історико-культурний, інфраструктурний,

географічний, економічний), а не наявні бюджетні та інші фінансові ресурси, обмеженість яких зберігатиметься ще достатньо довго, слід вважати головним ресурсом розвитку територій. Відповідно, при формуванні системи управління територіальним розвитком необхідно враховувати певні особливості сучасної територіальної соціально-економічної системи, на сутність і зміст якої впливають відповідні процеси і фактори організації управління. Одним із актуальних питань, що потребує постійної уваги як державних, так і територіальних органів влади, безсумнівно, є питання стратегічного планування розвитку територіальної громади. Оскільки сучасні ринкові відносини потребують комплексного вирішення економічних, виробничих, екологічних і соціальних проблем розвитку та розміщення виробничих сил на території. А це передбачає комбінування і кооперування на певній території різних виробництв з метою раціонального використання всіх видів ресурсів, виробничої і соціальної інфраструктури в інтересах найбільш повного задоволення потреб населення із урахуванням його оптимального розселення.

Отже, необхідним є обґрунтування необхідності розробки відповідної стратегії, спрямованої на підвищення привабливості території, застосування якої дало б змогу привернути до такої території підприємців, створити для компаній та мешканців сприятливі умови для життя та праці і, як результат, надати шанси громаді бути конкурентоспроможною. Стратегічне планування розвитку територіальних громад — це системна технологія обґрунтування та ухвалення найважливіших рішень щодо місцевого розвитку, визначення бажаного майбутнього стану території та способу його досягнення, що базується на аналізі зовнішнього оточення території та її внутрішнього потенціалу і полягає у формуванні узгоджених із територіальною громадою дій, на реалізації яких концентруються зусилля, ресурси основних суб'єктів місцевого розвитку [1, с. 5].

Стратегічне планування розвитку територіальної громади — це робота групи, складеної з представників основних верств територіальної громади, над визначенням: майбутнього образу (бачення) громади, яким його хоче бачити сама територіальна громада; головних (стратегічних) цілей, досягнення яких забезпечить набуття громадою визначеного громадою образу; планів дій, тобто логічних послідовних заходів, спрямованих на досягнення цих цілей з використанням спеціальних процедур. Таке планування має важливі переваги. Воно зокрема: є більш стійким, бо, за умов дотримання методики, є менш залежним від зміни управлінських команд; дозволяє використовувати наявні ресурси для розвитку націлено, тобто з більшою користю; сприяє відходу працівників виконавчих органів ради від шаблонного мислення та стимулює новаторські підходи; згуртовує громаду навколо цілей її розвитку та сприяє її самоусвідомленню; забезпечує умови для доступу громади до позичкових ресурсів та грантів.

Це питання особливо актуалізується у контексті започаткованого процесу добровільного об'єднання територіальних громад с. Крюківщина та м. Вишневе. Важливо зауважити, що Крюківщинська сільська рада, отримавши звернення від Вишневого міського голови

від 06.06.2018 № 108-115 про добровільне об'єднання територіальних громад м. Вишневе та с. Крюківщина у Вишневу міську ОТГ Київської області з адміністративним центром у м. Вишневе, активно включилася у вивчення цієї пропозиції шляхом з'ясування фінансової спроможності такого об'єднання.

Адже об'єднані територіальні громади отримали повноваження, ресурси власні та ресурси зовнішні. Вони є відповідальними перед своїми мешканцями за формування комфортного та безпечного середовища проживання. Для цього потрібен розвиток, розвиток прогнозований та вмотивований. Потрібне планування розвитку та планування простору [5, с. 15]. Відповідно, оцінка фінансової спроможності була спрямована на виявлення слабких місць у розвитку територіальної громади с. Крюківщина Києво-Святошинського району Київської області та вироблення необхідних управлінських рішень для їх усунення. Зважаючи на це, виникла потреба проаналізувати ресурсні можливості Крюківщинської територіальної громади і визначитись із найбільш прийнятними умовами її об'єднання процесу та подальшого розвитку.

Враховуючи аспекти нашого дослідження, розробка Стратегії розвитку Крюківщинської територіальної громади на 2019—2027 роки та її обговорення громадою як головного управлінсько-планувального документу, визначає пріоритетні напрями розвитку с. Крюківщина. Така Стратегія поставила амбітну мету — перетворити громаду на територію комфортного проживання, де створено рівні умови для всебічного та гармонійного розвитку людини, громаду з наданням якісних адміністративних і соціальних послуг. Людина стає центром та пріоритетом соціально-економічного розвитку громади.

Стратегію розвитку Крюківщинської територіальної громади на 2019—2027 рр. розроблено у відповідності до Стратегії сталого розвитку "Україна — 2020", схвалені Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015, Законів України "Про місцеве самоврядування в Україні", "Про стимулювання розвитку регіонів", "Про засади державної регіональної політики", Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року" від 06 серпня 2014 року № 385, Наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України "Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації" від 31 березня 2016 року № 79, з урахуванням Стратегії розвитку Київської області на період до 2020 року. При розробці Стратегії було враховано також законодавство України щодо реформування місцевого самоврядування та регіонального розвитку [4, с. 4].

У процес розробки були закладені такі принципи, аби сформована Стратегія розвитку Крюківщинської територіальної громади максимально: орієнтувалася на потреби та інтереси людей; відображала довготермінове бачення розвитку території; всебічно та цілісно підходила до розв'язання актуальних проблем; ґрунтувалася на комплексному аналізі місцевої соціально-економічної ситуації; передбачала активну й ефективну участь

Таблиця 1. Внутрішнє середовище Крюківщинської територіальної громади

	СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
1. Географічне положення	Вигідне географічне положення – близькість столиці. Знаходиться на перетині транспортних магістралей Одеса – Київ, Кільцева дорога. Відстань до м. Києва – 4 км, до залізничної станції Вишневе (раніше – Жуляни) – 1 км. Через село курсують маршрути до різних районів Києва	
2. Природно-рекреаційні ресурси	У межах села наявні території природно-заповідного фонду та лісів, 3 водойми	Потенціал екстенсивного використання земельних ресурсів майже вичерпано
3. Демографія та трудові ресурси	Населення зростає швидкими темпами внаслідок активних міграційних процесів. Збільшується питома вага населення працездатного віку	Природний приріст населення є негативним. Значна частка населення працює за межами громади. Низька соціальна активність населення
	СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
5. Економіка	Зростання в с. Крюківщина підприємницької активності у сфері послуг. Сприятливий бізнес-клімат. Висока інвестиційна привабливість території	Економіка села є менш розвинутою у порівнянні з районом у цілому. Практично відсутні вільні землі для пропонування інвесторам
6. Житлово-комунальна сфера	Активне будівництво багатоповерхових житлових будинків. Система санітарного очищення території села добре налагоджена. Існуючі електромережі, а також трансформаторні підстанції мають задовільний технічний стан та експлуатаційну придатність	Підвищується навантаження на існуючу комунальну інфраструктуру. Питна вода на території села в основному низької якості, без додаткової очистки не придатна до вживання. Виробнича потужність централізованого комунального водопроводу та система каналізування не відповідає потребам, що зростають. Відсутнє пожежне депо
7. Транспортна інфраструктура	Транспортна інфраструктура села є дуже розвинутою	Незадовільна пропускна здатність вулично-дорожньої мережі
8. Соціальна інфраструктура	Комунальна соціальна інфраструктура села є достатньо розвинутою. Відкриваються приватні заклади з надання освітніх і медичних послуг. Розширюється мережа установ культури та дозвілля	Потужність закладів освіти не відповідає існуючим потребам. Відсутня станція швидкої допомоги. У комунальних освітніх і медичних установах не вистачає кваліфікованих працівників
9. Фінансові ресурси	Місцевий бюджет за останні роки суттєво збільшився	Значна частка нестабільних джерел надходжень у загальному обсязі доходів місцевого бюджету робить його вкрай уразливим

Зовнішнє середовище Крюківщинської територіальної громади

	МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
1. Законодавчі та політичні зміни	Децентралізаційна реформа в Україні створює можливості для формування спроможної ОТГ, до складу якої входить Крюківщина	Зменшення можливостей щодо державної підтримки розвитку внутрішніх територій внаслідок продовження війни на сході України. Відсутність чітких процедур взаємодії між різними рівнями управління
2. Економічні зміни	Створення в Україні державних фондів, діяльність яких спрямована на розвиток територіальних громад. Фінансова підтримка проектів розвитку громад через програми міжнародної технічної допомоги. Поглиблення децентралізаційної реформи в частині передачі ОМС повноважень розпорядження землями поза межами населених пунктів ОТГ. Зростання економічної активності в м. Києві	Наявність значного тіньового сектору в економіці. Наявність спроб органів центральної виконавчої влади перекласти на місцеві бюджети додаткові фінансові навантаження. Подальше підвищення цін на енергоносії
3. Соціальні / демографічні зміни	Збільшення міграційних потоків з м. Києва. Поступове підвищення доходів населення внаслідок підвищення державних соціальних стандартів	Проникнення корупції в усі сфери державного управління, правоохоронну і судову систему. Нівелювання позитивного впливу підвищення доходів на купівельну спроможність населення внаслідок інфляції та девальвації
4. Технологічні зміни	Підвищення доступності мобільного зв'язку та інтернет-технологій. Впровадження електронного врядування	Формування популістських настроїв та викривлення світогляду громадян внаслідок впливу новітніх інформаційних технологій

Джерело: [4].

громадськості. Дотримання зазначених принципів дозволить Стратегії стати потужним інструментом об'єднання лідерів бізнесу, посадовців місцевої влади, пересічних громадян для створення публічно-приватних

партнерств, що матиме позитивний вплив на місцевий діловий клімат та конкурентне становище громади, а також на вирішення інших питань, пов'язаних із рівнем життя всіх громадян [4, с. 4—5].

**Таблиця 2. Стратегічні та оперативні цілі і завдання розвитку
Крюківщинської територіальної громади**

Стратегічні цілі	Операційні цілі	Завдання
1	2	3
1. Розвиток місцевої економіки	1.1. Створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва	1.1.1. Створення стимулів для існуючих підприємств і «стартапів», забезпечуючи прозорість та спрощення процедур реєстрації бізнесу та отримання дозволів, у тому числі розширюючи надання послуг бізнесу через електронні комунікації. 1.1.2. Розробка та затвердження програми підтримки малого та середнього бізнесу. 1.1.2. Створення ради підприємців з метою сприяння розвитку приватного бізнесу відповідно до кращих міжнародних практик через надання консультативних послуг та тренінгів для підприємств. 1.1.3. Забезпечення органами місцевого самоврядування, у межах своєї компетенції, зниження місцевих тарифів та інших зборів на початковій стадії розвитку бізнесу. 1.1.4. Створення умов для співпраці влади і бізнесу в результаті реалізації проектів приватно-публічного партнерства та соціально-корпоративних програм, залучення додаткових приватних коштів в інфраструктуру села. 1.1.5. Створення сприятливих умов для стимулювання підприємницької активності громадян (проведення навчань, круглих столів, інформаційних акцій). 1.1.6. Підтримка розвитку малого підприємництва шляхом самозайнятості населення, особливо вразливих груп, в тому числі жінок та молоді. 1.1.7. Навчання базовим навичкам для започаткування підприємницької діяльності через шкільну програму
	1.2. Невиснажливе використання рекреаційного потенціалу території	1.2.1. Створення рекреаційних зон та зон для відпочинку. 1.2.2. Оновлення паркової частини села. 1.2.3. Очищення існуючих водойм з облаштуванням рекреаційно-відпочинкових зон. 1.2.4. Проведення екологічних акцій очищення рекреаційних зон відпочинку, лісів, лісосмуг, зон відпочинку від сміття. 1.2.5. Проведення екологічних акцій «Чисте село власники руками», обладнання клумб, встановлення елементів благоустрою власними руками. 1.2.6. Розроблення та запровадження сезонних програм дозвілля і відпочинку для парків, скверів, зон відпочинку поблизу водойм. 1.2.7. Організація на території пляжів спортивних майданчиків для активних видів відпочинку (пляжний волейбол, бадмінтон тощо) та точок для торгівлі безалкогольними напоями, морозивом тощо. 1.2.8. Облаштування велодоріжок на території парку, в рекреаційних зонах та зонах відпочинку
	1.3. Створення позитивного іміджу громади	1.3.1. Маркетинг та брендинг громади (виготовлення портфелю сувенірної та рекламної продукції). 1.3.2. Проведення заходів з промоції рекреаційного потенціалу громади (наповнення інтернет сторінки, проведення виставок, фестивалів). 1.3.3. Промоція інвестиційного потенціалу громади
2. Підви- щення якості надання послуг на основі сучасної інфраструк- тури	2.1. Покращення інженерної інфраструктури	2.1.1. Капітальний ремонт доріг з твердим покриттям з встановленням бортового каменю та облаштуванням пішохідних тротуарів та навколodорожньої інфраструктури з урахуванням потреб маломобільних груп населення. 2.1.2. Розширення проїжджої частини вузьких вулиць. 2.1.3. Облаштування доріг засобами зниження швидкості руху, сучасними дорожніми знаками та світлофорними об'єктами. 2.1.4. Розробка паспортів доріг (вулиць, провулків і т.п.) та технологічні карти. 2.1.5. Розробка та впровадження Програми поетапного проектування та будівництва системи водопостачання та водовідведення. 2.1.6. Реконструкція самопливного каналізаційного колектору. 2.1.7. Облаштування громадських туалетів, будівництво сухих біотуалетів. 2.1.8. Покращення поводження з ТВП. 2.1.9. Покращення роботи комунальних підприємств. 2.1.10. Подальше удосконалення системи управління підприємствами й організаціями житлово-комунального господарства всіх форм власності. 2.1.11. Створення нових ОСББ (асоціації ОСББ). 2.1.12. Покращення транспортного сполучення із містом Вишневе. 2.1.13. Будівництво пожежної частини в с. Крюківщина
	2.2. Започаткування та розвиток процесу управління поведінням із відходами (збирання, сегрегація, утилізація), утримання порядку у громаді	2.2.1. Актуалізація, моніторинг та контроль за дотриманням норм системи управління благоустроєм у громаді. 2.2.2. Створення системи та інфраструктури збирання, сортування та утилізації ТПВ. 2.2.3. Формування екологічної культури. 2.2.4. Формування екологічної культури. 2.2.5. Упорядкування та утримання в чистоті кладовищ в громаді. 2.2.6. Проведення не менше ніж 4 рази на рік Громадської акції «Чисто-LIKE!» за трьома тематичними напрямками: охорона водних ресурсів, очищення від сміття та захист зелених насаджень. 2.2.7. Проведення щорічного конкурсу «Найкрасивіша садиба (прибудинкова територія) та її оточення»
	2.3. Оптимізація надання послуг у сфері освіти та охорони здоров'я і покращення соціального захисту населення	2.3.1. Формування оптимальної мережі навчальних закладів. 2.3.2. Підвищення якості послуг у закладах охорони здоров'я. 2.3.3. Забезпечення доступності об'єктів соціальної сфери для осіб з обмеженими можливостями. 2.3.4. Створення єдиного центру надання соціальних послуг, запровадження інноваційних форм роботи в сфері соціального захисту населення
	2.4. Впровадження ефективного енергоменеджменту та енергомоніторингу.	2.4.1. Проведення заходів з енергоефективності комунальних закладів громади. 2.4.2. Розвиток альтернативної енергетики. 2.4.3. Модернізація системи зовнішнього освітлення із використанням енергоефективних технологій. 2.4.4. Виконання заходів оптимізованої схеми тепlopостачання. 2.4.5. Будівництво теплових котелень на альтернативних видах енергії. 2.4.6. Переведення будівель на автономне опалення; встановлення, або модернізація наявних будинкових тепlopунктів та пунктів обліку енергоносіїв

1	2	3
3. Формування ефективної громади	3.1. Підвищення активності членів територіальної громади	<p>3.1.1. Залучення жителів громади до вирішення місцевих проблем шляхом розробки спільних проєктів.</p> <p>3.1.2. Підтримка ініціатив створення та діяльності громадських організацій.</p> <p>3.1.3. Підтримка проєктів, які здійснюються громадськими та благодійними організаціями.</p> <p>3.1.4. Розробка системи комунікацій з громадськістю.</p> <p>3.1.5. Створення центру громадської активності.</p> <p>3.1.6. Пропагування розвитку громадських ініціатив, надання можливості ініціативним представникам громади ознайомитися з аналогічними прикладами в інших громадах.</p> <p>3.1.7. Впровадження програми «Бюджет громадських ініціатив».</p> <p>3.1.8. Популяризація самобутності Крюківщинської громади в контексті розвитку вітчизняної культури.</p> <p>3.1.9. Підвищення обізнаності молоді щодо місцевих традицій.</p> <p>3.1.10. Розвиток і підтримка місцевих творчих колективів та патріотичних гуртків.</p> <p>3.1.11. Популяризація здорового способу життя в громаді шляхом проведення спортивних змагань, конкурсів, свят, кубків громади з футболу, міні-футболу, волейболу, настільного тенісу тощо.</p> <p>3.1.12. Участь представників громади у регіональних, національних та міжнародних проєктах та ініціативах</p>
	3.2. Підвищення відкритості та прозорості місцевої влади	<p>3.2.1. Прозора підготовка рішень та заходів щодо надання послуг громадянам.</p> <p>3.2.2. Оприлюднення програмних та нормативних документів.</p> <p>3.2.3. Відкритість сільського голови у взаємодії з громадськістю.</p> <p>3.2.4. Відкритість виконавчих органів місцевого самоврядування та забезпечення участі громадськості.</p> <p>3.2.5. Прозорість роботи ради, оприлюднення нормативно-правових актів та іншої документації.</p> <p>3.2.6. Підвітність депутатського корпусу сільської ради.</p> <p>3.2.7. Підвищення ефективності діяльності органів та інституцій місцевого самоврядування, розвиток їхнього кадрового потенціалу.</p> <p>3.2.8. Надання владою максимального доступу до інформації, що є в її розпорядженні, та стимулювання активного залучення громадян до безпосередньої комунікації та регулярного діалогу з питань вироблення політик на місцевому рівні.</p> <p>3.2.9. Розробка та надання відкритого доступу до таких зовнішніх інформаційних систем: ІАС «Майно», «Земельні ресурси Крюківщини», «Громадський бюджет», «Відкритий бюджет», «Електронні петиції», «Інформаційно-довідкова служба Крюківщини», Система публічних закупівель «Прозоро».</p> <p>3.2.10. Оприлюднення місцевою владою за власною ініціативою вичерпної та актуальної інформації про фінанси, поточну активність та плани, політичні ініціативи та ухвалені рішення, послуги, які надаються мешканцям, а також інформації, що становить суспільний інтерес</p>
	3.3. Створення партнерського інформаційного простору для комунікацій в громаді	<p>3.3.1. Розвиток та розширення медійних ресурсів (інтернет-газети та радіо-телемовлення).</p> <p>3.3.2. Створення центрів збору інформації (скриньки) в т.ч. електронної «Скриньки довіри».</p> <p>3.3.3. Створення служби комунікацій «Гаряча лінія».</p> <p>3.3.4. Запровадження для територіального управління платформи геоінформаційної системи «Електронне село» як ефективного антикорупційного механізму, оскільки відкритість містобудівної, землевпорядної і кадастрової інформації робить непотрібною посередницьку функцію чиновників</p>
	3.4. Підвищення рівня безпеки проживання у громаді	<p>3.4.1. Створення громадянських об'єднань (громадської варті) з охорони правопорядку.</p> <p>3.4.2. Встановлення мережі відеоспостереження в місцях масового перебування людей та перетину транспортних потоків</p>

Джерело: [4].

Суттєвими перевагами розробки Стратегії є: націленість на стратегічні пріоритети території; забезпечення довготривалого ефекту і сталості результатів; можливість співфінансування з інших джерел; залучення громади на всіх етапах розробки та реалізації проєктів територіального розвитку; постійний моніторинг процесу реалізації та можливість вчасної корекції завдань плану в разі зміни зовнішніх факторів; створення умов, за яких підтримка кількох пріоритетних проєктів розвитку може забезпечити позитивні зміни економіки громади в цілому.

Проведення робіт із планування відбувалось у відповідності до методології стратегічного планування із застосуванням партисипативних методів із максимально можливим залученням різних груп населення (у т.ч. шляхом проведення соціологічного дослідження, стратегічних сесій за участю представників влади, громадськості та бізнесу, широкого громадського обговорення). Такий підхід дозволив виявити та врахувати інтереси усіх громадян, ідентифікувати та знайти прийнятні шляхи усунення проблем громади, забезпечити налагодження діалогу між громадськістю та владою. Створена разом з громадою Стратегія незалежно від особистісних

якостей керівників, або політичної ситуації спрямовується на покращення стандартів життя, зміцнення місцевої демократії, виховання суспільно-активних громадян — патріотів своєї громади.

На основі аналізу соціально-економічного стану громади, а також спираючись на результати анкетування громадськості та представників бізнесу, члени Робочої групи, задіяні до розробки Стратегічного плану, визначили сильні та слабкі сторони, можливості та загрози розвитку Крюківщинської територіальної громади, провели загальний SWOT-аналіз громади (табл. 1) [4].

Порівняльні переваги (визначені в результаті аналізу сильних сторін і можливостей) [4]: прогнозоване продовження євроінтеграційних процесів та реформ в Україні сприятимуть зростанню зацікавленості інвесторів до України. З урахуванням таких сильних сторін Крюківщинської громади, як вигідне географічне положення — близькість столиці, розвинена транспортна інфраструктура, збільшення населення працездатного віку, сприятливий бізнес-клімат, такі можливості стимулюватимуть розвиток нових видів економічної діяльності на території села, що призведе до зростання рівня зайнятості та рівня доходів населення.

Виклики (визначені в результаті аналізу слабких сторін і можливостей) [4]: недостатня пропускна здатність доріг, оновлення та реконструкція систем водопостачання та каналізування в середньостроковій перспективі можуть бути частково усунуті завдяки підтримці державних фондів, діяльність яких спрямована на розвиток територіальної громади, а також фінансової підтримки проектів розвитку громади через програми міжнародної технічної допомоги; залучення ресурсів проектів міжнародної технічної допомоги можуть сприяти створенню інфраструктури підтримки бізнесу та підвищенню рівня громадської активності; кількість малих підприємств може збільшитися за рахунок зростання економічної активності в м. Києві.

Ризики (визначені в результаті аналізу слабких сторін і загроз) [4]: відплив за межі громади кваліфікованих кадрів обмежуватиме підвищення якості надання освітніх і медичних послуг; наявність значного тіньового сектору в економіці України негативно впливатиме на формування доходної частини місцевого бюджету та його спроможність фінансувати необхідні видатки.

Складність та незначна ймовірність швидкого усунення загроз вимагає від громади, органів влади ще більшої практичної діяльності у вирішенні проблем громади. SWOT-аналіз став підставою для визначення пріоритетів, стратегічних та оперативних цілей розвитку Крюківщинської територіальної громади, реалізація яких має допомогти громаді максимально скористатися існуючими порівняльними перевагами та мінімізувати ризики (табл. 2) [4].

Проте Стратегія не всеосяжний документ, у якому визначено заходи щодо розв'язання усіх проблем соціально-економічного розвитку території. Вона підкреслила конкурентні переваги території громади на підставі існуючих природних, матеріальних, фінансових, економічних, трудових, соціальних, інтелектуальних ресурсів, які при належній організації та об'єднанні зусиль, можна використовувати для вирішення нагальних проблем місцевого соціально-економічного розвитку. Тому Стратегія зосереджена на напрямках, які є найважливішими для забезпечення соціально-економічного розвитку території на тривалий період [4, с. 5].

Стратегічне планування — це не одноразова подія, з певним початком і кінцем, навпаки, це ефективний інструмент менеджменту. Саме завдяки створенню належного системного моніторингу та коригування, а також управлінню впровадженню стратегічного плану досягається високий рівень відповідальності за реалізацію стратегії та її адаптацію до зміни зовнішніх та внутрішніх чинників. Показово, що робота з реалізації Стратегії розвитку Крюківщини, зокрема усунення слабких сторін, наразі проводиться: створюються робочі групи з різних питань розвитку сільської громади з активних жителів села, організовуються відкриті зустрічі та дискусії, встановлюються бювети та системи очистки води для забезпечення населення якісною питною водою.

ВИСНОВКИ

Одним із найбільш ефективних інструментів ефективного управління Крюківщинською територіальною громадою є розробка партисипативної моделі її стра-

тегічного розвитку, яка є дієвим інструментом у вирішенні спільних проблем мешканців та реалізації основоположних завдань щодо спроможності, економічного зростання, підвищення інвестиційної привабливості, якості життя у громаді через ефективне використання ресурсів та реалізацію спільних інтересів влади, громади та бізнесу. Суттєвими рисами такого успішного співробітництва і одночасно етапами його становлення є: наявність у потенційних учасників спільних інтересів; діалог для узгодження інтересів і визначення мети та її визнання учасниками; діалог для розробки способів досягнення спільної мети; розподіл цілей та обов'язків учасників; контроль погодження дій учасників для досягнення спільної мети оптимальними способами.

Література:

1. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / [Берданова О., Вакуленко В.]; Швейцарсько-український проект "Підтримка децентралізації в Україні — DESPRO. — К.: ТОВ "Софія-А". — 2012. — 88 с.
2. Дегтярьова І.О. Стратегії місцевого самоврядування: порівняльний аналіз / І.О. Дегтярьова // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць — Вип. 2. — Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2004. — С. 143—146.
3. Загальні засади місцевого самоврядування в Україні: підручник / За заг. ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. — К.: НАДУ; Вид-во "Фенікс", 2010. — 400 с.
4. Стратегія розвитку Крюківщинської територіальної громади на 2019-2027 рр [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.e-kryukivshchyna.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/Стратегічний-план-Крюківщина-1.pdf>
5. Ткачук А. Стратегічне планування у громаді (навчальний модуль) / А. Ткачук, В. Кашевський, П. Мавко. — К.: ІКЦ "Легальний статус", 2016. — 96 с.

References:

1. Berdanova, O. and Vakulenko, V. (2012), *Strategichne planuvannya mistsevoho rozvytku. Praktychnyj posibnyk* [Strategic Planning for Local Development. Practical guide], TOV "Sofya-A", Kyiv, Ukraine.
2. Dehtiar'ova, I. O. (2004), *Stratehii mistsevoho samovriaduvannia: porivnial'nyj analiz* [Strategies for local government: comparative analysis], Vyd-vo KharPI NADU "Mahistr, Kyiv, Ukraine.
3. Vakulenko, V. and Orlaty, M. (2010), *Zahal'ni zasady mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: Pidruchnyk* [General Principles of Local Self-Government in Ukraine: Textbook], Vyd-vo "Feniks", Kyiv, Ukraine.
4. The official site of Kryukivshchyna Village Council (2018), "Development Strategy of the Kryukivshchyna Territorial Community for 2019-2027 pp. available at: <http://news.e-kryukivshchyna.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/Стратегічний-план-Крюківщина-1.pdf> (Accessed 24 December 2018).
5. Tkachuk, A. (2016), *Strategichne planuvannya u hromadi (navchal'nyj modul')* [Community Strategic Planning (Training Module)], IKTs "Lehal'nyj status, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2019 р.

Д. В. Балашов,
аспірант кафедри теорії та практики управління факультету соціології і права,
Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського"

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.134

ПЕРЕДУМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ БРЕНДУ МІСТА В УКРАЇНІ: ДЕРЖАВНО- УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

D. Balashov,
graduate student, Department of Theory and Practice of Management, Faculty of Sociology
and Law, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

PREREQUISITES OF EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF THE CITY BRAND IN UKRAINE: STATE-ADMINISTRATIVE ASPECT

У статті визначено передумови ефективного впровадження бренду міста з боку органів місцевого самоврядування, що для України є особливо актуальним у зв'язку з інтенсифікацією конкуренції між містами. Закцентовано на тому, що на сьогоднішній день в Україні впровадження бренду міста є не-ефективним без участі та зацікавленості органів місцевого самоврядування, їхньої взаємодії з групами зацікавлених сторін, наявності спеціальних структурних одиниць в їхній організаційній структурі, а також без співставності запропонованого бренду міста стратегії розвитку міста. Підкреслюється важливість взаємодії органів місцевого самоврядування особливо з територіальною громадою. Запропоновано визначення бренду міста з урахуванням його особливостей з точки зору публічного управління, у якому підкреслено, що він є інструментом підвищення конкурентоспроможності міста.

For today, local authorities in Ukraine need to pay more attention to the processes of forming, implementing and managing the city's brand, because by using city brand, it is possible to increase the level of competitiveness that in conditions of increasing competition between cities is important for the social and economic well-being of the city and the local community.

Application of development strategies and branding in various European cities contributed to the promotion and professionalization of city branding. However, the definition of the city's brand needs to be clarified, because its formation is carried out under political and administrative influence, therefore the indication of the role of the municipality in the definition is necessary. In our opinion, city brand — is a tool for increasing the competitiveness of the city, the processes of formation, implementation and management of which are carried out by a separate structural unit in the organizational structure of the local authority, are regulated by the relevant legal acts and are systematically reviewed in accordance to the strategic goals and objectives of the city development. One of the ultimate goals of the city's brand is to increase living standards and satisfaction needs of the local community as well as various stakeholder groups.

The prerequisites of effective implementation of the city brand in Ukraine are:

1. The interest and motivation of local authorities in forming and implementing the city brand. Forming, managing and control over the processes of building a city brand are within the competence of the local authorities, which perform the function of public authority and the implementation of the city development strategy. Motivation for local authorities may be different. It depends on the strategic priorities of the city's development: the desire to improve the reputation of the city, increase the influence on voters, unite the residents around the city's problems, etc. However, in any case, the main goal is the economic growth and financial independence of the city, which can be achieved by management decisions on tourism development, investment attraction, infrastructure development, introduction of innovative technologies, modern technologies of education, and so on.

2. Interaction of local authorities with representatives of the territorial community (local citizens), taking into account their interests and needs in the formation and implementation of the brand of the city. If we consider branding of the city as a tool for increasing the city's competitiveness and attractiveness among different stakeholder groups, the following main groups of stakeholders are: the local community (local citizens); municipality (including key persons in making managerial decisions); external and internal tourists; investors, business entities and public-private partnerships; potential users of educational services.

3. Compliance of the city brand with the strategic directions of city development of the current mayor and his team. The image and vision of a city mayor as the chief administrator and his team may differ from the point of view of the previous authorities, therefore, when the measure is changed, there is a partial or complete

reorientation of the focus of the city's development policy. The effectiveness of implementing a city brand is reduced if the current government uses an outdated concept or concept that is significantly different from their vision.

4. The presence in the local government of a special profile unit for the effective management of the city's brand and control of all stages of its formation and implementation. The working group on city branding should include a professional in city branding sphere. To prevent the avoidance of responsibility for the ineffective management of the city's brand in the local government, it is necessary to create a structural and functional unit that is interrelated with the planning and development departments, whose authority includes the regulation of the processes for the implementation of the city brand.

Ключові слова: бренд міста, брендинг міста, міський брендинг, бренд території, брендинг територій, органи місцевого самоврядування, органи місцевої влади, конкурентоспроможність міста.

Key words: city brand, city branding, place brand, place branding, local authorities, local authority, local authority perspective, city competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогоднішній день в Україні приділяється недостатньо уваги регулюванню процесів формування та управління брендом міста з боку органів місцевого самоврядування. Водночас застосування стратегій розвитку та брендингу в різних європейських містах сприяло популяризації та професіоналізації сфери міського брендингу, але також не описані складові, які забезпечують ефективно впровадження бренду міста. Тому існує нагальна необхідність у систематизації знань та визначенні передумов ефективного впровадження бренду міста саме з точки зору органів місцевого самоврядування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання сутності та специфіки брендингу міста або як окремого напрямку, або у складі територіального брендингу, розглядали у своїх працях такі науковці: С. Анхольт, Ф. Го, Р. Говерс, К. Дінні, Г. Ешворт, М. Каваратзіс, М. Кокаоглу, А. Кока-Стефаняк, Ф. Котлер, Т. Мойланен, А. Міддлтон, А. Ражковски, С. Райністо. Теоретичні аспекти територіального брендингу досліджували такі українські науковці: О.А. Біловодська, Н.Л. Виноградова, О.Л. Житар, Ю.М. Інковська, Н.М. Колесницька, Н.О. Котова, Т.Л. Нагорняк, Г. Пашкова, А.В. Попова. Однак, серед точок зору науковців, які досліджують специфіку територіального брендингу та брендингу міста, недостатньо уваги приділяється розгляду поняття бренду міста та передумов його впровадження з точки зору публічного управління та діяльності органів місцевого самоврядування влади, що й обумовлює актуальність статті.

МЕТА СТАТТІ

Визначити передумови впровадження бренду міста органами місцевого самоврядування в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сьогоднішній день у зв'язку з посиленням та інтенсифікацією конкуренції між містами як у межах однієї держави, так і на міжнародному рівні, значно зростає потреба у формуванні та впровадженні бренду міста. Брендинг міст отримав належну оцінку серед муніципалітетів у країнах світу як засіб підвищення конкурентоспроможності та покращення іміджу міст. Бренд міста дозволяє розкривати потенціал міста, більш ефек-

тивно використовувати місцеві ресурси, а також може слугувати джерелом посилення творчих ініціатив та поведінкових реакцій місцевого населення [9, с. 140].

Один з основних дослідників сутності та специфіки місцевого брендингу, в тому числі й бренду міста, Міхаліс Каваратзіс, визначає міський брендинг як "засіб досягнення конкурентних переваг з метою збільшення внутрішніх інвестицій та туризму, а також для розвитку громади, укріплення місцевої ідентичності, ідентифікації місцевого населення з містом та активізації всіх соціальних сил для уникнення соціального відчуження та соціальних заворушення" [4, с. 45]. Визначення потребує уточнення, адже формування бренду міста здійснюється під великим політичним та адміністративним впливом, тому зазначення ролі органів місцевого самоврядування у визначенні є необхідним.

На нашу думку, бренд міста — це інструмент підвищення конкурентоспроможності міста, процеси формування, впровадження та управління яким здійснюються окремою структурною одиницею в організаційній структурі органу місцевого самоврядування, регулюються відповідними нормативними актами та систематично переглядаються у відповідності до стратегічних цілей та завдань розвитку міста. Однією з кінцевих цілей бренду міста є підвищення рівня життя та задоволення потреб територіальної громади, а також різних груп зацікавлених сторін.

Необхідність створення ефективних стратегій розвитку міста для забезпечення високого рівня його конкурентоспроможності та розуміння специфіки процесів міського брендингу з боку органів місцевого самоврядування передбачають визначення передумов впровадження бренду міста. Для України процеси впровадження та управління брендом міста набувають особливого значення у зв'язку з посиленням конкуренції між містами та посиленням боротьби за сконцентровані у містах ресурси.

Формування, управління та контроль над процесами побудови бренду міста входять до компетенції органів місцевого самоврядування, які виконують функцію публічної влади та впровадження стратегії розвитку міста. Органи місцевого самоврядування мають велике значення у процесах формування бренду міста, оскільки саме вони, з наданими їм функціями, обов'язками та повноваженнями, виступають адміністративною одиницею, яка несе відповідальність за розвиток міста [6, с. 154]. Відповідно, підвищити рівень конкурентоспроможності міста без політичної волі та бажання пред-

ставників органу місцевого самоврядування неможливо. Діяльність органів місцевого самоврядування дає можливість регулювати одразу декілька дуже важливих компонентів бренду міста: бачення та стратегію, залучення місцевого населення, розбудову необхідної інфраструктури тощо.

Мотивація для органів місцевого самоврядування для формування, впровадження та управління брендом міста може бути різною, залежно від стратегічних пріоритетів розвитку міста. В одному випадку — це прагнення зберегти або покращити репутацію міста та підвищити вплив на виборців, в іншому випадку — консолідація територіальної громади навколо вирішення проблем міста. Проте в будь-якому випадку основною метою є економічне зростання та фінансова незалежність міста, яка може бути досягнута управлінськими рішеннями щодо розвитку туризму, залучення інвестицій, розвитку інфраструктури, впровадження інноваційних технологій, сучасних технологій освіти тощо. Втім, для досягнення максимальної ефективності від впровадження бренду міста ці складові мають бути поєднані.

Туристична, інвестиційна та локальна привабливість бренду міста базується на розумінні того, як основні цінності міста відповідають новим тенденціям в соціально-економічному та технологічному розвитку. Для досягнення визначеної мети, "адміністрація міста повинна здійснити стратегічне дослідження тенденцій в соціальній та економічній сфері та з'ясувати головні інтереси різних цільових груп" [7, с. 15]. Саме тому важливим аспектом при формуванні бренду міста виконавчими органами міських ради є врахування інтересів та визначення потреб різних груп стейкхолдерів, оскільки саме від позиціонування та репутації міста серед зацікавлених сторін залежить рівень конкурентоспроможності міста.

Якщо розглядати брендинг міста як інструмент підвищення конкурентоспроможності та привабливості міста серед різних груп стейкхолдерів, варто виділити такі основні групи зацікавлених сторін: територіальна громада; безпосередньо орган місцевого самоврядування (в тому числі ключові особи у прийнятті управлінських рішень); зовнішні та внутрішні туристи; інвестори, суб'єкти ділової активності та державно-приватного партнерства; потенційні користувачі освітніх послуг. Брендинг міста може стати каталізатором розвитку партнерських відносин між державним та приватним сектором, а також шляхом створення та налагодження зв'язку з місцевим населенням та потенційними туристами. Проте для підвищення конкурентоспроможності та привабливості міста для різних груп стейкхолдерів, повинно бути нормативно закріплене бачення бренду міста з позначенням конкретного значення та форми впливу на конкретну цільову аудиторію.

На нашу думку, основною групою зацікавлених сторін у впровадженні бренду міста є територіальна громада, оскільки одним із кінцевих результатів міського брендингу є підвищення рівня життя місцевого населення. Слід зацікавити територіальну громаду у розробленні концепції бренду міста, оскільки саме територіальна громада стає "джерелом нової енергії та генерації ідей для постійної реювензації міста" [10]. Містам доцільно постійно пристосовуватися до обставин, що швидко змінюються, зберігаючи при цьому баланс між

цінностями та баченням міста з боку місцевого населення. Міський брендинг є "одним зі способів, за допомогою якого формується зв'язок та відносини між місцевим населенням та образом їх міста" [8]. Бренд міста має враховувати переваги та недоліки для всіх груп місцевого населення, а не тільки для безпосередніх бенефіціарів або користувачів результатів впровадження бренду міста [5, с. 45]. Саме залучення місцевого населення до процесів створення бренду міста шляхом впливу та різних форм його взаємодії з органами місцевого самоврядування є одним із факторів, який впливає на формування ефективного бренду міста [3, с. 127]. Ігнорування точки зору та залучення місцевих громад, а також громадських організацій, унеможливорює ефективне використання внутрішнього потенціалу міста [1]. Органи місцевого самоврядування мають акцентувати увагу на створенні мережі суспільного розвитку та участі місцевого населення у процесі прийнятті рішень, а також на встановленні державно-приватного партнерства [5, с. 42]. Окрім цього, сплата податків в місцевий бюджет є однією зі складових механізму фінансування міських проектів та стратегій розвитку міста [3, с. 127]. За допомогою участі територіальної громади у процесах формування бренду міста стає можливим коригувати його відповідно до суспільного запиту та задовольняти потреби територіальної громади, що є одним з пріоритетних напрямів у процесі формування бренду міста.

Окрім дослідження та врахування інтересів різних груп стейкхолдерів у процесі формування бренду міста, важливим є ступінь готовності органу місцевого самоврядування коригувати бачення бренду міста згідно зі своїми стратегічними пріоритетами. Образ та бачення міста мером як головним адміністратором та його команди можуть відрізнитися від точки зору попередньої влади, тому при зміні мера відбувається часткове або повне переорієнтування фокусу політики розвитку міста. Врахування досвіду попередньої команди, ефективна та швидка зміна напрямку розвитку міста та, відповідно, його бренду, "вимагає від ключових осіб гнучкості, здатності обирати нові можливості та оцінювати вплив поточного стану на ступінь розвитку міста з метою послідовного покращення" [5, с. 45]. Ефективність від впровадження бренду міста знижується, якщо поточна влада використовує застарілу концепцію або концепцію, яка суттєво відрізняється від їхнього бачення. Таким чином, можна зазначити, що ідея брендингу міста є недовговічною та потребує постійного коригування та поліпшення. Саме тому питання життєвого циклу бренду міста та використання інструментарію бенчмаркінгу у процесах формування та управління брендом міста потребує подальшого вивчення.

Брендинг міста суттєво залежить від наявності відповідних підрозділів у складі органів місцевого самоврядування. Впровадження політики міського брендингу має декілька труднощів з точки зору ефективного функціонування та побудови організаційної структури органів місцевого самоврядування [2, с. 249]. Прагнення задовольнити потреби різних груп стейкхолдерів одночасно має два потенційних недоліки. По-перше, це ускладнює організаційну структуру органу місцевого самоврядування, в якій знижується ефективність прийняття управлінських рішень та стають незрозумілими відповідальні за це структурні одиниці або конкретні

працівники. По-друге, спроба врахувати інтереси різних груп стейкхолдерів одночасно шляхом частого та швидкого прийняття управлінських рішень може призвести до відсутності чіткого фокусу бренду міста.

Окрім цього, слід враховувати ще одну організаційно-управлінську помилку у процесі формування та управління брендом міста. Відсутність в організаційній структурі органу місцевого самоврядування влади профільного структурного підрозділу, а також кваліфікованих працівників та експертів із впровадження бренду міста може призвести до аутсорсингового залучення сторонніх експертів, які не зможуть приймати участь у подальшому управлінні брендом міста, адже залучення експертів на довгостроковій основі є економічно недоцільним. Тому у команді або робочій групі з питань брендингу міста має бути відповідний спеціаліст. Для запобігання уникнення відповідальності за неефективне управління брендом міста в органі місцевого самоврядування доцільно створити структурно-функціональну одиницю, яка взаємопов'язана з підрозділами планування та розвитку, та до повноважень якої входить регулювання процесів впровадження бренду міста.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

На сьогоднішній день органам місцевого самоврядування в Україні доцільно приділяти більше уваги процесам формування, впровадження та управління брендом міста, оскільки за допомогою нього можливо підвищити рівень конкурентоспроможності міста, що в умовах посилення конкуренції між містами є важливим для соціально-економічного добробуту міста та територіальної громади.

Передумовами ефективного впровадження бренду міста в Україні є:

- 1) зацікавленість та мотивація органів місцевого самоврядування у формуванні та впровадженні бренду міста;
- 2) взаємодія органів місцевого самоврядування з представниками територіальної громади, врахування їх інтересів та потреб при формуванні та впровадженні бренду міста;
- 3) відповідність бренду міста стратегічним напрямкам розвитку міста, визначених поточним мером та його командою;
- 4) наявність в органі місцевого самоврядування спеціального профільного структурного підрозділу для ефективного управління брендом міста та контролю над усіма етапами його формування та впровадження.

Література:

1. Пашкова Г. Брендинг регіону в контексті нової парадигми регіонального розвитку / Г. Пашкова // Державне управління та місцеве самоврядування. Збірник наукових праць. — 2012. — Вип. 2 (13). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(13\)/12pggpr.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12pggpr.pdf)
2. Ashworth G.J. Should we brand places? / G.J. Ashworth // Journal of Town and City Management. — 2011. — vol. 1 (3). — P. 248—252.
3. Balashov D. Formation and development factors of city brand / D. Balashov // Public Policy and Economic Development. — 2016. — Vol. 9 (13). — P. 121—130.

4. Kavaratzis M. From city marketing to city branding: Towards a theoretical framework for developing city brands / M. Kavaratzis. — 2004. — Vol. 1. — P. 58—73.

5. Kavaratzis M. From city marketing to city branding. An Interdisciplinary Analysis with Reference to Amsterdam, Budapest and Athens / M. Kavaratzis // Ph.D. Thesis. — Groningen: University of Groningen. — 2008.

6. Kocaoglu M. Impact of municipalities on branding process of cities: example of Kirsehir municipality / M. Kocaoglu // European Journal of Social Sciences Education and Research. — 2014. — vol. 1 (2). — P. 154—158.

7. Middleton A.C. City Branding and Inward Investment / A.C. Middleton // part of Dinnie, K. City Branding. — London: Palgrave Macmillan, 2011. — P. 15—26.

8. Nickerson N. Branding a State from Features to Positioning: Making it Simple? / N. Nickerson, R. Moisey // Journal of Vacation Marketing. — 1999. — Vol. 5 (3). — P. 217—226.

9. Raszkowski A. City brand in relation to local development / A. Raszkowski // Nauki Społeczne/Social Sciences. — 2012. — vol. 1. — P. 139—149.

10. Trueman M. Managing the Complexity of City Brands and Regeneration / M. Trueman, N. Cornelius // Working Paper Series. — 2006. — No. 06/13.

References:

1. Pashkova, H. (2012), "Brendynh rehionu v konteksti novoi paradyhmy rehional'noho rozvytku", Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia. Zbirnyk naukovykh prats', vol. 2 (13), available at: [http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(13\)/12pggpr.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12pggpr.pdf)
 2. Ashworth, G.J. (2011), "Should we brand places?", Journal of Town and City Management, vol. 1 (3), pp. 248—252.
 3. Balashov, D. (2016), "Formation and development factors of city brand", Public Policy and Economic Development, vol. 9 (13), pp. 121—130.
 4. Kavaratzis, M. (2004), "From city marketing to city branding: Towards a theoretical framework for developing city", Journal of Place Branding, vol. 1, pp. 58—73.
 5. Kavaratzis, M. (2008), "From city marketing to city branding. An Interdisciplinary Analysis with Reference to Amsterdam, Budapest and Athens", Ph.D. Thesis, University of Groningen, Groningen, The Netherlands.
 6. Kocaoglu, M. (2014), "Impact of municipalities on branding process of cities: example of Kirsehir municipality", European Journal of Social Sciences Education and Research, vol. 1 (2), pp. 154—158.
 7. Middleton, A.C. (2011), "City Branding and Inward Investment", part of Dinnie, K. City Branding, Palgrave Macmillan, London, pp. 15—26.
 8. Nickerson, N. and Moisey, R. (1999), "Branding a State from Features to Positioning: Making it Simple?", Journal of Vacation Marketing, vol. 5 (3), pp. 217—226.
 9. Raszkowski, A. (2012), "City brand in relation to local development", Nauki Społeczne/Social Sciences, vol. 1, pp. 139—149.
 10. Trueman, M. and Cornelius, N. (2006), "Managing the Complexity of City Brands and Regeneration", Working Paper Series, Working Paper No. 06/13.
- Стаття надійшла до редакції 18.02.2019 р.

О. В. Кравченко,
аспірант, Донецький державний університет управління, м. Маріуполь

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.138

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

О. Kravchenko,
postgraduate student, Donetsk state university of management, Mariupol

FORMATION OF INFORMATION FLOWS IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

Статтю присвячено формуванню інформаційних потоків на сучасному етапі розвитку держави. Показано, що механізм визначення потреб суб'єктів державного управління в інформації базується на аналізі їхніх поточних і перспективних проблем. Розкрито роль державних умов інформаційної діяльності в економічних системах різного типу. Сформовано алгоритм визначення та реалізації інформаційних потреб. Визначено фактори, що обумовлюють незадовільний рівень інформаційно-аналітичної діяльності органів державної влади, а також сфери комунікації державно-управлінської інформації, що циркулює комунікативними каналами системи державного управління. Конкретизовано соціально-економічні чинники, що визначають механізми організації інформаційної діяльності на різних рівнях суспільної ієрархії в Україні.

До них віднесено: неусталеність відносин власності, збереження перманентної загрози перерозподілу майна; великомасштабні функціональні та структурні зрушення в господарському комплексі країни, що обумовлені економічною кризою; скорочення обсягів виробничого та споживчого попиту, зниження рівня інвестиційної активності в економіці; поширення товарно-грошових відносин на ті сфери життєдіяльності суспільства, де вони раніше були відсутні; формування принципово нової ролі соціально-політичних і правових механізмів у процесі функціонування та розвитку інформаційної сфери суспільства. Перелічені характеристики, що впливають на розподіл ресурсів у суспільстві й мотивацію поведінки його членів. Проаналізовано рівень інформаційно-аналітичної діяльності органів державної влади в умовах системних криз. Доведено, що інформаційна організація забезпечення розвитку українського (пострадянського) суспільства не відповідає новим потребам; просте копіювання відповідної системи організації інформаційної діяльності розвинених країн не дає змоги розв'язувати нагальні проблеми України і тому вкрай неефективне; модель оптимальної організації інформаційних відносин, адекватна умовам перехідного суспільства, в Україні формується у процесі життєдіяльності суспільства.

The article is devoted to the formation of information flows at the current stage of the state development. It has been depicted that the mechanism of the subjects' identification while conducting information management is based on the analysis of their current and probabilistic issues. The role of state conditions of informational activity in economical systems of different types has been revealed. The algorithm for outline and realization of information needs has been formed. The factors determining the unsatisfactory level of informational and analytical activities of the government organizations, as well as the sphere of state administrative information delivery circulating by communicative channels of the state administration systems have been determined. The socio-economic factors that characterize the mechanisms of the organization of the informational activity at different levels of social hierarchy in Ukraine have been concerted. These include: aspects of ownership instability; preservation of the permanent threat of property redistribution; moreover, there are some functional and structural shifts in the country's state-owned complex due to the economic crisis; a reduction in the volume of production and consumer demand, a decrease in the level of economy in-activity; the widening of commodity-money relations in the sphere of society life where they were absent; the formation of a fundamentally new role of socio-political and pragmatistical mechanisms in the functioning and development of the information sphere of the society. The above characteristics influence the distribution of resources in the society and the motivation of the behaviour of its members. The level of informational-analytical activity of the governmental authorities under conditions of systemic crises has been analyzed.

It has been proved that the information organization for the Ukrainian (post-Soviet) society development does not require the current conditions; simple copying of the appropriate system of informational activity organization of the developed countries does not allow solving urgent problems of Ukraine and therefore are extremely ineffective. The model of optimal organization of information relations, adequate to the conditions of a transitional society, is formed in Ukraine in the process of vital life-sustaining activity of society.

Ключові слова: інформаційні потоки, інформаційні потреби, інформаційна діяльність, механізми організації інформаційної діяльності, інформаційні чинники.

Key words: information flows, information needs, information activities, mechanisms of the organization of the informative activity, information factors.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ускладнення, спеціалізація та диференціація соціальних відносин у сучасному світі супроводжуються збільшенням потоків управлінської інформації, обробка та аналіз якої потребують дедалі більше часу та людських ресурсів. Цей факт привертає увагу дослідників, які вивчають проблеми розробки й удосконалення управління інформаційними потоками, підвищення їх ефективності.

У державному управлінні постановка цієї проблеми стає актуальною завдяки безпосередньому поєднанню розвитку подібних технологій з важливою функцією державного управління — інформаційно-аналітичним забезпеченням задля вдосконалення, підвищення ефективності, координованості системи та окремих елементів механізму реалізації як внутрішньої та зовнішньої політики держави.

Управління інформаційними потоками є невід'ємною складовою функціонування системи державного управління. Впровадження та всебічне використання сучасних інформаційних технологій в управлінській діяльності забезпечують інформаційну підтримку прийняття управлінських рішень на всіх рівнях, супроводжують інформаційну складову соціально-економічного

розвитку держави та її окремих регіонів, забезпечують інформаційні потреби державних службовців та інших категорій громадян, створюють умови для об'єктивного формування громадської думки щодо діяльності органів влади, а також послуг, які вони надають.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень із зазначеної теми свідчить про інтерес науковців до теоретичних та прикладних аспектів окресленої проблеми — інформаційних потоків та їхнього впливу на процес формування управлінських рішень. Проблеми впровадження в державному управлінні нових методів аналітичної роботи, питання розвитку інформаційного суспільства в Україні, упровадження в Україні технологій електронного врядування розглядають у своїх працях Молодцов О. [1], Бородянський Ю., Саєнко Ю. [2]. Низку праць, зокрема Дегтяр А. [3], Піскорська Г. [4], Мартиненко В. [5], Бакуменко В. [6], Кулицький С. [7], присвячено визначенню шляхів удосконалення організаційно-правового, кадрового, інституціонального забезпечення процесів інформатизації.

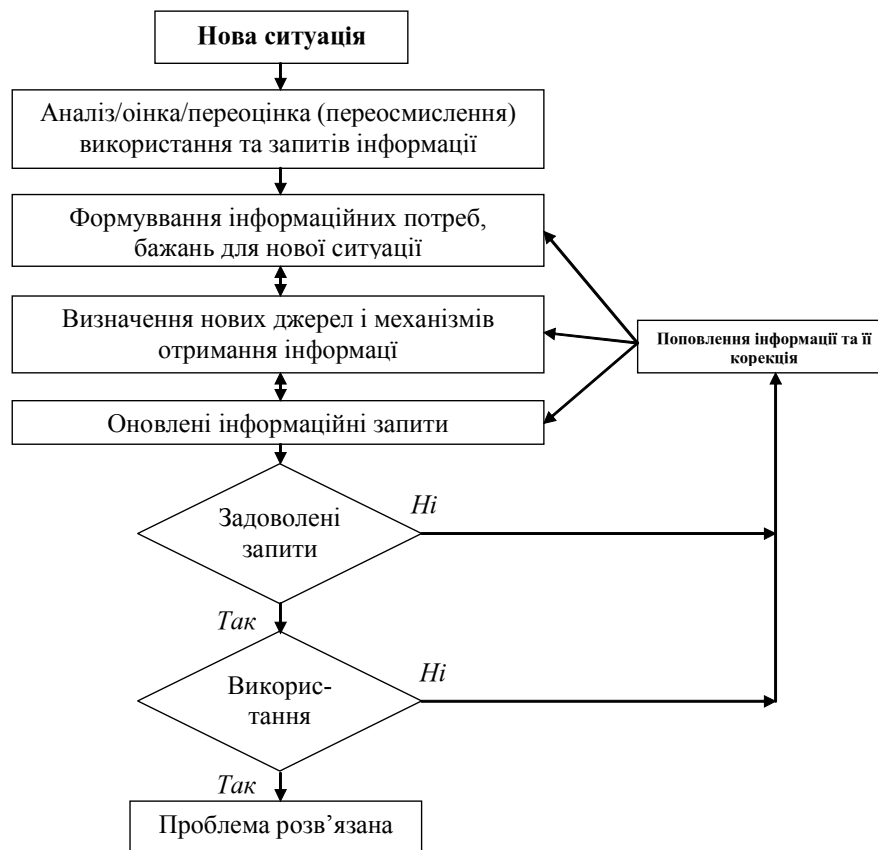

Рис. 1. Алгоритм визначення та реалізації інформаційних потреб

Джерело: складено автором на основі [3, с. 113].

Незважаючи на великий науковий інтерес фахівців до інформаційної діяльності органів влади та її вдосконалення, багато теоретичних, методологічних та практичних питань залишаються невирішеними. Вимагають осмислення теоретичні засади організації цієї діяльності та вироблення на основі теоретичних розробок практичних рекомендацій, що дають змогу удосконалити процес управління інформаційними потоками.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасних інформаційних потоків у системі державного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для того, щоб визначити шляхи удосконалення функціонування системи державного управління, слід розглядати структурні компоненти системи державного управління як цілісне соціальне утворення. Ці структурні компоненти є окремими соціальними системами і водночас є підсистемами єдиного цілого — системи державного управління.

Виходячи з цього, справедливим можна вважати твердження У.Р. Ешбі про те, що цілісна множина взаємопов'язаних елементів системи протиставляється середовищу. Саме у взаємодії із середовищем система виявляє всі свої властивості та будує поведінку. Середовище формує "простір можливостей" для системи, який включає структурні зміни, характер зв'язків між елементами, обмеження розмаїття взаємообумовлених подій, створює умови для вироблення адаптаційного

механізму. Постійні зміни, їх взаємозалежність та "збурення" середовища, тенденції його розвитку вимагають від системи динамічного планування з метою проведення постійної самоперевірки оптимальності системи. Прагнення системи набутти стабільності характеризується зменшенням та ліквідацією відхилень за допомогою самоуправління [3, с. 234—245].

Аналітичній функції відводиться ключове значення у збереженні стабільності в державно-управлінській системі та в гармонізації відносин із її середовищем. Відтак сутність інформаційно-аналітичної діяльності в системі державного управління, визначена в загальних рисах, на нашу думку, полягає у тому, щоб гармонізувати інформаційні потоки державно-управлінської системи та її середовища, забезпечивши вироблення на основі цієї інформації адекватних ситуації рішень.

Зазвичай виділяють дві сфери комунікації — організаційну (формальну), зумовлену структурою і відносинами в системі управління (поточне забезпечення проходження інформації), та соціальну (нформальну), зумовлену відносинами між соціальними групами, індивідуумами, нормами організаційної культури (соціальний клімат організації). Комунікативний простір організації розподіляється на зовнішні та внутрішні комунікаційні канали. Проникнення інформації у формальні канали має відповідний вплив на процеси управління.

Державно-управлінська інформація, що циркулює комунікативними каналами системи, може розглядатися з точки зору актуальності, достовірності, оперативності, достатності й адекватності для прийняття відповідних

Таблиця 1. Умови інформаційної діяльності в економічних системах різного типу

Умови, фактори	Адміністративно-регульована система	Ринкова система
Державне управління економікою	Всеосяжне, багаторівнева ієрархія	Обмежене
Делегування повноважень «згори — вниз»	Обмежене	Значне
Ступінь гнучкості системи управління економікою	Низька	Висока
Механізм зовнішнього контролю	Адміністративний переважає	Фінансовий переважає
Напрями підконтрольності	В основному по вертикалі; здійснюють партійні, державні та відомчі органи	По горизонталі реалізують партнери, клієнти, конкуренти; по вертикалі — органи державної та місцевої влади та управління
Типи сигналів (показників), що використовуються	Натуральні відіграють провідну роль, вартісні — підпорядковану	Вартісні відіграють провідну роль
Спрямування потоків інформації	Вертикальне переважає	Горизонтальне переважає

Джерело: складено автором на основі [7, с. 138].

рішень. Мета інформаційного забезпечення органів державної влади полягає в тому, щоб на базі зібраних початкових даних отримати оброблену, узагальнену інформацію, яка має стати основою для прийняття управлінських рішень. Досягнення цієї мети здійснюється шляхом збирання первинної інформації, її зберігання, розподілу між структурними підрозділами відповідних державних органів та їхніми працівниками, підготовки до переробки, власне переробки, надання її органу управління в переробленому вигляді, аналізу, забезпечення прямих і зворотних зв'язків у її циркуляції, організації документообігу тощо [2, с. 75].

В основі формування потреб відповідних суб'єктів в інформації лежить специфіка їхньої життєдіяльності. Тому механізм визначення потреб суб'єктів державного управління в інформації базується на аналізі їхніх поточних і перспективних проблем. Якщо ситуація стабільна, усталена, то потреба в інформації визначається на підставі наявного досвіду, традиційного порядку ведення справ тощо. У таких випадках відповідні рішення часто приймаються на підставі суджень. І навпаки, нова, нестабільна ситуація спонукає до пошуку нових джерел інформації, нових механізмів задоволення інформаційних потреб. Іноді це навіть пов'язано зі зміною внутрішньої організації інформаційної діяльності суб'єктів. Алгоритм визначення та реалізації інформаційних потреб у новій для суб'єкта ситуації зображено на рисунку 1. Що ж стосується чинників, які впливають на процес визначення потреб суб'єктів в інформації та можливість їх задоволення, то їх можна поділити на мотиваційні, когнітивні та ресурсні. Між ними існує прямий та зворотний зв'язок.

Ще одним важливим аспектом інформаційних потоків є вимірювання обсягу державно-управлінської інформації, що надходить до системи. Надмірна інформація може ускладнювати прийняття рішення, так само, як і її нестача. Тому однією з першочергових проблем інформаційного забезпечення державних органів є визначення його достатності [2, с. 76].

Важливо враховувати специфіку відносин управлінської системи та її середовища, тип інформаційного обміну між ними, знаходити оптимальне вирішення проблем, що зумовлюються змістом, наявними джерелами, обсягом інформації в комунікативних потоках цієї організації-системи. Також ці завдання мають відповідати потребам системи щодо прийняття рішень, а вони, у свою чергу, можуть відповідати принаймні трьом рівням: стратегічному, оперативному та надзви-

чайному. У кожному випадку змінюються вимоги щодо змісту й термінів підготовки необхідної інформації [4, с. 93].

Але на сьогодні рівень інформаційно-аналітичної діяльності органів державної влади є незадовільним, це зумовлено низкою факторів, зокрема: невпорядкованістю інформаційних відносин, що простежуються у взаєминах органів державної влади при організації інформаційної взаємодії; відсутністю локальної мережі між місцевими органами державної виконавчої влади України, єдиного інформаційно-телекомунікаційного вузла обміну і обробки інформації; недостатнім оснащенням місцевих органів виконавчої влади програмно-технічними засобами та нераціональним їх використанням, низьким рівнем фахівців з інформаційно-комп'ютерного забезпечення у районних структурах місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; відсутністю аналітичної бази, систематизованого і вичерпного інформаційного фонду з потужним довідковим апаратом, мереж телекомунікацій, що дають змогу використовувати фонди зовнішніх організацій.

Незадовільний рівень інформаційно-аналітичної діяльності державних структур зумовлений низкою об'єктивних чинників, а саме: масштабністю і закритістю цих систем для динамічних змін у складі структур державного управління, неточністю і неповнотою інформації, з якою працюють органи державної влади, породжуваними недостатністю як ресурсів для її одержання, так і взаємодії органів державної влади України між собою.

Ключові фактори, що визначають механізми інформаційної діяльності в адміністративно-регульованому та ринковому типах економіки, виступають для інформаційної діяльності за умов перехідної економіки "точками початку та закінчення" процесу трансформації. Відповідно умови інформаційної діяльності в транзитивній економіці з перелічених у схемі позицій (табл. 1) багато в чому матимуть проміжний характер.

Так, в адміністративно-регульованій системі через жорсткий ієрархічний контроль інформаційна діяльність низових ланок управління, по суті, штучно обмежується, а верхні щаблі управління перевантажені повідомленнями. Зараз же в Україні (і не лише в Україні) треба, мабуть, говорити про дефіцит інформації (а саме корисних повідомлень) на всіх рівнях управління. Адже в нашій країні недержавні механізми задоволення інформаційних потреб ще не набули такого рівня, щоб

сприяти сталому розвитку не лише економіки, а й суспільства в цілому.

Конкретизуючи соціально-економічні чинники, що визначають механізми організації інформаційної діяльності на різних рівнях суспільної ієрархії в Україні, наведемо головні з них:

1. Неусталеність відносин власності, збереження перманентної загрози перерозподілу майна.

2. Великомасштабні функціональні та структурні зрушення в господарському комплексі країни, що обумовлені економічною кризою.

3. Скорочення обсягів виробничого та споживчого попиту, зниження рівня інвестиційної активності в економіці.

4. Поширення товарно-грошових (ринкових) відносин на ті сфери життєдіяльності суспільства, де вони раніше були відсутні.

5. Формування принципово нової ролі соціально-політичних і правових механізмів у процесі функціонування та розвитку інформаційної сфери суспільства.

Перелічені чинники вплинули на розподіл ресурсів у суспільстві, мотивацію поведінки його членів і призвели до таких змін.

У складі суб'єктів інформаційних відносин та їхньої ролі в інформаційній сфері суспільства. Тобто, з одного боку, суттєво змінився характер інформаційної діяльності "старих гравців" (органів державної та місцевої влади, підприємств, науково-дослідних установ, ЗМІ тощо), з іншого — з'явилися принципово нові за своїми функціональними характеристиками суб'єкти (аудиторські, рекрутингові фірми, агентства з безпеки тощо).

У механізмах функціонування інформаційної сфери України, включаючи процедури регулювання інформаційних потоків та джерел і порядок фінансування виробництва, постачання та споживання інформації.

У параметрах інформаційних потоків в інформаційному просторі України (структурі та обсягах пропозиції та споживання інформації, напрямках та інтенсивності інформаційних потоків та ін.).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином:

— стара інформаційна організація забезпечення розвитку українського (пострадянського) суспільства не відповідає новим потребам;

— копіювання відповідної системи організації інформаційної діяльності розвинених країн не дає змоги розв'язувати нагальні проблеми України і тому вкрай неефективне;

— модель оптимальної організації інформаційних відносин адекватна умовам перехідного суспільства априорі невідома. Ця модель, у тому числі і в Україні, формується у процесі життєдіяльності суспільства.

У реальному житті модель організації інформаційних відносин у пострадянських країнах частково зберігає ознаки старої системи, а частково набуває нових рис. Подальші дослідження визначеної нами проблеми мають полягати у виробленні та обґрунтуванні сучасної ефективної організаційної структури інформаційного забезпечення державного управлін-

ня, що відповідала б новим функціям цієї діяльності в Україні.

Література:

1. Молодцов О. Поняття інформаційного ресурсу: методологічний аспект. Вісник НАДУ. — 2005. — № 1. — С. 466—472.

2. Бородянський Ю., Саєнко Ю. Аналіз соціальних ситуацій: міждисциплінарність, адекватність, інформаційна повнота. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2000. — № 2. — С. 33—42.

3. Дегтяр А. О. Державно-управлінські рішення: інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення. — Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2004. — 224 с.

4. Піскорська Г. А. Інформаційна безпека та стратегії інформаційного суспільства. — К., 2004. — 289 с.

5. Механізми прийняття управлінських рішень органами державної влади щодо соціально-економічного розвитку регіонів: монографія / А. О. Дегтяр, О. Ю. Амосов, В. М. Мартиненко та ін.; за заг. ред. А. О. Дегтяра. — Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", — 2006. — 300 с.

6. Рейтерович І. В. Інформаційно-аналітична діяльність / І. В. Рейтерович, С. О. Телешун // Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. Ковбасюка, В. Трошинського, Ю. Сурміна. — К.: НАДУ, 2010. — 820 с.

7. Кулицький С. П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2002. — 224 с.

References:

1. Molodtsov, O. (2005), "The concept of information resource: methodological aspect", Visnyk NADU, vol. 1, pp. 466—472.

2. Borodianskyi, Yu. and Saienko, Yu. (2000), "The analysis of social situations: an interdisciplinary approach, adequacy, and information completeness", Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh, vol. 2, pp. 33—42.

3. Diehtiar, A. O. (2004), Derzhavno-upravlinski rishe-nia: informatsiino-analitychne ta orhanizatsiine zabezpechennia [Public management decisions: information-analytical and organizational support], Vyd-vo KharPI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine.

4. Piskorska, H. A. (2004), Informatsiina bezpeka ta stratehii informatsiinoho suspilstva [Information security and information society strategies], Kyiv, Ukraine.

5. Diehtiar, A. O. Amosov, O. Yu. and Martynenko, V. M. (2006), Mekhanizmy pryiniattia upravlinskykh rishe-n orhanamy derzhavnoi vlady shchodo sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Mechanisms for the adoption of administrative decisions by public authorities regarding the socio-economic development of the regions], Vyd-vo KharPI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine.

6. Reiterovych, I. V. (2010), "Information and analytical activities", Entsiklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia, [Encyclopedic dictionary of public administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

7. Kulytskyi, S. P. (2002), Osnovy orhanizatsii informatsiinoi diialnosti u sferi upravlinnia [Fundamentals of organization of information activities in the field of management], MAUP, Kyiv Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2019 р.

Т. А. Ломакіна,
аспірант кафедри публічне управління та адміністрування,
Донецький державний університет управління, м. Маріуполь

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.143

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ДЕРЖАВНА КОМУНІКАЦІЯ"

Т. Lomakina,
post-graduate student of the specialty "Public management and administration",
Donetsk State University of Management, Mariupol

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE TERM "GOVERNMENT COMMUNICATION"

У статті розглянуто сучасні наукові підходи до визначення поняття державної комунікації крізь призму комунікативного підходу. Проаналізовано широку дискусію щодо її суті та наявності відмінних рис. Наведено аргументи, що дозволяють виокремити державну комунікацію в якості особливого типу політичної комунікації. Авторка пропонує розуміти під державною комунікацією системну діяльність усіх установ державного сектору з передачі громадянам та їхнім об'єднанням інформації щодо пояснення державних рішень і реформ, захисту та просування суспільних прав та цінностей, підтримки інституційного дизайну та соціальних зв'язків, позиціонування держави для аудиторій за її межами. Детально описано функції, акторів, цільові аудиторії, канали, які відносяться до системи державних комунікацій. Зауважується, що, з одного боку, демократизація громадського життя, а з іншого — трансформація та розширення структури публічної комунікації, нові інформаційно-комунікаційні технології та медійні формати вимагають адаптації існуючих схем та стратегій державної комунікації в Україні, щоб зробити її ефективною та такою, що відповідає запиту суспільства.

The article analyzes the scientific approaches to the definition of the term "government communication" through the prism of the communicative approach. There have been analyzed a wide discussion of the essence and distinctive features of the term. The arguments for distinguishing the government communication as a special type of the political communication are provided. Details of functions, actors, target audiences, channels that relate to the system of state communications are described in detail. The considers that, on the one hand, the democratization of public life, and on the other hand, the transformation and expansion of the structure of public communication, new information and communication technologies and media require adaptation of the existing schemes and strategies of the government communication in Ukraine in order to make it effective and which meets the community's request. The arguments for distinguishing the government communication as a special type of the political communication are provided in the article. Communication of a goal-oriented process, built on relationships, mutual understanding and empathy through common interests with the help of the symbolic system, signs or behavior with the aim to effect on feelings, understanding and actions of the other persons. Political communication is, fist, the administrative process in which organizations or individuals strive to achieve their own political goals, and through targeted communication and actions, they influence citizens for their good reputation and support. Specific features due to the strategic nature of narrative, the focus on common values and benefits of citizens, education, representation of opportunities and best practices of social behavior, invitation to participate in democratic processes, formation of a national agenda, public discussion of the positions of all interested parties, openness and accountability to citizens describes the features of the government communication unlike political. We offer to understand the government communication as a systemic activity of all institutions of the public sector (the President, the

parliament, the government, territorial offices of the state, courts, the office of the general prosecutor, etc.), who inform citizens and their associations about the explanation of state decisions and reforms, protection and promotion of public rights and values, support for institutional design and social ties, and positioning the state for audiences beyond its borders.

Ключові слова: комунікація, політична комунікація, державна комунікація, інтеграція, інформаційне суспільство.

Key words: communications, government communications, integration, information society.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Наразі в Україні триває децентралізація та однією з найважливіших складових цього масштабного процесу є впровадження адміністративно-територіальної та секторальних реформ. Суть реформи місцевого самоврядування є, передусім, забезпечення його спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення. А чи знають громадяни про те, що відбувається? Насправді українці турбуються про реформи в країні чи нове законодавство вже після того, як вони вже прийняті або впроваджені. Це наслідки неефективної комунікації держави з громадянами, чи, навіть, її відсутності, хоча комунікації мали відбутися ще на початку запланованих змін.

Ми бачимо, як поточний стан державних комунікацій, як всередині державних органів так і назовні, будує шлях недовіри громадян до державних інститутів і їх діяльності. Ми розуміємо, що в умовах демократичної держави неможливо ефективно управляти змінами без розуміння і підтримки громадян, які є не тільки отримувачами результатів започаткованих змін, а й певним чином, учасниками процесів перетворень.

В українській історіографії державні комунікації найчастіше зводяться до урядових комунікацій, суть яких — знайомити громадян з вже прийнятими урядовими рішеннями. Такі аспекти державної комунікації, як розвиток політичної культури громадян, формування національного порядку денного, представлення можливостей та найкращих практик — для громадян не присутні.

Тому важливо визначити, що саме ми називаємо комунікацією, що таке політична та державна комунікація, як відбувається комунікація між владою та громадою, і як змінилися умови, в яких сьогодні державні комунікації треба вибудовувати.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Українські дослідники, які працюють над питаннями комунікацій в політичних і державних процесах розкривають природу комунікацій, визначають етапи зміни інструментів, від публічних виступів на майданах і ринках до аудіовізуальної і цифрової ери, пропонують власні визначення процесу, аналізують структуру політичної комунікації, визначають принципи, описують комунікативні процеси і засоби підвищення їх ефективності (Зелинський С.А., Почепцов Г.Г., Калініченко Б.М., Заславська О.О., Рибак І.В., Унгурян П.Я. та інші) [1—5].

Сьогодні державна комунікація (і пов'язані з нею поняття, такі як політичні зв'язки з громадськістю, політичний маркетинг держави тощо) привернули інтерес зростаючого числа світових вчених. Існує усвідомлення необхідності проведення спільних досліджень у споріднених областях для вивчення особливостей саме державних комунікацій [6]; [7, с. 73—92]; [8, с. 189—213]; [9]; [10, с. 269—295]; [11, с. 36—41]; [12]; [13, с. 34—68]; [14]. Незважаючи на роботи, в яких вивчаються конкретні питання, концепції та країни, поки що немає ретельного і системного вивчення теми державних комунікацій, від концептуалізації поняття, до аналізу конкретних ефективних дій державних інститутів у цій сфері державного управління.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є уточнення поняття державних комунікацій крізь призму комунікативного підходу, аналіз функцій, акторів, каналів і складових системи державних комунікацій, визначення викликів, які пов'язані з реаліями інформаційного суспільства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглядаючи питання комунікацій, необхідно відповісти на питання — що саме ми визначаємо? Якщо ми аналізуємо дії, то треба відповісти на питання: які це дії? Якщо ми аналізуємо державної комунікації як інструмент, то треба відповісти на питання: заради чого використовуються комунікації, і які саме канали комунікації задіяні? Яким чином розповсюджується інформація і збирається зворотній зв'язок?

Різні автори підходять до визначення цих аспектів по-різному. У Платона ми можемо знайти визначення функції політики як "мистецтва жити разом, мистецтва знаходження єдності у множині" [15]. На наш погляд, це включає вищий рівень комунікацій на рівні з узгодженням інтересів, здійсненням керівництва і підтримкою порядку.

Словник Мерріам-Вебстер визначає комунікацію як, по-перше, "процес обміну інформацією між особами через загальну систему символів, знаків або поведінки", по-друге, "комунікація, як особисте ставлення, — це відносини, що характеризуються договором, взаєморозумінням або співпереживанням, що робить спілкування можливим або легким" [16]. Ці визначення демонструють нам сутність процесу, як "обмін інформацією", а також умови: "зрозуміла система символів, знаків або поведінки". Крім того, комунікацію в цьому випадку можна розглядати, як "договір, взаєморозуміння, співпереживання".

Цю думку доповнює Д. Кришнамурти, який відзначає, що якщо одна людина розповідає, а інша слухає — це спілкування, аж до того моменту, коли на додаток до вербального, встановлюється невербальний контакт, і ми стаємо зацікавленими у тому, що нам розповідають, і відчуваємо саме те, що відчуває ця людина. Цей момент і є встановленням саме комунікації [17]. Тобто це визначення дає нам розуміння, що важливою ознакою комунікації є саме встановлення контакту через спільні інтереси.

В. Андерсен дає визначення комунікації як процесу розуміння іншої людини. І в цьому процесі ми також намагаємось бути почутими, зрозумілими [18, с. 9—15]. В його визначенні, на наш погляд, зроблено акцент на тому, що ми маємо знати, про що зараз думають особи, з якими ми спілкуємось. Для нас важливо зрозуміти реакцію одержувача на наше повідомлення, тобто почути думку нашого партнера по комунікації. І це додає дуже важливий компонент комунікативної системи, яким є зворотній зв'язок. Саме він дозволяє обом сторонам комунікаційного процесу коригувати комунікацію зі співрозмовником: цілі, очікування, поведінку у відповідності до того, що побачили, почули, зрозуміли. З огляду на те, щоб передбачити реакцію співрозмовника не можливо, зворотній зв'язок стає засобом моніторингу впливу комунікації заради страхування від небажаних наслідків.

Відомий український дослідник Г.Г. Почепцов дає власне визначення комунікації, в якому відображені мета і цілеспрямованість процесу: "Історично комунікацією було саме це: примушування іншого до виконання тієї чи іншої дії. Тобто для комунікації суттєвим є перехід від звернення Одного до дій Іншого. Саме заради

цього реалізується передача значень між двома різними автономними системами, якими є дві людини" [19].

Тему цілеспрямованої комунікації з метою впливу на оточуючих, у т.ч. через використання символів розглядає дослідник С. Шехтер [20]. Розвиваючи цю тему, можна відзначити, що правителі у всі часи виявляли зацікавленість до того, що сьогодні називається державною комунікацією. Вони розуміли, наскільки важливо впливати на почуття, погляди, інтереси підданих і громадян. Для цього збирали людей на урочисті церемонії, будували величні споруди, встановлювали монументи, тримали у руках символи влади.

Цікавим, на нашу думку, є розкриття теми впливу символів через культуру людей і культуру просторів, тобто через символічні світи, представлене у роботах І. Довгалюк: "Символи слід структурувати наступним чином: символи-ідеї, символи-дії, символи-звуки, символи-об'єкти, символи-персони. У державі символи виконують наступні функції: мобілізуючу, інтегруючу, комунікаційну, ідентифікаційну, політичної соціалізації, естетизації та маніпуляції. Символи є інструментами "м'якої влади" (soft power), яка діє так, що суб'єкт вільно їй підкоряється. Символи можуть сприяти як стабілізації, так і дестабілізації соціально-політичних процесів; сприяти як врегулюванню конфлікту, так і його загостренню" [21]. Тобто належне використання символів може зробити комунікації в державному управлінні консолідуючою силою суспільства.

Підсумовуючи наведене, можна визначити, що комунікація — це цілеспрямований процес, побудований на відносинах, взаєморозумінні та співпереживанні через спільні інтереси за допомогою загальної системи символів, знаків або поведінки з метою впливу на почуття, розуміння та дії інших осіб.

Окрім визначення комунікації, вважаємо за доцільне розглянути поняття політичної та державної комунікації, які, на перший погляд, мають багато спільних рис, але також мають і суттєві відмінності.

Політична комунікація — це процес прийняття політичних рішень владою, в якому беруть участь, з одного боку — політичні актори: представники державного управління, правлячої політичної партії, опозиції, політичні експерти, селебріті, які зацікавилися політичними процесами, а з іншого боку — громадяни, їхні об'єднання та представники громадянського суспільства: неурядових організацій (НУО), громадських рухів, спільнот і об'єднань, тобто всі, кого поєднує спільний інтерес.

Політологічний енциклопедичний словник фокусує визначення комунікації саме у політичному процесі: "...комунікація (від лат. communicatio — повідомлення, передача, бесіда, розмова) — це процес передачі, обміну інформацією, який структурує політичну діяльність і надає їй нового значення, формує громадську думку і політичну соціалізацію громадян з врахуванням їхніх потреб та інтересів [22]. Важливим у цьому визначенні є те, що політична комунікація будується на підставі потреб і інтересів громадян, які є в цьому процесі виборцями.

Н.А. Кудрявченко вважає, що "...політична комунікація — це сукупність теорій і методів, якими можуть користуватися політичні організації і органи влади з

метою визначення своїх завдань і впливу на поведінку громадян" [24, с. 65—68]. З її допомогою з'являється можливість передачі політичних знань і досвіду, а також формування "образу" влади, бо сьогодні, як і у всі часи, правителі прагнуть з'явитися перед масами з найвищого боку, залежно від вимог, які пред'являлися до вождя, государя, президента в кожен історичний епоху. Отже, ми погоджуємось, що політична комунікація — це своєрідний вид політичних відносин, без якого неможливий сучасний політичний процес. Як бачимо, це визначення додає уточнення, що політична комунікація — це формування відносин з громадянами заради політичної вигоди.

На наш погляд, політична комунікація — це насамперед процес управління, в якому організації чи окремі особи для досягнення власних політичних цілей намагаються через цілеспрямовану комунікацію та дії впливати на громадян заради своєї доброї репутації та підтримки.

Як відокремити особливості саме державної комунікації?

Часто дослідники вважають, що державна комунікація — це насамперед дії, спрямовані на підтримку правлячої партії. Так, Маарек відзначає, що "уряди командують величезними ресурсами, а правляча партія хоче підтримки громадськості і має політичні цілі комунікації. Проте також очевидно, що суперечності та зростаюче недовіра до політиків у західних демократіях спонукають до вжиття заходів для забезпечення комунікації, орієнтованої на громадян" [25].

Послідовники іншої думки розглядають державні комунікації як те, що продукується вищим керівництвом держави: президентом, прем'єр-міністром, головою парламенту тощо. Тому досліджують контент виступів, прийняті рішення, публічну поведінку [26—29].

На нашу думку, державну комунікацію відокремлюють від більш широкого поняття політичної комунікації специфічні риси: стратегічний характер наративу, націленість на спільні цінності і блага громадян, просвітництво, представлення можливостей і кращих практик суспільної поведінки, запрошення до участі у демократичних процесах, формування національного порядку денного, публічне обговорення позицій всіх зацікавлених сторін, відкритість і підзвітність громадянам тощо.

Таким чином, ми пропонуємо розуміти під державною комунікацією системну діяльність усіх установ державного сектору (президента, парламенту, уряду, територіальних представництв влади, судів, офісу генерального прокурора тощо) з передачі громадянам та їхнім об'єднанням інформації щодо пояснення державних рішень і реформ, захисту та просування суспільних прав та цінностей, підтримки інституційного дизайну та соціальних зв'язків, позиціонування держави для аудиторій за її межами.

Кожна дія держави здійснює вплив на громадян, компанії та організації, суспільство та міжнародне співтовариство. З цієї причини комунікація має бути частиною всіх аспектів діяльності державних установ і організацій від планування до остаточної реалізації.

По відношенню до політичної системи та громадян державна комунікація виконує певні функції [28; 29]:

— координуюча — забезпечує внутрішні комунікації в системі державного управління, та зовнішні комунікації, які мають залучити громадян до процесів змін;

— інтегруюча — пов'язана із здійсненням такої державної політики, яка б враховувала інтереси зацікавлених сторін;

— мобілізаційна — спрямована на забезпечення легітимності ухвалених управлінських рішень, отримання підтримки і схвалення дій державних інституцій суспільством;

— інформаційна — просування соціально-політичних норм, цінностей і традицій держави, підвищення рівня компетентності громадян, забезпечення доступу до освітньої, культурної, розвиваючої та профілактичної інформації.

Вивчення сутності та змісту державних комунікацій неможливе без визначення основних її моделей. Тому ми можемо виокремити основні з них:

1. Одностороння комунікація — державні дії презентують власну позицію, повідомляють про прийняті рішення. Така комунікація реалізується через проведення прес-конференцій, брифінгів, розсилання прес-релізів, розміщення реклами.

2. Двостороння комунікація, несиметричний діалог — під час зустрічі з представниками політичних партій, груп інтересів, громадських організацій, спільнот, рухів вони мають ставити питання, отримувати відповіді, ділитися думками, експертним досвідом, висувати пропозиції відповідно до порядку денного, але остаточне рішення приймається особами, що мають владні повноваження.

3. Двостороння комунікація, з елементами розширення прав і повноважень громадян, або представників громадянського суспільства — референдуми, передача права управління публічною школою батьківській наглядовій раді, передача права на розподілення частини бюджетних коштів громадянами — бюджети участі тощо.

Вважаємо за необхідне додати до цього, що державні комунікації відбуваються в складних обмежувачих рамках цілей, потреб, аудиторій, ресурсів. Комунікаційне середовище можна описати як багаторівневе та сповнене конфліктуючими цілями, привнесеними сюди різними політичними акторами. У взаємодії із громадськістю, державні комунікації відбуваються на багатьох платформах, беручи до уваги різні групи зацікавлених сторін, наприклад політиків, користувачів державних послуг, громадських спільнот та об'єднань, представників НУО, бізнесу, громад тощо [31].

Як зазначалося нами в нашій попередній роботі, що криза довіри в суспільстві до основних інститутів — держави, бізнесу, громадянського сектору і ЗМІ [32, с. 82—92] привела до низької здатності домовлятися між собою всіх інститутів суспільства. По характеру державні комунікації можуть будуватися як конфліктоцентричні: опоненти намагаються зробити із латентних інтересів — публічні, і надати можливість сторонам вирішувати проблему через відкритий конфлікт, в якому будуть переможці та переможені. А також консенсусцентричні, коли, маючи різні погляди та можливо взаємовиключні цілі, сторони намагаються з'ясувати позиції заради того, щоби про щось спільне домовитись (ситуації win-win). Тому ми бачимо важливу складову дер-

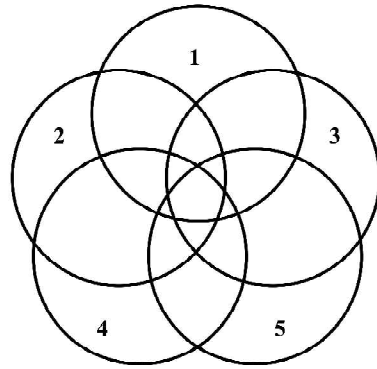

Рис. 1. П'ять вимірів інформаційного впливу на суспільство

1. Технологічний
2. Соціологічний
3. Економічний
4. Просторовий
5. Культурний

жавних комунікацій саме у вибудовуванні діалогу між всіма зацікавленими сторонами заради інтересів громадян.

Досліджуючи тему державних комунікацій, Ю.В. Нестеряк, наголошує, що обмін інформацією є важливим елементом системи державного управління, оскільки повнота, якість і достовірність інформації, що використовується для прийняття управлінських рішень всіх рівнів, визначають їх доцільність, ефективність і дієвість. А оперативність передачі, форма подання і захищеність інформації визначають функціональну ефективність системи державного управління [33].

Враховуючи поширеність засобів масової комунікації, як-от: газети, радіо, телебачення, протягом тривалого часу державним діячам і політикам важливо було мати до них доступ, щоб транслювати вже не тільки важливі для держави повідомлення, а власне й себе, свій образ [34]. Слід зазначити, що спілкування і взаємодія відбувалися синхронно для багатьох людей, що надавало відчуття спільності, єдності. На нашу думку, це привело до того, що громадяни почали відчувати спільність і єдність з державними діячами, які щодня з'являлися у кожній оселі на блакитному екрані.

З появою і розвитком електронних засобів комунікації спостерігається процес атомізації, тобто значна кількість громадян зараз формує власний споживчий контент, обираючи цікаві для себе засоби інформації і спілкування. Соціальні медіа формують групи за інтересами, які дозволяють відчувати себе серед однодумців, отримувати відчуття долученості до чогось важливого. Водночас вилучати із спілкування всіх, хто викликає незадоволення. І якщо донедавна вважалося, що держава має пріоритетне право на володіння та управління розповсюдженням інформації для суспільного споживання, то перехід до інформаційного суспільства певним чином змінив правила гри на цьому полі. Тому сьогодні важливо актуалізувати механізми управління державними комунікаційними процесами, виходячи зі зміни позицій, ролей, запиту від громадян, та викликів часу. Ми маємо справу з процесом розвитку України в умовах переходу до цифрового інформаційного суспільства. Наприклад, так ці умови розглядаються в роботі О.М. Гриценка [36, с. 265—379]:

— наявність системи комунікаційних ресурсів: технологій, мереж, обладнання.

— сформована інформаційна індустрія зі створення та доставки цифрового контенту, в т.ч. стосовно функціонування суспільних та державних інституцій.

— наявність у громадян технічних, правових та соціально-культурних можливостей доступу до різноманітних цифрових інформаційних ресурсів, у т.ч. створених державними інституціями та установами.

Саме ці умови вимагають змін механізмів в державних комунікаціях, тому що інформаційного впливу на суспільство стає все більше. Хіраня К. Нат ілюструє суттєві зміни в суспільстві у п'яти вимірах (рис. 1).

1. Технологічний

Інновації в галузі комунікацій: кабельне, пізніше супутникове телебачення, персональні комп'ютери, мобільні телефони, Інтернет, смартфони, смарт-помічники по дому фактично змінили наше життя таким чином, що це знайшло відображення на стилі життя, культурі споживання і сприйнятті світу і себе в світі. Ці технології мали значний вплив на бізнес, політику і навіть особисте життя.

2. Соціологічний

Ідеї, знання, навички, талант і творчість створюють багатство в новій економіці. У сфері освіти, науки, розробок програмного забезпечення та телекомунікаційної інженерії, серед працівників НУО та соціальних сервісів відбувається суттєве зростання. Дистанційна освіта створює широкі можливості для навчання протягом життя. Соціальні мережі допомагають у підтриманні контактів, створенні груп за інтересами, знаходженні однодумців, обміні лайфхаками.

3. Економічний

Економіка знань, нова економіка, інтернет-економіка цими термінами користуються дослідники для позначення інформаційної економіки. Виділяють п'ять секторів економіки знань: освіта, дослідження і розвиток, засоби масової інформації, інформаційні технології та інформаційні послуги. Інформація тут — це те, що привертається і генерується в професійній діяльності або втілене в людях через освіту і досвід.

4. Просторовий

Нові інформаційні технології звільнили користувачів від обмежень що накладаються часом і простором. Вплив на життя фізичного розташування індивіда зменшується, якщо він / вона підписалися на ці світові інформаційні мережі. Групи спеціалістів та окремі фахівці мають можливість працювати разом, фактично знаходячись в різних населених пунктах, в різних часових поясах. Суттєві зміни у співвідношенні робочого і вільного часу, можливість працювати не тільки в офісі, а й в коворкінгу, кафе, дома.

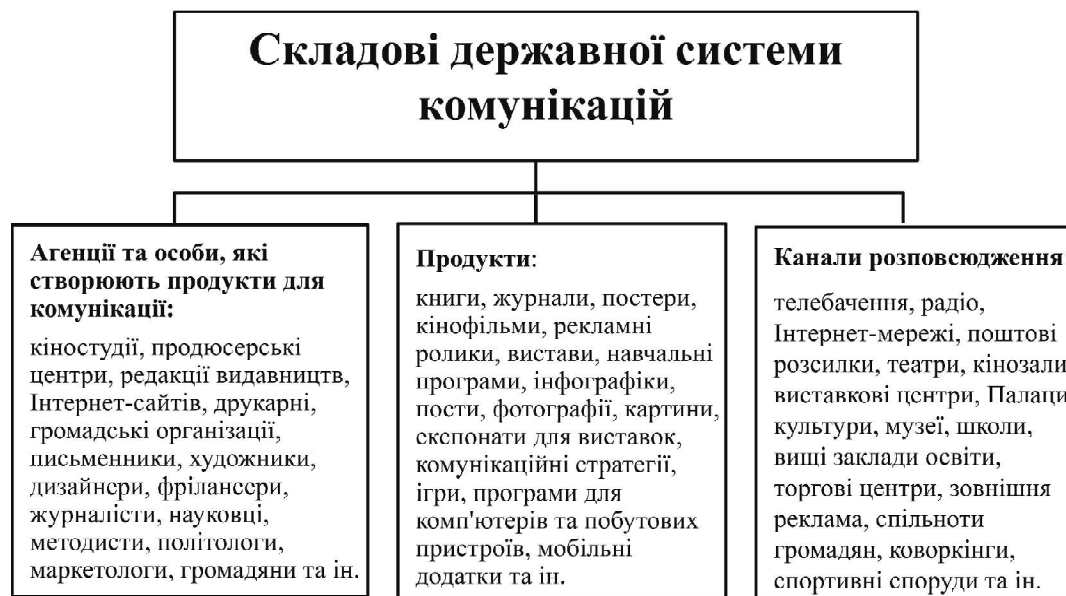

Рис. 2. Класифікація складових державної системи комунікації

5. Культурний

Доступ до широкого спектру новин, розваг, особистої та громадської допомоги з усього світу через різні канали масової комунікації: радіо, телебачення, інтернет, газети та журнали, практично в будь-якому місці та в будь-який час, відкрив прихід ери інформаційно навантаженого суспільства. Людина весь час знаходиться під інформаційним тиском і важливими стають навички критичного мислення, орієнтуванні в інформаційному просторі, концентрації на важливому, виборі усвідомленого життя. Відбувається зміна запиту людини від придбання матеріальних цінностей і власності до бажання самовираження, саморозвитку, вражень, залучення до важливих перетворень. Переосмислюється ставлення до навколишнього середовища та споживання [37, с. 19—29].

Водночас можна виділити ряд чинників, які негативно впливають на розвиток цифрових комунікацій, що спричиняє розшарування суспільства за ознакою доступу до сучасних технологій, наприклад: за даними компанії Укртелеком, у містах України проживає 26 млн українців, і можливість підключення до інтернету є у 98% з них. Без інтернету залишаються 21,7 тисяч сіл, де проживає 8,2 млн мешканців. Це спричиняє цифровий розрив між містами і селами. Крім того, значна кількість українців старшого віку продовжує користування кнопковими телефонами без виходу в Інтернет, і це також є суттєвим обмеженням їх доступу до сучасних каналів комунікації [38].

Сьогодні фахівці відзначають суттєве розширення пропозиції державних електронних адміністративних та інших послуг як на державному, так і на муніципальному рівнях, але культура їх використання не розвинута, і відповідно кількість споживачів не надто висока. Тому розширення доступу для всіх верств населення має стати важливою складовою державних комунікацій.

На думку А.А. Чічановського [39, с. 20], державна система комунікацій складається з:

- газет, журналів й інші періодичних видань,
- книг, друкованих матеріалів,

- інформаційних агенцій,
- кінофільмів,
- телебачення, радіо, інші електронних засобів і служб електрозв'язку,
- музеїв, театрів, виставкових залів,
- різних форм навчання — шкіл, вищих навчальних закладів, курсів тощо,
- сервісних служб, що обслуговують всі компоненти системи і мають доступ до отримання, обробки і зберігання інформації.

Вивчення перелічених складових вимагає на нашу думку структуризації їх за певними класифікаційними ознаками та осучаснення (рис. 2).

Водночас, неможливо провести чітку межу між цими напрямками, тому що, наприклад, вищі заклади освіти є не тільки виробниками комунікаційного продукту, такого як навчальні програми, але й каналом комунікації також. Але ми чітко бачимо з яких складових формується процес сучасних комунікацій.

Наслідком розвитку інформаційного суспільства в Україні і в світі є втрата контролю з боку держави над змістом інформаційного простору, каналами розповсюдження інформації, агенціями і особами, що створюють інформаційні продукти. І це структурування дає можливість більш чітко спроектувати нові державні комунікаційні стратегії та механізми моніторингу їх виконання.

Отже, відкритість національних інформаційних систем для людей, надання державних електронних адміністративних послуг, електронні закупівлі, розвиток і доступність інструментів електронного урядування демонструє відкритість і розвиток України, що ми можемо спостерігати в зростанні рейтингу країни за даними щорічного дослідження ООН з питань електронного урядування [40].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи наведене, слід відзначити, що державні комунікації в Україні на шляху розвитку, але суттєво відстають від триваючих змін в суспільстві. І ці

процеси треба вибудовувати та прискорювати. Саме держава має формувати єдину державну комунікацію, щоб доступно донести до кожного громадянина зрозумілу та правдиву інформацію, забезпечити зворотній зв'язок, відстоювати спільні цінності та просувати інтереси держави у світі.

Для розвитку комунікацій важливо визначити їх зміст та сутність. У результаті проведеного аналізу запропоновано авторське визначення державної комунікації, її відмінності від політичної комунікації, функції та моделі державної комунікації, проаналізовано вплив на суспільство інформаційних та цифрових технологій, викладено бачення сучасної системи державних комунікацій, та визначені напрями співпраці між громадянами та державою завдяки сучасним інформаційним інструментам.

Література:

1. Зелинский С.А. Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание. URL: <https://psyfactor.org/lib/zelinski-01.htm> (дата звернення 04.02.2019).
2. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. — Киев: Рефл-бук, 2001. — 352 с.
3. Заславська О.О. Паблік рілейшнз як комунікативна складова процесу державного управління. науковий вісник. 2016. Вип. 112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_112_66
4. Рибак І.В. Вплив інформаційно-маніпулятивних технологій на процес легітимації політичної влади в Україні: дис. ... канд. іст. наук: 23.00.02 / Університет економіки та права "КРОК". — Київ, 2015. — 276 с.
5. Унгурян П. Я. Комунікаційні процеси в державному управлінні сталим розвитком. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=ipd_2012_5_31
6. Lee M. Government public relations. A reader. Boca Raton: CRC Press, 2007. 456 p.
7. Strombock J., Mitrook A., & Kioussis S. Bridging two schools of thought: applications of public relations theory to political marketing. *Journal of Political Marketing*, 2010. — Vol. 9 (1). — P. 73—92.
8. Liu F., Horsley J., & Levenshus B. Government and corporate communication practices: do the differences matter? *Journal of Applied Communication Research*, 2010. Vol. 38 (2). — P. 189—213.
9. Strombock J. & Kioussis S. (Eds). *Political public relations. Principles and applications*. New York: Routledge, 2011. — 340 p.
10. Horsley J., Liu F., & Levenshus B. Comparisons of U.S. government communication practices: expanding the government communication decision wheel. *Communication Theory*, 2010. — Vol. 20 (3). — P. 269—295.
11. Jackson N. Political public relations: spin, persuasion or reputation building? PSA Annual International Conference 2010: The Paper was presented by Jackson N. at the PSA Annual Conference, Edinburgh, Scotland, April, 2010. — P. 36—41.
12. Ayer A. What is Communication. *Studies in Communication*. London: University College, 1955. — 182 p.
13. Hong H., Park H., Lee Y., & Park J. Public segmentation and government-public relationship building: a cluster analysis of publics in the United States and 19 European countries. *Journal of Public Relations Research*, 2012. — Vol. 24 (1). — P. 34—68.
14. *Government Communication Handbook*. Government Office. URL: https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/failid/government_communication_handbook_eng_13.09.2017.pdf
15. Plato. *Sophist*. URL: <http://www.gutenberg.org/files/1735/1735-h/1735-h.htm>
16. The dictionary by Merriam-Webster. URL: <http://www.merriam-webster.com/>
17. Krishnamurti A. What Is Communication with Others? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kyNwfT560c4>
18. Andersen W. What is Communication. *Journal of Communication*. — 1959. — No. 9. — P. 9—15.
19. Почепцов Г.Г., Чукут С.А. Інформаційна політика: навч. посіб. — Київ: Знання, 2006. — 665 с.
20. Schachter S. The Journal of Abnormal and Social Psychology. 1951. Vol. 46(2). P. 190-207. URL: <http://psycnet.apa.org/record/1951-08043-001?doi=1m> (Last accessed: 03.02.2019).
21. Довгалюк І. Символи як засоби соціального управління: структура, класифікація, функції та особливості застосування. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:XyVJJKz1S4J:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%-26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Pubupr_2014_3_17.pdf+&cd=6&hl=uk&ct=clnk&gl=ua
22. Горбатенко В. П. Політологічний енциклопедичний словник / Ред. В.Д. Шемшученка, В.П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. І перероб. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.
23. Schwartzberg R.-J. *Sociology Politique*. P., 1988. — P. 42
24. Кудрявченко Н. А. Політична комунікація і влада // Актуальні проблеми політології / Н.А. Кудрявченко // Збірник наукових робіт студентів і аспірантів / Відп. ред.: В.Д. Зотов. — М.: МАКС Пресс, 2001. — С. 65—68.
25. Maarek P. J. Campaign communication and political marketing. — Oxford/Boston: Wiley-Blackwell, 2011. — 272 p.
26. Комунікації в публічному управлінні: аспекти організаційної культури та ділового спілкування. URL: www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/Communication_Handbook_2016_web.pdf
27. Public Information and Communications Service. Ministry of General Affairs of the Netherlands. A state of sharing — Relevant trends for government communication. 2013. URL: <https://www.government.nl/binaries/government/documents/reports/2013/08/30/a-state-of-sharing-relevant-trends-for-government-communication/01-a-state-of-share.pdf>
28. Nicolescu A., Teodorescu M., Gifu D. Architecture of Political Legal Communication. *International Letters of*

Social and Humanistic Sciences. 2015. — Vol. 42. — P. 21—31. URL: <https://www.scipress.com/ILSHS.42.-21.pdf>

29. Шиманова О. Теоретичні основи дослідження політичної комунікації. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. пр. — 2007. — Вип. 19. — С. 179—184. URL: http://vlp.com.ua/files/30_33.pdf

30. Webster F. Theories of the Information Society. Second Edition. 2002, Routledge. URL: <http://www.artefaktum.hu/it/Webster.htm>

31. Sanders K., Jose Canel M. Government Communication Cases and Challenges. New York, USA: Bloomsbury Academic, 2013. — 336 p.

32. Ломакина Т.А. Світові виклики, що постали перед урядовими комунікаціями: тези до дискусії". Менеджер. Вісник Донецького університету управління. Серія "Державне управління". 2018. — № 3 (80). — С. 82—92.

33. Нестеряк Ю. В. Державна інформаційна політика та державне управління в умовах інформаційного суспільства. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=ipd_2011_23_31

34. McLuhan M. Understanding media. The extensions of man. URL: http://robynbacken.com/text/nw_research.pdf

35. Калініченко Б.М. Два види влади засобів масової інформації: політологічна концептуалізація. Політологічний вісник: Збірник наукових праць. — Київ, 2007. — Вип. 29. — С. 219—232.

36. Гриценко О.М. Українські ЗМІ в контексті глобальних процесів на початку XXI століття // Україна на шляху до Європи: Наук. вид. / Упоряд.: В.І. Шкляр, А.В. Юричко. — К.: Етнос, 2006. — С. 265—379.

37. Hiranya K. The Information Society. A Journal of the SCTU. — 2009. — Vol. 4. — P. 19—29.

38. Юрасов С. Цифровой разрыв: почему украинские села остаются без интернета. URL: <https://biz.liga.net/all/telekom/article/tsifrovoy-razryv-pochemu-ukrainskie-sela-ostayutsya-bez-interneta>

39. Чічановський А. А. Проблеми інформаційного простору. Засоби масової інформації і процеси державотворення в Україні: тези наук. конф. (29—30 бер. 1994 р.). — Київ, 1994. — С. 20.

40. Применение электронного правительства для формирования Устойчивого и гибкого общества. URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2018-Survey/E-Government%20Survey%202018_Russian.pdf

41. Канеман Д. Мислення швидко й повільно / пер. з англ. М. Яковлев. — Київ: Наш формат, 2016. — 480 с.

42. Косенко Ю.В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / Сумський державний університет. — Суми: СумДУ, 2011. — 187 с.

43. Організація зворотного зв'язку влади та громадськості: проблемні питання. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/392/>

44. Еко У. Про деякі функції літератури. URL: <https://commons.com.ua/uk/pro-deyaki-funktsiyi-literaturi/>

References:

1. Zelinsky, S. A. (2008), "Informational and psychological impact on the mass consciousness", available at: <https://psyfactor.org/lib/zelinski-01.htm> (Accessed 4 January 2019).

2. Pocheptsov, G.G. (2001), *Kommunikativnye tekhnologii dvadtsatoho veka* [Communicative technologies of the twentieth century], Refl-buk, Kyiv, Ukraine.

3. Zaslavskaya, O. O. (2016), "Public relations as a communicative component of the public administration process", available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_112_66 (Accessed 5 January 2019).

4. Rybak, I.V. (2015) "Influence of information-manipulative technologies on the process of legitimizing political power in Ukraine", Abstract of Candidate is Sciences: 23.00.02, University of Economics and Law "KROK", Kyiv, Ukraine.

5. Unguryan, P. Ya. "Communication processes in the state management of sustainable development", available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=ipd_2012_5_31 (Accessed 4 January 2019).

6. Lee, M. (2007), *Government public relations. A reader*, CRC Press, Boca Raton, USA.

7. Stromback, J. Mitrook, A. and Kioussis, S. (2010), "Bridging two schools of thought: applications of public relations theory to political marketing", *Journal of Political Marketing*, vol. 9(1), pp. 73—92.

8. Liu, F. Horsley, J. and Levenshus, B. (2010), "Government and corporate communication practices: do the differences matter?", *Journal of Applied Communication Research*, vol. 38 (2), pp. 189—213.

9. Stromback, J. and Kioussis, S. (2011), *Political public relations. Principles and applications*, Routledge, New York, USA.

10. Horsley, J. Liu, F. and Levenshus, B. (2010), "Comparisons of U.S. government communication practices: expanding the government communication decision wheel", *Communication Theory*, vol. 20 (3), pp. 269—295.

11. Jackson, N. (2010), "Political public relations: spin, persuasion or reputation building?", *PSA Annual International Conference*, Edinburgh, Scotland, April 2010, pp. 36—41.

12. Ayer, A. (1995), "What is Communication. Studies in Communication", p. 182 London: University College.

13. Hong, H. Park, H. Lee, Y. and Park, J. (2012), "Public segmentation and government-public relationship building: a cluster analysis of publics in the United States and 19 European countries", *Journal of Public Relations Research*, vol. 24 (1), pp. 34—68.

14. *Government Communication Handbook*, Government Office, available at: https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/failid/government_communication_handbook_eng_13.09.2017.pdf (Accessed 3 January 2019).

15. Plato. Sophist. URL: <http://www.gutenberg.org/files/1735/1735-h/1735-h.htm>

16. The dictionary by Merriam-Webster, available at: <https://www.merriam-webster.com/> (Accessed 4 January 2019).

17. "Krishnamurti A. What Is Communication with Others?", available at: <https://www.youtube.com/watch?v=kyNwfT560c4> (Accessed 5 January 2019).
18. Andersen W. (1959), "What is Communication" *Journal of Communication*, vol. 9, pp. 9—15.
19. Pocheptsov, G.G. and Chukut, S.A. (2006), *Informatsiyna polityka* [Information policy], Znannya, Kyiv, Ukraine.
20. Schachter, S. (1951) *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, vol. 46 (2), pp. 190-207, available at: <http://psycnet.apa.org/record/1951-08043-001?doi=1m> (Accessed 3 January 2019).
21. Dovgalyuk, I. "Symbols as means of social management: structure, classification, functions and peculiarities of application" available at: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:XyVJKKz1S4J:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3F%20C%20M%20I%20D%20B%20N%20P%202%20D%20U%20J%20R%20N%20%20I%20M%20A%20G%20E%20F%20I%20L%20D%20A%20D%20%203%20D%20P%20D%20F%20P%20u%20b%20r%20_2014%20_3%20_17.pdf&cd=6&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (Accessed 3 January 2019).
22. Gorbatenko, V.P. (2004), *Politolohichnyy entsyklopedychnyy slovnyk* [The Political Encyclopedic Dictionary], Ed. V. D. Shemshuchenko and V. P. Gorbatenka, 2nd ed, Geneza, Kyiv, Ukraine.
23. Schwartzberg, R.-J. (1988), *Sociology Politique*, Paris, France.
24. Kudryavchenko, N.A. (2001), *Politychna komunikatsiya y vlada. Aktualni problemy politolohiyi* [Political Communication and Power. Current Problems of Political Science], Collection of Scientific Papers for Students and Postgraduates, pp.65—68, MAKSS Press.
25. Maarek, P.J. (2011), *Campaign communication and political marketing*, Wiley-Blackwell, Oxford/Boston, UK.
26. "Communication in public administration: aspects of organizational culture and business communication", available at: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/Communication_Handbook_2016_web.pdf, (Accessed 4 January 2019).
27. Public Information and Communications Service. Ministry of General Affairs of the Netherlands. A state of sharing — Relevant trends for government communication, available at: <https://www.government.nl/binaries/government/documents/reports/2013/08/30/a-state-of-sharing-relevant-trends-for-government-communication/01-a-state-of-share.pdf> (Accessed 3 January 2019).
28. Nicolescu, A. Teodorescu, M. and Gifu, D. (2015), "Architecture of Political Legal Communication", *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, no. 42. pp. 21—31, available at: <https://www.scipress.com/ILSHS.42.21.pdf> (Accessed 4 January 2019).
29. Shymanova, O. (2007), "Theoretical basics of research of the political communications". *Ukrains'ka natsional'na ideia: realii ta perspektyvy rozvytku: zb.-nauk.pr.* vol. 19. pp. 179—184. Available at: http://vlp.com.ua/files/30_33.pdf (Accessed 4 January 2019).
30. Webster, F. (2002), *Theories of the Information Society*. Second Edition. Routledge, available at: <http://www.artefaktum.hu/it/Webster.htm> (Accessed 5 January 2019).
31. Sanders, K. and Jose Canel, M. (2013), *Government Communication Cases and Challenges*, Bloomsbury Academic, New York, USA.
32. Lomakina, T. (2018), "Global challenges which faced before the government communication: thesis to the discussion", *Manager. Bulletin of the Donetsk State University of Management. Series "Public administration"* [Online], Vol. № 3 (80), available at: <file:///C:/Users/HP/Desktop/Ломакіна%20док/Менеджер.%20№3,%202018%20ДУ.pdf> (Accessed 8 Feb 2019).
33. Nesteryak, Yu. V. "State information policy and government in the conditions of the information society", available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21-DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=ipd_2011_23_31 (Accessed 3 January 2019).
34. McLuhan, M. "Understanding Media. The Extensions of Man", available at: http://robynbacken.com/text/nw_research.pdf
35. Kalinichenko, B. M. (2007), "Two types of media power: political science conceptualization" *Political Politolohichnyy visnyk: Zbirnyk naukovykh prats*, vol. 29, pp. 219—232, Kyiv.
36. Gritsenko, O.M. (2006), *Ukrayinski ZMI v konteksti hlobalnykh protsesiv na pochatku XXI stolittya* [Ukrainian Mass Media in the Context of Global Processes at the Beginning of the 21st Century], [Ukraine on the Road to Europe], pp. 265—379, Etnos, Kyiv, Ukraine.
37. Hiranya, K. (2009), "The Information Society", *Journal of the SCTU*, Vol. 4, pp. 19—29.
38. Yurasov, S. "Digital divide: why Ukrainian villages remain without the Internet", available at: <https://biz.liga.net/all/telekom/article/tsifrovoy-razryv-pochemu-ukrainskie-sela-ostayutsya-bez-interneta> (Accessed 3 January 2019).
39. Chichanovsky, A.A. (1994) "Problems of information space" *Mass media and processes of state formation in Ukraine*, Kyiv, Ukraine.
40. "Application of e-government for formation Sustainable and flexible society", available at: <https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2018-Survey/E-Government%20Survey%202018-Russian.pdf> (Accessed 3 January 2019).
41. Kaneman, D. (2016), "Thinking fast and slow", translating from English. M. Yakovlev, Nash format, p. 480, Kyiv.
42. Kosenko, Yu.V. (2011), "Fundamentals of the theory of linguistic communication: teach. manual", p. 187, Sumy State University, Sumy, Ukraine.
43. "Organization of the main link the owner of the authorities: problems of nutrition. Analytic note, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/392/> (Accessed 6 January 2019).
44. Eko, U. "About some functions of literature" available at: <https://commons.com.ua/en/pro-deyaki-funktsiyi-literaturi/> (Accessed 5 January 2019).

Стаття надійшла до редакції 19.02.2019 р.

М. І. Балан,
здобувач кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.152

ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

М. Balan,
applicant of the Department of Globalistics, European Integration and National Security,
National Academy of Public Administration, the President of Ukraine

STATE-MANAGEMENT PRINCIPLES OF PROVISION SOCIAL AND POLITICAL STABILITY

Суспільно-політичну стабільність як стан соціуму за умов домінування його статичних ознак над динамічними необхідно розглядати на основі теорії національної безпеки. Виклики, загрози й небезпеки, що постають як ризики, спрямовані не лише проти стабільних характеристик суспільства, а й національної безпеки в цілому. Умовою повернення суспільства до стабільних характеристик життєдіяльності (відновлення суспільно-політичної стабільності) є використання відповідних державно-управлінських механізмів, загальна спрямованість яких пов'язана із забезпеченням національної безпеки. Це завдання потребує використання відповідного понятійно-категоріального апарату, диференційованого на кілька рівнів. Перший рівень — це базові поняття "стабільність" і "нестабільність". В окремих випадках застосовується термін "стійкість", який має стратегічне значення. До другого рівня категоріального апарату теорії державного управління відносяться поняття "дестабілізація", "технологія дестабілізації політичної та економічної систем", "загрози суспільно-політичній стабільності", "стабілізація". До третього (організаційно-практичного) рівня належать поняття та вирази на кшталт "технології державного реагування на загрози національній безпеці", "методи державного реагування на загрози національній безпеці", "профілактика та протидія загрозам суспільно-політичній стабільності", "система профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності", "механізм профілактики загрозам суспільно-політичній стабільності", "комплексний механізм протидії загрозам суспільно-політичній стабільності". Як наслідок, понятійно-категоріальний апарат проблематики забезпечення суспільно-політичної стабільності дає змогу в ідеалізованому вигляді уявити собі ті чи інші сторони цього процесу, виокремити суттєві елементи та їх взаємозв'язок, побудувати план практичних дій, спрямованих на стабілізацію суспільства в контексті забезпечення національної безпеки.

Socio-political stability as a state of society in the conditions of dominance of its static characteristics over dynamic should be considered on the basis of the theory of national security. The challenges, threats and dangers posed as risks are directed not only against the stable characteristics of society, but also national security in general. Their integral result is both social destabilization and a decrease in the security indicators of society. We have a case where the theory of the middle level (the theory of social stability) is considered on the basis of the theory of a higher level (the theory of national security).

The condition of returning a society to stable characteristics of life (restoration of social and political stability) is the use of appropriate state-management mechanisms, the nature of which is connected

with the provision of national security. This task requires the use of an appropriate conceptual-categorical apparatus, differentiated into several levels. The first level is the basic concepts of "stability" and "instability" that have a tactical load. In some cases, the term "stability" is of strategic importance. To the second level of the categorical apparatus of the theory of state administration are the notion of "destabilization", "technology of destabilization of political and economic systems", "threats to social and political stability", "stabilization".

The third level (organizational and practical) includes concepts and expressions such as "state response to threats to national security", "methods of state response to threats to national security", "prevention and counteraction to threats to social and political stability", "prevention and counteraction system" threats to social and political stability", "mechanism for preventing threats to social and political stability", "comprehensive mechanism for countering threats to social and political stability". As a result, the conceptual-categorical apparatus of the problems of ensuring socio-political stability enables to imagine some aspects of this process in an idealized way, to distinguish the essential elements and their interrelations, to develop a plan of practical actions aimed at stabilizing the society in the context of providing national security.

The interconnection and hierarchy of concepts: "social and political stability — a system of prevention and counteraction to threats to social and political stability — mechanisms for prevention and counteraction to threats to social and political stability" and their essence allow to state the following. The subordination of terms must necessarily be taken into account when preparing the following documents: The Doctrine of Socio-Political Stability — Strategy of Socio-Political Stability — The State Target Program for Ensuring Social and Political Stability.

In the case of adherence to the proposed sequence of normative legal acts, the development of doctrinal foundations of social stability, the formation and functioning of strategic principles for countering threats to socio-political stability, and the organization of public administration of this system will adopt a clearer, logically grounded and completed process.

Ключові слова: суспільно-політична стабільність, суспільно-політична дестабілізація, національна безпека, державне управління, понятійно-категоріальний апарат, нормативно-правові документи.

Key words: socio-political stability, socio-political destabilization, national security, state administration, conceptual-categorical apparatus, legal documents.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Забезпечення суспільно-політичної стабільності в автономному розумінні цього процесу, відірваного від тенденцій та закономірностей загальносуспільного розвитку, можливе лише у частковому вигляді. Реальною виглядає локальна (місцева) стабілізація фрагменту соціуму, яка не може бути довготривалою у випадку постійного впливу на нього різнопланових загроз і ризиків. Всеосяжна (системна) стабілізація є можливою лише за умови задовільного розв'язання питання більш високого порядку — забезпечення національної безпеки. Остання, виступаючи станом захисту життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, іманентно вбирає в себе забезпечення суспільної стабільності. Забезпечення національної безпеки у свою чергу є залежним від рівня теоретичного усвідомлення сукупності взаємопов'язаних проблем, що виникають у тандемі "безпека — стабільність", зокрема, глибини й досконалості відповідного понятійно-категоріального апарату. Становлення необхідної сукупності термінів, виразів,

визначень в сучасній Україні триває. Проте вже зараз можна стверджувати про можливість системного планування діяльності у сфері забезпечення суспільно-політичної стабільності на вербальній основі теорії національної безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні підвалини державного управління, включно з регулюванням соціально-політичних процесів викладено у працях Р. Войтович, В. Голубь, Л. Гонюкової, Н. Грицяк, О. Лазор, І. Пантелейчук, О. Петроє, О. Пухкала, Н. Рингач, А. Савкова, Г. Ситника, І. Сурай, О. Суходолі, С. Телешуна, інших дослідників. Розробка понятійно-категоріального апарату проблематики національної безпеки, визначення семантичних і лінгвістичних зв'язків між ключовими термінами з метою поглиблення їх змісту здійснено у працях В. Абрамова, О. Бортнікової, Л. Весельської, А. Дацюка, Т. Запорожець, Д. Кучми, В. Кириленка, В. Мандрагелі, Р. Марутян, Ю. Мельника, О. Пошедіна, Г. Ситника, В. Смолянюка,

М. Шевченка, Л. Шипілової та ін. Різні аспекти конфліктної взаємодії соціальних суб'єктів із позицій науки державного управління розглянули Н. Довгань, Т. Запорожець, Т. Сенюшкіна, В. Тимофієв, Н. Федчун. Разом з тим і тематика забезпечення національної безпеки як складника державного управління, і питання стабілізації суспільних відносин в межах націєбезпечної проблематики залишаються далекими від завершення, що стимулює їх подальше наукове висвітлення.

ЦІЛІ СТАТТІ

Довести подальше удосконалення понятійно-категоріального апарату теорії національної безпеки та теорії забезпечення суспільно-політичної стабільності як її складової. З цією метою використати законодавство України з питань національної безпеки. У категоріальному просторі теорії державного управління виокремити рівні вербального позначення різних аспектів діяльності з питань забезпечення суспільно-політичної стабільності. На цій основі вказати на можливість оптимізації процесу розробки підзаконних нормативно-правових документів, що стосуються суспільно-політичної стабільності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічні питання дослідження державно-управлінських проблем забезпечення національної безпеки в сучасних умовах є надзвичайно актуальними та вимагають подальшого вивчення й поглиблення. Це передбачає розвиток відповідного понятійно-категоріального апарату, встановлення субординаційних та структурно-функціональних зв'язків між поняттями і категоріями та розробку на цій основі відповідних моделей державного управління національною безпекою. Це важливо з огляду на те, що проблематика забезпечення суспільно-політичної стабільності була й залишається складовою більш загальної націєбезпечної проблематики.

Незважаючи на значний науковий доробок вітчизняних дослідників з питань формування понятійно-категоріального апарату національної безпеки, теорії державного управління в цілому, маємо констатувати, що ця робота залишається незавершеною (особливо в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України). Зацікавлений загал потребує нових підходів, здатних удосконалити розуміння національної безпеки відповідно до західних демократичних стандартів, наситити термінологічний апарат вербальними конструктами, які одночасно адекватно відбивають дійсність, є несуперечливими у взаємних перекладах та залишаються реально віддаленими від ідеологічних підтекстів, присутніх у "стабільних" суспільствах авторитарного гатунку. Безпосередньо це стосується питань забезпечення суспільно-політичної стабільності, оскільки демократична стабільність корінним чином відрізняється від свого авторитарного (тоталітарного) антиподу. Це стосується широкого кола термінів, понять, категорій, словосполучень, на основі яких державні органи та громада усвідомлюють складну дихотомію "стабільність — нестабільність" і в історичному контексті, і в конкретних ситуаціях.

Засади державної політики національної безпеки, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, свого часу (у 2003 р.) були визначені в Законі України "Про основи національної безпеки України" [1], який став першим цільовим законодавчим актом, побудованим на частковому врахуванні західного досвіду. Ключовим у цьому Законі стало визначення поняття "національна безпека". Критично зауважимо, що визначення було занадто розлогим, спрямованим на охоплення максимально можливої кількості суспільних сфер щодо яких доречним було застосувати націєбезпечну методологію (методику). Проте суспільне значення цього терміну та побудованого на його основі інших понятійно-категоріальних конструкцій є беззаперечним: від адекватного усвідомлення висхідних категорій залежить успіх нації у життєво важливих, фактично доленосних справах. Отже, законодавча новизна стосувалась широкого кола термінів на кшталт "національних інтересів", "загроз національній безпеці", "суб'єктів" та "об'єктів" національної безпеки, "системи національної безпеки", "системи забезпечення національної безпеки", "напрямів державної політики національної безпеки" тощо. Доречно нагадати, що до пріоритетів національних інтересів України Закон відносив "зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві", яка таким чином набувала статусу базисного елементу в загальній діяльності суспільства і держава у сфері національної безпеки.

На основі розробленості пакету "стартових" понять можливою стає розробка відповідних державно-управлінських підходів з націєбезпечних питань. Проте це завдання було (й залишається) доволі складним. Як слушно зауважив В. Абрамов, "умовою успішного розв'язання комплексної проблеми забезпечення національної безпеки є формування адекватної наявним та очікуваним загрозам системи управління у сфері національної безпеки. При цьому принципово важливим є те, що створення необхідних умов (насамперед забезпечення належного соціально-економічного розвитку), формування та ефективне функціонування вказаної системи мають відбуватися одночасно" [2, с. 13].

Наступним важливим кроком на шляху оптимізації державно-управлінських впливів на сфері національної безпеки стало прийняття чинного на тепер Закону України від 20.06.2018 р. "Про національну безпеку України" [3]. Закон радикально відрізняється від свого попередника. Вкажемо лише на деякі відмінності. Насамперед, відбувся перехід від "пріоритетів національних інтересів" (яких у Законі 2003 р. було 11) до "фундаментальних національних інтересів", яких у 2018 р. зафіксовано набагато менше. Ними, зокрема, названі:

1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;

3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Пів-

нічноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

Звернімо увагу на високий рівень абстрагування життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, яких у реальних відносинах існує занадто багато. Практично всі вони є (можуть бути) похідними від фундаментальних інтересів. "Суверенітет", "територіальна цілісність", "демократія", "Конституція", "економіка", "недопущення втручання", "громадянське суспільство", "держава", "рівень життя населення", "ЄС", "НАТО" та ін. терміни слід вважати ключовими визначеннями, що об'єднують та систематизують індивідуальні, групові (суспільні) та державні інтереси, а також окреслюють контур внутрішніх і зовнішніх перетворень в Україні на тривалу перспективу.

Крім того, у Законі цілком очікувано відбулося суттєве розширення термінологічного ряду, що безпосередньо стосується питань національної безпеки та способів її забезпечення. Йдеться про "воєнний конфлікт", "воєнну безпеку", "громадську безпеку і порядок", "державну безпеку", "демократичний цивільний контроль", "збройний конфлікт", "оборонний огляд", "оборонне планування", "оборонно-промисловий комплекс", "планування у сфері національної безпеки", "сектор безпеки і оборони", "сили безпеки", "сили оборони", інші поняття. В сукупності вони створюють потенціал істотного підвищення якості націєбезпечного аналізу, прогнозу, а головне — націєбезпечної діяльності. Деякі з цих термінів (насамперед громадська безпека і порядок, воєнна безпека, державна безпека) безпосередньо стосуються суспільно-політичної стабільності, дозволяючи аналізувати її як з державно-управлінських, так і громадських позицій.

Стан справ дещо погіршується у зв'язку з відсутністю іншого важливого документу, розробка якого передбачена Законом України від 20.06.2018 р. "Про національну безпеку України". Йдеться про Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту населення. Поки що цей документ не прийнято. Проте неважко здогадатись, що на його сторінках подальший розвиток отримають базисні терміни, що стосуються суспільно-політичної стабільності. Потребу в цьому відчувають усі зацікавлені сторони, причетні до посилення стабільних ознак життєдіяльності українського суспільства з одночасним зниженням їх нестабільних антиподів.

Разом з тим, наявний понятійно-категоріальний апарат дозволяє поєднати "чисте" теоретизування з питань безпеки і стабільності з практичними схемами її забезпечення. Зокрема в рамках системно-діяльнісного підходу щодо забезпечення безпеки, запропонованого Д. Кучмою [2, с. 58—85], окреслимо загальні межі понятійно-категоріального апарату проблематики забезпечення суспільно-політичної стабільності. Попередньо зауважимо, що термінологічне поле науки державне управління (у тому числі в частині забезпечення суспільно-політичної стабільності) вимагає групування категорій за певними критеріями. У категоріальному ресурсі теорії державного управління пропонується виокремити кілька рівнів. До першого рівня належать поняття та категорії, що стосуються концептуального ядра загальної проблеми забезпечення стабільності. До другого рівня — поняття та категорії, що відображають проце-

си дестабілізації та стабілізації суспільно-політичної ситуації. До третього рівня належать практичні поняття та категорії, що відображають організацію суб'єктом процесу державного управління системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності.

До першого із вказаних рівнів належать базові поняття "стабільність" та "нестабільність". Поняття стабільності у політичних відносинах системно досліджено О. Литвиненком [4, с. 74]. Він виділяє наступні підходи щодо визначення стабільності. Згідно з ними, стабільність розглядається як наслідок чогось, як несамотійне, похідне поняття. Наприклад: 1. Стабільність як стан відсутності загрози нелегітимного насильства (Ф. Білі, К. Даудинг, Р. Кімблер, Д. Яворські). 2. Стабільність як відсутність змін уряду (Е. Циммерман). 3. Стабільність як відсутність змін у конституційному ладі, правилах гри (С. Хантінгтон). 4. Стабільність як відсутність структурних змін (Д. Сіаринг). 5. Стабільність як стан балансу політичних сил (Дж. Лівелі). 6. Стабільність як легітимність влади та підтримка її фундаментальних цінностей (С. Ліпсет, Дж. Заллер). 7. Стабільність як фективна економіка та інституційний розвиток (Е. Дафф, Д. Маккамонт). 8. Стабільність як адаптаційні можливості суспільно-політичної системи та її здатність управляти структурними змінами (Т. Парсонс). Аналізуючи суспільні процеси методом "від супротивного", О. Литвиненко зазначає, що політична стабільність визначається через певне заперечення, відсутність (у даному випадку — через відсутність суспільних збурень).

Як вважає Г. Ситник, політична стабільність — це такий стан системи зв'язків між різними політичними суб'єктами, який характеризується певною цілісністю політичної системи, її здатністю ефективно реалізовувати покладені на неї функції. Розрізняють внутрішньополітичну, регіональну та міжнародну політичну стабільність. Головними суб'єктами, які забезпечують внутрішньополітичну стабільність, є суспільно-політичні інститути держави та інститути громадянського суспільства [5, с. 389—390].

На переконання О. Руденко, суспільна стабільність — це стан суспільства, для якого характерна певна стійкість, єдність, цілісність, здатність до ефективних та конструктивних дій, який виявляється у відсутності криз та насильства. Суспільна стабільність дає змогу ставити й вирішувати масштабні завдання розвитку, запобігає непродуктивним витратам ресурсів на подолання кризових явищ у суспільстві [5, с. 671].

За визначенням В.Гошовської, політична стабільність — це міцність, стійкість положення влади в її основних ланках і регіонах; неослабна підтримка стану стійкості [6, с. 628].

На думку М. Шевченка, суспільно-політична стабільність — це стан суспільства та політичної системи, для якого характерна певна стійкість, єдність, цілісність, здатність до ефективної та конструктивної взаємодії по досягненню цілей суспільного розвитку, а також мобілізації всього потенціалу держави й суспільства для захисту власних інтересів, подолання небезпеки [7, с. 51].

Виходячи з наведених визначень, можна дійти висновку, що передумовами суспільно-політичної стабільності є:

стабільна економіка. Економічні питання навіть у постмарксистський період сприймаються як надзвичайно важливі у загальній палітрі суспільної життєдіяльності;

рівновага між владними структурами. Жодна політична група, жоден соціальний інститут не повинні панувати над всіма іншими;

наявність у суспільстві хоча б елементарної злагоди. У її формуванні важливу роль відіграють засоби масової інформації, які здатні відчувати або об'єднувати громадян навколо політичного керівництва;

наявність ефективного державного управління. Значення держави в сучасних умовах важко переоцінити. Державотворчі проекти були й залишаються альфою і омегою політичної активності. Криза анархістської ідеології в сучасних умовах багато в чому пояснюється ставкою зацікавлених сил на державу як головний інструмент відстоювання національних інтересів.

Варто уточнити, що стабільність співвідносять з оперативними й тактичними параметрами політичної динаміки, а стійкість — зі стратегічними. Відштовхуючись від цього, Р.Арон визначив наступні умови суспільної стійкості: узгодженість конституційних правил із системою партій; гармонія конституційних правил і партійних прагнень, з одного боку, і соціальної структури та впоодобань суспільства — з іншого [8, с. 123]. Проаналізувавши британську та американську політичні системи, цей дослідник доводить, що стійкість та ефективність забезпечуються не стільки конституційними правилами як такими, а гармонією цих правил та партійної системи, природою партій, їхніми програмами, політичними концепціями. Тобто у випадку, коли б партії мали діаметрально протилежні погляди на курс політичного чи економічного розвитку — це дестабілізувало б ситуацію в країні.

Стабільність доволі часто проявляється як результат тактичних угод між основними політичними силами, як баланс, рівновага. Проте вона не може бути довготривалою. Після періоду стабільності можуть бути як модернізаційний ривок до нової стратегічної стійкості, так і стагнація й дестабілізація, що ведуть до нестійкості політичної системи. О. Литвиненко наводить такі визначення нестабільності: 1. Нестабільність є станом наявності "чогось" за умов слабкості, або неефективності компенсуючих механізмів. 2. Нестабільність — це зміна правил політичної гри, до якої політична система неспроможна адаптуватися. 3. Нестабільність — це стан невідзначеності траєкторії розвитку, можливість вибору на пряму з кількох можливих. Інакше кажучи, нестабільність — суттєва характеристика зони біфуркації [4, с. 74—75].

На думку О. Литвиненка, досить важливим є той факт, що "за умов затягування часових показників стану нестабільності у соціально-політичних системах спрацьовує цікава закономірність. Система адаптується до постійної зміни правил гри, починає жити фактично без правил, точніше, за правилами зміни правил. Назвемо цей стан квазістабільним. Феномен квазістабільності полягає у тім, що за умов швидкої зміни правил гри в кожен конкретний момент ці правила є стабільними, тобто має місце ефект локальної стабільності. Понад те, квазістабільність має місце виключно за стабільності

правил гри на одному з можливих рівнів. Ці правила можуть бути не загальнозначущими, неофіційними, невизнаними більшістю, але з ними погоджуються та їх дотримуються основні гравці. Таким чином, підґрунтям квазістабільності є певна соціальна згода (консенсус), а через це — певна стабільна база. Можна уявити собі систему, що взагалі не має жодних загально визнаних правил функціонування, але має загально визнаний напрям розвитку та постійну швидкість змін (стабільну першу похідну за часом). Перехідне суспільство за визначенням, запропонованим вище, є принципово нестабільним чи, у кращому разі, квазістабільним" [4, с. 75].

Виходячи з наведених визначень нестабільності, можна дійти висновку, що передумовами суспільно-політичної нестабільності є:

нестабільна, неефективна, несучасна, залежна від зовнішніх впливів економіка;

розкол політичної еліти у питаннях щодо встановлення прийнятних правил гри, наслідки чого прямо чи опосередковано ретранслюються на все суспільство;

порушення рівноваги між функціонуючими владними структурами як за рахунок внутрішніх причин, так і зовнішніх впливів;

відсутність у суспільстві злагоди з ключових питань, насамперед розуміння національних інтересів, національних цінностей, стратегічних векторів спільного руху; поширення корупції та інших негативних явищ в органах державної влади та інші причини.

Додамо до цього ще одну передумову, дію якої в сучасних умовах відчуває все українське суспільство. Якщо до 2014 р. загальноукраїнська стабільність могла бути визначена як "рівнодіюча локальних нестабільностей" внутрішнього походження, то після відомих подій (анексії Криму російськими військами, їх вторгнення у східні райони Донеччини і Луганщини, широкого застосування технологій гібридної війни проти українського суспільства і держави тощо) джерелом дестабілізаційних впливів слід вважати РФ, метою яких є послаблення й знищення української державності. Ця передумова за своїм значенням не поступається названим вище, а за результатами практичного прояву навіть перевищує їх.

До другого рівня категоріального апарату теорії державного управління, що стосується забезпечення суспільно-політичної стабільності, відносяться поняття "дестабілізація", "технологія дестабілізації політичної та економічної систем", "загрози суспільно-політичній стабільності", "стабілізація".

Під дестабілізацією Ю.Сурмін пропонує розуміти процес втрати стабільності, рівноваги системи, погіршення її функціонування [5, с. 165]. Під технологією дестабілізації політичної та економічної систем пропонуємо розуміти спосіб реалізації претендентами на владу (групами населення, котрі мають ресурси для впливу на уряд) конкретного складного процесу політичної (економічної) дестабілізації шляхом розчленування його на систему послідовних взаємопов'язаних процедур та операцій, які виконуються більш-менш однозначно і мають на меті досягнення високої ефективності ініціювання політичної нестабільності.

Під загрозою суспільно-політичній стабільності пропонуємо розуміти безпосередню можливість виникнен-

ня суспільно-політичної кризи в країні, яка буде супроводжуватися делегітимізацією правлячої еліти, тиском на владу, її неконституційною зміною, що врешті-решт призведе до руйнування основ державності. За сферами прояву можна виділити загрози суспільно-політичній стабільності в духовній, інформаційній, соціальній, внутрішньополітичній, економічній, екологічній, етнічній, конфесійній, військовій і зовнішньополітичній сферах. За джерелами дестабілізації доречно визначити зовнішні, внутрішні й трансграничні загрози. За способами тиску на владу виділяються силові та несилові загрози. Суб'єктами загроз суспільно-політичній стабільності можуть бути держави, незаконні збройні формування, терористичні організації, сепаратистські рухи та ін.

Під стабілізацією Ю. Бакаєв пропонує розуміти комплекс заходів державної політики, який спрямований на запобігання кризових явищ в економічній, політичній та соціальній сферах. Стабілізація виступає вирішальною передумовою та першим етапом подолання кризи в зазначеній галузі. У такому контексті необхідно мати на увазі, що стабілізація є необхідним, але недостатнім елементом більш широкого державно-управлінського явища — антикризової політики. Антикризова політика, яка зводиться лише до однієї стабілізації, не може забезпечити тривалий успіх [5, с. 671].

До третього рівня категоріального апарату теорії державного управління відносяться поняття "технології державного реагування на загрози національній безпеці", "методи державного реагування на загрози національній безпеці", "профілактика та протидія загрозам суспільно-політичній стабільності", "система профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності", "механізм профілактики загрозам суспільно-політичній стабільності", "комплексний механізм протидії загрозам суспільно-політичній стабільності". Як вказує М. Шевченко, під технологіями державного реагування на загрози національній безпеці пропонуємо розуміти цілеспрямовану послідовність дій (робочих операцій), які на основі відповідних методів і засобів за рахунок впливу на об'єкт національної безпеки дають змогу забезпечити захист національних інтересів [9, с. 218]. Методи державного реагування на загрози національній безпеці — це сукупність засобів, способів і прийомів впливу органів державної влади на події, явища, процеси інші чинники, які породжують небезпеки реалізації національних інтересів. Ці методи суттєво залежать від вибору концептуального підходу щодо реагування на загрози національній безпеці, під яким розуміється система прийнятих на офіційному рівні принципів, підходів та поглядів стосовно механізмів захисту національних цінностей та реалізації національних інтересів [9, с. 219].

У науковому дискурсі в залежності від стадії формування та реалізації загроз суспільно-політичній стабільності виокремлюють такі види управлінської діяльності, як профілактика та протидія [10, с. 312].

Під профілактикою розуміють процес впливу силами і засобами системи забезпечення національної безпеки на причини, що породжують загрози суспільно-політичній стабільності, а також на умови, що сприяють їх виникненню та реалізації. Видами протидії загрозам суспільно-політичній стабільності є: попередження, під

яким розуміють вплив на процес підготовки та реалізації загрози суспільно-політичній стабільності; припинення, під яким розуміють безпосередній вплив на процес дестабілізації суспільно-політичної ситуації; локалізація, під якою розуміють процес усунення силами і засобами системи забезпечення національної безпеки шкідливих наслідків дестабілізації суспільно-політичної ситуації або зведення їх до мінімального рівня.

Під системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності пропонуємо розуміти організовану державою систему державних і недержавних інститутів, які із застосуванням політико-правових, ідеологічних, адміністративних, організаційно-управлінських, соціально-психологічних, фінансово-економічних, інформаційно-комунікативних та інших заходів забезпечують суспільно-політичну стабільність.

Під механізмом профілактики загроз суспільно-політичній стабільності в контексті забезпечення національної безпеки пропонуємо розуміти сукупність державних інститутів та інститутів громадянського суспільства, які функціонально об'єднані єдиним задумом впливу силами і засобами системи забезпечення національної безпеки на причини, що породжують загрози суспільно-політичній стабільності, а також на умови, що сприяють їх виникненню та реалізації.

Під комплексним механізмом протидії загрозам суспільно-політичній стабільності в контексті забезпечення національної безпеки пропонуємо розуміти сукупність державних інститутів та інститутів громадянського суспільства, а також практичних заходів, важелів, стимулів, способів дій з визначення та організації (залучення) необхідних і достатніх матеріальних, духовних, людських ресурсів, інтеграції різних сфер суспільства з метою досягнення завдань попередження, припинення та локалізації загроз суспільно-політичній стабільності.

Отже, понятійно-категоріальний апарат проблематики забезпечення суспільно-політичної стабільності як достатньо самостійного явища об'єктивної реальності дає змогу в ідеалізованому, абстрактному вигляді уявити собі ті чи інші сторони цього процесу, виокремити суттєві елементи та їх взаємозв'язок, побудувати план практичних дій, спрямованих на стабілізацію суспільства в контексті забезпечення національної безпеки.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Попри суттєвий прогрес, які демонструють вітчизняні науковці, недостатня розробленість понятійно-категоріального апарату як проблематики національної безпеки, так і проблематики забезпечення суспільно-політичної стабільності, його суперечливе застосування в різних документах не дозволяють забезпечити ефективну практичну діяльність з цих питань. Дається взнаки російський вплив на українське суспільство та його політичну систему, метою якого є цілеспрямована дестабілізація України в максимально можливих напрямках. За таких умов, що склалися, доцільно дати законодавче визначення понять "суспільно-політична стабільність", "система профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності", "механізм профілактики загроз суспільно-політичній стабільності",

"комплексний механізм протидії загрозам суспільно-політичній стабільності".

Визначення взаємозв'язку та ієрархічної послідовності понять "суспільно-політична стабільність — загрози суспільно-політичній стабільності — система профілактики та протидії загрозам — практичні механізми профілактики та протидії", їх імплементація у суспільну свідомість та корпоративну культуру висуваються на першочергові позиції в державно-управлінській сфері. Субординація цих термінів має обов'язково враховуватись при підготовці наступних документів: Доктрини суспільно-політичної стабільності — Стратегії суспільно-політичної стабільності — Державної цільової програми забезпечення суспільно-політичної стабільності. У разі дотримання запропонованої послідовності розробки нормативно-правових актів діяльність щодо посилення стабільних засад життєдіяльності українського суспільства набуде чіткості, цільової визначеності та вербальної завершеності.

У цьому контексті назрілим науковим завданням виглядає визначення особливостей забезпечення суспільно-політичної стабільності: а) в мирних умовах еволюції соціуму; б) в умовах цілеспрямованого продукування зовнішнім політичним середовищем (сусідньою державою) широкого спектру ризиків, спрямованих на дебілізацію української держави і суспільства; в) в умовах зовнішньої стабілізаційної допомоги та г) в умовах її послаблення або відсутності.

Література:

1. Про основи національної безпеки України / Закон України від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Шляхи удосконалення системи державного управління забезпеченням національної безпеки України [Текст]: монографія / Г. Ситник, В. Абрамов, О. Бортнікова та ін.; за ред. Г. Ситника, В. Абрамова. — К.: МАЙСТЕР КНИГ, 2012. — 536 с.
3. Про національну безпеку України / Закон України від 21.06.2018 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>
4. Литвиненко О.В. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії: монографія / О.В. Литвиненко. — К.: ВКФ "Сатсанта", 2000. — 222 с.
5. Ситник Г.П. Стабільність політична / Г.П. Ситник / Енциклопедичний словник з державного управління / Уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. — К.: НАДУ, 2010. — 820 с.
6. Гошовська В. Стабільність політична / В. Гошовська // Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник / За наук. ред. Н.М. Хоми. — Львів: "Новий Світ — 2000", 2014. — 779 с.
7. Шевченко М.М. Поняття "суспільно-політична стабільність": смисловий простір державно-управлінського змісту / М.М. Шевченко, О.Г. Давиденко // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 14. — С. 49—54.
8. Арон Р. Демократия и тоталитаризм: монографія / Р. Арон / Пер. с франц. Г. Семенова. — М.: Текст, 1993. — 303 с.

9. Шевченко М.М. Філософія праксису державного реагування на загрози національній безпеці / М.М. Шевченко // Управлінські науки в сучасному світі: Збірник матеріалів II Міжнародн. наук.-практ. конф. (Київ, 10—11 грудня 2015 р.). — Київ, 2015. — Т. 1. — С. 217—220.

10. Шевченко М.М. Методи державного реагування на загрози національній безпеці / Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. — К.: НАДУ, 2011. — Т. 2: Методологія державного управління / Наук.-ред. колегія: Ю.П. Сурмін (співголова), П.І. Надолішний (співголова) та ін. — 2011. — С. 312—313.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Security of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (Accessed 20 Feb 2019).
2. Sytnyk, H. Abramov, V. and Bortnikova, O. (2012), Shliakhy udoskonalennia systemy derzhavnoho upravlinnia zabezpechenniam natsional'noi bezpeky Ukrainy [Ways to improve the system of public administration ensuring the national security of Ukraine], MAJSTER KNYH, Kyiv, Ukraine.
3. Verkhovna Rada of Ukraine (), The Law of Ukraine "On of National Security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (Accessed 20 Feb 2019).
4. Lytvynenko, O.V. (2000), Spetsial'ni informatsijni operatsii ta propahandysts'ki kampanii [Special information operations and advocacy campaigns], VKF "Satsanta", Kyiv, Ukraine.
5. Sytnyk, H.P. (2010), "Stability is political", Entsiklopedychnyj slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedic Dictionary of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.
6. Hoshovs'ka, V. (2014), "Stability is political", Politologhiia: navchal'nyj entsiklopedychnyj slovnyk-dovidnyk [Politics: An educational encyclopedic dictionary-directory], "Novyj Svit — 2000", Lviv, Ukraine.
7. Shevchenko, M.M. and Davydenko, O.H. (2016), "The concept of "socio-political stability": the semantic space of state-management content", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 14, pp. 49—54.
8. Aron, R. (1993), Demokratyia y totalitaryzm [Democracy and totalitarianism], Tekst, Moscow, Russia.
9. Shevchenko, M.M. (2015), "The philosophy of praxis of the state response to threats to national security", Upravlins'ki nauky v suchasnomu sviti: Zbirnyk materialiv II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Management Science in the Modern World: A Collection of Materials of the 2nd International Scientific and Practical Conference], Kyiv, Ukraine, 10—11 Dec 2015, pp. 217—220.
10. Shevchenko, M.M. (2011), "Methods of State Response to Threats to National Security", Entsiklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t. [Encyclopedia of Public Administration: in 8 vol.], NADU, Kyiv, Ukraine, vol. 2, pp. 312—313.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2019 р.